

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

CU50006592

851C278; P771

851C278 P771

Columbia University
in the City of New York

LIBRARY

BALTHASARIS CASTILIONIS

COMITIS

LIBRI IV.

DE

CURIALI, &c.

BALDASSARE CASTIGLIONE
Baldassare Castiglione
COMITIS

LIBRI IV.

DE

CURIALI

SIVE

AULICO

EX

*Italico Sermone, in Latinum,
conversi*

INTERPRETE

BARTHOLOMAEO CLERKE, tr.

Recensuit

SAMUEL DRAKE, A. M. ed.

Coll. Div. Joh. CANTAB. SOCIUS.

CANTABRIGIAE,

TYPIS ACADEMICIS:

Impensis GULIELMI INNYS ad Insignia PRINCIPIS
in Coemeterio Divi Pauli LONDINI.

MDCCXIII.

851 C278

P771

Egregio Adolescenti

THOMAE WENTWORTH

PRAENOBILIS VIRI

THOMAE WENTWORTH

DE

WENTWORTH-WOODHOUSE

FILIO UNICO.

ACCEDIT Tibi ad Patrocini-
um, Optime Adolefcens, Li-
bellus, qui Auctorem habet mire
venustum, & cujus ipsi Auctori
contigit rara foelicitas habere inter-
pretem pariter elegantem; alterum
* argu-

D E D I C A T I O.

argumento, & colloquii suavitate praestantissimum, alterum orationis vi, & dignitate gravissimum; In hoc Platonem amabis differentem, in illo pene ipsum Tullium dicentem mirabere.

Serius equidem Tibi haec Praecepta mitto, cum quò hortantur maxime, eò ipse jam perveneris; quae vero Tibi auxilio nunc esse nequeunt, illa delectationi esse possunt; nec erit aut voluptas, aut sane laus exigua institisse Te illam ad honestos mores viam, quam sapientissimi descripserunt, & inierunt olim optimi. Rarae est Indolis ad virtutem, seipsa duce, rectà contendere; reliquum nempe vix habet, quod conferat ei Institutio, cui multum Natura tribuit, quae se viresque suas amat ipsa proferre aliquando & explicare, dedignata
Artis

D E D I C A T I O.

Artis ambages, & impatiens aut expectare moras, aut sustinere taedium disciplinae ; Hinc ea Aetas, quae dat forte de aliis aliquid tandem sperare, Te Literis egregie exornatum, & ingenii maturitate incredibili auctum Cognatis Patriaeque commendat.

Tanta Te celeritate praeceuntem, quem assequi non possunt, mirantur alii e longinquo ; attamen ampla illis virtutum incrementa, uberemque cognitionis fructum certus promitto, si tuam in Studiis sedulitatem & Literarum sitim velint imitari. Praeclaram illam sitim ! qua inflammatus ingentem pretiosissimamque nobilium Librorum copiam, quos optimam dicis & pulcherrimam vitae supellectilem, non ipse tantum Tibi parasti, sed & nostram etiam Bibliothecam

* 2

DEDICATIO.

bliothecam ornaſti ſplendide & locupletaſti.

Inſervit animo tam bene comparato, tam pulchre exculto habilis & firma Corporis valetudo, nec perſpicacem te & acutum modo ſuſpicimus, ſed & agilem, ſtrenuum, ad omnia exercitii munia promptum, atque contentiones alacrem; parva haec eſſe dicet aliquis, qui forte parum animadvertat in leviffimis ſaepe rebus animum ad magna natum facillime poſſe deprehendi.

Quae vero cunque ſeu facias ſeu loquaris, ea omnia habent tum eximiam ſuam gratiam, tum dignitatem plane ſingularem; In Sermone Tibi nihil unquam effluit, niſi quod aliis raro occurrat, quodque idem argumenti ſeries poſtulet;

D E D I C A T I O.

let ; In Rebus omittis nuspian quod
vel ratio suadet, vel praescripsit Na-
taliū Celsitas & Stirpis honor il-
lustris ; in illo modestum, gravem,
& candidum Te geris, in his de-
corum semper & magnificum.

Ingens Tibi onus Majorum
Gloria imposuit, quodque non alia
facilius arte potes sustinere, quam
earum rerum affecutione, qui-
bus olim erat comparata ; E vetu-
sta Serie respice praesertim Abavum
tuum Magnum illum STRAFFOR-
DIAE Comitem, cui multa pro
Majestate Regia, pro Salute Eccle-
siae & incremento, pro utraque
labante simul atque corrueute vel
provisā prudenter, vel acta constan-
ter pepererunt Nomen in omnium
hominum ore celebrationeque cla-
rissimum, in bonorum Civium ani-
mis, quod laudis maximae honestif-

D E D I C A T I O.

simaeque est genus, & in malevolorum odiis, quod tamen est adhuc majus, superstes & ad omne aevum duraturum. Nobilissimum hunc **HEROEM** cum semel rebus ipse praeclare gestis exaequaris, amplius nihil erit, quod ad tantam virtutem possit accedere, nisi ut in honoribus merendis tutius Tibi aliis praestare, & pari cum gloria, fortuna dispari prodesse Patriae contingat.

Sed non est, quod a Majorum fama, quae possis imitari, longius exquiras, cum ad sapientiam, pietatem, beneficentiam, eruditionem Te quotidie monent & vehementer vocant, quibus nec majora esse possunt, nec praeclariora ad virtutem incitamenta, & praecepta **PATRIS** Optimi & exemplum singulare.

Unde

D E D I C A T I O.

Unde gravior Tibi multo & acceptior erit Castilionis nostri Curialis, quod iisdem hisce virtutum ornamentis praecipue sit institutus & formatus, quae in Parente Tuo eximia notissimaeque conspiciuntur; Illud vero mihi plane polliceor fore Tibi semper in honore summoque cultu perfectissimam Aulicae effigiem, dum in ea non AEMILIAM, non GONZAGAM, praeclaras illas lectissimasque olim Foeminas, sed MATREM tuam multo clarissimam intueare & agnoscas.

Diu Te Cantabrigiae Alumnum suum habuerunt Musae, diu Te amarunt unice, earum omnium amantissimum. Sexennium prope jam nobiscum absolvisti, ea quidem vitae ratione ac consuetudine, ut nec te-

D E D I C A T I O.

nerum Monastica pene pietatis disciplina a quotidiano Dei cultu deterrere, nec puerum aetatis oblectamenta a labore & studiis abducere, neque vero adolescentem vel Fortunae opes ad luxum, vel Naturae ad desidiam allicere unquam poterunt.

Tua vero morum sermonisque suavitas, & effusissima erga omnes benevolentia illud jure ac merito effecerunt, quod Nobiscum dum interfis, charum Te atque pergratum habeamus, quod sicubi forte abfueris, exoptatissimum desideremus, quod amemus semper, atque ita plane, ut nemo mihi unus tam ab alio, quam tu a Nobis universis diligi amarique videaris.

Hoc etiam pietati Sanctissimae
Principis MARGARETAE nostrae datum

D E D I C A T I O.

tum esse credimus, ut cum sit Virorum illustrium foecunda Mater & sedula Nutrix, quos tamen illustrissimos Sibi creditos haberet, eos è Cognata WENTWORTHIORUM Familia acciperet ; Quaeque olim aluit STRAFFORDIUM suorum nemini secundum, alat ipsa nunc Heredem tanto ABAVO minorem haud futurum.

Talem itaque cum Te in Humanitatis & Philosophiae Studiis praestiteris, ingentia sane sunt, quae omnes de Te polliceri facis, cum ad majora & graviora negotia brevi fueris evocatus. Quantum enim de Te sperare non licebit, qui in omni vita tua Patriae, Academiae, Majorum, & Tui ipsius memor es futurus !

Excipe

DEDICATIO.

Excipe interim, quae Tibi promittimus, Salutis summaeque foelicitatis auguria, qui & Praesidium & Decus es meum, qui nostrum omnium publica Cura es & Ornamētum.

Sum Tibi omni amoris

Officio devinctissimus

Obsequio humillimus

*E Coll. Div. Joh.
Cantab. Feb. 25. 1712-13.*

S. DRAKE.

AD LECTOREM.

QUAE me rationes ad novam hujus opusculi editionem ornandam suadebant plurimum ipsius erant scripti utilitas & elegantia. Multiplex enim Libelli dos est, qui monendo, delectando, animos ad virtutem ac morum honestatem erigendo, *Fucentis Britannicæ, Generosæ præsertim & Nobilis, Studiis quam foelicissime possit inservire*: ea autem est omnis officii nostri ratio, ea virtutum inter se cognatio, ut quod *Fuveni prodesse idem & seni, quod Aulicum decere, id & privatum, quod Generoso cuiquam placere, idem nemini ingenuo displicere solet.*

Verum cum annorum injuria & Castilionis & etiam Urbinensis Aulae fama ipsiusque adeo nomen e memoria hominum prope jam excidisse videtur; nec tibi fore, Erudite Lector, injucundum putavi, mihi autem imprimis necessarium de utriusque celebritate ex uno aut altero istius Aevi Scriptore pauca præfari.

De Balthasare Castilione Nubiliarie Comite memorabile est illud imprimis laudis testimonium, quo eum exornavit Paulus Jovius Episcopus Nucerinus præstantis judicii vir, idemque Historicus egregius, qui Auctorem nostrum clarissimo Doctorum hominum numero celebri hoc Elogio adscripsit. Hic est ille Balthasar Castilio Mantuæ natus, ingenii laude Maroni Civi suo plane secundus, qui ad exactam Principalis Aulae normam militari Civilique munere virum elegantem instituit, parique disciplina illustrem Foeminam, descriptis lectissimorum morum finibus, effingit; Quo opere jucundissimo Græcæ Latinaeque facul-

facultatis peramoenos flores decerpisse videtur, ita ut in unum volumen nobilioris vitae praecepta oblectamentaue honestissimi otii conferrentur. *Pergit deinde Jovius memorare singularem ejus in Arte Poetica foelicitatem, quam plurimum quoque laudavit J. C. Scaliger libro 6. Poetices.* Longe excellentissimus, *inquit*, in Poesi spiritus Balthasaris Castilionaei, nihil dulcius Elegia, nihil elegantius, tersius, lepidius; profecto eam mihi unam malim quam magnum numerum Proptertianarum. Est in Cleopatra fastigium illud summum in acrimonia sententiarum; caeterum Maroniana suavitate temperatur, qui si omnia sic scripsit, nulli post Virgilium secundus illius comes haberi mereatur. *Extant ejus Carmina in Deliciis Italorum Poetarum a Ranutio Ghero collectis Tom. I.*

Urbinatum Aulam sub initiis librorum primi, tertii atque quarti ea elegantia copiaeque a Castilione laudatam & expositam habes, ut nihil aut amplius aut ornatus dici potuisset. Illud tamen libet apponere, quod a doctissimo eodemque viro gravissimo JACOBO SADOLETO Cardinali memoriae proditum est ad finem suavissimae Disputationis suae de Laudibus Philosophiae. Hic Gallus: illud aveo quam maxime & quam primum, ut ista, quae sunt a Te disputata, in Commentarium referantur, quo ocyus quicquam exemplum Urbinum mittere, ad Amicos meos tales viros, quales tu quoque imprimis existimas, Summos & singulares dicis, inquam, quorum conventu apud letissimam omnium Foeminarum Helizabetham

tham Reginam Umbriae illa Civitas atque adeo Italia omnis ornata est; vero nec injuria, inquit, non enim uspiam alibi terrarum neque nostra opinor, neque antiquorum memoria tot & tales principes ingenii & Literarum facile uno in loco quispiam possit nominare, quot nunc Urbini praeclarum coetum constituunt; quippe cum illic adsit & Petrus Bembo maxima celebritate & nomine vir, quem praeter eximiam omnis virtutis & humanitatis laudem vere parentem cum Romanae veteris, tum recentis hujus Italiae eloquentiae possumus appellare: & duo Fratres Federicus & Octavianus Fregusii nobilitate, dignitate, prudentia, literis maxime illustres; itemque spectatum ac nobile par Baldasarus Castilioncus & Caesar Gonzaga, qui militaribus ambo & bellicis virtutibus insignes ad illam fortitudinis laudem optimarum quoque & literarum & artium non inferius decus addidere. Quanquam ne singulos colligam, illam ego Urbem hoc tempore non hominum cujusquemodi domicilium, sed Musarum diversorium esse puto.

Atque ex illustri hoc Coetu, ut excellentior omni ex parte & ornatior esset Curialis ejus, Artifex Castilio & praestantissimos Viros selegit sapienter, & cuique suas partes dicendique provinciam summo cum judicio descripsit; nempe Aulicum suum ab ingenuae Matris gremio suscipiens in rebus omnibus, quae ad Arma praecipue & Literas spectant, instituit Ludovicus Comes Canossae, bellicis ipse virtutibus & eruditione insignis. In omni tum dicto, tum facto quid magis minusve deceat, quid tempori locoque sit congruum docet, prudentiam

& honestos mores praecipit Fredericus Fregosius Religiosus, Cardinalis postea & Pontifex Salernitanus, bonis ipse moribus, virtutibus plurimis, summaque doctrina praeditus & ornatus. In Urbanitate & locis magistrum habet Bernardum Bibienam, festivae indolis hominem, summi acuminis, & in Arte Foculari exercitatissimum; Quod si severiori cuipiam jejuna videatur disceptatio, per me sic sentiat licet: caveat interim subtristis iste, ne ipsum quoque Ciceronem cum Castilione damnet, qui *Aulicum* suum facetiis & jocos consimili plane modo, & iisdem fere verbis, quo ille Oratorem, instituit. In ea etiam videtur Bibiena & aetatis & *Hetruriae* suae Genio egregie satisfacisse; nec mirum est, si nobis aequae non arrideat ab istis Hominiбус & tempore & loco multum diffusis, & ingenio longe alienissimis. Denique ex jocosa hac Disputatione hoc serio quivis capiet commodi, ut nec ille superioris dignitatem petulantia, nec aequalium honorem fastidio, nec Foeminarum verecundiam turpitudine aliqua violabit; Istis quicumque est addictus regulis nec potentiori Stomachum movebit: nec miserum festivitate premet, intempestivus nusquam erit aut indecorus, ubique memor quid modestiae, quid gravitati, quid eorum, qui ad sunt, quid sui ipsius dignitati conveniat. Ad Justitiam, liberalitatem, magnificentiam reliquasque virtutes Principem incitare Curialis viri & officium esse docet & praecipuam laudem: quo dein modo, quibus artibus Illae ipsi sint edocendae, & tanti nominis titulo quam bene conveniant, explicat Octavianus Fregosius inter *Gennae* suae Principes Civili scientia nulli secundus. *Aulicam*

Foemi-

Foeminam miro artificio effingit Julianus de Medicis perspicaci ingenio summaque tum elegantia morum, tum humanitate Vir. Infinitus essem, si eorum omnium laudes recenserem, qui olim erant non unius Civitatis exiguae, sed Italiae suae, & aureae LEONIS X. aetatis clarissima lumina atque ornamenta.

Vide Epist. Bembi & Sadoleti, P. Forium in vita Leonis X: & Historiam Sansovini de illustribus Italiae Familiis.

Ad Libellum quod attinet, magnos olim & Principes Viros quantum delectaverat, indicium atque argumentum est gravissimum summeque honorificum multiplex eruditorum hominum in diversas diversarum Gentium Linguas Interpretatio, Hispanicam nimirum, Gallicam & Anglicanam. Celeberrimis hisce totius Terrarum Orbis Aulis legisse, relegisse, amasse eum non satis erat, nisi & domesticum etiam haberet quaeque ac sibi proprium.

Id vero effecit Interpres Latinus, ut Castilio patrio habitu elegans satis & spectabilis, Romano tandem prodeat recenti auctus splendore, novoque plane ornamento. Unde Latina haec Versio transiit extemplo, quo & Auctoris celebritas, & Interpretis nomen, & ipsius operis praestantia singularis vocabant, in alias aliarum Gentium Aulas.

Sed eruditis Clerki laboribus nec major contigisse potuit nec uberior laudatio, quam quae eisdem est tributa ab EDOUARDO VERO Comite Oxonii, & THOMA SACKVILLO Barone de Buckhurst, Viris & nobilitate prosapiae & ingenij foelicitate literarumque praestantia celeberrimis; plurimum etiam ad auctoritatem Interpretis valebit doctissimi Caii iudicium & approbatio.

Italice primum prodiit Castilionis hic Liber Florentiae 1531, postea Venetiis 1541, 1544, 1587,

1587, 1588 & 1593. *Lugduni Segusianorum* 1550, 1562. *Witteburg.* 1569. *Gallice tran-*
stulit Gabriel Chapuis 1580. *Anglice* Thomas
 Hobius *Eques Auratus* Lond. 1588. *Hispanice*
 Joannes Boscan *Castellanus consilio & hortatione*
 Garciae Laffi de la Vega 1574. *Latina versio*
 prodiit Lond. 1571. *postea* Argent. 1577. Lond.
 1577. *Francofurt.* 1584. Lond. 1603. *Franc-*
cofurt. 1606. Lond. 1612. Argent. 1619,
 1639 & 1663. *Nihilominus ex tanta Editi-*
onum varietate Librorumque numero pauci ad-
modum occurrunt hodie, ydemque deformes &
squalore plenissimi.

Quod cum animadverterem, id mecum proti-
nus constitui, ut politioris Literaturae Studiosis Di-
sputationem hanc Aulicam nitidiori forma excu-
sam darem, quos si vel delectare, vel prodesse con-
tigerit, ea de re Auctori & Interpreti gratias a-
gant, mihi nullas. Id unum mihi sum pollicitus
nemini uspiam Libellum hunc aut inutilem fore aut
injucundum, ista praesertim in Aula, quae Casti-
lionem Auctorem ab Umbria Legatum in-
gentibus olim honoribus excepit; quaeque Viris tam
Literis quam virtute illustribus est omnium multo
florentissima; Illa in Academia, quae Clerko nostro
Interpreti eloquentiam suam dicendique suavitatem
& ipsa dedit, & ipsa saepius est admirata; Ea Ae-
tate, quae quicquid sive ad Humanitatis laudes,
sive ad Eloquentiae Studia aliquantum potest con-
ferre, id totum videtur & patrocinio excepisse &
amore complecti vehementer.

Illustrissimae Serenissimaeque
ANGLORUM PRINCIPI
ELIZABETHAE

Dei Gratia ANGLIAE, FRANCIAE,
Et HIBERNIAE REGINAE,
Fidei Defensori, &c.

Summa salus cum perpetua foelicitate.

EGIT mecum non ita pridem, ILLU-
STRISSIMA PRINCEPS, Heros nobi-
lissimus Dominus Buckhurstius, ut de
Aula Regia tua, & quod multo difficilius
est, de tua Majestate historiolum scriberem. Cui
ego etsi tantum debeam, quantum hominem
homini fas est tribuere, tamen cum incredibi-
les tuas tum animi, tum corporis virtutes per-
spicerem, cum divinum illud ingenii lumen
recordarer, cum Te supra hunc sexum, supra
istam mortalitatem sapere meminissem: deni-
que cum nulla vox, nullum, ut audio, verbum
ita

xx

ita casu tibi possit excidere, quin sempiternis
literis monumentisque decorandum videatur,
timebam vehementer, ne dum tuae Excellen-
tiae inservire, clarissimo Viro & de me opti-
me merito satisfacere desiderarem, onus Aetna
gravius temere & inconsulto subirem. Atque
hic, quod in proverbio est, lupum auribus
tenebam. Nam ut nimium diffidere insulsi ti-
midique putabam esse, & plus aequo in tam
magnis rebus audere hominis parum conside-
rati. Ista me tam seria deliberatio cum per
aliquantum temporis spatium anxium & solli-
citem tenuisset, tandem mihi venit in mentem
Italum quendam Castilionem persimili in re
egregiam navasse operam. Quae si à me in
Latinum sermonem non incunctanter transferri
posset, & stylo meo tanquam coticulam ali-
quam fore putavi, & ex ea indicia atque ar-
gumenta certissima posse desumi, num tantis
conatibus quoquo modo possem satisfacere.
Nam si ego minus Latine, quam ille Italice,
scripserim, quod valde metuo ne fiat, inanis
omnis noster labor, stultumque studium est
futurum, cum nec Anglorum Aula Urbina-
tium ulla in re inferior fuerit, & tua Sereni-
tas omnibus AEmiliis & Gonzagis multis gra-
dibus antecellat. Atque hic vicissim in laby-
rinthum nescio quem incidi. E quo ut me
honestius expediam, istuc quaecumque opus-
culum divinae indoli tuae acutissimoque judi-
cio subjeci, ut vel satis in me nervorum ad
tantam historiam non dubites, vel contra, si
libet, decernas. Quid enim cujusquam cen-
suram

furam vel magis metuam, vel magis expectem;
quam illius Principis, qua ne Athenas quidem
ipsas magis credo fuisse Atticas? Quid est,
quod cujusquam sententiam vel de mea jeju-
nitate, vel de tua praestantia certiolem quam
tuam existimem? Nullum mehercule firmitus
est quam ipsius virtutis de se ipsa testimoni-
um. Quocirca si tuae Majestati, quo es can-
dore & clementia, facultas nostra tantis in-
coeptis non indigna videatur, quae mihi qui-
dem multo indignissima videri solet, & ego me
illis addicam laboribus, qui omnium sunt dif-
ficillimi, & tua Amplitudo, utcumque res ce-
ciderit, fui semper simillima erit. Quae cum
ab Apelle solo pingi debuerit, Zeuxim aut
Protogenem, vel aliquem utroque longe infe-
riorem non dedignatur. Istaec sane, qualiacun-
que sunt, si laeta fronte aspexeris, facileque &
in optimam partem interpreteris, non dubito,
quin languentes jam diu & elingues literulas
nostras ipso vultus tui splendore mirifice re-
creaveris. Quibus ne nimium diffidere vide-
aris, illud ausim polliceri, multo plenior
parioremque orationem Latinam deinceps fore,
cum meam ipse Minervam verbis aptis & con-
venientibus insequar, quam nunc, cum alie-
nis inventis meas sententias accommodem: istis
praesertim in rebus, quae nobis fere inusitatae,
Latinis temporibus prorsus ignotae fuerunt.
Ut sunt illae in rebus amatoriis facetiae & sa-
les, tripudia nova, ludicra inaudita, propo-
sitiones auriculares, circulares quaestiunculae &
imperata: in re vero militari jocosae Pugilum
concer-

concertationes, ars insultoria, equorum per incerta spatia excursus, eorundem in gyrum reductio, ludus Arundineus, denique pompae, spectacula, triumphus, & ejus generis alia infinita, quae in hoc Libro nusquam non occurrunt. Ea Antiquis Scriptoribus insueta aut potius peregrina si a me apte, aut saltem non inepte, exprimantur, non dubito, quin haec Cel- situdo tua approbet: de reliquis bene, aut certe mediocriter confidat. Deus interim Op- timus Maximus nostram te nobis Phoenicem quam diutissime servet incolumem.

MAJESTATI TUAE

Humillimus

BARTHOLOMAEUS CLERKE.

Am.

Amplissimo Viro
D. THOMAE SACKVILLO
Equiti Aurato, Domino de
BUCKHURST.

CONVERTI aliquando tandem, Heros nobilissime, te hortante, quatuor illos Castilionis Libros ex Italico sermone in Latinum, & ut interpretes, & ut orator, sententiis eisdem, vocibus ad nostram consuetudinem accommodatis. In quibus non verbum verbo reddidi, sed genus verborum vimque reservavi. Haec etsi Idibus Novembribus incoeperam, tamen & ea legatione, qua tu in Galliis honorificentissime functus es, & Parlamento nostro, in quo Ascriptitius eram, avocatus istaec omnia intra sex menses non tam voluntate mea, quam necessitate impulsus exegi. Quae quo minori spatio sunt conclusa, eo maiore mihi opus est vel auctoritate tua, vel gratia, vel patrocinio. Multa enim hic vel celeritate abortiva esse possunt, vel incuria praetermissa. Sed ita sit necne a multis hominibus, sed iisdem fortasse non prudentissimis, maledicti mihi conviciiue periculum imminet. Nam etsi doctorum semper prudentiumque iudicium candidum atque amicum sit: Alii tamen morosi & difficiles, ut aliquid scire videantur, haec, inquit, olent Senecam, illa Caesarem, ista Livium, cum interim nec Senecam unquam viderint, nec Caesarem aut Livium primis labris degustaverint: alii juveniles & temerarii cum

suis Nizoliis accurrent, & quicquid in illis non
 repererint, minime Ciceronianum dicent, cum ipse
 Cicero si nunc viveret, & Castilionis libros trans-
 ferendos suscipere, novam verborum sententia-
 rumque vim adhiberet, quod ipse de se ingenue
 confitetur, cum Demosthenis atque AEschines ora-
 tiones converteret. Male igitur & periniquè fa-
 ciant, qui regula Lesbia Ciceronem Nizolii sta-
 teris semper librant, cum Ciceronis imitatio non
 tam in verborum auspicio, quam iusto quodam
 sententiarum pondere atque numero consistat. Nec
 ego illum Ciceronianum existimo, qui ad Nizoli-
 um quotidie tanquam indicem recurrat, sed qui
 sua Minerva eundem reficere posset, si illius liber
 omnino exustus esset. Neque tamen Nizolium
 non approbare videri me velim, nusquam enim
 rejicio quem nondum scio, sed cum illius librum
 suo melle multos fucos alere videam, non tam
 ipse Nizolio, cujus industriam & memoriam ra-
 verear, quam Nizolistis invidéo. Ipsi interim
 Ciceroni, cui aliquid fortasse debere videor, tantum
 meo iudicio non attribuiam, ut aut illum
 solum, aut illum semper imitandum putem. Nane
 aut ita tragica narratio incidere aliquando potest,
 ut illius verbum languidius appareat, aut ita hu-
 mili genere ludicra describantur, ut illius oratio
 gravior, & voces grandiores videantur. In al-
 tero itaque, quod ille quoque praecipit, Historicos
 confector, in altero Comicos. Huius sane sum sen-
 tentiae: Caesarem amo, Livium admiror, pro
 Cicerone, si nunc spiritum duceret, emori possem:
 horum tamen nemini ita obligatus esse volo, ut ali-
 quid Senecae aliquando non attribuiam. Concisas
 illius

*illius scio & praestantiores sententias esse, sensus
 tamen inest longe omnium acutissimus, qui si ab
 homine sciente Ciceronis viribus & latentis torque-
 atur, divinum in se aliquid habere videbitur. In-
 juriat itaque faciet, & pene mihi lorarius erit,
 quisquis me Ciceroni relegaverit, cum ego relega-
 tus esse nolim, iis praecipue in rebus, quae perinde
 Ciceroni ut mihi sunt peregrinae: quarum in istis
 Libris permagna copia est. Vides, hic, Amplissime
 Vir, quam multa de veterum Scriptorum imita-
 tione adjecerim, quod eo feci, facilius ut intellige-
 res, quam in me injuriosi essent, qui nihil hic nisi
 Ciceronis verba expectarent. Qui si in me libe-
 rius maledictis & conviciis insultent, ego non hono-
 rificum solum patrocinium, sed opem etiam substi-
 diariam a Te efflagitabo. Quae si mihi praestiteris,
 quod vehementer spero, cum ad istos me labores im-
 puleris, & de me ut soles honorifice promereberis,
 & tute tibi nonnihil proderis, dum eas literas, quas
 olim in Academiae umbraculis imbibisti, commen-
 tando scribendoque renovaveris. Vale, & Deus
 te omni in re foelicem, quam diutissime beatum esse
 velit. Londini ex AEdibus tuis Sackvillensibus,
 12. Calend. Octobris. An. Salutis. 1571,*

Honori tuo devotissimus

BARTHOLOMAEUS CLERKE,

THOMAS SACKVILLUS

De BUCKHURST

BARTHOLOMAEO CLERKE.

NULLA causa est, optime Clerke, cur vel hominum difficultium incitiam, vel juveniliū temeritatem vereare: quod si te forte conviciis insectentur, verba dum sint, sibi ipsis magis quam tibi nocebunt. Sin verba ad rem pervenerint, oratione tua satis vapulabant. Illis si meum judicium, quod sentio quam nihil sit, praejudicium esse possit, facile intelligent me non illa solum admirari, quae tantillo tempore divinissime scripseris, sed omnibus etiam nervis pro tenui facultate mea defensurum. Sed quid est quod tu vel meis subsidiis indigeas, vel aliorum impetus metuas? Tunc literarios homunculos maledicere audere putas, cum Illustrissima PRINCEPS summo judicio, summa literarum scientia primum illum librum, quem ego ejus Majestati mense Januario detuleram, tam apertis testimoniis approbaverit? hic tu securus esto, nam & in illius patrocinio acquiesces, qua sol nihil unquam clarius, aut excellentius vidit: & tunc aeternam gloriam consequere, qui opus tam egregium & facundum Principi tam Augustae & Literatae dicaveris. Vale, & me ut soles ama. E Domino mea Lewisenfi. 3. Calend. Octobris.

Tui amantissimus

THO. BUCKHURSTIUS.
Jo-

JOHANNES CAIUS

BARTHOLOMAEO CLERKE.

CUM te saepenumero, optime Clerke, Cantabrigiae nunc differentem philosophice, nunc de Jure Civili disputantem, nunc legentem rhetorice audirem, suavi pronuntiatione, actione decenti, dignitate prope singulari, venit in mentem quod de Antonio dici solet, qui melius locutus quam scripsisse putabatur. Non enim, quod memini, vel apud exteras nationes, vel apud nostros homines quemque audivi, qui sine praemeditatione vel tam solide & nervose diceret, vel alios differentes tam numerosa oratione ex tempore refutaret. Jam vero cum Castilionis libros quatuor viderim, quos tu ex Italico sermone in Latinum transtulisti, utrumque, & eloquentiam, & stylum singularem in te egregium & excellens esse observaverim. Ex qua re tanta admiratione commoveor, ut divinum illud ingenium tuum & incredibilem facultatem tam diu latuisse, & in communem Reipublicae lucem antea non prodiisse vehementer doleam. Quod si apud exteras nationes natus fuisses, nos te suspiceremus, multis Scriptoribus anteponeremus, conferremus cum optimis. Nunc vero, quoniam nostras es, vel te negligimus, vel justo praemio, iustaque laude privamus: vere ut dici possit, Nemo Propheta in patria sua. Quamquam in eo doctorum apud nos hominum nonnulla est reprehensio, qui adeo rare scribere solent, ut reliqui eisdem etiam optime scribentibus praejudicio quodam obesse soleant. Utrumque in
viii

visio est, & illorum incuria, & horum temeritas. Ab utraque tu liber es, & propter gloriam jam pridem virtute partam apud nos, & quia Academiae Parisiensis viri primarii, cum in Galliis esses, tuam, ut audio, eloquentiam valde sunt admirati. Ita famae in Academia totius orbis concursu celeberrima propagatae nemo reclamare audebit, exclusus & hominum praestantissimorum iudicio; & rei ipsius veritate: imo augebit potius. Quid enim difficilius, quam librum aliquem ex aliena lingua pari vi & gratia transferre? quid landabilius, quam illud ipsum ornate & eleganter facere? quid vero amabilius, quam hominem disertissima lingua, id est, Italica scribentem sic interpretari, ut vita lumenque nunc demum illi accessisse videatur. Cassilio vero tuus, mihi crede, si viveret, ingentes tibi gratias ageret, qui etsi antea Italicis praecellere, nunc tamen Latinis suavissime loquitur: quod ego hercule non facile putarem fore, nisi factum jam vidissem. Etenim cum in illius Libro infinita sint, quae Latinis hominibus inusitata sunt, eadem tamen non latine solum, sed eloquentissime expressa reperio. Qua de re & tibi gaudeo, & Angliae nostrae gratulor, in qua ille natus est, quem in ipsa Romana lingua & eloquentia paucissimis Romanis scriptoribus non temere posponerem. Vale.

Londini, pridie Calend. Octobris. An. a Christo incarnato 1571.

EDOUARDUS VERUS
COMES OXONIAE,
DOMINUS MAGNUS
ANGLIAE CAMERARIUS,
VICECOMES BULBECK,
ET DOMINUS DE SCALES,
ET BADLISMERE
Lectori S. D.

CASTILIONIS Itali conversionem a Clerko meo jampridem susceptam ornare me scriptis & literis meis, an grato tantum animi studio prosequerer, cum saepe diuque deliberassem, in ancipites cogitationes distrahebar. Alterum enim facultatis & artificii majoris videbatur: voluntatis alterum, & studii non minoris: utrumque autem cum exquisitae industriae, tum benevolentiae singularis. Feci tandem, & feci certe non invitus, ut ad id studium, quo Librum hunc complexus sum, laureolam hanc nostram qualemcunque adjungerem, ne aut voluntas nostra, quae summa fuit, sine literis obscura fuisset: aut facultas illa, quae exigua est, lucem oculosque hominum formidare videretur. Ac in istam quidem Aulici descriptionem multiplices mihi disseminandae laudes sunt. Nam & Auctorem, & Interpretem, & tanti, ac potius tantam operis Patronam, cujus nomine ipso augustum plane atque honorificum opus appa-

apparet, ut summis maximisque laudibus exornem, dignum plane, ac prope etiam necessarium videtur, Quid enim primum difficilius quisquam, quid praeclarius in se suscepit aliquando, quam artifex ille Castilio, qui eam Aulici formam effigiemque expressit, cui nihil addi possit, in quo nihil redundet, quem summum hominem & perfectissimum judicemus? atque ita, ubi natura ipsa nihil omni ex parte perfectum expolivit: hominum autem mores, eam, quam tribuit natura, dignitatem pervertunt: & seipsum Castilio vicit, qui reliquos vincit, & naturam superavit, quae a nemine unquam superata est. Huc accedit, quam accurata res sit, quemadmodum in tanta Aulae magnificentia, tanta splendore hominum, tanto exterorum concursu, in ipsis etiam oculis vultuque Principis vivendum sit, praecepta dare, Quibus plura etiam, atque majora Castilio expressit. Quis enim de Principibus viris majori gravitate? Quis de illustribus Foeminis dignitate ampliori? Nemo de re militari ornatus, de equorum concursionibus aptius, de conferendis in procinctu manibus praeclarius aut admirabilius. Non scribam, quanta cum concinnitate & praestantia in summis Personis virtutum ornamenta depinxerit: nec referam, in iis, qui Aulici esse non possunt, quemadmodum aut vitium aliquod insigne, aut ridiculum ingenium, aut mores agrestes & inurbanos, aut speciem deformem delinearit. Quicquid est in sermonibus hominum, in congressu, & societate civili aut decorum atque ingenuum, aut deforme & turpe: id eo habitu illustravit, ut etiam oculis cerni posse videatur. Huic tantarum rerum Auctari, Oratori etiam non indiser-

indiferto novum lumen orationis accessit. *Latinus*
 enim jam *Aulicus* tanquam ex veteri illa *Urbe Ro-*
mana, in qua eloquentiae studia viguerunt, in
Curiam nostram vultum retulit, egregio habita-
 summo apparatu, admiranda dignitate. Idque
 factum est *Clerki* mei cum incredibili ingenio,
 tum eloquentia singulari, postquam sopitam illam
 suam excitaret dicendi suavitatem, et ornamenta
 & lumina, quae seposuit, ad res dignissimas revo-
 caret. Ergo majori laude afficiendus cumulan-
 dusque est, qui rebus tantis, cum essent magnae,
 ut majores essent, maxima lumina & ornamenta
 adjecit. Ecquis enim aut verborum vim plenius
 expressit? aut sententiarum dignitatem illustravit
 ornatius? aut rerum varietatem artificiosius sub-
 sequitur? Ecquis rem gravem, cum in sermonem
 incidit, verbis amplioribus & gravioribus explicat?
 si familiaris & faceta, festivis magis atque argutis?
 Cum igitur & verbis pure atque orate, & pra-
 denter dilucideque sententiis, & toto elocutionis ge-
 nere cum dignitate scribat: egregium quoddam ex
 his opus profluat atque promanet necesse est. *Mihi*
 quidem tale videtur, ut *Aulicum* hunc *Latinum* cum
 lego, *Crassum*, & *Antonium*, atque *Hortensium* au-
 dire videar iisdem de rebus differentes. Atque haec
 tanta cum sint, fecit tamen homo non imprudens, ut
 conversionem suam uno omnium maximo ornamen-
 to illustraret. Quid enim potuit aut ad subsidium
 firmitus, aut ad gloriam illustrius, aut ad fru-
 ctum fieri uberius, quam quod *Aulicum* suum
Illustrissimae amplissimaeque *Principi* dicaverit? in
 quam non modo *Aulicae* omnes virtutes trans-
 fusae sunt, sed diviniiores quaedam & plane *Caes-*
lestes

lestes infusae. Sed huius praestantiam omnem si oratione complecti me posse existimarem, imprudens essem. Nulla est enim tanta scribendi vis, tantaque copia, nullum tam apparatus orationis genus, quod illius virtus non superet. Per sapienter igitur Interpres iste talem quaesivit operis Patronam virtute quidem praestantissimam, ingenio sapientissimam, Religione optimam, doctrina vero cum ipsam excultissimam, tum in aliis etiam literarum studia exornantem. Quae si sapientissimorum Principum clarissima insignia, si florentis Reipublicae certissima praesidia, si optimorum civium ornamenta maxima & suo merito, & omnium iudicio semper sunt habita: ea & auctoritate tueri, & praemiis amplificare, & nominis sui titulo insignire, res profecto cum omni Principe digna, tum nostra videtur Principe dignissima, cui omnis omnium Musarum laus & literarum gloria tribuenda est.

Dat. ex Aula Regia tertio
Nonas Januarii 1571.

B A R.

BARTHOLOMAEUS CLERKE

Lectori S. D.

DABIS mihi veniam, erudite lector, si verbis utar nunc obsoletis, nunc plane fictitiis: idem tunc faceres, si de istis scriberes: idem Marcus Cicero faciendum putaret, si nunc viveret. Novis siquidem rebus nova nomina sunt imponenda. Quid enim appellem id, quod Angli COURTiership, Itali Cortegianiam nominant? Aulicalitatem dicere non placet, & quia vox inaudita est & absona; Curialitatem cogor appellare, quod verbum etsi minus pure latinum sit, latinitati tamen propius accedit. Virum etiam Aulicum saepius Curialem appello, & quia apud Ciceronem reperio eodem prope sensu. & quia vocis concinnitas auribus valde placet, & quia in tertio istius opusculi Libro adeo frequens incidit viri Curialis atque Aulicae foeminae comparatio, ut Aulicum & Aulicam toties eisdem sententiis repetere absurdae cujusdam *Κακωφωλιας* esset. Idem de illis *Focis* dicendum, quos Angli MERRY PRANKS, Itali Burlas vocant. Eos ego Ludicra appello, & quia ludo quodam consistunt, & quia vocabulum aptius non occurrit. Quae cum Principibus viris Latinae linguae aut inusitata fuerunt, aut prorsus incognita, ignosci mihi spero, si eadem utcumque expressero. Doctorem hominum iudicium nihil metuo, scriptorum praesertim, qui satis sciunt Interpretes in quantas angustias saepenumero detruantur. Noli itaque illam tibi ipsi injuriam facere, Lector optime, aut id aliquando committere, ut

x. oili

zoili nomine a quoquam designeris. Latine scribere perfacile esse scio, id si tu non diceres, ego tamen concederem: verum ea concinne literis mandare, quae optimis Latinae linguae Auctoribus peregrina viderentur, difficilius est, quam facile credideris. Sic est natura nostra, ut infecta plerumque admiremur, facta pro nihilo putemus: & cum ipsi invenire fortasse non possemus, invenitis statim alienis tanquam tritis & vulgaribus acquiescimus. Quodsi nullius momenti iste labor videatur, sepositis nostris, quid in eo tute possis, periculum facito, & si probe quicquam apteque feceris, quod tamen cujuscvis non est, plane persenties orationem puram non esse Delphicum gladium, meliusque cum tui ipsius inventis, quam cum alieno sensu cohaerere. Quod cum ita sit, ego te amicum, tu me amicissimum reperies. Vale.

CU.

I

D E
C U R I A L I
S I V E
A U L I C O.

LIBER PRIMUS.

IN ancipitem cogitandi curam jam pridem incidi,
ALFONSE charissime, è duobus utrum esset dif-
ficilius: aut tibi negare quod è me vehementer
contendisti, aut id quod nollem tandem aliquan-
do suscipere. Nam honesta in re tibi quicquam non
concedere, cui tantum deberem, & a quo me plurimi fi-
eri semper intellexi, durum plane videbatur: & id ta-
men inconsultius aggredi, quod exequi, & ad extremum
perficere non possem, indecorum putavi, illi præsertim,
qui justæ reprehensiones quanti momenti essent non ig-
noraret. Haec posteaquam apud me ultro citroque diu
egissem, omnino decrevi pertentare, quantum adju-
menti hoc tam grave aliis satisfaciendi desiderium dili-
gentiae meae possit adjicere. Fere enim aliis in rebus
labores hominum atque studia non mediocriter exci-
tare solet. Tu igitur à me valde contendis ut scribam
quæ sit hominum Curialium in Aulis Regiis agentium
præcipua vivendi ratio atque forma, qua freti & Re-
gibus possint tanquam ex præscripto ritu inservire, &
aliorum omnium benevolentiam, laudes, atque amicitias
facilius conciliare: denique qui vir fiet, quem ita ab-
solute Curialem appellari volumus, nihil ut desit illi ad
tantum nominis titulum, tantamque verbi dignitatem.

Huic tam arduæ petitioni tuæ hoc unum dico: nisi
mihi gravius videretur, à te frigidae cujusdam & prope
languentis amicitiae infimulari, quam ab aliis mediocris
aut potius exilis scientiae, excuteretur jam pridem è
manibus meis iste labor, & anceps studium, nè temeri-
tatis cujusdam me reum faciant omnes, qui quam li-

A

bricum

bricum & difficile sit satis sciat, inter tam varias Aularum Christianarum consuetudines, perfectissimam viam atque methodum, & tanquam florem quendam Curialitatis elicere atque exprimere. Ea enim consuetudinis vis est, ut easdem res nobis nunc jucundas, nunc exosas faciat: adeo ut mores hominum, ritus, vestimenta, habitus, quae paulo antea magni pretii fuerunt, non ita multo post abjecta & contempta jaceant: quae vero nullius ponderis videbantur, ea contra magnas amoris sui faces animis nostris repente commoveant. Luce itaque clarius existit, usum quam rationem majoris esse momenti, vel ad res novas aggrediendas, vel ad veteres antiquandas: cujus si quis exquisitam & perfectam rationem indagare velit, facile profecto fuerit labi, errare, decipi. Quae cum mihi valde difficilia circa rem propositam undique occurrere videam, excusatione quadam uti cogor, & istum aperte errorem (si tamen error dici debeat) utrisque nobis communem praefiteri: ut si ego culpa aliqujus nota atque labe reperfusus videar, tute ab eadem minime liber aut immunis videare. Non enim minori tibi vitio vertetur, quod onere graviore amicum deprefferis, quam mihi, quod viribus meis rem plane imparem & iniquam susceperim.

Veniamus igitur aliquando tandem ad propositam metam, & adeo expressam Curialis viri effigiem formemus, ut Princeps, quicumque dignus fuerit, cui iste noster inserviat, licet alioqui non ita magni nominis sit, hujus tamen gratia magnificus atque illustris habeatur. Neque tamen in his libris, certis quibusdam & destinatis praecceptis, curiose insitemus, quae plerumque in hujusmodi re instituenda observari solent: sed solum more, gratia quadam recordatione utemur earum rerum, quae ab hominibus tali in re peritis ultro citroque agitatae sunt. Quibus etsi tum non interfueram (forte fortuna profectus in Angliam) eadem tamen summa fide, summaque veritate familiaris mihi meus recitavit. Ea ego vicissim omnia, quantum mea memoria petitur, referam, facilius ut intelligatur, quid magnae auctoritatis & judicii homines hac ipsa de re statuerint. Neque illud a proposito alienum erit (sic enim

enim quo omnia tendant apertius videbimus) si causas disceptationum insequentium primum exposuerimus.

URBINATIUM parva Civitas (ut omnes fere norunt) in Apennini latere, tanquam in medio Italiae, versus mare Adriaticum sita est. Quae, etsi montium vicinitate minus amoena videri possit, si cum aliis conferatur, adeo tamen propitia coelum atque elementa semper habuit, ut praeter admirandam aëris temperiem, feraciores agros, & fructus humanis usibus magis necessarios vix usquam reperias. Ea, ut in istis rebus foelix, sic nulla in re foelicior, quam quod Principes jam diu optimos habuerit: nisi tum fortasse lisdem orbata fuerit, cum tota Italia communi quadam bohorum calamitate deslagaret. Hujus rei testimonia ne longius potantur, nobilissimi Ducis Frederici recentissima memoria sufficiet, cujus sapientiae, humanitatis, justitiae, liberalitatis, denique stratagematum, & rerum egregio gestarum etiamnum trophaea luce clariora existunt. Quorum rerum argumento esse possunt variae illius in locis prope inexpugnabilibus victoriae, expedita in praeliis incundis industria, in conficiendis audacia: Ipse semper paucissimis vincere affectus, nunquam à multis vinci, aut superari potuit: adeo ut inter primos antiquorum temporum Heroës jure optimo reponi, & dinumerari possit. Inter reliqua nonnulla ab eo praestare acta, unum illud singularis fuit industriae, an scientiae, dicam nescio, quod in arduo & praecipiti Urbini situ palatium adeo magnificentum aedificaverit, ut urbis potius amplissimae speciem, quam Regiae, prae se ferre videretur. Non solum enim argenteus atque aureus omnis intus forisque apparatus fuit, tapetes serici, stragula textilia, marmorea torcumata, picturae & imagines eximiae, verum etiam omnis generis instrumenta musica, libri Graeci, Latini, Hebraici, quae ille praecipua totius suppellectilis ornamenta putavit. Unam illi immortalitatem negasse deos crederes. Nam eam quantum & sexagesimum annum aetatis honorifice egisset, summa cum laude, aut potius gloria extremum diem clausit, unicum post se sine matre filium decem annorum, nomine Gnidubaldum, relinquens. Is non tantum haereditati aut patrimonio, quam paternis virtutibus

succedens, tantam omnibus quam citissime ingenii & indolis spem atque opinionem attulit, quantam humanae naturae angustiae haud fere capiunt: nunquam ut facinus magis egregium facere Dux Fredericus visus fuerit, quam tum, cum prolem adeo omni ex parte nobilem procreaverit.

Verum Fortuna (quae magnis in rebus invidiam plerunque suam perfundit) tam augustis principiis tanta virulentia restitit, ut Guidubaldus, cum vicesimum aetatis annum vix jam attigisset, in podagram adeo vehementem inciderit, ut membris morbi crudelitate undique rigescentibus, neque manus, neque pedes satis officium suum facerent. Ita eximia forma, & praeclaro ingenio juvenis, virente adhuc aetate, in extremum discrimen, aut summas potius misérias adductus. Neque hic tamen fortuna acerbitalis suae virus evomere destitit. Nam in eo etsi sapientissima consilia, invictusque animus esset, si quid tamen in rebus vel bellicis vel domesticis suscepisset, ea semper teterrime ceciderunt, quae erant cogitata & acta diligentissime. Quod etsi exitus calamitosus rerum ab eo gestarum nimium vere ostenderit, tanta tamen animi magnitudine perpeffus est omnia, ut virtus in eo nusquam fortunae concesserit: ea siquidem fortitudine omnes difficultates exorbuït, ut summa cum dignitate totius vitae curriculum transegerit, in summa invaletudine tanquam omnino sanus, minimeque valetudinarius: in adversis rebus, tanquam unus ex fortunatis hominibus, minimeque concussus. Non enim illi tanto impedimento corpus male affectum esse potuit, quin sub Alfonso, & Ferdinando, nobilissimis Neapolitanorum regibus, honorificentissime meruerit: & postea sub Alexandro Papa illius nominis Sexto cum nonnullis aliis Regulis Venetianis & Florentinis.

Cum vero Julius Secundus Pontifex inauguratus esset, Imperator totius Ecclesiae summus & primarius designatus est. Quod cum munus sollicitè obiret, Aulam tamen suam nobilibus viris, strenuisque refertissimam habebat: quibus ille non minore voluptate fretus est, quam illi eodem usi sunt jucundissime. Nam utraque lingua peritissimus, tanta humanitate, tanto praeterea sale & lepore conditus, tam infinitam diversarum rerum scientiam

entiam cum incredibili animi magnitudine conjunxit, ut cum per invaletudinem nihil ipse per se nunc denique praestare poterat, in aliis tamen, nunc aspiciendo, nunc cohortando, nunc corrigendo, facile declaravit, quanto artificio, quantaque virtute fuerit. In omni vero armorum exercitio, & hastis equo conferendis (de Muscis jocisque suavissimis ut taceam) obnixè unusquisque contendebat, ut & tanti viri laudibus, & illo hominum commercio non indignus videretur. Distributus itaque dies in laudabilia tum animi tum corporis oblectamenta. Sed morbo jam indies ingravescente, & Duce idcirco, exacta statim coena, quiescente, unusquisque ad nobilissimam Ducissam Elizabetham Gonzagam, hora assueta tanquam ex compromisso se contulit. Cum ea una aderat selectissima foemina Aemilia Pia, quae cum singulari ingenii acumine reliquis praestaret omnibus, reliquorum omnium in istis dulcissimis exercitiis magistra, aut potius princeps non immerito videbatur.

Hac duce & his militibus ad placidissimum istud militiae genus omni ex parte compositis & instructis, amoenissimos undique sermones, sales, & facetias non vulgares aut insulas audires: denique in uniuscujusque vultu, & oculorum obtutu, hilaritas ipsa atque adeo suavitas spontanea residebat, nihil ut verius appellari posset tam bene ornatum domicilium, quam laetitiae & jucunditatis cujusdam inauditae diversorium. Neque usquam aliàs credo plene pertentatum & cognitum, quanta & quàm vera esset delectatio societatis & communionis sese adeo invicem sine furo & fraude amanti. Nam praeterquam quod unusquisque nostrum, in tanti Ducis familia atque clientela versari, summo sibi ornamento putavit, in ipso nobilissimae Ducissae aspectu, tanquam omnium honestarum voluptatum portu acquievit. Quae utraque, perinde quasi catena aliqua, omnium mentes atque voluntates fraterno quodam amore firmissimè devinxerunt. Non multum huic absimilis per omnium mulierum animos benevolentiae conjunctio pervasit, quibuscum (ut cuique libuit) libere conferre, sedere, joculari licuit: is tamen honos clarissimae Gonzagae semper est habitus, ut idem plerun-

que libertati nostrae, quantumcunque liberae, frenos injiceret. In hanc unam ita semper propensae omnium voluntates erant, ut eidem placere magno emolumento, displicere vero summo dispendio haberetur. Unde multae honestissimae consuetudines, cum summa licentia connexae, multa exercitia non mediocri modestia temperata, multi sales & facetiae tanta gravitate permixta (de vecis gestusque admirando concentu ut fiteamur) ut nonnulli, qui Ducissam ne de facie quidem prius cognovissent, Dominam continuo omnium longe magnificentiissimam judicarent. Cujus praesentia diuturna astantium ad seantimos ita allexit, ut unusquisque ad ejus nutum & exemplar semetipsum prorsus effingeret & componeret. Verum incredibilem virtutum, quae in ea admirandae semper extiterunt, non est hic narrandi locus, neque opus est si possem, neque si possem, velim, cum ubivis gentium ipsae per se luce clariores existant. Et si quid in illa fuerit, quod casu aliquo celari potuerat, id fortuna, quasi quae tanta & tam inaudita admiraretur, adversis ictibus & procellis confuso propagavit: in promptu ut sit tantum venustatis, sapientiae, fortitudinis, in aza aliquando Muliercula delituisse, quantum in hominibus ipsis perituro, aut certe non saepeprehenditur.

Sed istis paulum omissis, ad generosam virorum cohortem in illa Aula degentium redeamus: quibus in more positum fuerat, exacta coena, confestim coram Ducissa tanquam Iudice convenire. Ubi inter musica tripudia, reliquasque animi relaxationes, subtiles nonnunquam quaestiones, & alia ingenii certamina proposita erant: quorum praetextu, alii aliis (ut cuique videbatur) occultas persaepe cogitationes, & rationis suae consilia clanculum, ne dicam callide, communicabant. Non ita multo post, in serias disputationes sublapsi, mox ad apothegmata, & non incivile jocandi genus redeunt. Nec hic consistunt, quia statim Laconicas propositiones auritima insusurrent: quae eo majore omnes voluptate offuderunt, quia acutissimis ingeniis totum undique Palatium refertissimum fuerat. Inter quos (uti nosti) primi fuerant Octavianus Fregosus, & ejus frater Fredericus, Julianus de Medices, Petrus Bambus.

Caezar

Cæsar Gonzaga, Ludovicus Canossa, Gasparus Pallavicinus, Ludovicus Pius, Morellus Ortonensis, Petrus Neapolitanus, & Robertus Barrensis, quibus multos alios Regulos & Equites (nisi longum esset) liceret adjicere. Nonnulli præterea etsi ibi non habitarent, maximum tamen anni spacium eo loci conficiebant: quorum primi fuerant, Bernardus Bibiena, Unicus Aretinus, Joannes Christophorus Romanus, Petrus Montanus, Therpander, Nicholaus Phrisus: quibus accesserunt Poetae, Musici, & totius Italiae in unaquaque arte & scientia peritissimi & primarii viri.

Cum vero Julius Papa illius nominis Secundus, Gallorum ope, Bononiam ad Apostolicæ sedis imperium reduxisset, anno salutis M. D. vi. cum Romanam reverteretur, per Urbinum iter arripuit: ubi tam ingenti rerum omnium apparatu, hospitio exceptus est, ut cæteras Italiae civitates, vix tantæ magnificentiae sufficere putares. In quo quidem non ipsi solum Pontifici, & Cardinalibus, reliquisque eorum satellitibus abunde satisfactum erat: verum etiam quibusdam tanta subito incescit admiratio, ut totum, quod superfuit ætatis, curriculum eo loci conficerent, ubi & usitatis jam antea voluptatibus fruebantur, & aliquid etiam incrementi eisdem utendo fruendoque adjecerunt. Quod dum noctes diesque facerent, illud diligenter observatum est, ut tota in circulum & procinctum multitudine redacta, foeminis viri singulis singuli commiscerentur; nisi forte virorum, quod sæpe contigerat, major numerus extitisset. Horum omnium conatibus, & ingeniolissimis inventis Ducissa semper pro arbitrio moderari consuevit, nisi sicubi Aemiliae sagacissimæ illud muneris delegaret.

Cum igitur Papa Julius Urbino discessisset, omnibus in locum assuetum coactis, imperavit Aemiliae Gonzaga, ut illius noctis joci & deliciis non gravate principium daret. Quod illa cum aliquandiu recusasset, tandem, Cum tibi, inquit, selectissima Princeps, in votis fuerit, ut ego his nostris jucundissimis studiis quasi classicum canam: quoniam tibi mos gerendus est, illud equidem libentissime propositum & excogitarum velim, quod hætenus inauditam parum in se reprehensionis,

minus laboris habeat: Tu itaque, Gaspare Pallavicine, (qui nostri optime) istuc in te negotii suscipito. Quibus ille, tibi, inquit, primum incumbit, ut tute hoc onere expedias. Illa, jampridem hoc ab ea factitatum affirmans, Ducissam exorat, ut suas imperandi partes interponeret. Quod quia facile facere non solebat, subridens, Aemiliam sibi substituit, & jus suum in illam universum transtulit.

Magna mehercule res, inquit Pallavicinus, aut magnum potius privilegium mulieribus in eo concessum, quod adeo semper à laboribus immunes sunt. & istius rei quae tandem ratio est? Sed ego, ne & exemplo peccem, & non obtemperando, illud aggrediar quod nunc in manibus est. Animus certe humanus (ut ego conjicere soleo) uti in reliquis rebus, ita etiam in Amore varius est & multiplex: adeo ut quod uni gratum & jucundum, id alteri invisum & exosum sit: in eo tamen summa consentio est, quod unusquisque id quod amat, charum & longe acceptissimum habeat. Unde vehementiores amantium affectus tantas nebulas eorum mentibus solent offundere, ut quoscunque benevolentia atque amore complectantur, in illis omnes virtutes conspirasse, nihil vitii, nihil deformitatis inesse existiment. Sed cum hanc tam perfectam fabricam humana natura non admittat, nemoque omnium sit in quo aliquid aut non desit, aut non redundet, fieri non potest, quin amantium animi tanquam caecutientium oculi conniveant & decipiantur. In eo igitur, si me audiat, istius notis deliciae, & festivitates erunt positae, ut eas quisque animi dotes recenseat, quas in eo esse desiderat, quem valde & ante alios amat. Et quoniam nemo homo est, cui aliqua turpitudinis nota, aut manifestius non imprimatur, aut occulte non infideat, illud etiam disputetur, quod tandem vitium (quoniam ita est prope fatale & necessarium) omnium maxime ferendum & tolerabile vel admittat, vel in eo graviter non incuset.

Haec ubi primum Gasparus praefatus esset, Aemilia Constantiae Fregosae, cujus vices proximae erant, pro imperio praefandi signum dedit. Quod cum illa vicissim exequi instituisset, praecepit orationis cursum Ducissae, & quoniam, inquit, Aemilia nihil joci, aut fa-

cetiæ

cetiae, cum optime possit, excogitare voluerit, sed omnem hanc industriam abjecerit, cur non caeterae etiam Dominae istius quoque commodi participes sint, tot praesertim astantibus ingeniosissimis viris, quibus nullum jocandi genus, nisi de industria refugientibus deesse potest? Placet hercle sententia, inquit Aemilia, & tibi Constantiae isto tempore silentium imperamus, tibi vero, Caesar, qui proximus es, ut quicquid velis libere eloquere.

Tum ille, Aetiones, inquit, humanas si quis diligenti trutina librabit, nihil non mancum & imperfectum reperiet: in illis enim non minus, aut multo etiam magis, quam in caeteris rebus, discors & varia naturae vis est: uni enim una in re lumen ipsum rationis & perspicentiae attribuit, alii vero in altera: unde persaepe fit, ut cum sciat quispiam, quod alius nesciat, id tamen ignoret, quod alius probe teneat, alterius è vestigio errorem, non suum, deprehendat: & id quod omnium deterrimum est, in eo nos sapere aliquando putamus, in quo fortasse gnaviter desipimus. Hujus rei testes sunt parietes isti, intra quos nonnullos ipsi vidimus, qui primo congressu videbantur aliqui, non ita multo post, sese prodiderunt, quam essent nulli. Sed harum rerum diligentia nostra praecipua indagatrix esse solet, & quemadmodum in Pulia si quem Tarantula momorderit, fidibus & vario Musicae sono, morbi atque adeo humoris harmoniam & quasi sympathiam exquirunt, nec omnino desistunt, donec agitatio & frequens motus aegritudinem dispulerit: ita cum aliquod insipientiae vestigium in aliquo suspicamus, adeo argute & subtiliter omnes illius venas tenemus, ut quod tendat facile conjiciamus: postquam vero humorem ipsum cognitum & perspectum habeamus, eundem nunquam commovere languentem desistimus, donec ex stulto prorsus insanum faciamus. Quae tam late patet inscitia, ut in carminibus, in musicis, in tripudiis, in mimis, in amore, in equitando, in re gladiatoria, denique in unoquoque nostrum, ut est animo in rem aliquam maxime propenso, manifestissime se explicet: adeo ut nobis risum jocumque, ut nostis, valde nonnunquam commoveat: &, ut semel dicam, in unoquoque

noquoque nostrum stultitiae seminarium aliquod existimo, quod, si aliquando excitetur, in infinitum facile excrefcit. Optarem itaque eam esse istius noctis, non seriam, sed jucundam disceptationem, liberum cuique ut sit de me sententiam ferre (quoniam libet insanire) qua potissimum in re ipse delipere & delirare soleam: & ipsas insaniae nostrae flammās ex quotidianis ejusdem scintillis dijudicet. Idem etiam in reliquis observari vellem: ita tamen, ut certa argumenta & signa unusquisque ostendat conjecturae atque opinionis suae: unde ex jocosa contentione, serio quivis hoc capiet commodi, ut quo criminis genere potissimum deliret, & tanquam fascinetur, minimo negotio intelligat: deinde si volet, facilius hoc ipsum caveat & declinet. Quod si in illum stultitiae rivulum forte incidimus, cujus fontes exhaurire difficile videatur, quantum in nobis erit feremus opem, &, ut Marrianus frater solitus est dicere, animam Deo lucrificiemus, qui quaestus omnium est multo uberrimus. Hic arrisum est vehementer, neque quisquam diutius continere poterat, quin se diceret, vel affectando, vel oculorum obtutu, vel amando, vel alia in re aliqua ineptias suas quotidie expressisse.

Tum frater Seraphinus, more suo subridens, nimis, inquit, prolixum hoc esset: quin potius (quoniam facetum & elegans est) liceat omnibus nobis ominari: quid tandem causae sit, cur omnes mulieres ut plurimum forices detestantur, serpentes vero plurimi faciant. Quod dum promiscue fecerimus, plane perspicietis, neminem ad vivum rem ipsam refecare posse praeter me unum, qui istuc mysterii mirifica quadam ratione intellexi. Plura in hanc futilem de lana caprina quaestionem dicturus erat, nisi illi verborum flumen Aemilia praecidisset, & Unicum Aretinum ad dicendum invitasset. Ego, inquit ille, Judicem me & magistratum esse optarem, ut exquisito aliquo supplicii genere ingratae mulieris fallacias extorquerem, aut potius plecterem, quae oculis instar Deae submissis, & viperino tamen corde nunquam id loquitur, quod tacite apud se cogitat: sed adumbrata quadam misericordia nihil tam sollicitè molitur, quam ut cordis humani convulsione,

sione miseras ejusdem Anatomias faciat: neque vero in tota Lybia Viperâ adeo virulenta reperiri potest humani cruoris tam valde sitiens, quam istud fallax & astutum animal: cujus non tantum vocis suavitas, & verborum lenocinia, sed frons etiam, oculi, vultus, gestusque, tanquam Sirenes movent & alliciunt, Proinde etsi mihi non liceat, ut vellem, catenas, funes & flammâs injicere, quibus ista, quae cupio, intelligam: optarem tamen, ut istius noctis ludus jocisque haec nobis commentando exprimant. Pulchrum hujus rei principium dabitur, si omnes seorsim excutiant, quid sibi velit istud stigma atque effigies literae, S, quod in Ducissae nobilissimae fronte imprimitur. Nam etsi humaniorem fortasse interpretationem recipere possit, facilius ut decipiat, longe tamen alius idemque occultus & nondum in lucem prolatus sensus esse potest. Quis enim nostrum est, qui certo sciat, num fortuna humanae infortunitatis tandem miserta hanc exiguam illi notam inussit, quo velit nolit in publicum proferat intestinum animi desiderium, nimirum, quam vehementer cupiat eos aut occidere, aut vivos calamitatibus sepelire, qui eam omnibus honoribus prosequuntur? Arrisit verecunde Gonzaga, & cum excusatione aliqua tam severae interpretationis uti vellet, quin tacendum, Clarissima, inquit Aretinus, nondum tibi hoc negotii incumbit.

Tum AEmilia ad Unicum conversa in haec verba effata dicitur. Nemo certe quidem est nostrum, Aretine, qui tibi omni in re non cedat, praesertim in affectionibus illustrissimae Gonzagae discernendis: quam quidem ut tu divino fretus ingenio praeter ceteros novisti optime, ita plus caeteris, nisi fallor, eandem amas intime. Reliquorum igitur oculi tanquam volucrum adverso sole caecutiunt, tuum unius judicium istuc expedire & potest optime & sufficere.

Ille postquam paululum respirasset, instabant omnes; ut quid illius Literae character significaret explicare non abnueret: tandem metrum quoddam amatorium ad rem praesentem apposite accommodatum potulit, aut potius recitavit. Multi extempore inventum & excogitatum putabant, sed quia argutius atque elegantius fuerat, quam

quam illae temporis angustiae patiebantur, plurimis jam antea praemeditatum videbatur. Utcunque fuit, omnes in eo omnia summis laudibus efferebant: quod ubi promiscue fecissent, Octavianus Fregosus, qui proximus erat, subridens in hunc modum est exorsus.

Si ego me amatorium Cupidinis telum unquam sensitse negem, Viri Nobilissimi, Gonzaga atque AEmilia etfi non crederent, credidisse tamen, sat scio, simularent: huiusque rei hanc esse causam dicerent, quod ego scilicet modestus ille & verecundus omnino diffiderem foeminam me posse aliquam ad amandum allicere & persuadere. Cujus equidem adhuc non ita serio periculum feci, ut desperandum mihi existimem, si forte pertentarem. Neque sane id non feci, quia tanti me facio, nullam ut putem mulierem dignam esse, cui ego amando inserviam: sed consulto potius abstineo, perpetuis amantium lamentis, squalore, & lethali facie attonitus: in quorum oculis ipsius miseriae effigies depingitur. Quod si aliquando colloquantur, quod raro evenit, nihil nisi de lachrymis & luctibus fabulantur, totque suspiriis & maeroribus permista sunt omnia, ut mortem, quam nunquam non exoptant, in limine & foribus esse putares. Propterea ubi primum vel minutissima amoris scintilla animus incallescere occoeperit, ego eandem omni vi restringere & suffocare soleo: non quod mulieres odi, quod istae Dominae suspicantur, sed quia mihi charissima salus mea esse debeat. Huic hominum generi, de quo modo diximus, aliud est omnino contrarium & repugnans. Quidam enim non tantum aspectu miti & affabili, dulcissimis vocibus, gestu suavi earum, quas amant, sese satisfaciunt, valdeque in eo se venditant: sed omnem iracundiae & doloris etiam justi acerbitem in jucunditatem voluptatemque convertunt. Isti mihi plusquam foelices videri solent, nam cum illi in amoris indignitate & contemptu tantum dulcedinis percipiant, quod aliis morte acerbius videtur, in vero amore, qui sine fuce est, ea credo foelicitate fruerentur, quae nescio an cuiquam mortalium in hac vita contigerit. Optarem itaque istius noctis jucundissimas contentiones hanc nobis controversiam dirimere: quatenus istius fastidii & indignitatis

nitatis causa sit: quoniam id fere fit, ut nos aspernentur illae praecipue mulieres, quas nos multo plus quam caeteras omnes diligimus. Nam si quis jam adsit, qui istas tam dulces muliercularum contumelias degustarit, rationem credo tantae suavitatis etiam atque etiam desiderat. Quae si ostendi possit, ego fortasse longiores in amando progressus faciam, ut tantum mellis inveniam, quantum alii fellis reppererunt: ne ferreum in amando & pectus inconcussum istae posthac Dominae mihi objiciant.

Arrisit omnibus facetum hoc inventum, & huc unusquisque animum advortit, cum in hunc modum Petrus Bembus praefari coeperat: Ludus jocusque nobis ab Octaviano propositus, animum mihi variis judiciis labantem in contrarias partes trahit: nam contemptus, & fastidia, quae in amore sunt, etsi prope infinita sint, mihi tamen semper amarissima sunt visa, neque ullo condimento dulcescere posse auguror: minus tamen magisve acerba existimo, pro modo & proportionem illius causae, unde initio orta sunt, Memini enim probe, cum illa, in quam commotus sum, subirasce mihi coepisset (vel quia fides mea in dubium illi veniret, vel quia leves sunt in amore suspiciones) per magnos me doloris aculeos persensisse: qui eo majores videbantur, quoniam non tam meo merito, quam illius remissa & prope nulla in me benevolentia atque amore haec omnia contigerant. Cum vero per incitiam, aut incuriam meam, justas eidem irarum faces admovissem, anteriores dolorum cruciatus prae illis posterioribus, parvi aut prorsus nihili faciebam. Quid enim non dico injucundius, sed omnino funestius esse potest, quam illis stomachum atque bilem commovere, quos malis quam omnia bene in te affectos & placatos esse? Hoc itaque, si me audiatis, istius noctis studium, haec animorum exercitatio erit, quivis ut disputet, num fastidia (quoniam ita sunt in amore communia) à seipsone oriri velit, an ab ea, à qua se amari desiderat. Unde facile perspicietur, inhumaniusne sit amatas contemnere, an ab iisdem contemni & fastidiri.

Haec cum dixisset, expectabant omnes quid istis Aemilia attexeret. At illa Bembi orationi supersedens;

Frede-

Frederico Fregoso annuit, qui isto modo exorsus est. Vellem hercle, nobilissima Domina, si mihi liceret, quod saepe fieri solet, in aliorum sententiis acquiescere: satis mihi placent, satisque auditu digna sunt, quae jam pridem dicta sunt. Ego tamen, ne receptam consuetudinem meae voluntati postposuisse videar, istuc pronunciare non dubito, operae precium facturum, quisquis fuerit, qui Aulae istius nostrae justissimas laudes descripserit: ut nihil interim de serenissimae Gonzagae virtutibus adjiciat: cujus divinum animi lumen obtusi crassique hominis ingenium supra ipsam coelum levare atque efferre posset. Nam seposita omni assentandi suspicione, vix adducor ut credam, adeo multos in tota Italia nobiles viros invenire posse, qui praeter militaris scientiae laudem, quae summa est, in reliquis facultatibus & exercitiis tantum praestent & emineant. Quocirca si usquam gentium homines vere Curiales existant, verisimile mihi videtur, hic demum eosdem esse. Proinde ut quibusdam insulsis froenos injiciamus, qui sola audacia Curialitatis nomen aucupantur, cum tamen sint ridiculi, optarem unum è nobis aliquem, hominem vere Curialem verbis adeo aptis & convenientibus depingere, nihil ut desit illi, qui tam magnificam appellationem suo quasi jure vindicare posset. Sin vero aliquid inciderit quod huic minus necessario attributum appareat, liceat unicuique, tanquam in scholis Philosophorum, totis viribus contradicere.

Plura in hanc causam dicturus erat Fredericus, nisi obstitisset Aemilia, quae in hanc sententiam pedibus ibat, si itidem Ducissae lectissimae videretur. Illa huic negotio assensa est libentissime, idem reliqui omnes facitabant vel tacitis susurris, vel apertis suffragiis, Aemiliam obnixè orantes, ut huic operi quempiam quam citissime praeficeret. Quae in Gonzagam conversa, tu, inquit, clarissima Ducissa, pro imperio jube atque impera: meae conditionis aut modestiae non erit, dum quemquam huic labori addicam, eundem meo iudicio caeteris omnibus peritiorem statuere. Immo vero, inquit Gonzaga, penes te istaec erit electio, tute videris, ne non obtemperando perniciosum reliquis exemplum relin-

relinquas. Aemilia, ne tempus se velocius subduceret, Tu, inquit, Ludovice Canossa, istuc in te oneris primum suscipies, quod Fredericus proposuit: non quod ipse ita exacte Aulicus sis, ut omnia illius officia atque munera perfectissime teneas, sed quia illa praepostere & crassa Minerva recensendo, (uti abs te speramus omnes) tu nos facilius delectabis, nos tibi melius respondebimus: qua in re, si artifex fortasse aliquis se interponeret, nihil contra opponi posset tam vera dicenti: nostra interim disputatio omni ex parte frigeret. Ad haec Comes ex improvviso respondit: Nunquam dubitavi fore, ut vera loquenti non contradiceretur, dum tu hic adesses. Arrisum est vehementer. Deinde Ludovicus pergit dicere. Vellem profecto hoc me labore expedire, quod viribus meis quam sit impar non ignoro, neque vero illud à veritate alienum est, quod tu in me jocosè dixeras, nihil me scilicet eorum sapere, quae sunt hominis vere Curialis propria. Facile fides sit, ubi quicquam tam apertum est, nam cum nihil eorum facere soleam, probabile est, me nihil intelligere: quod ego minore reprehensione dignum existimo. Pejus enim illud est, non fecisse bene, quam quomodo facias non intelligere. Cum tamen vobis ita placuerit, me tam gravem personam sustinere, neque possum, neque libet recusare, ne vestris judiciis obstitam, quae meo longe soleo anteponere. His Caesar se interposuit, & quoniam, ait, in multam noctem sermonem protraximus, & alia hic nos oblectamenta praestolantur, oportunius fortasse fuerit, in crastinum differre. ut commentandi, ruminandique idoneum tempus Comes habeat. Nam in re tam seria, sine praemeditatione dicere, difficile mehercule atque operosum est.

Tum Ludovicus, nollem, inquit, magna de me expectari, quemadmodum de eo, qui cum omnibus se vestimentis exuisset, minus saltando profecit, quam cum esset indutus: immo bene cecidisse videtur, quod temporis angustiae brevitatem efflagitent: ut etiamsi quicquid in buccam venerit repente effutiam, justa excusatione carere non possem. Sed ne isto officii onere diutius premi videar, hoc ausim vobis confirmare, adeo varium & multiplex esse hominum judicium, difficile aut potius impossibile ut sit, perfectam alicujus rei rationem

tionem investigando pertingere. Nonnulli enim sunt, qui cum admirantur, qui inani verborum sonitu, & linguae volubilitate utitur, eumque facetum & elegantem non dubitant appellare: alii modesta quadam taciturnitate delectantur: quidam agiles & factiosos desiderant: plurimi quietos, & omni in re consideratos: denique laudem & vituperium unusquisque ex animi affectionibus metiri solet, vitia omnia virtutum proximarum nominibus designat, virtutes vero vitiorum coloribus inficit. Nam & impudentes, audaces: & verecundos jejunos: & insulsos, honestos: & praecipites, prudentes nominamus. Neque tamen istius sententiae sum, ut omni in re perfecti aliquid inesse non existimem, quod ab hominibus in illo genere peritis, ratio cinando, disputandoque erui & demonstrari non possit. Veritatis vero natura, cum ejusmodi sit, ut saepius lateat, neque mihi in hoc tempore familiaris sit, eos tantummodo viros Aulicos & Curiales vobis proponere possum, qui mihi prae caeteris hactenus maxime placuerunt. Cui ego vos opinioni, nisi vobis pariter videbitur, addictos atque religatos esse non optarem. Neque sane ipse meae consecratus ero sententiae: non enim vobiscum tantum, sed mecum fortasse, ipse nunquam diffidere potero.

CURIALEM itaque hunc nostrum, nobili aut saltem honesto loco natum volumus. Multo enim minoris notae est, in Terrae filio, quam in generoso, de virtutis actionibus atque officiis desciscere. Hic enim sicubi majorum dissimilis fuerit, familiae labes, atque dedecus fit: nec tantum eorum partae jampridem gloriae quicquam non adjicit, sed multum etiam eidem detrahit. Vere igitur quicumque dixit generis nobilitatem tanquam lumen & speculum esse aliquod, tum boni, tum etiam mali, quae ad virtutis studia solet incitare, cum vituperii & dedecoris metu, tum honoris quoque spe atque desiderio: Iste nobilitatis splendor, cum in ignobili stemmate nunquam eluceat, nec ad virtutem valde instigantur, nec à turpitudine magnopere deterrentur: fati superque existimant, si in obscuris parentum vestigiis insistant: cum nobilibus nihil prius aut potius sit, quam majorum laudes superare, aut saltem rebus praeclarere

re gestis exaequare. Unde plerumque evenit, ut & rebus bellicis, & aliis quibuscunque sive corporis, sive animi contentionibus, generosi reliquorum facile principes existant. Insevit enim rebus omnibus occultam Natura potentiam, & quasi seminarium aliquod: cujus ea vis est, ut omnia ab eo provenientia principiis suis efficiat quam similima. Id non tantum in equis, reliquisque brutis animalibus licet videre, sed etiam in plantis & arboribus, quarum furculi semper truncorum similes sunt, nisi cultoris incuria aut ignorantia peccetur. Idem in hominibus judicare licet, qui si bene nutriti, atque educati fuerint, eorum mores imitantur, qui eos procrearunt, aut saepe etiam meliores: sin minus, feroces ut plurimum & praecipites, nunquam maturi aut sapientes, evadunt. Illud sane saepenumero animadverti, quod utrum coeli & astrorum clementia fiat ignoro, quosdam omnibus bonis adeo cumulosos esse, ut non tam nati, quam ab aliquo Deo effecti videantur: alios vero ita ineptos, hebetes, & incompósitos, ut natura indignante ad ludum jocumque factos jurato fas sit dicere. Quos uti solertissima diligentia nunquam poteris meliores effingere; sic illi alteri minimo negotio, aut potius labore nullo, summa omnia consequuntur. Proponite vobis ante oculos Hippolitum Estensem, Cardinalem Ferrariae, qui adeo foelici fidere natus est, ut corporis habitudine, vultus suavitate, verborum concentu, gestus moderatione, cum admiranda ingenii maturitate conspirantibus, gravissimis Ecclesiae Patribus, cum tamen juvenis sit, videatur conferendus. Eodem accedit cum omni virorum & foeminarum genere dulcis quidam in omni sermone lepos, nunquam ut illum non amet, quisquis cum illo aliquando congressus fuerit.

Sed ut eo revertamur unde digressi sumus, illud affirmare non dubito, inter illam excellentem fabricam, & istam naturalem impotentiam, & ut ita dicam, ineptitudinem, medium aliquid inveniri: & quos Minerva minus undique ornaverit, diligentia atque industria perfectiores reddunt, ut si natura tales non sint, sedulitate esse cogantur. Aulicum itaque & Curialem nostrum, praeter familiae & stirpis honorem, non solum acuto

ingenio, & apta membrorum compositione, reliquis praestare volumus: sed ea etiam oris figura atque dignitate, ut quicumque in eum oculos coniecerint, bene erga se affectos, non dicam amantes, dimittat. Hoc tam singulari ornamento omnes suas actiones illustrabit, ut ex ipsa fronte, quae animi index est, maximorum hominum societate & favore non indignus existimetur.

Hic illi orationis seriem amputavit Gasparus Pallavicinus, & praescriptam illius jocosae disceptationis formam religiose observans, ne, inquit, auctoritatem in contradicendo concessam nihili pendere videamur, sic tibi in hoc occurrere liceat. Minime mihi necessarium videtur Curiali nostro generis nobilitatem tam curiose attribuere. Id si ego cuiquam vestrum novum aut inauditum putarem, nonnullos recensendo enumerare possem, qui clarissimis orti familiis, in omnium vitiorum coeno volutarunt: multi vero ex parvis & ignobilibus initiis, ad summum dignitatis fastigium eVecti, laudis & gloriae titulum haereditarium posteris reliquerunt. Quod si verum sit illud, quod à te positum est, nimirum in omni rerum semine primario eam virtutem inesse, omnium hercle nostrum unus idemque status fuisset: nam iisdem orti principiis, qui tandem alius alio praestantior & excellentior est? Sed in hac tanta humanae conditionis varietate, infinita fere alia consideranda sunt, utpote Fortuna, quae nostrarum actionum omnium Princeps atque Domina non immerito appellatur: quippe quae, perinde quasi ad ludibrium istius vitae, & eos erigit, in quibus nihil dignum apparet, & eos pessundat, qui omnibus honoribus dignissimi videbantur. De illis hominibus qui ab ipsis incunabulis omnibus tum animi tum corporis dotibus excellunt, juxta tecum sentio: sunt illi quidem cum primis fortunati, sed haec perinde in obscura, ac in clara familia eveniunt: de istis non novit Natura tam subtili ratione distinguere, immo, in ima nonnunquam stirpe, summa naturae dona & praecipua liberalitatis indicia perspiciuntur. Quandoquidem igitur splendor iste natalitius, neque ingenio, neque vi, neque arte acquiritur, nec tam nostra, quam Majorum in eo laus sit, inique mihi videtur comparatum,

paratum, ut in Curiali nostro, parentum ignobilitas, illius virtutibus tenebras & caliginem offundat: adeo ut neque indoles eximia, neque honesta facies, neque corporis habitudo singularis, neque cætera quaecunque à te modo recitata, illi ad istam, quam quaerimus, perfectionem suffragari possint.

His Ludovicus sic contra nititur. Negare sane non possum, quin in humilimæ fortis viro, eadem peracque virtutes esse possint, quæ generosis insunt: sed ne illa vicissim omnia cum fastidio repetantur, quæ à te allata sunt, quæque ad nobilitatis encomium adduci poterunt, quæ proinde præcipue laudari solet, quia bona bonis prognata sunt, quoniam huiusmodi virum describere constituerim, cui nihil ulla ex parte desit, generosam illi propaginem detrachere non potui, & propter rationes superius enumeratas, & propter communem omnium opinionem, quæ fere est ad nobilitatem propensior. Quod si duo forte adolescentuli in una aliqua familia per annos aliquot commorati fuerint, qui nullius adhuc neque boni neque mali specimen præbuerunt, ubi primum de unius generosa prosapia, de alterius ignobilitate constiterit, multo hic minoris erit, quam ille. Magno enim intervallo posteriori huic opus erit, priusquam in hominum animos possit influere: quod alteri facillimum erit, hoc uno nomine, quod generosus existat. Quæ quidem opinio, aut potius mentis impressio, quanti momenti sit quivis experiundo facile judicabit. Et ut propius ad nos veniamus, in hoc ipso, quo nunc consistimus, loco, nonnullos ipsi vidimus, qui etiam si hebetes & insulsi essent, per omnem tamen Italiam Curiales atque Aulici insignes habebantur. Quos etsi dicat, quod aiunt, detexit, diu tamen delituerunt, & eam in animis nostris opinionem confirmarunt, quam primo congressu impressam repererunt, nullo tamen freti artificio, aut versutia. Alios vero animadvertimus, qui cum initio nullo humero apud nos essent, tandem effecerunt, ut aliquæ loco haberentur. Huius erroris causæ sunt prope innumerabiles, sed imprimis perversus, & depravatus Principum animus: qui ut altum sapere videantur, & illis sæpenumero favent, quos potius odisse debent, & ipsi se plerumque credendo decipiunt.

piunt. Qui quoniam multos alunt parasitos, ubivis gentium eorum fama pervagatur, quos illi magni faciunt, adeo ut in illos populare iudicium sit proclivius. Tamen si deinde in iis aliquid reperitur communi opinioni contrarium, haerent, timentque, ne circumveniantur: nunquam non occultum aliquid expectantes, quia censuram tam vulgarem veritate aliqua & ratione niti arbitrantur. Sunt sane mentes nostrae ad amorem atque odium mirifice proclives, ut in Mosomachia, reliquisque spectaculis & contentionibus facile deprehenditur. Nam erga unum è duobus sine aliqua iusta causa bene nos animatos persentiscimus, huic victoriam, illi vero repulsam serio exoptantes. Eadem est in moribus hominum dijudicandis opinionis nostrae ratio. Nam quaecunque primum sive boni sive mali fama ad aures nostras percrebuit, ad eandem ita nos componimus, ut aut cum odio, aut cum amore prorsus decernamus. Videtis igitur quanti momenti sit, quicquid mentes nostras primum perculerit: quantique illius interest primae existimationis suae fundamenta bene posita esse apud Principum animos, quicumque vere se Aulicum praestare desiderat.

Verum, ut ad particularia tandem aliquando descendamus, primae & praecipuae Curialitatis partes, ut ego existimo, in Armis & rebus praeclare gestis consistunt, & in summa erga Principem fide: in quibus talem se virum ostendat, ut omnes illius fortitudinem, omni in loco, atque omni etiam tempore admirentur. Nam cedere aliquando aut labascere, sine magna ignominia non potest. Quemadmodum enim in mulieribus, si semel verecundiae limites adeo transilierint, ut labe aliqua notentur, ad anteriorem existimationem nulla reditio est: ita si quando Aulicus opprobrium aut repulsam patiat, aut ad commiserit, ut in timiditatis suspicionem veniat, pristinam virtutis opinionem haud facile recuperabit. Quanto igitur in istis rebus excellentior, tanto meo iudicio fuerit laudibilior. Quod tamen ita non loquor, quasi cum summis belli ducibus aequatum vellem, nimis hoc curiosum esset: satis erit, si integritatem, fidem, invictum animum, ubicunque feret occasio, viriliter praestiterit. Magnus siquidem animus in parvis saepe rebus facilius,

facilius, quam in magnis deprehenditur. Nam in pro-
cinctu, corona, & spectaculis, in quibus multorum de-
fixi sunt oculi, etiam si grave periculum sit, ignavi &
vecordes, vel infamiae metu, vel circumstantium fidu-
cia, praecipites caecique prouunt: in aliis vero rebus,
si doloris aculeos sentiant, seseque è medio sine manife-
sta nota clanculum possunt subducere, remittunt spiri-
tus, sese comprimunt, & sibi loco cavent.

At ubi neque videri se quisquam, neque cog-
nosci, neque notari putat, & fortis viri nihilo
secius munus & officium exequitur, nihilque praeter-
mittit, quod ipsi laborem & negotium facessere possit,
eam habet magnanimitatem, quam ego in Curiali nostro
vehementer requiro. Eam tamen cum Thrafonico ver-
borum strepitu conjunctam non desidero, ut in illo qui
arma in uxorem se duxisse gloriari solet, & ad vocis in-
anem ostentationem, vultus etiam austeritatem, & mi-
naces oculorum obtutus adjunxit, ut Bertus ille noster
familiaris. Istis certe hominibus id concinne potest di-
ci, quod à nobili quadam foemina cuidam glorioso
militi, quem prudens praetereo, responsum fertur: qui
cum ab ea perhumaniter ad saltationem, & choream,
invitatus esset, ille tripudia renuere, musicam aspernari,
caetera humanitatis officia nihili pendere, denique, lu-
dicra haec non esse indolis, aut facultatis suae affirmat,
Rogatus igitur quid tandem, si Diis placet, profiteretur?
protervo vultu, pugnare, inquit, & hostem ferire. Tum
illa, quoniam, inquit, nunc nemo classicum cecinit, nec
pugnandi occasio datur, tergi te atque ungi cum armis
reliquisque bellicis instrumentis optarem, deinde in re-
positorium aliquod suspendi, donec ministerio tuo opus
sit, ne te etiam rubigo inficiat. Ille continuo cum ma-
gna audientium irrisione secessit. Noster idcirco Curia-
lis, ubi cum hoste congregiendum est, cum primis fe-
rox & acerbus erit: ubi vis praeterea mitis, modestus,
sagax, inanem sui ipsius laudem & ostentationem tan-
quam pestem teterrimam fugiens: quae adeo plerunque
insuavis est, ut etiam eos qui nos amant, odisse fa-
ciat.

Ad haec Gasparus, perpaucos equidem, inquit, in re
aliqua eximios & praestantes cognovi, quin ista philau-

tia laborarent. Et hoc meo iudicio in illis tolerabile, nam cum aliquis in arte aliqua excellens ab infciis & imperitis artificium suum ignorari videt, non mirum si aegre ferat latere suam & quasi sepeliri scientiam, quam cum tanta caligine vindicare conatur: aliqua saltem ratione in publicum proferat necesse est, ne iustissimam virtuti mercedem detrabere videatur. Proinde apud antiquissimos scriptores, qui reliquorum omnium facile princeps est, perraro se continet, quin se ipse laudet: fin vero ejusmodi quispiam fuerit, qui cum parum in se ingenii, minus virtutis habeat, & profuse tamen de se praedicet, omnino mihi non ferendus videtur: sed istiusmodi virum Curialem nostrum minime constituimus.

Minime sane, inquit Comes, & si me probe intellexeris, eos ridiculos asserui, & reprehensione dignos, qui nullo merito, nulla ratione freti, impudenter gloriari consueverunt. Humanius enim & in optimam partem interpretari debemus, si prudens aliquis moderate se laudet: certius enim suum est de se ipso, quam alterius testimonium. Facile equidem assentior non delirare aut desipere eum, qui ingenue se laudando, nec in errorem incidit, nec audientibus fastidiosus sit: quod quia arduum est & difficile, praeter eam, quam ipsi sibi attribuit, aliorum etiam commendationem promeretur: Hic Gasparus: à te, inquit, de eo planius instruendumus. Tum Comes. Inter veteres scriptores non defuerunt, qui de istis praecepta traderent. Sed istuc omne meo iudicio in hoc potissimum consistit, nimirum, si eo modo obiter res agatur, ut ad alium finem tota tendat oratio: quasi de laudibus omnino silentium esset, si aliter veritas cerni & ostendi posset. Non ut illi homines grandiloqui, quibus in more positum est, quicquid in buccam venerit temere, sine cura, sine sensu effutire: uti ex nostris unus non ita pridem, cui cum tela femur Pisae ttajectum esset, muscae alicujus mortuum se sensisse dicebat. Alius vero non multum huic absimilis, speculum se intueri non ausum esse affirmabat, ne horrendo ac terribili aspectu, ipse sibi terrori esset. Ridebant promiscue omnes, dum Caesar sic praefari coepisset: quid est quod ridetur? An non accepistis magnum

magnum Alexandrum ingentem lachrimarum vim profudisse, cum illi Philosophus quidam infinitos esse mundos affirmaret? roganti cur id faceret respondisse fertur, quia ne unus quidem adhuc mihi subditus est, quasi omnes subigere in animum induxisset: nonne hoc muscarum mortu gloriosius atque majus? Et Alexander, inquit Comes, illo Thrasone major. Sed homines in quacunque re praestantes excusandi sunt, cum magna suscipiant, audaci enim & confidenti opus est animo, non timido, non imbecillo, verbis etiam paucissimis, quasi minus, quam res est, moliantur: ita tamen, ut conatus egregius in temeritatem non recidat.

Cum paulum Comes respiraret, facete Bernardus Biberna, Memini, inquit, in Curiali nostro egregiam te formam & aptam membrorum compositionem, cum gestu quodam & actione singulari desiderasse: formae quidem dignitatem in me esse non diffido: quid enim causae reor quod tot me mulieres amant? de corporis vero habitudine dubitare mihi videor, nam de tibiis male persuasum est. Quocirca ad particularem magis istarum rerum demonstrationem descende, ut ego nihil posthac haesitans, mihi de me ipso abunde satisficiam. Postquam arrisum esset. sane quidem, inquit Comes, injuriam faciemus, nisi tibi vultus dignitatem concedamus, & commode me hercle se obtulit ad istius, de quo agitur, explicationem. Nam etsi jucundus gratusque aspectus tuus sit, partes tamen seorsim consideratae adeo delicatam in se fabricam non habent: virilis tamen obtutus & satis approbata harmonia est. Quod uti in multis animadverti potest, ita prorsus Curiali nostro inesse volumus, non ut in quibusdam, qui non solum mollior & effoeminate, comis crispatis, compositis superciliis, levissimarum muliercularum delicias superant, verum etiam stantes, incedentes, accubantes, gestu adeo meretricio utuntur, ut dissolutos articulos, & membrorum compagines putares: in verbis etiam ita curiosi, aut potius ita lugubres & tragici sunt, ut jam jam extremum halitum atque diem adesse dubitares. & quo majores hi sunt, quibuscum illis res est, eo in istis ineptis frequentiores & magis ridiculi sunt. Isti homunciones, quandoquidem, quod illi vehementer expetunt.

in foeminas degenerare natura non possunt, ne honestarum quidem mulierum loco aestimandi sunt: sed tanquam meretrices impurae, non tantum ex aulis Principum, sed ex omni generosorum hominum commercio exterminandi.

Verum ut ad illius de quo agitur membrorum compositionem redeamus, bene cum illo agi existimo, si neque in imo gradu humilis, neque in summo procerus sit: horum enim utrumque cum contemptu omnes, tanquam portentum, admirari solent. Quod si in alterutro peccare sit necesse, minus in exiguo, quam in magno, malum est. Nam praeterquam quod vastis corporibus obtusum plerumque ingenium inest, in nullo prorsus exercitio prompta atque agilia sunt, quod nostro Aulico vitium nusquam permittimus. In eo enim & illa corporis habitudo atque forma erit, quae ad fortia & robustissima certamina valeat, & quae celer, agilis, prompta, atque vivida appareat: quibus accedere debet exacta quaedam eorum omnium notitia, quae in milite strenuo & bellicoso viro requiruntur. Quarum rerum hoc meo iudicio primum ac praecipuum est, si omnibus armamentis uti apte & artificiose poterit, quae Equiti Peditique necessaria ducuntur: iis praesertim quae generosis hominibus indies in manibus atque usu sunt. Nam praeterquam quod in praeliis juvare poterunt, in quibus tamen minimum est artificium, opus praeterea tum forte iis erit, cum domesticae contentiones inciderint, è quibus Monomachia oriri possit: quod etiam si non contigerit, proderit tamen in iis armis non esse imperitos, quae quotidie gestamus. Neque illius sum iudicii, omnem nobis peritiam gladiatoriam tum ex animo excuti, cum ad pugnam perventum fuerit: nam quisquis tum prae stupore inscius sit, omnem prius fortitudinem necesse est exuisse. Huic etiam accedit luctandi & supplantandi notitia, quia cum armis pedestribus fere semper concurrat: & quod omnium longe maximum est, diligens cautio & sibi & suis adhibenda est, ne aut inanes controversias suscipiat, aut hostes ejus consilia praeripiant: denique & se fortem virum praebeat & sapientem. Neque vero temere manus cum aliquo conferat, nisi aut incolumitas illi, aut
honos

honos in discrimen vocetur. Nam praeterquam quod pugnae exitus, & fortuna, semper anceps & incerta est, magnopere reprehendendus videtur, qui praeceps & inconsideratus ad pugnam irrumpit, etiamsi insanis conatibus caeca & insana fortuna aliquando faveat.

Si tamen eo progressum sit, ut receptui canere sine summa ignominia non possit, & ante contentionem, & in ipso actu eum se praestet virum, ut spiritus non minus praesentes, quam altos gerere videatur. Non ut illi, qui verbis & altercationibus transigunt: quibus cum armorum electio proponitur, ea sortiuntur, quibus neque cuspis neque acies est, ipsi interim omnibus partibus non minus armati, quam si pila plumbea, aeneo tormento emissa, ferenda esset. Quibus hominibus cum non esse victos, instar victoriae sit: vel se tantum defendunt, vel turpiter cedunt. Ex quo & suam timiditatem produnt, & ipsis pueris ludibrio nonnunquam fiunt. Ut illi duo qui nuper in Ancona prope Perugiam eo usque ignaviter depugnarunt, dum omnibus risum vehementer commoverent. Qui isti obsecro fuerunt? inquit Gasparus: Duos fuisse consobrinos respondit Caesar: Immo vero duo fratres in illa pugna videbantur, ait Comes. Verum ad rem redeamus. Armorum etiam in pace aliquis usus est, utpote in pompis, triumphis, & ludis, spectante populo, foeminis illustribus, & ipso etiam nonnunquam Principe. Omnium itaque horarum hominem Curialem nostrum oportet esse, adeo ut non solum in armis, equis, & quibuscunque eodem spectantibus exquisitam quandam scientiam prae se ferat, sed in reliquis praeterea rebus, plus vulgo sapere atque intelligere videatur. Qua in re Alcibiadem illum imitabitur, qui quascunque regiones peragravit, ut est memoriae proditum, unicuique in sua facultate longe praeluxit. Sic ille noster ubicunque spiritum duxerit, unoquoque in suo artificio praestantior & excellentior erit.

Et quoniam Italorum haec fere propria & peculiaris laus est, hastis ad circulum decurrere, easdem conferrere, equos ferociores mansuefacere, perite equitare, inter primos Italiae duces annumeretur: & quia lanceis & gladiis equo concurrere, stadia artificiose tenere, cestibus

bus & ferro comminus contundere Gallorum tere proprium est, inter Galliae principes reponatur: In ludo vero arundineo, seu joco de Canna, iu tauro spiculis vel ensibus transfigendo, in telis tragulisque eminus jaciendis, inter primos Hispanos erit. Quae quidem universa tam conveniente motu, & actione decente exequetur, & perficiet, ut omnium oculos atque benevolentiam alliciat. Nonnulla praeterea sunt oblectamenta, quae etiam si cum armis ut plurimum nihil commercii habent, magnopere tamen cum viro forti atque strenuo conveniunt: quorum primas partes venandi consuetudo & feras insectandi jure suo vindicare potest: quae ut aliquam cum bello similitudinem habet, ita magnis clarisque viris non indigna mihi videri solet: antiquitati certe vix dici potest quam valde placuerit. Huc accedat natandi, profliliendi, currendi, saxi etiam projiciendi facilitas, quae & in rebus bellicis persaepe profunt, & in summa tranquillitate popularem applausum habent: cui nos saepenumero oportet accommodare. Neque vero pila palmaria scite ludere indecorum est homini in aulis Principum agenti: in eo enim & mira membrorum agilitas exercetur, & totius corporis dispositio non minus in eo, quam in caeteris quibuscunque exercitiis, perspicitur. De arte vero in equum insultoria, idem existimare licebit, quae etsi oporosa & difficilis fuerit, leviores tamen plerumque nos & agiliores reddit, quam caeterae omnes: cui si actio non indecora accesserit, praeter utilitatem admirandam, voluptatem etiam in spectando affert singularem. In istis igitur exercitiis si Curialis iste noster plusquam mediocriter instructus fuerit: volutandi, & per funes decurrendi ludicra, & his similia, quae praestigiantis & circulatoris artem sapiunt, prorsus abjiciet, & exterminabit. Sed quoniam tam arduis & laboriosis rebus omnibus horis superesse non possumus, & omnium praeterea rerum satietas est, quae admirationem imminuere solet, optimum sane erit pro rerum diversitate, vitae quoque nostrae studiis variare, & ad faciliora nonnunquam descendere. Nam ad invidiae tela declinanda plurimum valet, si omni hominum generi & consuetudini facete & jucunde se accommodet: dum tamen rationis & modestiae fines non tran-

transeat, ne cum facetus esse velit, ridiculus appareat. Rîsum itaque, ludum, jocumque illi permittimus, istis conditionibus, ut in verbis acutus & ingeniosus, in rebus aptus & decorus habeatur.

Tum Caesar. Istius orationis cursus etsi interpellatione aliqua impediendus non erat, tamen nec tacere libet, propter concessam loquendi potestatem, & loqui juvat, quia summo unius rei pernoscendae desiderio teneor. In quo, si interrogare aliquid injuriose videar, cum obficere debuerim, eam mihi veniam concedi optarem, quae Bernardo Bibienae modo concessa est. Qui cum nimium contenderet, ut formosus haberetur, in nostras leges vehementer deliquit, quaestionibus potius quam argumentis usus. Videte, inquit Ducissa, aliud ex alio malum: uno inconveniente dato multa sequuntur. Quisquis igitur, ut Bibiena noster, deliquerit, & erroris &, quod majus est, exempli nomine puniendus erit. Tum Caesar, proinde, inquit, Bernardus & suae culpaе, & meae quoque poenas luet, mihi vero nihil ferendum supplicii. Immo vero, inquit Gonzaga, utrique geminum malum imminet: illi, & quia ipse peccavit, & tibi peccandi ansam dedit: tibi vicissim, & quia tute deliqueris, & quia tam cito delinquendi occasiones arripueris. Salva adhuc res est, inquit Caesar, nihil dum à me commissum criminis, quod ne deinceps fiat, & ut solus Bibiena plectatur, ego prorsus filebo. His AEmilia ingenue occurrens, dicito, inquit, quoad voles: nam, pace clarissimae Ducissae quod fiat, ego huic ignosco errori, reliquisque omnibus, si qui istius generis posthac fuerint. Cave, ait Gonzaga, ne tute te decipias, plus laudes misericordiae, quam justitiae, attribuendo: nam fontibus nimis ignoscendo, infontibus fit injuria. Neque tamen severitatem in accusando meam tuae clementiae tantum detrahere velim, ut Caesar prorsus non audiat, nec de ejus quaestiuncula quicquam dijudicetur.

Ubi primum igitur Ducissae cum AEmilia convenisset, Caesari utrinque signum praefandi datur. Tum ille, saepius, Ludovice, nisi male memini, illud a te nobis inculcatum est, omnes viri Curialis mores, omnes denique motus, nutusque, ea actionis dignitate fingi & com-

componi, ut sine ea reliqua omnia tanquam sine justo condimento, atque sale nullius momenti, aut ponderis existant. Facilis mehercule ad persuadendum oratio: nam ea vis & *εὐπύδα* verbi est, ut qui dignitatem habeat, is omni in re dignus & decorus videatur. Cum tamen eam foelicitatem, alias naturae, alias coeli beneficio, dicas contingere, studioque & industria nostra excoli & absolvi, sicubi inchoata fuerit: mihi quidem frustra alios magistros atque auxiliaria videtur implorare, quisquis tanto & tam insperato bono fati astrorumque ope fruitur, quae (velit nolit) eundem faciunt omnibus gratum & acceptum, nonnullis vero admirabilem. De isto nihil nunc dicam, quoniam potestatis aut voluntatis nostrae illius fortuna non est, de illis loquor, quibus cum tantulum natura dedit, ut prorsus inepti aut indociles non sint, id quaero quibus tandem rationibus, quo artificio, quave diligentia hanc tam optatam beatitudinem consequi poterunt, non tantum in corporis exercitiis, verum etiam in iis omnibus, quae aut faciunt, aut loquuntur? In hac tantopere collaudanda, cum tantam sitim, tantumque cognoscendi desiderium, AEmiliae jussu, nobis omnibus attuleris, in eodem sedando & restinguendo, necesse est aliquid operae & laboris impendas.

Immo vero minime necessarium, inquit Comes, me eam vobis praestantiam dicendo exprimere: satis erit, si qualis iste Curialis esse debet, utcunque exposuero. Neque exactam quandam cujusque rei demonstrationem à me expectabitis: nam in eo cum luctandi artem & in equum insultandi requisierim, quomodo ego vos in eo erudiam, cum, ut omnes scitis, ipse non didicerim? Militem, nisi fallor, bonum dicimus, qui fabro armario animi sensum probe possit exponere, qua forma, quo etiam temperamento arma desideret, licet operam, & malleos non addat: sic ego de Curiali absoluto disserere fortasse possum, & tamen, quo pacto tales sitis, docere non possum. Nihilominus ut vobis, quoad potero, satisfaciam, etsi tritum fere sit sermone proverbium, dignitatem doceri non posse, id tamen confirmare ausim, cito illi & mature, bonisque praeceptoribus ediscenda esse principia sua, quisquis ea in re praestare desiderat,

nisi

nisi forte invita, quod aiunt, Minerva insudaverit. Quae res quanti momenti sit Philippus Macedonum rex argumento esse potest: qui filium Alexandrum prima literarum elementa ab Aristotele maximo omnium Philosopho doceri atque institui curavit.

Et, ut ad recentioris memoriae viros deveniamus, ponite vobis ante oculos Galeatium Sanseverinum Gallici Regisequorum Magistrum: videte, quam eum deceant, quae facit, omnia: Cujus rei nulla alia ratio est, nisi quod ad eximiam corporis constitutionem, huc semper animum advortit, ut ex hominibus peritissimis quasi flores quosdam in unaquaque scientia optimos seligeret, & exciperet. Nam, ut in palæstra, in arte insultoria, in gladiatoria Petrum Montanum nostrum peritum in omni artificio magistrum habuit: ita in equitando, in hastis conferendis, & id genus contentionibus, totius Europae viri primarii semper illi ante oculos versabantur. Quisquis igitur discipuli probi officio fungi velit, is non solum omnes suas cogitationes huc referre debet, ut praeceptoris similis fiat: verum etiam ut in eundem, si fieri possit, penitus transmutetur. Cum vero aliquos progressus fecerit, permagni intererit, nonnullos ejusdem facultatis sciolos, & pragmaticos intueri: è quibus, duce ratione & judicio, quod in unoquoque optimum & praestantissimum est, assumere atque delibare poterit: non secus ac apes solertissimae, quae cum per omnia prata agrosque pervolitarint, selectissimos flosculos deligunt & exquirunt. Non, ut familiaris quidam noster, qui nemini vestrum est ignotus, qui cum Ferdinando minori Aragoniae Regi similis esse vellet, nulla re alia imitatus est, nisi quod capite altius prominente, os sibi aliquantulum distorqueret, in quam rex invite consuetudinem invaletudine aliqua subiapsus dicitur. Hujus generis alii nonnulli sunt, qui viros magnos quacunque in re imitari operae precium existimant: id tamen plerunque arripiunt, quod in illis teterrimum putabatur. Ego vero saepius apud me agens, planeque disputans, unde haec tanta dignitas acquiri ac derivari possit, de ea non loquor quae virgula quasi divina tribuitur, hujus hanc unam rationem ac normam reperio, nimirum ut tanquam saxa & scopulos curiosam affectationem diligenter

gentr evitemus: utpote si novum forte vocabulum aliquod se nobis offerat, negligenter &, ut vulgo dicitur, dissolute proferatur: denique in omni tum dicto, tum facto artem, quod fieri poterit, occultare, nihil ut sollicite, nihil praemeditate facere videamur. Ex ista tam diligenti animadversione, convenientem hanc actionem &, ut aiunt, dexteritatem profluere existimo. Nam difficillimis in rebus foelix & facilis effectus, admirationem, nec injuria, commovere solet: & contra, vim adhibere, & tanquam capillis violentur quicquam pertrahere, uniuscujusque rei, quantulacunque sit, majestatem violat & imminuit. Illud itaque artis praecipuum est, dissimulare artificium: & nescio an in re quavis occultanda, diligentia major ponenda sit, quam in ea, quae si pateat, nonnihil existimationis & laudis amittit.

Memini equidem de summis me oratoribus legisse, qui in eo multum operae solebant imponere, populo ut persuaderent, nihil sese literarum degustasse, orationes suas simplice veritate niti, nihil artis, nihil scientiae inesse: tantum habere, quantum natura & suus cuique genius praestare posset. Quod nisi fecissent sapienter, plebs, ut est in summa inscitia suspiciosa, circumveniri se & decipi credidisset. Unde illud existit, profusam artificii ostentationem, & contentionem intensam, multum nostrae praestantiae detrahere. Quis vestrum est qui risum contineat, cum Petropaulus noster suo more tripudiat, nunc saltibus plusquam mimicis, nunc summis pedibus, nunc erecto supra modum capite, denique quasi totus ligneus, ita nimium ad eam rem attentus est, ut motus omnes & gressus enumerando, in digitos distribuere videatur? Quis adeo occacatus esse potest, ut, istae curiosae ineptiae quantum dedeant, non animadvertat? in aliis vero, qui hic interfunt, hominibus quam concinnum & decorum sit, istam agilitatis & artificiosi motus venustatem dissimulare, vel interloquendo, vel subridendo, vel gestu aliquo alio, minime ut facere putentur, quod solertissime faciunt, opinionem astantibus ut afferant, perperam se facere non posse?

Hic se Bibiena immiscuit. & bene, inquit, res cessit quod Robertus noster saltem aliquem reperit, qui suam
in

in saltando consuetudinem approbet, cum reliqui tamen omnes nihil pendant: nam si lentitudini, & negligentiae tantum tribuatur, paucos ille aequales habet, superiorem vero neminem. Quod ut in eo quisque peripiciat, vestes saepenumero de humeris decidunt, nonnumquam sandalia de pedibus: progreditur tamen, nihil istorum recipiens, &, si libet credere, de istis nihil cogitans.

Tum Comes. Quoniam de hisce perorare me vultis, de vitiis etiam nostris pauca adjiciam. Nempe quod tu in Roberto nostro negligentiam appellas, valde curiosum est. Nam, cum ille vehementer se componat, ut nolle videatur, magnopere velle putandus est: & quoniam mediocritatis limitibus egreditur, illius incuria rectius Curiositas nominari potest: nam dum insipienter artis praecepta involucris obtegit, inertiam suam aperte prodit. Verum, ut ista sint per se laudabilia, & affectare quantum decet, & cum mediocritate negligere: tamen si vel ita crassa sit negligentia, ut vestimentis nos exui non intelligamus: vel ita curiosa affectatio, ut elato capite, crinibus plusquam muliebriter compositis incedamus, vel in imo Bereti speculum, vel in manica pectinem circumferamus, vel mancipiis praecipiamus, ut spongiis, verriculo, & terforiis, nobis semper à tergo sint: utrumque mehercule in extremo est, & illi dignitati contrarium, quae sine fuco est, quaeque adeo jucunde in animos nostros solet influere. Revocate in memorias vestras, quam male Equitem deceat, qui consulto erectius, quam par est, equo sedere solet, praefertim, si cum eo conferatur, qui tale nihil cogitans, ea facilitate fellae infidet, qua pedibus iter faceret. Eadem plane inter armatos milites differentia est, multo enim plus in eo voluptatis perspicitur, qui modestus est, minimeque se venditat, quam in eo, qui cum pugnas narrat, & cicatrices suas ostentat, Diis hominibusque minitari videtur. Istuc quid aliud est quam affectare ut sicarius gloriosus habeatur? Idem in reliquis rebus fere omnibus contingit, quae aut dici aut fieri solent.

Ad haec Magnus, in Musicis, inquit, eadem ratio est, in quibus duos immediate concentus combinare, & virum est non mediocre, & sensus nostros minus suaviter

viter afficit, qui secundo aut septimo tono magis delectantur, etsi in iis, ex se ipsis, summa dissonantia sit. Cujus ista ratio esse potest, quod cum alia ex alia crebrius consensio repetatur, fastidium nobis ingenerat, & harmoniam nimis exquisitam & delicatam significat: cui si tonus imperfectior insertus esset, arrectis auribus avidi & suspensi consisteremus, dum ad perfectiora perventum esset: imperfectis tamen, veluti minus elaboratis, suam delectationis vicissitudinem concedentes. Pulchre mehercule dictum & sapienter, inquit Comes. Nam ista in re, non minus, quam caeteris, mirum in modum affectando peccatur: antiquitus enim in proverbio fuisse dicitur, nimiam diligentiam in vitio esse. Unde Apelles Protogeni crimini vertebat; quod manum de tabula continere non posset. Tum Caesar, eadem inquit, in fratre Seraphino culpa est. qui, dum est quod comedat, manum de mensa nusquam levare solet. Hic cum Comes paulum arrisisset, pergit dicere.

Apelles cum Protogenem taxaret, illud innuere videbatur, quod cum bene res esset, desistere non posset: in quo nimis accuratam illius sedulitatem reprehendit. Incuria itaque illa, quae affectationi contraria, nunc primum virtutis nomine honestanda est, non solum omnis dignitatis fons & origo est, sed aliis etiam ornamentis actiones nostras illustrat: quantumcunque enim est quod facimus, etiamsi exiguum sit, tamen & majora sperari facit, & id quod fit, multo pluris aestimari. Nam ea vestigia in animis intuentium relinquit, facile ut existiment, qui difficillima quaeque tam nullo labore agit, eundem multo graviora posse facere, si eodem aliquando accesserit industria. Nam, ut iisdem exemplis etiam atque etiam utamur, intuemini illos, qui apte & decore, quasi naturae potius instinctu, quam consilio aliquo, sese componunt, in gladiis vibrandis, in telis aliisque armis manu contrectandis: qui etsi nihil aliud agant, omnibus tamen opinionem confestim afferunt, in illis se exercitiis esse quam peritissimos. In saltatione itidem & tripudiis, qui vel unicum tantum numerum, aut motum decore expresserit, totam in eo facultatem inesse demonstrat. In musicis, si unam solummodo vocem suaviter quis decantavit, ita ut in tremulum & duplicatum

catum tonum definat, idque casu aliquo potius quam de industria fiat, unusquisque majorem ei, quam re ipsa inest, peritiam suo judicio ascribit: In picturis, una linea minime elaborata, eam nobis admirationem excitat, ut pictoris manum sine arte, sine studio, propositam metam pertingere existimemus: adeo ut ex illis minutis illius praestantiam censuris nostris confirmemus. Similis profecto ratio est reliquorum omnium.

Curialem itaque nostrum caeterorum facile principem existimari volumus, cujus haec prima lex erit, dignitatem omni in re conservare, affectandi vitium religiose propellere, praesertim in sermone & colloquiis, in quibus non raro offenditur: praesertim vero a Longobardis, qui postquam unum aut alterum annum peregrinati fuerint, nunc Romana lingua, nunc Gallica, nunc Hispanica garrere occipiunt, dum nimium sapere videri volunt, quo nihil tetrius, nihil odiosius esse potest. Quod si ego in hoc tempore antiquas, & obsoletas Hetruscorum voces huic sermoni intersererem, & magnum mihi negotium facerem, & vobis risum commoverem.

Tum Fredericus: In hoc tibi assentior, inquit, dissonum, & plane ineptum esse, si in loquendo istuc facias, nam ut dicis, tibi injucundae, nobis vel odiosae, vel non intellectae essent: sin vero in scribendo eas praetermiseris, errorem non levem existimo: quoniam auctoritatem orationi & majestatem multo graviolem afferunt.

Ad haec Comes: Ego mehercule non video, quid scriptis nostris illa verba dignitatis possunt attribuere, quae non tantum in hoc, quo nunc utimur, sermone vitanda sunt, quod tute fateris, sed in alio etiam quocunque dicendi genere. Quod si viro cuiquam sapienti, in Senatu Florentino, tanquam ipso Hetruriae capite, habenda esset oratio, aut si privatim de rebus seriis cum magistratu aliquo contrahat, aut cum amico jucunde colloquatur, aut cum foeminis de amore, de facetiis, de ludis, epulis, & horum similibus disserat, accurate, sat scio, verba Hetruscorum inveterata declinaret. Mirum proinde esset, si illis vocibus tanquam bonis uteremur & approbatis, quas in omni orationis genere quasi

vitiosas repudiamus, & quod in omni sermone absurdum est, id in scribendo congruum & aptum statuere: cum tamen, sententia nostra, scriptum nihil aliud sit, quam quaedam sermonis species, quae etiam tum remanet. cum nos loqui desistimus, tanquam expressa effigies, & verissima verborum nostrorum vita. Et quoniam emissâ semel voce, sonus confestim evanescit, multa in sermone tolerabilia esse possunt, in scriptis non item. Haec enim tanquam in repitorio aliquo vocabula nostra severissimis hominum judiciis subijciunt, & in omnem posteritatem subtilius discutienda reservant: & propterea majorem in illis perpoliendis industriam collocari rationi valde consentaneum videtur: non ita tamen, ut scripta sermoni usitato sint longe dissimilia: sed ut in his maxime apposita & approbata vocabula usurpentur. Quod si in scribendo id liceret, quod in loquendo non conceditur, male profecto comparatum videretur, ut in quo maxima diligentia requiritur, in eo licentia summa uteremur, ex quo illud sequeretur, majori damno, quam emolumento, studia nostra pensitari. Certum itaque illud est, in sermone, hoc totum licere, quod in scribendo decorum est, eoque meliorem esse orationem pronunciatam, quo proprius ad scriptam accesserit. Immo vero planior & apertior meo judicio in scribendo verborum contextus, & significatio requiritur: quia scriptores semper fere absunt, loquentes & perorantes propius & ante oculos consistunt. Hunc itaque virum spectatu dignum arbitror, qui, omisso Hetruriae obsoletis vocibus, usitatis illius & hodiernis verbis utatur: in quibus pronuntiandis suus splendor & majestas inest: alias si quis sibi leges imposuerit, haud facile illius affectationis reprehensionem vitaverit, quam paulo ante tantopere vitandam duximus.

Tum Fredericus: Negare sane non possum orationem scriptam, formatam quandam illius pronuntiatae esse: id tamen interesse video, ut inter loquendum si verbum forte obscurius emanarit, mentem sensumque audientis minime feriat, quin potius in nihilum recidat. idem in scribendo non opinor contingere: nam si voces aliquid tum in se habeant, non dico difficile, sed subtile, & reconditum, auctoritatem prae se ferunt non mediocrem:

lectorem

lectorem vero ipsum respirare faciunt, & gravioris iudicii trutina librare universa. Quod cum fecerit diligenter, post aliquantum laboris voluptatem percipit multo uberiores: planeque illud intelligit, Difficilia quae pulchra. Quod si ea fuerit legis ignorantia, ut abstrusam subtilitatem eruere non possit, propterea neque authoris culpa aliqua est, neque ea lingua minus approbata, quia minus est cuiusvis obvia. Ego itaque istius me esse sententiae facile patior, antiquum Hetruscorum idioma, in scribendo & solum esse, & maxime necessarium: non tantum, quod idem usus jam pridem confirmaverit, verum etiam, quia illam in se maiestatem & pondus habeat, quae temporis diuturnitas, non verbis solum, sed aedificiis, imaginibus, picturis & aliis rebus infinitis solet attribuere. Tanto enim splendore sententias alioqui jejunas plerunque illustrat, ut res subjecta etiam si exigua sit, hac tamen elegantia perpolita, non indigna videatur, quae in publicum prodeat. Illa vero lex aut potius consuetudo a te modo recitata, & iniqua est, & periculo vacare non potest. Nam si in dicendo vitium fortasse aliquod imperitorum hominum inscitia longius propagetur, absurdum plane esset, eidem tanquam normae aut regulae nimium religiose adhaerescere. Ad haec, infinitae hominum consuetudines sunt, neque urbem aliquam in Italia claram existimo, quae loquendi formulam non habeat propriam & suam. Quamobrem nisi illud etiam decernas, quae omnium optima fuerit, non minus in Bergamascum, quam Florentinum incidere possumus, & si tibi credamus, parum in eo erroris esset. Mihi quidem certe, illis qui haerere aut ambigere nolunt, necessarium videtur, certis quibusdam initiatos & devotos esse, qui omnium consensu approbatae auctoritatis sunt: quos cum duces semper insequantur, iisdem, tanquam clypeo, contra omnes zoilos, uti poterunt. Horum facile Principes in lingua usitatissima Petrarcham & Boccacium existimo, à quibus si latum unguem discedamus, tanquam caligine obfisos, necesse est toto caelo errare. Sed eo nunc demum audaciae perventum est, ut imitationem, quae magni ponderis jam olim fuit, nos nihili prorsus aestimemus, cum tamen sine illa, oratio scripta sine succo &

sanguine inanem verborum volubilitatem in se contineat: Testis hac in re Virgilio nemo locupletior est, qui etiam si divino ingenio id effecerit, ut ejus incredibile iudicium posterius laudare, magis quam imitari, possint, eundem tamen Homeri aemulum fuisse luce clarius existit.

Tum Gasparus: non indigna mehercule de scribendi artificio disputatio, tamen ad propositam metam aptius mihi videtur, si quo pacto apte & eleganter loqui possit, Curialem nostrum institueris: eo enim saepius uti frui poterit. Hic Julianus: dubitari non potest, inquit, quin Aulico tam egregio & exquisito utraque expediant, quae si abfuerint, reliquae fortasse illius facultates obscuriores erunt. Proinde si honeste Comes isto se munere exonerare velit, non loqui solum, sed etiam scribere Curialem instituet. Dabit mihi veniam, inquit Comes, non enim in me suscipiam id docere, quod ipse nunquam didici. In quo si forte aliquis essem, non video quomodo istas ferat verborum angustias, quod post tantas lucubrationes hominibus eruditis vix conceditur: quorum libris ego nostrum nunc Aulicum religarem, si mihi necessitate aliqua instituendus esset, quomodo loquendum scribendumque foret. Tum Caesar: de vulgari oratione sensisse Julianum opinor, non autem de Latina, & proinde magnorum virorum autoritate non erit opus. Tu tamen si, quantum ipse intelligis, nobis explicueris, de reliquis excusatione iusta uteris. Jamdudum id actum est, inquit Comes, quanquam de Tuscana lingua differentibus Juliani imprimis sententia expectanda erat. Hic Julianus: huic contradicere neque possum, neque debeo, qui linguam Hetruscam reliquis omnibus multo clariorem existimat: & verum tamen est, multas esse voces obsoletas apud Petrarcham & Boccacium, quas mihi nec scribenti, nedum peroranti usu venire velim; quippe quae, illis ipsis, si nunc viverent, valde fortasse familiares non essent. His Fredericus sic occurrit: Non dubito, quin illi si viverent, etiamnum libentissime uterentur. Unde mirari magnopere soleo, cur vos Hetruscorum Reguli, vestram linguam cum primis insignem sensim deficere & corrumpi sinatis, vere ut liceat dicere, minus jam cognitionis Florentiae quam in reliqua Italia esse. Istis Bibiena se interposuit: & In-

veterata

veterata, inquit, Florentinorum vocabula inter rusticos & agrestiores adhuc persistunt, & tanquam temporis longinquitate antiquata ab hominibus illustrioribus repudiantur.

Istos non tulit excursus Clarissima Ducissa: quin tu, inquit, Ludovice, Curialem nostrum & in dicendo & in scribendo institue, sive Hetrusco more, sive alio quocunque, modo scite & ingenue fiat. Tum Comes: Ego, Lectissima Gonzaga, quicquid poteram jam pridem exposui, & de utrisque eadem praecepta sufficere opinor: sed tu quoniam imperas, ego non abnuo: Frederico tamen, quod primum probabilitate aliqua animum meum perculerit, respondebo, cum alieno prorsus sim ab eo iudicio. Obscurius fortasse id a me fiet, quoniam ex improvviso dicendum est: Sed satis erit, quicquid fuerit: aut si minus sit, id erit, quod ego praestare possum. Primum itaque id dico, Linguam hanc nostram, quam vulgarem appellamus, etsi usu jam pridem confirmata sit, novam tamen esse & quasi pullulantem. Cum enim Italia tota Barbarorum non tantum spoliis & rapinis exposita fuerit, sed iisdem quasi patria & commorandi jam pridem locus, pura Latinorum phrasim illorum hominum commercio in corruptum & impurum sermonem indies degeneravit: ex eaque communi impuritate & corruptela aliae atque aliae linguae quasi novitiae exortae sunt. Et quemadmodum flumen, quod Apennini vertice descendit, hac atque illac in varias pelagi partes distribuitur, ita linguarum nostrarum alia Latino idiomate paulum intermixta per alias regiones peragravit: quae vero Barbarie quadam prae caeteris inficitur, ea certam in Italia sedem retinuit: Eadem jam diu apud nos varia & incompressa restitit, quia eandem nemo neque verborum lumine, neque alio quocunque splendore illustravit. In Hetruria vero eidem paulatim reficiendae, magis quam in caeteris Italiae partibus, diligentia est adhibita: proinde in ea regione illius florem ex illis temporibus remansisse verisimile est: nam & vocum accentus suavior, & Grammatices observatio multo diligentior. Quae quidem utraque trium Auctorum singulari industria & in phrasim suavitate, & in verborum apta & genuina dispositione magnum incrementum habuerunt: quorum facile

cile primum, in rebus praesertim amatoriiis, Petrarcham existimare soleo. Progrediente deinde tempore, cum jam non in Hetruria solum, sed totius Italiae finibus nobiles promiscue & plebei elegantis orationis studio intenderentur, restincta jam tandem nuperrimae calamitatis flamma, pro rerum humanarum varietate voces quoque & in Florentia & in reliqua Italia immutatae quam ego fatalem vicissitudinem non nostrae linguae propriam, sed caeteris omnibus communem existimo. Quod si ad nostram usque memoriam antiquissimorum scriptorum monumenta restitissent, plane perspicere-mus alio modo Turnum & Evandrum & illius aetatis Latinos loqui solitos, alio vero ultimos Reges primosque Consules. Videmus enim Saliorum versiculos à posteris vix aut ne vix quidem fuisse intellectos. Sed quoniam primis ita videbatur Auctoribus, is honos religioni est habitus, nihil prorsus ut sit innovatum, aut imminutum.

De Poetis & Oratoribus idem affirmari poterit, qui multas voces antiquarunt à Majoribus usitatas: nam Antonius, Crassus, Hortensius, Cicero, multa Catonis verba repudiarunt, & idem de Ennio Virgilius fecerunt. Antiquitatem siquidem etiam si plurimi facerent, eidem tamen ita se constrictos esse noluerunt, quomodo tu nos esse desideras. Immo vero in eandem nonnunquam acerbius invehi consueverunt, ut Horatius, qui & Plautum sine justa aliqua ratione à Majoribus laudatum asserit, & nobis etiam novarum vocum effingendarum potestatem suo iudicio attribuit. Idem in Cicero-ne variis in locis animadverti potest, qui cum Galbam severius reprehendere molitur, inveteratam illius antiquitate orationem esse dicit, & Ennium quoque ea in re à Majoribus desciscere consuevisse: proinde si vetustati nimium consecrati fuerimus, istos omnino non imitabimur viros praestantissimos. Virgilium vero illum, quem Homeri fuisse imitatore[m] fingis, illius in lingua esse aemulum non concedo. Quocirca antiquatas istas voces, quoad possem, evitare[m], nisi forte lectissimis quibusdam in locis, idque perraro, aut certe non saepe. Nam iisdem nimis sollicitè addici non minus in se erroris habet, quam si quis, ut antiquorum similis videretur, in mag-

na frumenti copia, glandibus vesci desideret. Cum vero verborum vetustatem, rei subjectae pondus atque maiestatem dicas attribuere: ego non antiqua solum & inveterata, sed alia etiam quantumcunque apposita & approbata tam nihili facio, ut sine sententiarum succo & sensu quodam solido, inutilem verborum sonitum existimem. Sententias enim à verbis dividere, nihil aliud est, quam animum à corpore sejungere: quorum quidem neutrum sine totius interitu potest fieri.

Illud itaque quod Aulico nostro, & ad loquendum, & ad scribendum maximum momentum habet, cognitio & scientia esto. Nam qui iisdem vacaverit, nec in se habet, quod intellectu dignum dijudicetur: mirum non erit, si hic nec dicere poterit, nec literarum beneficio uti. Sin vero sapiat, primum iusto, aptoque ordine scite collocanda sunt omnia, deinde verbis ad rem appositis exprimenda, quae, nisi fallor, selecta, aperta, convenienter disposita esse debent: & quod omnium maximum est populo nota atque familiaria. Nam in eo splendor & maiestas orationis potissimum consistunt, si is, qui eadem utitur, tantum iudicio valeat, ut vocem unamquamque juxta propriam & genuinam significationem disponere, & tanquam ceram, quoquo volet, effingere possit, idque ita argute & perspicue, ut ubi primum circumstantium aures perculerint, non minus ex illis splendorem & apparatus sermonis omnes percipere possint, quam in tabulis pictis expressas subtiliter imagines, cum in lucem clarissimam deferantur. Idem in scribendo dici potest: sed & in loquendo permulta praeterea necessaria, utpote vocis moderatio nec nimium mollis & effeminata, nec nimium horrida, aut rustica, sed dulcis, sonora, clara, pronuntiacione facili temperata, gestu, actioneque decenti: quae universi corporis non curioso motu, sed apto & accommodato perficitur: cui accedant vultus, oculi, supercilia, ea convenientia, atque modo disposita, ut ipsa actio, si fieri possit, loquentis affectionem exprimat. Verum nullius haec omnia ponderis erunt, nisi sententiae ex istis verbis compositae, pulchrae, elegantes, argutae, & si ita res ferat, graves, & severae sunt.

Hic Morellus non dubito, inquit, quin noster Curia-

lis, si adeo grandis, ponderosus, & exquisitus fuerit, minime à nobis intellectus aliquando discedat. Immo facilis intellectus erit, respondit Comes: nam facilitatem nusquam impedit, aut excludet elegancia: neque istam illi semper tam gravem personam imponimus: sale enim & lepore saepenumero, si tempus patietur, conditus erit, acute tamen, & cum aliqua urbanitatis varietate expedite, non pueriliter, non insulse: Cum vero in rem aliquam obscuram & reconditam casu inciderit: verbis, sententiis, punctis, intervallis, respirationibus, tam lucide ad vivum rescebat omnia, ut nihil dubii, nihil molesti sit: omnia, aperta, clara, perspicua fiant. Sicubi vero cum dignitate, & vehementia dicendum fuerit, si affectus commovendi sint, si excitandi adeoque inflammandi fuerint animi; tanto candore, tantaque orationis dulcedine demulcere oportet, ut suas ipsa natura partes agere, & mentes nostras suavitate quadam inebriare videatur: tanta nihilofecius facilitate, ut qui audiat, idem se posse putet dicendo consequi, cum vero pertentaverit, multis se gradibus ab eo abesse intelligat. Hic Aulici nostri scribendi, loquendique modus esto, non solum ut verborum sonantium & splendorum per omnem Italiam delectum habeat, sed Gallicas etiam & Hispanicas rerum appellationes amplectatur, si quas patria nostra usu & consuetudine approbaverit, ita tamen semper, ut perspicue intelligantur. Quod si aliquando usu veniat, ut extra suum & proprium sensum, quicquam sumendum sit, quam fieri potest aptissime ad praesentem causam accommodetur, & tanquam sarmentum foeliciori arbori interfertum, pulchrius semper & uberius res agatur, ut audientes videntesque non oculis solum intueri, sed manibus etiam tractare videantur.

Neque vero novis effingendis non aliquam navabit operam, novisque easdem figuris ornabit, & eo jure easdem à Latinis hominibus mutuabitur, quo illi à Graecis antiquissimis. Quod si homines literati & ingeniosi, qui indies apud nos frequentissimi sunt, ad istam scribendi formulam curas suas, cogitationesque converterent, adeo copiosam & florentem linguam haberemus, ut cum alia quacunque jure comparari posset: & licet omni ex parte cum antiquissima Tuscanà eadem non esset,

esset, Italica tamen esset, communis, varia, pervagata, & tanquam hortulus deliciosus, florum & fructuum ubertate refertissimus. Neque vero novum istuc, aut inauditum est, nam è quadriplici idiomate, Graeci unam linguam efformarunt, quam communem appellabant: & non ita multo post universas, quae numero quinque fuerint, Graeci sermonis appellatione complectabantur: & quanquam reliquarum omnium Atheniensis maxime pura & facunda fuerat: tamen scriptores approbati, qui aliis regionibus nati erant, Atticam ita vehemente non affectabant, quin ex ipso stylo praefagire & subodorari posses, quibus oriundi essent: neque id illis vitio datum est, sed aliis potius, qui nimium Attici esse voluerunt.

Inter Latinos permagni pretii erant nonnulli Historici, qui Romani cives non fuerant, nec pure loquerentur: quod illis perraro contingit, qui aliunde prognati sunt. Neque vero Titus Livius apud seculum prius proinde minoris fuerat, quia eundem mere Patavinum quidam asseruit, nec Virgilius, quia totus in sermone Romanus non videbatur. Immo multi oratione rudes, natione Barbari Romae legebantur. Nos vero multo scilicet quam illi severiores, inauditas nobis ipsis leges imponimus, & verum tramitem ante oculos positum habentes, divorticula & angiportus quaerimus: Nam cum nostrae linguae, plus quam caeterarum omnium, munus & officium sit, animi sensum lucide clareque exprimere obscuritate, nescio qua, delectamur, eamque linguam vulgarem appellamus, quae nec vulgo hominum, nec ipsis literatis & nobilibus, satis cognita & perspecta est: omnino immemores, à gravissimis quibusque authoribus obsoletas voces jam olim repudiatas, & explosas esse. In quo tu mihi valde hallucinari, & ipse tecum dissentire videris: nam & consuetudinem imperitorum inscitia initam & confirmatam nullius ponderis existimas, & saepius tamen pro Capitolio *Campidolio*, pro Hieronimo *Girolamo*, pro Patrone *Padrone*, utendum affirmasti, quia nunc in Hetruria ille loquendi mos est, cum certo certius sit, ab ignorante aliquo & insipiente Hetrusco ita corrupte & inscietur chartis mandata esse. Optimum itaque loquendi formulam ab hominibus ingeniosis, quique usu & literis instructissimi sunt, propagari existimo:

existimo: quorum iudicio & consensu, perinde, quasi instinctu quodam naturali, selectissima vocabula excernuntur, non regula aliqua, aut artificio. An nescis dictionis figuras; quae sermoni tantum ornatum solent adferre, nihil esse aliud, quam Grammatices abusum, usu tamen confirmatas esse, quia aliam earum rationem nemo reddere possit, nisi quod auribus nostris voluptate & delectatione quadam circumsonare solent? Et istam ego quidem consuetudinem omnium maxime laudabilem censeo, cujus Romani, Neapolitani, Longobardi non minus capaces sunt, quam ipsi Hetrusci. In omni sane lingua quaedam sunt omnium iudicio valde approbata, nimirum facilitas, apta elocutio, sententiae numerosae, iusta dispositio: affectatio vero & his contraria in vitio sunt.

Verborum itidem quaedam sunt, quae per aliquantum temporis spacium, pulchra, atque usitata sunt, non ita multo post deformia, & inveterata fiunt: quaedam vero paulatim in usum veniunt, quae nullius antea pretii fuerunt. Et quemadmodum annus in diversas partes distributus, nunc fructibus & flosculis terram ubivis spoliat, nunc novis eandem vicissim exornat: ita tempus rerum omnium edax jam voces usitatas antiquare solet, jam alias recentiores earum loco sufficere & substituere, donec easdem vicissim tempus corruperit, juxta illud Poetae, *Indies morimur nos, nostraque morti debentur omnia*. Intuemini linguam Oscanam, cujus nulum hodie vestigium existit, Provinciale[m] etiam, quae etiamsi clarissimorum virorum testimonio recentissime, & quasi postridie celebretur: ab incolis tamen jam nunc minime intelligitur. Unde illud mihi cum primis probabile videtur, quod à Juliano dictum est, Petrar-cham & Boccacium, si nunc spiritum ducerent, permultis verbis non ufuros, quae illorum scriptis commendantur, & proinde in illis infaelix est & ridicula eorum imitatio. Qui vero laudabilia suis studiis insectantur, laude dignos esse assentior: & tamen in hac nostra lingua, sine aliqua imitatione, vel ipsam consuetudinem sufficere existimo, quod de Latino sermone dictum nolum.

Hic

Hic Fredericus, cur, inquit, majoris momenti in vulgari oratione consuetudo est, quam in Latina, aut quod hic paradoxo latet? Immo consuetudinem, inquit Comes, in utraque magistram esse volo, sed quoniam in rerum natura illi homines non existunt, quibus peraeque familiaris latinis sermo fuit, atque noster nobis est, id nos ex illorum scriptis imitando haurire oportet, quod illi usu atque exercitatione didicerunt: neque vero oratio antiqua aliud quicquam significat, nisi antiquam loquendi consuetudinem, quam quidem curiose proinde appetere, potius ut illorum hominum more loquaris, quam eorum qui nunc vivunt, omnino futile & inane videtur.

Tum Fredericus, Num igitur antiqui illi antiquiores non sunt imitati? Multos credo imitatos, inquit Comes, sed non omni in re. Nam, si Virgilius Hesiodum iisdem passibus nimium religiose insecutus esset, aut Cicero Crassum, aut Ennius suos majores, iisdem nunquam praestitissent. Homerum animadvertite, qui Heroicorum Poetarum & tempore, & excellentia primus putatur; quem tandem illum imitatum fuisse creditis? Alium quempiam, inquit Fredericus, eo priorem, cujus fama, propter nimiam vetustatem, ad aures nostras non percrebuit. Quos igitur Petrarcham & Boccacium imitatos opinaris, inquit Comes, qui quasi solo triduo à nobis abfuisse videntur? Exacte non scio, ait Fredericus, sed verisimile est aliquibus addictos, & devotos fuisse, etsi eos digito demonstrare non possimus. Tum Comes, si par est, inquit, credere, primaevos illos Autores suis aemulis & sequacibus fuisse meliores: mirum certe est, adeo cito eorum gloriam penitus deletam & extinctam fuisse. Sed ego ingenii potius acumen horum magistrum reor extitisse, & naturae instinctu, atque beneficio tam singulare iudicium eisdem esse concessum. Quod eo minus admirari debemus, quoniam ad illud omne, quod in suo genere perfectum & excellens est, liberalis & benefica natura, multas easdemque non difficiles vias rationesque fundavit.

Praeterea, nihil fere est, quod in se non habeat per multas res, genere eandem, specie diversas, omnes tamen unam eandemque laudis mercedem promerentur. In Musicis, uti videtur, multiplex harmonia est: nam alia

alia gravis & tarda, alia concitata & velox, utraque tamen delectat propter diversam omnino rationem. Bidentem nostrum si quis cantantem audierit, cum adeo artificiosum, promptum, vehementem, celerem, & varium in cantis percipiet, ut omnino illi spiritus atque animos non modo commovere & incendere crediderit, sed ad coelum etiam efferre: Neque minus voluptatis in illa cantandi forma inest, qua utitur Marchetus Cara, licet multo facilioris soni sit: nam mitiori quodam modo, & quasi lugubri suavitate mentes nostras penetrando, jucundissimas nobis affectiones excitat. Diversae praeterea res oculis nostris ex æquo placere solent, difficile ut sit decernere, qua potissimum delecteris. In pingendi artificio Leonardus Vinci, Mantegna, Raphael, Michael Angelo, Georgius Castelfrancus, omnes peraeque excellentes sunt, non sine aliquo in operando discrimine: ita tamen ut horum nemini quicquam deesse putet, cum unusquisque perfectissimus habeatur.

In arte Poetica per multi tum Graeci, tum Latini praestantes sunt, quorum etsi in scribendo magna dissimilitudo erat, eadem tamen laus est attributa universis: Oratorum etiam tam diversa semper fuit in perorando flamma atque facultas, ut unaquaeque fere actas suos proprios & peculiare habuerit: non solum ut majoribus posteriores, sed ipsi etiam inter se contemporanei & aequales dissiderent: id quod apud Graecos de Isocrate, Lysia, Aeschine scribitur, multisque aliis, qui sui tantum similes fuerunt, praeterea nullius. Eadem Latinorum ratio fuit, nam Carbo, Laelius, Scipio, Africanus, Galba, Sulpitius, Cotta, Gracchus, Marcus Antonius, Crassus, & innumerabiles alii, omnes gloria pares, facultate diversi: adeo ut qui omnes in arte Oratoria excellentes à primis rerum initiis enumerare posset, totidem orationis genera, quot Oratores egregios, reperiret. Illud, nisi male memini, apud Ciceronem Antonius Sulpitio objicit, plerosque esse qui cum nullius sequaces essent, tamen ad magnae cujusdam excellentiae fastigium evecti fuerunt: quosdam vero novam quandam dicendi formulam, & à nemine in illo seculo usitam adinvenisse: quo in genere nullum, nisi suam indolem, quem sequebantur: & proinde praeceptoris probi-

offi-

officium esse, discipulorum ingenium plene pertentare, ut, quo natura unumquemque vocat, eo omne suum studium & industriam conferat.

Propter hanc rationem, mi Frederice, existimo, perperam illum & inique facere, qui adolescentem aliquem ad cujusquam authoris imitationem adigat, nisi ita natura comparatus sit, ut eo propendere videatur. Instinctus enim in eo naturalis impeditur, & quasi suffocatur, cum violenter ex suo cursu detrudatur: in quo si perstitisset nonnihil, ut par est credere, proficere potuisset. Quocirca videre nequeo, quomodo ex eo lingua nostra locuples fiat, quomodo ve majestatis quicquam & ornamenti habeat: quin illud potius plane perspicio, inopem, exilem, humilem, obscuram fore, si illis nos angustiis circumscribamus, ut solis Petrarchae & Boccacio nos ipsos addicamus, omnemque fidem & auctoritatem Laurentio de Medicis, Francisco Diaceto, & aliis nonnullis detrahemus, qui Tuscani etiam sunt, illis fortasse hominibus nulla in re inferiores. Miserrimum hercle foret in primis scriptorum initiis semper consistere, planeque sine argumento aliquo diffidere, inter praeclarissima multorum ingenia, unum tantummodo loquendi formulam inveniri posse, in ea etiam lingua, quae eorum propria & naturalis est. Verum hodie nonnulli sunt, qui quasi relligione quadam, & Tuscanæ Linguae mysteriis hominum mentes sic imbuunt, ex eoque tantum illis terrorem inferunt. ut etiam disertis, & homines periti effari vix audeant, ridicule concedentes, in eo se esse sermone imperitos, quem à cunabulis & nutricibus didicerunt. Sed hac de re plus satis dixisse mihi videor, ad Curialem commode revertamur.

Tum Fredericus: Hoc primum unicum liceat adjicere: nunquam hercle negavi varia esse hominum ingenia, & dissidentes inter sese opiniones, neque unquam decorum putavi, ut qui natura praeceps & concitatus est, res graves & severas tractet: neque qui austerus, & tardus esse solet, in subtiles & acutas facetias incidat. Nam in eo necesse est Genium quisque suum, quantum potest, obnixè insequatur: atque id quidem est, quod innuere nobis Marcus Cicero videbatur, cum magistris praeciperet, ut discipulorum naturam cognitam & perlustratam haberent, ne tanquam agricolae imperiti, illi solo fruges

fruges committerent, quod inferendis vineis tantummodo aprum & ferax esset. Neque mihi facile persuaderi potest, eam linguam quae unius regionis propria est, quaeque ita late patere non solet, uti historiae, sales, facetiae, & alia ejus generis nonnulla, sed certis potius limitibus & terminis circumscribitur, optimam imitandi formulam, magis quam fortuitam in loquendo rationem non admittere. Et, ut apud Latinos Virgilium & Ciceronem usitatus, quam Silium, & Cornelium Tacitum imitari solemus, ita in sermone vulgari, cur Petrarcham & Boccacium imprimis sequi non liceat, omnino non video: quorum adjumenta cum suis quisque inventis adhibuerit, tum quocunque propria Minerva incitaverit, ut ait Cicero, eodem animo atque industria propendeat: eoque modo discrepantia inter Oratores à te modo constituta, non in verbis, sed in sensu apparebit.

Tum Comes: etsi verear, inquit, ne in immensum aliquod verborum flumen & tanquam pelagus prolabamur, & institutam de viro Curiali orationem prorsus reliquamus, id tamen à te scire nimium vellem, qua potissimum in re istius Linguae praestantia consistit. In illis diligenter observandis, inquit Fredericus, quae illius sunt maxime propria, nam nec latum unguem de stylo usitato discedere debemus, nec aliam quampiam verborum significationem effingere & extorquere, quam quicumque in eadem scripserunt exactissime. Id igitur sciscitare libet, ait Comes, num stylus ille, justusque numerus ex verbis, an è sententiis oriatur? ex verbis respondit Fredericus. Num igitur, inquit Comes, Silii & Cornelii Taciti vocabula cum Virgilii & Ciceronis eadem non esse existimas? prorsus eadem, ait Fredericus, sed quaedam futilissime exposita. Tum Comes: quod si quis ex Cornelii & Silii libris omnia curiose vocabula selegeret, & extricaret, quae alio modo quam à Virgilio & Cicerone usurpantur, quorum exilis numerus est, tunc Cornelium cum Cicerone, Silium cum Virgilio conferendum putares?

Hic AEmilia, Istius, inquit, disputationis seriem nimis mihi protraxisse videmini: satis hoc cum nostro fastidio saxum jam volvistis: in aliud tempus ista differantur. Pluribus Fredericus responsurus erat, nisi ei orationis

rationis curriculum iterum atque iterum AEmilia amputasset.

Tandem Comes, Multi, inquit, de stylo, de numero, de imitatione fabulantur, sed in quo ista praecipue consistant, nunquam ex illis ediscere potui: nec quamobrem illa, quae ex Homero, aut quovis alio desumpta & delibata sunt, adeo scite & artificiose apud Virgilium sunt disposita, ut ille augere potius & illustrare, quam eadem imitari videatur: cujus rationem ego ipse fortasse cognitam & perspectam non habeo. Sed quoniam illud maximo cuique indicio & argumento est nos tum demum quicquam probe intelligere, cum docere hoc ipsum & aliis demonstrare possimus: vereor ne ipsi, qui ista inculcant, omnino non intelligant, sed propterea Virgilium & Ciceronem laudent, quia ab aliis laudatos animadvertunt: non quia aliquid inter eos, caeterosque discriminis possunt statuere: quod in uno atque altero verbo non consistit, ne in decem quidem vocabulis alio modo in his, alio vero apud illos usitatis. In Salustio, Caesare, Varrone, & aliis probatissimis Auctoribus phrasae aliquot fortasse sunt alia ratione apud Ciceronem applicatae & dispositae, & bene tamen cum universis conveniunt. Proinde in re tam frivola & inani pura atque elegans oratio non consistit, uti AEschini ingenue respondit Demosthenes, qui cum voces quasdam nimis antiquas proferret, reprehendit eum AEschines, quatenam isthaec monstra & portenta essent sciscitatus: cui ille non sine risu respondit, non esse in eo positas Graeciae fortunas. Ita ego Tuscanum aliquem vobis deridendum proponerem, qui me ideo reprehenderet, quod pro *satisfacio* *sodisfacio*, pro honorevole *horrevole*, pro causa *cagione*, pro populo *popolo*, & horum similibus uterer.

Insurgit hic animose Fredericus, omnesque valde precatur, ut eum non gravate audiant, dum pauca adjiciat. Verum subridens AEmilia de hoc negotio ultra quicquam differere non huic solum, sed omnibus etiam interdixit hortando ut in aliam noctem differrent. Et tu, inquit, Comes, de tuo Curiali perge, quoad voles, dicere, memoriae tuae periculum faciemus. Nam ubi postremo interrupisti, si telam possis retexere, virum te prae-

praestiteris. Praefractum ut ais, inquit Comes, orationis filum est: tamen nisi fallor affectationis turpitudinem male cum dignitate cohaerere novissime dixeram: incuriam vero simplicem illam & minime spontaneam homini libero & ingenuo dignam & convenientem esse. De quibus utrisque, etsi multo plura dici possunt, unum tantum adjiciam.

Mulieribus promiscue omnibus, hoc intime in votis est, formosae ut sint: aut si re ipsa non fuerint, videantur tamen esse: & si qua parte natura defuerit, artis suppetias & auxilium adjungunt. Unde illae tam crebrae faciei unctiones, tantum frontis depingendae studium, nonnunquam fortasse dolor & cruciatus, tanta in capillis & superciliis ordinandis sollicitudo, denique tot unguenta, pharmaca, pigmenta, ut cum illis grave fastidium semper adsit, horum tamen omnium notitiam & suspicionem ab hominibus longe abesse sperant.

Arrisit hic Constancia Fregosa, & humaniter, inquit, Ludovice, feceris, si institutam de viro Curiali ejusque dignitate disputationem diligentius insequaris: nec a proposita meta temere excurras, dum muliercularum errores nimium curiose patefacias. Immo ad praesentem causam, inquit Comes, commode vestra sese vitia offerunt, nam istam vobis venustatem omnino praeripiunt & imminuunt: nam dum nimium accuratam formae datis operam, unicuique palam facitis, quam praeter modum formosas vos esse desideretis. Annon plane animadvertitis, quam deceat foeminam ita modeste ornata esse, ut ornatur necne facile non intelligatur? alii vicissim quam indecorum sit, tot unguentis, oleis, & emplastris oblitam esse, ut tegumento aliquo faciem obvelatam putares? quae ridere non audet, ne sulcus in vultu appareat, mutare colorem non potest, nisi ipsa nova mulier videri velit, movere dubitat, quia statuac similis est, diem ut glis odit, noctem & tedarum lucem, ut adulterini mercatorum panni, quam omnia mavult. Quanto quaeſo magis iis delectamur, quae cum non sint deformes, nulla re tamen faciem oblinire solent? ipsae interim nec valde rubicundae, nec albae, sed naturali colore aliquantum pallidae, verecundia accedente, ingenuo quodam rubore nonnunquam perfusae; capillis

capillis negligenter incompōitis, simplice & naturali gestu, nunquam cultui, nunquam formae deservientes. Haec est illa pura & sincera incuria, quae oculis atque animis hominum maxime placet: qui semper timere solent, ne subtili aliqua fallacia circumveniantur. Dentium, uti nostis, albedo foeminas magnopere decet, quia cum illi oculis nostris, minus quam facies, objiciantur, verisimile est, minus in illis perpoliendis, quam in facie laborari: quisquis tamen idcirco vehementius rideret, ut eosdem ostenderet, & occultatum artificium propalaret, & omnium judicio indecore vultuosus esset, ut Egna- tius ille Catullianus.

Idem de manibus dici potest, quae cum pulchrae & delicatae sint, si, oblata occasione, non consulto demonstrantur, magnum sui desiderium in nobis relinquunt, etiam tum, cum Chirothecis coopertae fuerint. Dum enim verecunde occultantur, illud apparet, nec de industria ostentas esse, & natura potius tales, quam artificio aliquo fuisse. Quod si foeminae cuiquam contigerit, tantum vestimenti sui elevare, ut pedum, aut tibi- arum pars aliqua forte conspiciatur, dum vel templum, vel alium quemcunque locum adierit, vel ludis, jocisque se immiscuerit: si, inquam, fortuito id fecerit, nonne pulchrum valdeque decorum putatis? eoque magis, si ad muliebrem modestiam, & munditiam singularem, calceamentorum & caligarum ornatus accesserit? mihi quidem certe valde arridet, & vobis, credo, omnibus. Eam siquidem tam exquisitam venustatem in loco tam recondito, & ab omnium oculis remoto, unusquisque naturalem potius, quam elaboratam existimat. nimirum ex qua nihil laudis sperari poterit. Ista omnino ratione affectatio vitanda est, quae facile perspicitur, quantum distat, quantumque detrahit, tum corporis, tum etiam animi dignitate: de qua etiam si adhuc pauca dixerim, omittenda tamen non est: nam, ut corpore mens nostra multis gradibus excellentior est, ita cumulatus ornata & perfecta esse debet. Quod in Curiali nostro quomodo fiat, ut de Philosophis taceam, qui de virtutibus animi praecepta tradunt, subtiliterque dis- serunt, paucissimis absolvam. Satis enim est, quod vulgo dicitur, honestum virum & omni in re bene affe-

D

Etum

stum esse: in istis enim prudentia, integritas, fortitudo, temperantia, & reliqua tam honorato convenientia comprehenduntur. Morali sane Philosopho sufficere existimo bene velle: neque aliis praeter voluntatem praeceptis opus est. Praeclare itaque Socrates, qui se multum erudiendo profecisse putabat, si cujusquam voluntatem ad virtutis cognitionem impellere potuisset. Nam, qui eo cupiditatis & desiderii perducuntur, nihil ut malint quam se esse bonos, eorum omnium, quae eo deducunt, scientiam facillime consequuntur: & de eo propterea nihil ultra adjiciemus.

Proximum honestati in unoquoque locum meo judicio habent Literae: tametsi Armorum splendor apud Gallos tanti aestimetur, non modo ut literis nihil tetrius existiment, sed literatorum etiam nomen invisum, & exosum sit. Vere tu quidem praedicas, inquit Julianus, per omnes Galliae oras iste jam pridem error pervasit: verum si Regulus Engolismi, uti omnes sperant, foeliciter in regno successerit, non erit Armorum major, quam Literarum gloria. Cum enim non ita pridem in Gallia peregrinatus, istum in Aula Principem viderem, praeter eximiam vultus, corporisque habitudinem, tanta in eo magnificentia eminuit, ut Gallicum imperium vix tantae spei atque expectationi sufficere putarem. Ex aliis deinde, tum Gallis, tum Italia, de illius nobili ingenio, de magnanimitate, liberalitate, certior factus sum, & quod omnium primum est, de summo illius in bonas literas, omnesque literatos, candore & clementia: quibus tantum inter caeteros eminuit, ut ipsos Gallos saepenumero increparet, quod tam alieno essent animo à Musis & scientiis, cum adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omnium gentium concursu nobilissimam.

Mira narras, inquit Comes, in tam tenera & juvenili aetate, solius naturae beneficio, contra communem illius Regionis consuetudinem tam praeclaram exortam esse indolem. Et quoniam Principis exemplo populus plerumque in utramque partem flexilis est, fieri potest, ut literis Galli tantum brevi tribuant, quantum ceteris jure optime debetur. Quod quidem in promptu erit, si illis persuaderi possit, homini libero nihil esse cognitione melius,

melius, nihil utilius. Quod si quisque non agnoscat, implicita mehercule cum imprudentia, inscitia erit. De eo, si mihi cum illis convenire & colloqui liceret, aut cum alio quovis, qui alterius sententiae est, darem operam ex me ut intelligerent, Literae quam essent humanae vitae necessariae, quas à Diis immortalibus hominum generi tributas esse aequum est existimare. Neque mihi pervetera clarissimorum Imperatorum exempla decissent, qui ad Bellicam virtutem literarum etiam subsidia adjunxerunt. Nam apud Alexandrum tanta semper Homeri veneratio fuit, ut dormientis capiti illius perpetuo Iliades subjacerent: Philosophiae vero tanto studio idem incendebatur, ut Aristotelem acutissimum aliquando legentem, nonnunquam disputantem, audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem & literarum incremento, & Socratis praeceptis adauxit. Caesar vero quanto earundem desiderio exarserit, vel ex eo colligitur, quod ea, quae interdiu gessit, noctu divinisime scripserat. Scipio denique Africanus illos Xenophontis libros semper in manibus habuisse dicitur, in quibus Cyri appellatione atque nomine perfectissimum Regis munus & officium describit. Possem equidem Lucullum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosque alios Romanos & Graecos vobis commemorare: verum uno Hannibale erimus contenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura feroci, perfido Diis, hominibusque ingenio esset, tamen ut dux belli egregius fieret, literarum, Graecaeque linguae imperitus esse noluit: atque ut librum, nisi fallor, sua manu Graecis characteribus conscriptum post se moriens reliquerit.

Verum in re minime dubia testibus utor non necessariis. Nemo enim vestrum opinor est, qui non intelligat, quam valde in eo Galli coequant, si literarum cognitionem armorum nobilitati obesse putent. In rebus magnis, & scientia militari, verum virtutis calcar & stimulus, ut probe nostis, gloria solet existere. Nam, qui lucri cupiditate, aut cujusvis praeterea rei praetextu, ad easdem impellitur: is nec quicquam laude dignum efficiet, nec cum virum fortem & strenuum, sed mercatorem subturpem dicere solemus. Quod quam

fit verum, illi praecipue dijudicare possunt, qui in literarum cognitione, tanquam in summo rerum omnium thesauro, acquiescunt: a quo illi sunt alienissimi, qui infoeliciter nati, in summis inscitiae umbraculis educati, tam incredibilem jucunditatem nunquam degustarunt. Quis animus adeo demissus, humilis, abjectus, ut cum Alexandri, Caesaris, Scipionis, Hannibalis res gestas legerit, eorum similem fore vehementissime non desideret, eamque immortalitatem huic vitae, quae toto fortasse triduo vix permanebit, longe non anteponat, praesertim cum nec morte deleri possit, & multo post interitum clarior existat? Verum, qui admirabilem Literarum voluptatem nunquam persensit, laudis & gloriae magnitudinem, quae illarum ope atque ministerio conservatur, cognoscere non potest. Illam siquidem unius atque alterius hominis aetate metiri solet, quia hebetem atque obtusam mentis aciem ulterius intendere non potest. Neque proinde momentaneo isto & adumbrato encomio tantum delectabitur, quantum iustissimo illo delectaretur, si tanta caligine ingenium illi non esset offusum: neque illis se periculis insciens objiciet, quae sciens, prudensque aliquis nihili aestimat. Nollem equidem propositi defensorem quempiam in hoc mihi occurrere, qui contrariam sententiam quo probabilius defenderet, nimis verum Italorum exemplum proferat, qui per aliquantulum jam temporis, sepositis Armorum negotiis, Literarum otio vehementer incubuerunt. Paucorum sane hic potius error, quam omnium, fuit, qui reliquos non minori damno, quam ignominia, affecerunt. Nam eorum desidia, spreta & neglecta virtus in animis nostris aut prorsus interiit, aut prope excessit. Verum id publice confiteri majori nobis dedecori futurum est, quam Gallicis hominibus literas nescire: proinde tacere magis juvat, quam cum dolore cloqui.

Istis itaque intermissis, in quae invitus incidi, ad Curialem nostrum revertamur, quem plusquam mediocriter literis instructum esse volumus: in illis saltem Scientiis, quas Humaniores appellamus, non Latine solum, sed etiam Graece, propter illarum rerum excellentiam, quae in utrisque illis praeclarissime scripta reperiuntur.

periuntur. Oratores legat, Poetas evolvat, Historicos percurrat, denique carminibus & oratione prosa, praesertim in lingua vulgari, multum se exerceat. Nam praeterquam, quod ipsi sibi mirum in modum satisfaciet: cum mulieribus etiam, quae istarum rerum voluptate capiuntur, jucundissime versabitur. Quod si vel ita magnis negotiis implicatus fuerit, vel ita parum studendo profecerit, ut perfectam quandam & absolutam in scribendo rationem assequi non possit, prudentiam saltem in scriptis occultandis adhibeat, ne eisdem propalandis, aliis ludibrio fiat. Soli amico tali in re credendum est, eique cum primis fideli: ex quo hoc capiet commodi, ut de rebus alienis exactius judicare possit. Raro enim evenire solet, etiamsi probe literatus quis fuerit, ut sine summa scribendi exercitatione, vel scriptorum labores & lucubrationes cognoscat, vel styli suavitatem persentiat, vel subtilissimas Antiquorum observationes discernat. Haec enim illa sunt, quae copiosum & luculentum faciunt, &, ut Tyranno Aristippus respondebat, de quovis themate, cum quocunque adversario, in disputando promptum & audacem.

Unum tamen hoc praeceptum Curiali nostro alta mente repositum esse optamus: omni in re diligenter ut caveat, ne id, quod nescit, scire videatur: in eo enim timere praestat, quam confidere: quoniam natura laudis avidiores sumus, quam par est, & in illis aures nostrae, plusquam musico concentu, delectantur: facile ut sit, earum lenociniis immergi, nisi contra eas, tanquam contra Sirenum voces, aures undique obturatas habuerimus. Quod cum antiquis scriptoribus obscurum & incognitum non esset, libris quibusdam ea de re compositis instituerunt, quomodo ab assentatore verus amicus discerni posset. Verum quid illi ista profuerint? cum tam multi, immo infiniti sint, qui, cum auribus eorum aliquid dari manifeste intelligant, tamen & eos amant, qui crasse adulantur & eos odierunt, qui simplicis veritatis cultores sunt: & eos parce praedicare putant, qui illos moderate laudant, & aliorum laudibus tanta nonnunquam de se accumulunt, ut impudentissimum parasitum suae in assentando par-

simoniae saepenumero poeniteat? Occoscatos istos stupidosque cum suis tenebrosissimis erroribus omittamus, eoque judicio & perspicientia Curialem nostrum confirmemus, ut nec pro rebus albis nigra aliquando intelligat, nec quicquam certo affirmet, quod exploratum non habeat: illis praesertim in rebus, quae modo à Caesare, si forte memineritis, in suo invento argute & subtiliter recitatae sunt: quibus usque ad insaniam, quorundam stultitia abuti solemus. Ab isto erroris genere, facilius liber & immunis ut sit, vel justissimis laudibus aperte non consentiat, nec eas non contradicendo agnoscat, quin potius moderatione quadam adhibita, prorsus inficietur. Arma vero, ubicunque fuerit, plusquam omnia, profiteatur, reliqua tanquam horum ornamenta excolat, praesertim inter milites, virosque strenuos: nec eorum similis esse velit, qui inter literatos bellicosi, inter bellicosos literati esse volunt. Istarum rerum si diligentem rationem curamque adhibuerit, & affectationem illam curiosam summa industria declinaverit: quae in eo mediocria existunt, videbuntur esse maxima.

Hic Petrus Bembus, non video, inquit, Ludovice, quomodo Curialis tuus literis, caeterisque virtutibus ita instructus sit, ut Arma potius Literis ornamento non sint, quam Armis Literae: quae sine aliarum rerum ope atque adminiculo tantum armis praestant, quantum mens corpori: hujus enim sunt Arma, illius vero Scientiae. Immo vero, ait Comes, arma tum ad corpus, tum etiam ad animum spectant: sed ego te, Bembe, judicem hac in causa non admitto, nam in alterutram partem inique, sat scio, propenderes: & quoniam apud viros sapientes agitata jam pridem haec quaestio est, eadem nobis de integro repetenda non erit. Verum pro armis stare meliores affirmare non dubito, ejusque sententiae nostrum Aulicum, quoniam arbitrio nostro fingendus est, omnino volumus existere. Quod si tu diverso judicio fueris, illam expectato disceptationem, in qua armis arma aequae defendere liceat, atque in scientiarum controversiis literas literis propugnare erit licitum. Hem, non ita pridem est, inquit Bembus, ex quo Gallis valde vitio verteris, quod bonas literas tam nihili facerent: easque verum gloriae lumen, verum immortalitatis trophaeum

phaeum nominaveris: & adeo nunc subito immutatae voluntatis argumenta ostendis? nonne illud Petrarchae tibi venit in mentem?

Cum prope reliquias immitis flaret Achillis

Magnus Alexander, suspirans talia fatur:

Fortis, o tanto fortis celebrae Poeta.

Quod si Alexander non tam virtutis nomine Achilli invideret, quam etiam fortunae, quae Homerum illi luculentissimum rerum ab eo gestarum commentatorem praestitisset: in promptu illud est, pluris illum Homeri literas, quam Achillis arma, aestimasse. Quem quaeſo alium judicem, quamve aliam sententiam expectatis, praeter illam, quae à summo omnium Imperatore, de utrisque & armis & literis aequabiliter lata est? Respondit Comes. Tantum absum ab eo, ut Gallos vehementer non reprehendam, quod scientias virtuti militari inimicas existiment, ut nulli hominum magis potem necessarias, quam militi: quae utraque, quoniam unita meliora sunt, Curiali nostro simul inesse desideramus. Neque propterea de sententia discedere videri velim: nam de earum comparatione, & praestantia disputare non institui: satis est, quod docti & eruditi homines nunquam non egregios viros, & fortia eorum facta, solum monumentis decorandos existiment, quae sua quisque vi laude esse dignissima constitutur. Haec nisi ita essent, nec tanta foret scriptorum gloria, nec tam perpetua historiarum series, nec tanta cum voluptate atque desiderio legerentur: quippe quae nihil solidi in se haberent, nullo fundamento, nulla subiecta materia, atque pondere niterentur. Quod si aemulatione aliqua commotus est Alexander, quod ab illo potissimum laudatus est Achilles, proinde non sequetur, bellicam virtutem literis eundem postposuisse. In quo si ille tantum ab Achille abfuisset, quantum reliqui omnes ab Homero, qui de eo scripturi erant: non dubito quin ipse praeclare facere maluisset, quam alios bene loqui. Verum in eo sui ipsius tacita laus inerat, & occultum ejus rei desiderium, quam ipse non videtur habuisse, nimirum, admirandae in scribendo excellentiae: non autem illius, qua se jampridem abunde praeditum persensit, id est, virtutis militaris: in qua Achilli nusquam se putavit imparem, aut in-

inaequalem. Foelicem itaque appellavit, quod cum antea subobscura illius gloria fuisset, divino Poetae ingenio, multo clarissima est effecta. In quo non tantum suis meritis, quantum fortunae bonitati tribuisse videtur, quae illius famae tam sonoram tubam insperato adinvenisset. Fieri etiam potest, ut praeclarissima hominum ingenia ad scribendum in eo excitare conatus fuerit, clanculum illis verbis significans, quam omnino gratum & acceptum esset, pro suo in bonas literas candore, si quis rerum à se gestarum historiam sempiternae memoriae commendaret. Verum de istis satis. Immo satis superque, inquit Ludovicus Pius, nam in toto terrarum orbe vas aliquod tantae magnitudinis non esse auguror, ut omnia in tuo Curiali posita atque inhaerentia capiat & contineat. Expecta paululum, ait Comes: nam etiam adhuc alia nonnulla restant. Hoc si ita sit, inquit Petrus Neapolitanus, tum Crassus de Medicis de Petro Bembo valde triumphare poterit.

Arrisum est non mediocriter, dum Comes, quasi de integro repetitis altius initiis, audite, inquit, audite, viri optimi, Curialem nostrum perplacere mihi non posse, nisi etiam musicus fuerit, & praeter literatam musices artem, fidibus etiam, aliisque instrumentis sciat. Nam, nec ulla molestiarum & perturbati animi relaxatio melior, aut honestior: nec ulla in aulis Principum exercitatio magis necessaria. Nam praeterquam quod vulneratae & exulceratae mentis refrigerium, & fastidiorum medicina est: mulieribus generosis mirum in modum satisfacit: quarum molles & tenerrimae affectiones, vel harmoniae impetu huc illuc impelluntur, vel ejus suavitate jucundissime saturantur. Quo minus admiror, & hodie, & apud seculum prius tantam illius Scientiae venerationem fuisse, cum plane videam animorum nostrorum tanquam pabulum aliquod & fomentum esse. Hic Gasparus, credo, inquit per Deos, Musicam cum aliis inanissimis exercitiis mulierculis congruam esse & convenientem, aliisque nonnullis, qui facie tantum, non re ipsa, viri sunt: qui istis deliciis animos nimium effoeminatos ita emollire & enervare non debent, ut ex iis mortem aliquando extimescant. Cave dicas, respondit Comes, nam mihi in istius artis laudes am-

amplissimas, tanquam in Oceanum aliquem, descendendum est, si quomodo antiquitus, tanquam sacrum & divinum aliquid, celebratum fuerit, fusius commemorem. Ipsi sane Philosophi, severissimi rerum aestimatores, totius mundi fabricam musica proportionem putant consistere, coelorum motus concentum efficere, animam nostram harmoniam esse, & proinde sese erigere, & vim suam recognoscere, quoties musicam, tanquam naturam sui similem, persenserit. Et proinde memoriae proditum est Alexandrum istius scientiae vehementia percussum, & quasi oestris percitum, è mediis epulis ad arma nonnunquam proruisse: non ita multo post, molliori sono, & mitiori cithararum ictu delinitum, ab armis ad epulas revertisse. Socratem etiam, cum in summa severitate consenesceret, lyrae ediscendae navasse operam. Ab Aristotele & Platone, uti memini praecipitur, ut unusquisque liberaliter educatus Musicam ab ipsa pueritia addiscat: cui sententiae infinitas prope rationes adjungunt. Nam praeter momentaneam, quam ex ea percipiunt, voluptatem, habitus etiam eorum animis sensim ad virtutes & foelicitatem tendentes inferuntur: non multo secus quam in corporis exercitiis fit: quae non modo civilibus actionibus, rebusque bellicis non officiunt, sed multo nos in iis meliores & paratiores reddunt.

Lycurgus inter multa ab eo severissime decreta & sancta, Musices usum approbavit. Lacedaemonii & Creteneses, viri cum primis bellicosi, citharas atque alia instrumenta mitioris soni suis pugnis immiscuerunt, Idem factitarunt nonnulli Imperatores clarissimi, ut Epaminondas, multique alii: qui vero fidibus uti nesciebant, ut Themistocles, indoctiores, & multo minoris momenti videbantur. An non illud de Chirone sene legistis? qui Achillem cum erudiendum in tenera aetate accepisset, musicis cum ante omnia instruendum curavit. Voluit magister disertus, eas manus, quae Trojano sanguine multoties imbuendae erant, citharas pulsando nonnunquam detineri. Num igitur miles quispiam est, de reliquis belli ducibus illustrissimis ut taceam, quem Achillem imitari pigeat? Nolite igitur ea Curialem nostrum arte & peritia spoliare, quae non solum homines, sed ferissimas etiam belluas solet mansuefacere. Hujus
qui

qui nullum habet sensum, aut gustum, eundem vel insensatum esse, vel spiritus discordes, & invicem repugnantibus habere licebit affirmare. O incredibilem Musicae suavitatem, quae piscem natura ferum, sensu stupidum, & prope surdum eo pellexit, ut hominem, sibi tanquam equo insidentem, per mare turbulentum evertit. In Templis praeterea & Delubris, Diis honorem illius concentu tribuimus: quod & illis gratum esse, & nobis ad laborum solatium concedi, non iniquum est existimare. Nam, ut ad minora accedamus, agricolae rudes, & callosi, aestivo sole, intolerabiles alioqui labores agrestissimis cantibus transigunt: & anus rustica, quae antehucanis temporibus nere, & lanas terere non desinit, omnia cantilando jucundiora efficit. Haec post imbres, & turbulentissimas tempestates, miserrimis nautis tanquam portus est, peregrinantibus & lassatis quasi viarum finis atque meta, victis & carceribus inclusis instar cujusdam libertatis. Verum quanta & quam incredibile Musicae, etiam minus artificiosae, delectatio sit, vel ex eo colligi potest, quod illius usum in pueris educandis ipsa natura nutricibus infuderit. Quae, quoties in vagitum & clamorem infantes inciderint, silentium eisdem atque somnum cantando, tanquam Caduceo Mercuriali, inducunt: eisque lachrymis finem imponent, quae nobis in illa aetate tanquam ad certum totius vitae praefagium, à natura tribuuntur. Respiravit hic paulum Comes. Tum Julianus, non sum, inquit, eadem cum Gasparo sententia, quin potius juxta tecum sentio, Musicamque credo cuivis Aulico non solum ornamento, sed etiam adjumento esse, quo tamen modo, qua ratione, quo etiam temporè, & illa, & aliis virtutibus uti debeat, libenter ex te audirem: multa enim, quae per se laudabilia sunt, cum intempestiva sint, jure vituperantur. Quae vero nullius momenti ducimus, si apposite & sapienter utamur, permagni pretii nonnunquam videri possunt.

Priusquam istuc ingrediamur, inquit Comes, de alio quodam pauca adjiciemus: quod, quoniam alicujus ponderis est, Curiali nostro minime deesse volumus: idque, ne diutius expectes, Pingendi artificium est. Neque tibi valde mirum videri debet, me eam illi artem attribuere,

buere, quae hodie inter Mechanicas & obscuriores enumeratur. Memini enim jam pridem legisse me, apud majores nostros, Graecos praesertim, adolescentes nobiliores eandem accurate didicisse, tanquam rem honestam, & imprimis necessariam. Quae, ut aliquanto illustrior esset, in primum liberalium artium gradum cooptata est, non ita multo post servis & mancipiis interdicta. Apud Romanos etiam summa illius veneratio fuit: cujus praestantia antiquissimae Fabiorum familiae cognomentum addidit: primus enim Fabius Pictor appellatus est. Cujus ea in pingendo peritia fuit, ut cum Salutis templum artificiose depinxisset, nomen suum propria manu inscripsit: & quanquam tam clara profapia prognatus esset, tot Consulatus titulis, tot triumphis, & honoribus decorata, ipse etiam adeo doctus, prudensque, ut nunc Orator, nunc Jureconsultus haberetur: omnia tamen clariora fore putavit, si istis facultatibus tam exquisitum Picturae trophaeum accessisset. Nonnullae praeterea Familiae fuerunt in ista arte praestantissimae: quae praeter insitam quandam excellentiam, incredibilem habet in rebus bellicis utilitatem. Nam regionum situs, flumina, pontes, rupes, planitiem, arces etsi quis memoria tenere possit, quod est difficile, alteri tamen sine hac quasi ad oculum demonstrare non potest. Et ut multum in pauca conferam, quisquis istius scientiae amicus non est, à ratione valde alienus est. Quid enim aliud totius mundi & universitatis hujus machina est? quid coelum tot stellis atque sideribus rutigans? quid in horum medio terra, mari undique circumsepta, mirificeque in partes distributa, montibus, fluviis, vallibus, arboribus, herbis, floribus, ornata? quid, inquam, haec alia sunt, quam immensa aliqua & nobilis Pictura, vel naturae, vel Dei alicujus manu efformata? Ad quam quo quisque propius imitando accedit, eo mihi laude dignior videri solet: prope vero accedere non potest, sine summa aliarum rerum cognitione: uti illi norunt optime, qui ea in re periculum aliquando fecerunt. Atque id reor esse causae, quod tanti jam olim & Artem, & Artifices aestimarint, uti ad summum dignitatis fastigium tandem pervenerint. Huic rei argumento esse possunt Statuae marmoreae, & aenea toreumata

mata in hunc usque diem conspicienda. Et quamvis Sculptura, id est, fingendi, caelandique artificium, aliquantulum à pingendo differat, tamen ex eodem fonte utrumque profluit, nimirum ex apta descriptione. Et quemadmodum ipsae Antiquae Statuae divinum in se aliquid habere videntur, ita procul dubio Pictura divina est, eoque magis id verum est, quo illa est magis artificiosa.

Hic Aemilia in Joannem Christophorum Romanum conversa, qui una cum caeteris assidebat: quid tibi, inquit, ista videtur sententia? tune pingendi majus quam caelandi sculpendique artificium arbitraris? Tum Romanus, quin potius in arte Statuaria plus laboris, plus scientiae, plus dignitatis, quam in Pictura, ego quidem existimare soleo. His Comes, quoniam, inquit, Statuae permanentiores sunt, majoris fortasse pretii videri possunt. Cum enim ad memoriae diuturnitatem utraeque fiant, in eo finem propositum Statuaria magis pertingit. Verum praeter aeternitatem, cum ad ornatum etiam fiant Picturae, Statuis multo sunt in eo superiores: & quantum temporis diuturnitate cedunt, tantum splendore & pulchritudine excellunt. Tum Romanus, aliud credo tibi in oratione ista, aliud in animo esse: & haec omnia in gratiam Raphaelis tui, cujus eam fortasse praestantiam esse putas, ut marmoream Sculpturam nullo modo cum ea sentias conferendam. Verum meminisse debes, istam non artis illius, sed artificis potius esse laudem: mihi quidem certe utraque artificiosa Naturae imitatio videtur. Neque vero satis perspicere possum, qua ratione id dicas, naturae proprium verumque opificium, marmorea aut aenea materia minus exprimi: in qua membrorum rotunditas, longitudo, crassities, exilitas, omnes denique dimensiones sunt, quam tabula picta, in qua tantummodo superficies, lineamenta, & subtilis colorum fucus, atque fallacia inest: nisi forte id dicas, apparere, quam esse, propius ad ipsam veritatem accedere. Deinde Statuariam multo esse difficiliorem quivis propterea judicare solet, quoniam in ea si forte erratum sit, revocari aut corrigi non potest: resarciri enim & conglutinari haud facile insculpta consueverunt, sed omnia de integro reficienda sunt. Quod in Picturis

Picturis non contingit, quae plus millies addendo, detrahendo, illinendo, tingendo, innovari, & in melius commutari possunt.

Subridens hic Comes, in gratiam, inquit, Raphaelis mei non loquor, neque me tam inscium & ignarum existimare debes: ut Michaelis Angeli, ut ipsius tui, ut aliorum in fingendo, caelandoque praestantiam non norim: verum de arte, non autem de artifice, loquor: & in eo tu quidem probe, cum utranque Naturae aemulam & imitatricem dixeris: id tamen omnino non concedo, scilicet esse Statuariam, videri Picturam. Nam Statuae etiam si rei viventis effigiem in hoc prae se ferant, quod rotundiores sint, Picturae vero tantum superficiariae appareant: in illis tamen permulta desunt, quae in istis insunt. Nam lumen, umbras, serenum, spissum, rarum, densumque Pictor magis minusque, prout res ferret, naturaliter exprimit: quod Statuario non conceditur. Et quanquam rotundae figurae Pictura capax non sit, musculos tamen atque membra adeo curiose circumducit, ut cum reliquis partibus, quas non videmus, mirum in modum consentiant, pictorem in illis rebus valde peritum judicare liceat. Et, ut majore artificio membra vel magis concisa, vel justa proportionem aliquanto longiora, cum velit, efficiat, alia quadam, eaque graviore scientia opus erit, nimirum Prospektiva: quae lineis, mensuris, luminibus, umbraculis, vel erectissimi muri planam superficiem, distantiam, altitudinem, verissime ostendit. Num parvi negotii putas colorem vividum, carnem, pannum, vestem, caeteraque omnia colorata ad vivum exprimere, & distinguere? Id Statuarius facere non potest: neque enim aspectum gratiosum, nec oculos nigros, nec coeruleos, cum amabili quodam splendore, & radiis scintillantibus poterit effingere: non flavos rubeosque capillos, non armorum nitorem, non obscuram noctem, non tempestatem marinam, non lampades aereas, aut coelestes sagittas, non civitatis incendium, non roseam, aut purpuream aurorae lucem, non denique coelum, mare, tellurem, montes, sylvas, flumina, hortos, prata, domos, tuguria. Quae omnia cum Pictori videantur facillima, illius ego scientiam nobiliorem esse, & plura suo ambitu comprehendere existimo

ffimo: Cujus sententiae antiquos fuisse credo, idque ex reliquis quibusdam subterraneis Romae deprehendi potest, praecipue vero veterum Authorum scriptis, & annalibus, in quibus tam frequens, tamque honorifica & artis, & artificum mentio incidit, ut quanti apud omnes gentes momenti fuerint, latissime cuique pateat. Unde illud memoriae proditum est, apud Alexandrum magnum, Apellem Ephesium tanto in honore fuisse, ut cum mulierculae cujusdam vehementer ab eo amatae effigiem depinxisset, ipseque Pictor eandem, non ita multo post, perditae amare occiperet, postquam cum Alexander deperire vidisset, eandem illi liberalissime concessit. Digna mehercule tanto viro munificentia: qui non solum divitias & dignitates, sed suum etiam Suavium & capitulum lepidissimum alii donaverit: In quo quanta charitate benevolentiaque Apellem complexus fuerit, liquido sane constat: cum illi magis placere desideraverit, quam dilectae jam diu foeminae, quae Regis delicias cum Pictoris squalore, procul dubio, nunquam commutasset. Nonnulla praeterea illius in Apellem amoris certissima indicia recensere possem, verum hoc unum satis erit, quod publico edicto vetuerit, ne illius effigiem quisquam nisi Apelles pingendo exprimeret.

Liceret etiam insignes Pictorum contentiones repetere, quas totus fere terrarum orbis in hodiernum usque diem summa admiratione, summisque laudibus profectur: Quibus multorum Imperatorum triumphos adjicere possumus, picturis undique propterea refertissimos, ut ex illis & solenniores essent, & multo etiam magnificentiores, Quid, quod nonnullorum Pictorum ea fuerit animi magnitudo, ut perinde opificium suum gratis semper donare consueverint, quasi nullas pecunias, nullum praemium, tantae excellentiae sufficere putarent? Protogenis Tabula tanti pretii fuisse dicitur, ut cum Rhodum Demetrius obsideret, eamque jam jam in potestatem redacturus videretur, si ferrum, flammamque eo loci admovisset, ubi posita haec Tabula fuerat: vincendae potius civitatis occasionem amittebat, quam opus tam egregium invitus incenderet, Metrodorus Philosophus, idemque Pictor eximius ab Atheniensibus Lucio Paulo ad filios illius erudiendos & triumphos exornandos

ma-

magnifice fertur emissus. Et ut multa paucis perstringam, omnes omnium Libri istius Artis laudibus plenissimi sunt.

Sed haec haecenus. Satis est Curialem nostrum proinde ad pingendum animum adjicere, quoniam illis temporibus permagni ars ista fuerat, cum multo majoris virtutis, quam nunc sunt, homines fuerunt. Cujus si nulla alia utilitas atque voluptas esset, tamen de imaginibus antiquis & hodiernis, de vasis, de aedificiis, de nummorum vetustate, de caelatis, & hujusmodi rebus infinitis, judiciis nostris opitulatur: &, quod multo majus est, de corporibus vivis & spirantibus, de vultus venustate, de membrorum compositione, tam in hominibus ipsis, quam reliquis animantibus, melius cum ratione facit decernere. Cumulus hic mehercule voluptatum est: quod illi norunt optime, quos eoque foeminae cujuscumque formam contemplari juvat, ut pari cum Diis foelicitate se frui credant. Qui, si id quod tam serio atque avidè intuentur, pingendo quoque efformare possent, geminata voluptas esset. Facilius enim perspiccerent, quid illud tandem esset, quod tantas eorum animis flammās atque faces inferret. Arrisit hic Caesar: & quamvis pingere, inquit, non possim, foeminam tamen, in quam commotus sum, tanta delectatione nunquam conspicio, quanta ipse, sat scio, non posset peritissimus Apelles, si nunc spiritum duceret. Voluptas haec tua, inquit Comes, non tam ex forma fortasse mulieris, quam ex tua in mulierem affectione profluit: & si vera fateri libeat, cum primum in eam oculos conjeceras, vix ullam, ausim dicere, illius jucunditatis partem sepsisti, quam, postea re cognita, & perspecta fide, percepisti. Unde in tuo ipsius animo plus voluptatis inesse, quam illius venustate, facillime licet colligere. Illud equidem non nego, respondit Caesar, verum quemadmodum ex affectionibus voluptas oritur, ita prorsus ex forma affectio: unde ipsum fontem, primamque causam soli formae aequum est ascribere.

Tum Comes: Multa praeterea sunt, etiam si pulchritudo absit, quae mirum in modum animos ad se nostros solent allicere: morum nimirum probitas, in gestu moderatio, in congressu verecundia, in sermone prudentia, & alia nonnulla, quae quodammodo forsan cum venustate

nustate coincidunt, & quod omnium maximum est, si nos amari persuasum habeamus: nam sine forma nonnunquam vehementer amare contingit. Illi tamen amores, qui ex pulchritudine quadam, & quasi delicata vultus superficie oriuntur, multo majore sine dubio voluptate eos afficere solent, qui exactiore judicio decernunt, quam eos, qui cum minus artificiosi sint, facilius delirant & caecutiunt. Quam quidem ob causam Apellem credo multo majore cum voluptate Campaspe intueri solitum, quam Alexandrum. Utriusque credo amorem à forma dimanasse: Alexandrum tamen Pictori, suo quasi merito, propterea eandem concessisse, quod illam melius atque exactius &, quod aiunt, intus & in cute, ille cognoscere videbatur. Nonne de quinque illis Crotonis filiabus legistis, quas cum una omnes imagine Zeuxes pingendas delegisset, adeo cuivis formosae videbantur, ut à Poetis & aliis egregiis formarum spectatoribus omni aeternitate dignae dijudicatae sint?

Hic Caesar, quasi sibi abunde satisfactum non esset, negavit cuiquam mortalium eam posse voluptatem contingere, quam ille mulierculae cujusdam aspectu solebat persentiscere: atque in hanc sententiam, refutantis more, plura dicturus videbatur: cum ecce, subito multarum vocum, atque pedum strepitus totam compleret Domum. Unde omnes retro in ostium atque limen conversi, ingentem tedarum lucem conspiciunt, cui Praefectus à Pontifice Maximo cum magna hominum multitudine reversus, successit. Qui cum humaniter, quid ageret Ducissa nobilissima, percontaretur: omnia illius notis oblectamenta repetita sunt, praecipue vero quomodo Ludovico Comiti imperatum erat, hominis Aulici, atque ipsius adeo Curialitatis formam atque effigiem exprimere. Hujus rei ille confestim tanto desiderio exarsit, ut properanti illi omnis mora longa videretur. Cum primum igitur Ducissam salutasset, ipse cum primariis comitatus sui viris, reliquisque, qui paulo ante sese in pedes erexerunt, in procinctu consedit. Inter eos erant Marchio Phoebus, & illius frater Girardinus Ceva, Hector Romanus, Vincentius Calmeta, Horatius Floridus, & alii nonnulli, qui cum aliquandiu conticuissent, Praefectus in hunc modum praefari coepit.

Magnum

Magnum mehercule malum pulcherrimae huic societati adventu meo attulisse videbor, Viri Nobilissimi, si illi sermoni, qui modo vobis intercessit, impedimento essem. Quare nolite & mihi, & vobis, eam facere injuriam, ut quod ego vehementer desidero, eo nos promiscue omnes careamus. Credo equidem, inquit Comes, Illustrissime vir, tacere quam loqui, multo universis acceptius atque optabilius fore. Nam cum mihi id muneris hac nocte casu delegatum sit, ego sane loquendo mihi molestus fui, illi audiendo sunt defessi. Cum enim oratio nostra nec isto hominum consortio, nec ipsius rei dignitati respondeat, caeteris me non satisfacisse valde dubito: mihi quidem minime satisfeci. Tibi proinde beneres cessit, quod exacta re redieris, aut si quid restat, optime feceris, si tanto oneri aliū quempiam substitueris, qui multo melius quod reliquum est pertextet, quam ego, qui exantlatis vix laboribus fessus & fatigatus, jam pridem anhele. Non ita me patiar, inquit Julianus, promissis tuis circumveniri, neque dubito, quin Praefecto clarissimo incoepa controversia satis placuerit. Quaenam istaec, si Diis placet, promissa sunt, inquit Comes? Pollicitus tu quidem es, ait Julianus, Curialem nostrum perfecte instituere, quibus potissimum modis iis virtutibus, & scientiis uti debeat, quibus est à te modo cumulate instructus. Praefectus, etsi aetate juvenis esset, sapere tamen non mediocriter videbatur, & in omni illius actione ingenii acumen cum incredibili animi magnitudine conjunctum, tanquam verissimum virtutis & honoris argumentum, ostendit. Quocirca in haec verba irrupit. Quod si ista adhuc dicenda supersint, satis mihi cito venisse videor: nam si illud intelligam, qua ratione Aulico viro virtutis officia exercenda sunt, quaenam illae virtutes sint, facillime assequar: ita illud omne, quod jam antea dictum erat, cogitatione comprehendam. Quocirca noli, Honorate Comes, quod reliquum est aeris alieni gravate praestare, cum tantum jamdudum humanissime praestiteris. Tantum profecto obacutus non essem, inquit Comes, si ex aequo negotium istud distributum esset: verum iste error Dominae cuiusdem est, quae in me Judex iniqua fuit.

E

Haec

Haec cum diceret, subridens oculos in Aemiliam contorsit. Illa continuo, nihil est, inquit, cur me iniquam appelles: sed quoniam nulla ratione fretus, id facis: iste honos, quem tu onus appellas, in alterum aliquem transferetur. Tu itaque, Frederice Fregose, quoniam istam de viro Curiali facetam disceptationem primus proposuisti, personam in ea aliquam te sustinere consentaneum videtur: quod optime tu quidem feceris, si Juliani quaestiuiculis satisfacies: nimirum, si qua ratione, quove tempore, officium suum Curialis praestare debeat, nos edocueris. Tum Fredericus. Si tempus, locum, occasiones, modum, ab illius virtutibus, actionibusque sejungas, id conaris distrahere, quod divelli non poterit: haec enim sunt, quae suum nomen atque essentiam virtuti tribuunt. Proinde cum tanta tam bene jampridem Comes disseruerit, de circumstantiis etiam aliquantum adjecerit, & ad reliqua mentem composuerit: aequum est eundem ad extremum absolvere, quod est ingressus libere & ingenue. Ad haec Aemilia, Finge, inquit, te esse Comitem, & quaecunque voles, tanquam Comes dicere. Nos multum tibi debemus, tu nobis satisfacies. Tum Calmeta, Quoniam, inquit, viri optimi, in multam noctem sermonem protraxistis, metuendum est, ne ea excusationis opportunitate Fredericus utatur. Rectius itaque meo judicio fuerit, sine omni ambage, quod reliquum est temporis, alii cuiquam Ludo impertire. Huic sententiae, cum à nemine reclamatum esset, Margaretam & Constantiam Fregosam, Dominas lectissimas, ad musicam saltationem Ducissa hortabatur. Quo facto, Barletta quidam, egregius Musicus, idemque saltator peritus, qui omnium in illa Regia jamdiu animos delectaverat, instrumenta musica suaviter pulsare coepit: multique, junctis simul manibus, decenti numero passuque, non sine magna astantium voluptate, saltabant. Quod cum solenniter exegissent, quia jam intempesta nox erat, erexit se Ducissa: cui cum omnes honorifice, VALE, dixissent, quieti sese sine mora dederunt.

D E

C U R I A L I

S I V E

A U L I C O.

LIBER SECUNDUS.

NON sine summa admiratione altius apud me agere soleo, unde haec tam crassa Senum hallucinatio. Quae quoniam per omnium animos, ingravescente jam aetate, propagatur, propria & illorum hominum fere naturalis videri potest. Nam, cum illis ubi primum sermonem inieris, elapsa jam olim tempora summis laudibus prosequuntur: praesentia vero omnibus diis devote. Nihil nostrarum actionum, aut morum, nihil, quod ipsi juvenes non egerint, alicujus momenti aestimant: denique omnes omnium consuetudines, omnes vivendi rationes nunc demum inclinare, & in deterius vergere. Res mehercule non indigna admiratione, propectam jam aetatem, quae reliquis in rebus usu, atque experientia animi judicium confirmare solet, haec una in re adeo sibi ludificari, plane ut non perspiciat, in pejus homines quotidie necne labantur. Quod si ea nunc esset rerum conditio, si patres filiis meliores semper extitissent, adeo in extremo jam tandem res sita esset, ut deterius ne cogitari quidem posset. Verum hoc, quasi peculiare quoddam in senio vitium, non nostra solum aetas, sed antiquissimi etiam Authores apud seculum priusprehenderunt: Comici praesertim illi, qui humanam vitam caeteris omnibus aptius, & acutius expresserunt. Istius igitur tam inanis sententiae hanc ego causam existimo: Annos nimirum sensim, & pededentim labentes, vitales secum spiritus, & naturalem sanguinis calorem verisimile est subducere: quod cum universam corporis constitutionem paulatim immutaverit, arteriae, nervi, reliquaque animi organa, atque in-

strumenta, fatali hoc morbo languent, atque debilitantur. Unde in illis demum temporibus, suavissimideliciarum nostrarum flosculi, haud aliter quam arboribus autumnos folia, decidunt: & dulcissimarum cogitationum vice, frontis rugae, ac nubeculae, mentis tristitia, ac moerore, vitae calamitates, & miseriae subeunt: adeo ut non corpus solum, verum etiam animus, qui fere sequitur dispositionem corporis, male ac moleste se habeat: nec quicquam praeteritarum voluptatum retinet, praeter unam, eamque tenacem juventutis memoriam: quae quam diu superfuit, coelestia, terrenaque omnia juvenilibus oculis arridere videbantur: jucundissimae quaeque affectiones ex animis nostris, tanquam ex hortulo amoenissimo, vere jam tum existente, indies excreverunt. Quocirca cum vitae nostrae sol atque lumen versus occasum volvere occoeperit, operae pretium fortasse fuerit, nihil eorum, quae praeterita sunt, reminisci: quin potius, ut inquit Themistocles, oblivionis artem ediscere. Ita enim sensus nostri fallaces sunt, ut animi quoque judicium nonnunquam fallant.

Senes itaque illis hominibus persimiles mihi videri solent, qui cum e portu in altum solverint, retro in terram oculos contorquent: quam dum serio intuentur, litus illis secedere, navis vero consistere videtur: cum re ipsa, nec portus, nec terra, nedum anteriores nostrae voluptates aut deliciae moveantur, sed nos huic mortalitatis puppi insidentes, alii alios per mare turbulentum eousque insequimur, dum, vel scopulis iisdem illi naufragium patiamur, vel undarum gurgitibus oppressi, ad portum denuo redire frustra & incassum contendamus. Animus proinde senilis, cum, nulla subjecti proportionem, nulla apta harmonia voluptates haurire ac percipere possit, febricitantium similis fit, quibus cum palatum, gustandique organa, crassissimis vaporibus obstipentur: suavissima quaeque, acerba atque insipida existimare solent. Ita hominibus senio confectis, cum voluptatum desiderio aliquo teneantur, ad easdem tamen male dispositi, & penitus inepti sint, omnes jucunditates superiorum temporum deliciis pejores multo, & frigidiores putant: cum istae tamen eadem sint, ipsi vero à seipsis longe alienissimi. Quibus ioculentamentis, cum
jama

jam sese orbatos intelligant: praesentia tempora tanquam omnium iniquissima detestantur, nullam in seipsis rerum vicissitudinem agnoscentes. Cum vero praeteritas jampridem voluptates in memoriam revocent, illius quoque aetatis meminerunt, in qua illae contigerant: eamque propterea summis laudibus afficiunt, quia illarum delectationum quasi quendam odorem illius recordatio unâ adferre solet. Denique sic sunt affectiones nostrae, ut illa omnia, quae dolores nostros comitantur, cum odio quodam repetamus: quae vero simul cum voluptatibus nostris communicata sunt, eadem summa benevolentia complectamur. Unde illud evenire solet, ut amantium oculis Fenestra saepenumero aliqua, etiamsi occlusa fuerit, mirum in modum grata sit, quoniam in illa amatam mulierculam jam antea conspexerint. Nonnunquam etiam Annulum, Epistolam, Hortos, caeterosque locos, tanquam amoenissimarum delectationum confcios amplectamur. Contra vero cubiculum, omnibus ornamentis refertissimum, exosum semper esse solet, sicubi in eo vel vincti & religati fuerimus, vel cujusvis praeterea doloris acerbiter perpeffi. Nostra certe memoria, nonnullos ipsi vidimus, qui non solum ab iis scyphis, sed eorum etiam similibus abhorrebant, in quibus aegroti medicamentum imbiberant. Quemadmodum enim superioribus illis fenestra, annulus, atque litera, grata quadam recordatione in voluptatis parte habebantur: ita omnino istis posterioribus cubiculum altera custodia, cyathus vero novus morbus videbatur. Idem est in hominibus aetate provec̃tis, dum elapsa vel laudant. vel instantia vituperant.

Et quemadmodum de reliquis fere rebus, ita etiam de Principum Aulis fabulantur. Quasunque enim illi meminisse poterunt, eas hodiernis multis gradibus anteponunt, & propter loci amplitudinem, & propter Hominum in iis agentium singularem in omni re praestantiam. In eo sermone si forte longius expatiantur, Ducis Philippi, aut Borsi Regias, plus quam credibile est, efferunt. Nicholai Piccinini Apophthegmata, & argute dicta commemorant: eam illorum temporum virtutem fuisse venditant, ut nec aperta pugna, nec occultum homicidium, non dolus, non insidiae, sed apud omnes sum-

ma fides, summa aequitas, summa benevolentia, ubivis extiterint: denique eam fuisse universorum integritatem, ut Curiales singuli, tanquam viri religiosi, haberentur: neminem alteri sine summo discrimine detrudere, nulli mulieri vocem inhonestam, nulli impurae libidinis signum dare, ausum aliquando fuisse. Nostis contra temporibus, omnia sic esse conversa, non solum, ut amor ille fraternus fuditus deperierit, omnesque bene vivendi consuetudines: sed eorum loco invidiam, dissimulationem, scommata, scurrilitatem, libidinosam vitam, vitia prope incredibilia successisse: postremo foeminas audacia inverecundas, vires turpitudine effoeminatos. De vestibus quoque omnino non silent, quas novitias, inhonestas, molles, meretricias appellant: & ut uno verbo dicam, in nobis infinita reprehendunt, quae re ipsa reprehensione dignissima videntur. Negari enim non potest, quin homines inter nos scelerati & flagitiosi existant: quin aetas nostra multo plures vitiorum sententias habeat, quam ea, quam illi tantopere admirantur. Inique tamen & futiliter istius dissimilitudinis rationem rimantur & exquirunt: in eoque graviter delirant, quod nihil mali in toto terrarum orbe, quod fieri non potest, extitisse fateantur. Cum enim bonum malo adverso repugnet, necessum est ex ista oppositione, & contrarietatis statera atque libramento, alterum alteri quodammodo adfit atque suffragetur, ut uno vel deficiente, vel exuperante, alterum continuo iuxta proportionem deficiat, aut redundet, juxta illud Dialecticorum Axioma, Posito uno contrariorum, ponitur & alterum. Quis ab omni ratione adeo est alienus, ut illud non intelligat, justitiam esse non posse, nisi etiam esset injuria? quae vero fortitudo, nisi foret ignavia & timiditas? quae continentia, nisi plurimi incontinentes & intemperati? quae salus sine aegritudine? quae veritas, sine vanitate? quae denique foelicitas sine infortunio & miseriis? Socrates itaque apud Platonem, nec injuria, videtur admirari Aesopum fabulam non finxisse aliquam in qua Deus, sive Natura, quoniam unire & commiscere non potuit, contrarietates extremis saltem punctis, atque terminis non colligarit: ex qua illud manifeste ostendisset, unius corruptionem, generationem esse alterius. Vix enim voluptas aliqua

aliqua nostris sensibus jucunda videri solet, nisi dolor, aut aegritudo aliqua praecesserit. Cui enim nostrum quies grata est, nisi taedium & defatigationem jam antea senserit? Quis esculentis, poculentis, aut somno delectaretur, nisi inedia, sitim, atque vigilias perpeffus esset? Credo equidem animi passiones & impotentias hominum generi à natura tributas, non in eum finem, ut iis omnino, tanquam Furiis, excrucietur: Inique enim comparatum esset, ut omnis bonitatis Parens in hoc uno Noverca esset: quin potius, cum illius beneficio sanitas, valetudo, voluptas, caeteraque bona omnia concedantur, aegritudines, morbi, calamitates, videntur quoque permixta, ut iis quandoque intervenientibus, alia illa clariora existerent. Cum itaque virtutes omnes naturae liberalitate atque beneficentia contingant, sicubi eadem minus benefica fuerit, necesse est continuo vitia tanquam catena aliqua connexa succedant. Ita alterum alterius sive incrementum, sive diminutionem fataliter insequitur.

Quoties itaque Senes superiorum temporum Aulas proinde laudant, quod in illis homines adeo improbi & flagitiosi non fuerint, uti nostro seculo sunt: illud interim obliviscuntur, viros adeo probos & in omni re praestantes jam tum non fuisse, uti nunc sunt. Nihil enim tam in extremo malum est, quam id quod ex corrupto atque putrescente bonitatis semine exoritur. Quocirca cum ingenia multo hodie, quam olim, acutiora natura procreaverit: & illi, qui dulcissimos virtutum fontes insectantur, uberius eosdem imbibunt, & illi, qui sese vitiis tradunt, in illorum voraginem proclivius irruunt. Neque vero propterea laudem aliquam promerentur Majores nostri, quod malum non fecerint, cum id nescirent: nam etsi minus egerint fortasse, quam nos, id tamen commiserunt, quod illis teterrimum videbatur. Eorum vero ingenia nostrorum hominum acumine longe inferiora fuisse, ex Literis, Picturis, Statuis, Aedificiis, reliquisque eorum Monumentis facillime perspicitur. Multa praeterea in nobis Senes reprehendunt, quae in seipsis, nec bona sunt, nec mala, nulla alia ratione freti, nisi quod illi eadem ipsa in more non habuerint. Juvenis, inquit illi, per Urbem non equitato:

mulos in plateis non ascendito: pellibus non induitor: togis talaribus, longisve in Hyeme non utitor: pileum, ceu galerum, donec annum vicesimum octavum attigerit, capite non gestato. Denique alias leges innumeras istis non dissimiles nobis imponunt, in quibus valde profecto hallucinantur. Nam praeterquam quod isti ritus, atque habitus magnam in se utilitatem habeant, consuetudine etiam, & communi quadam delectatione confirmantur. Non secus, ac in illis temporibus more approbatum fuit, cum iter facerent, tunicis concisis & manicatis, cum domi essent, crepidis patulis & fibulis coriaceis uti: &, ut magis delicati viderentur, Nisum compresso pugno nulli usui deservientem indies gestare. Quoties vero una cum foeminis saltarent, earum manus contingere piaculum putabant. Quae quidem omnia uti nostris temporibus inveterata atque absurda, ita in illa aetate praeclara videbantur. Nobis itaque pari ratione nostrae memoriae consuetudines sequi liceat, eorumque hominum calumnias prorsus contemnamus, qui, dum se laudare moliuntur, ad vicesimum usque aetatis annum cum matre & sororibus se concubuisse venditant, nec multis postannis foeminarum usum & congressus muliebres pertentatos habuisse. Nunc vero pueros ab ovo vix dum emerfos, plus sceleris & flagitii cognoscere, quam olim confirmatae aetatis viros: quod dum illi incaute confitentur, illud non meminerunt, plus eos nostris infantibus ingenii, quam illorum senibus attribuere.

Desinant igitur aliquando tandem in nostra tempora ita acerbe invehi, tanquam vitiorum omnium fece & colluvie contaminata, quae si è medio sustulerint, quod fieri non potest, virtutum etiam rivulos necesse est exhaurire. Meminerint etiam inter Antiquos illos Heroes, quorum virtutes atque ingenia plusquam humana fuerunt, infandos quosdam & sceleratissimos homunciones fuisse. Qui, si etiamnum vivere potuissent, tantum istius aetatis homines impurissimos flagitiis antevertèrent, quantum illi alii bonos hujus seculi viros probitate praestarent: quod omnium fere Historicorum testimonio probari existimo. Verum hominibus senio confectis satis superque responsum opinor. Huic itaque sermoni finem imponam, qui etsi longior videri possit, à pro-

proposito tamen alienus non est. Nam cum Aulas hodie Nostras non minore gloria, atque existimatione dignas, quam Antiquas illas, ostenderim, & apte ad propositam de viro Curiali disputationem revertemur, & qualis Urbinatum Aula fuerit, facile colligetur, & quam eximia Princeps illa extitit, quae tot indies praeclarissimis Ingeniis circumstipata erat: postremo, quam vere foelix faustumque illorum hominum commercium, & societas appellari possit.

Cum igitur Viri, Foeminaeque Nobiliores insequente die convenissent, permulta de superioris noctis disputatione ultro citroque agitata sunt. Istas commentandi & quasi ruminandi occasiones Praefectus dabat: qui dum avide ab omnibus sciscitaretur, eidem summa varietate, uti tali in re fieri solet, responsum erat. Nam homines, ut sunt multiplici ingenio, alii alia magnopere laudabant, jamque eò ratiocinando perventum erat, ut quid ipse Comes sentiret, valde dubitaretur. Alios intellectus, alios memoria fefellit: totus itaque in eo fere dies consumptus est. Cum vero advesperasceret, Praefectus generosis comitatus, ocius adferri, & mensae imponi dapes jussit: exacta coena, ne tempus intercideret, Ducissam adiit, quae cum tantam cohortem citius, quam fieri solet, advenisse videret: magnum, inquit, onus, ut mihi videtur, Frederice, humeris tuis impendit, gravis tibi adversaria constituta est, scilicet expectatio. Hic subito Aretinus: Quodnam, inquit, istud onus est? An quenquam existimas adeo hebetem & insulsum esse, ut cum optime possit, differre id malit; quam opportune & mature facere? Tum Fredericus in Aretinum conversus. Num non iniquo me pondere gravatum existimas, cum mihi modus, ratio, tempus, Curiali nostro praescribenda sint, quibus omnia jam antea eidem attributa quodammodo condire atque temperare debeat? Haecine parva sunt? Non sunt hercule magna, inquit Aretinus: nam ad ista universa, ut heri Comes ingenue, satis est rationis & judicii stateram adhibuisse: quod si tempestive & decore fecerit, aliis praeceptis non erit opus. Quis enim tam mentis expers est, ut cum alii musicis incubuerint, arma ferrumque capiat? aut per plateas, etiamsi optime sciat, saltare delectet? aut matri cuipiam filiorum fune-

ra & exequias flebiliter obeunti, argutiis & ridiculis obstrepat? Hic Fredericus, nimis, inquit, Aretine, in extremis versaris: nam, nec semper ad decorum aequaliter dispositi sumus, nec quid sit plane perspicimus, nec omnia peccata paria existimo. Fieri sane potest, ut qui communes errores declinaverit, ut est illud in foro mimice saltare, vix tamen se contineat, quin inepte se laudet, & ridiculum aliquod tam imprudenter effutiat, ut cum minus opportunum sit, frigere videatur. Ista, quasi velo aliquo, perite cooperta esse debent, nusquam ut homines obliviscantur, quis istorum author fuerit: & quanquam permulta sint, quae oculis nostris tenebras offundunt, praecipue tamen ambitionis caligine occoecantur. Nam, quod quisque nostrum profiteri solet, in eo se putat esse peritissimum, sed vere necne, id cogitet, nihil credit interesse. Probe itaque in istis rebus versari, uti mihi videtur, in electionis iudicio consistit, id est, si quid magis minusve deceat, quid temporis, locoque congruum sit, animadvertat. Quae quidem prudentia, etsi Curiali nostro abunde insit, in rerum differentiis investigandis, melius tamen hoc fiet, si destinatis praeceptis quibusdam, & quasi fundatis principiis innitatur, quam si generalibus & incertis metis collimaverit.

Cum itaque superiori nocte Comes tam luculentam & copiosam de Curialitate orationem habuerit, magnopere vereor, ne huic nobilissimae societati, in eo quod mihi impositum est, peraeque non satisfaciam. Tamen ut illius mecum aliqua ex parte laudes communicentur, & ut errori nihil loci relinquatur, nusquam illi occurram, aut contradicam. Nam quod ad generis nobilitatem attinet, ad corporis constitutionem, ad indolem eximiam, ad honestam faciem, omnino mihi cum illo convenit: illud etiam adjicio, eo modo vitam atque actiones omnes componere Curialem oportere, ut siue alii inserviat, ab eo non immerito diligatur: siue cum suis vivat, odium atque invidiam virtute antevertat. Quod quidem, quam in se difficile sit, quivis colligere potest, si quam pauci eo pervenerint, consideraverit: quia natura sic propensi sumus, potius ut reprehendamus, si quid erratum sit, quam laudemus, si quid bene factum

factum videatur. Quorundam vero ea nequitia atque invidia est, ut etiam si cum probe quid fiat ignorare non possint, id tamen sollicitè agunt, ut in nobis vel reprehendant vitiosa, vel aliquid vitiorum simile affingant. Diligens itaque cautio Curiali nostro adhibenda est in omni tum dicto, tum facto, non solum ut parte aliqua excellat, verum etiam ut totius vitae curriculum huic parti respondeat, ne quando ipse sibi dissidere videatur, sed una eademque quasi fabrica omnium illius consuetudinum sit, omnesque illius actiones, quod Stoici in Sapiente requirunt, ab omnium simul virtutum fontibus deriventur. In quibus, etsi una fortasse aliqua reliquis praestet, & emineat: ita tamen connexae & unitae sunt, ut ad unum omnino finem tendant & inserviant. Quocirca in eo diligenter elaborandum est, ut istas corporis, animique dotes diserte cum ratione ostendat, nunc comparatione adhibita, nunc contrariorum adjunctione: id quod à Pictoribus peritis fieri solet, qui rerum sublimium vertices lucidiores faciunt, ut valles obscuriores appareant, & ima quaeque loca umbris spissioribus obducunt, ut altiora magis eluceant: denique & colores contrarios confundunt, & figuras diversissimas ex adverso collocant, ut quod saepius variare desiderant, facilius ex animi sententia conficiant. Hinc in hominibus strenuis & bellicosis mansuetudinem admirari solemus: & in illis uti fortitudo cum morum suavitate conjuncta, illustrior solet existere: ita modestia fortitudinis accessu atque splendore mirifice augetur. Proinde pauca demisse loqui, multa magnifice agere, nusquam de se praedicare, dissimulare prudenter, quod suo jure vindicare quis possit, omnes animi virtutes, omnes corporis actiones illustrat.

Noster itaque Curialis regulis quibusdam universali-
bus addictus esto, quae si à me breviter pertractentur,
huic muneri satisfecisse mihi videbor. Harum prima
est, uti praeclare Comes hesterno die, ut omni in re cu-
riosam affectationem, tanquam saxa & scopulos, effugi-
at. Deinde accurate viderit, quid sit, quod vel dicere,
vel facere molitur, quo loco, quo tempore, quibus a-
stantibus, quae causa, cujus aetatis ipse fuerit, quid
profiteatur, quo propendeat, quis finis erit, quae me-
dia

diadestinata. Quod cum attente fecerit, suo haec omnia ordine, cum vel dicere, vel facere quid velit, observet.

Hic cum paulum Fredericus confisteret. Parum, inquit Morellus Ortonensis, istis tuis regulis profecisse mihi videor, tantundem jam sapere me sentio, quantum, antea quam vocem aliquam emiseras: eandem tamen saepius mihi à Fratribus religiosis inter confitendum inculcatas memini, quas, nisi fallor, circumstantias appellant. Arrisit hic Fredericus, & si bene, inquit, memineris, istam legem superiori vespere Curiali nostro Comes imposuit: ut summam Armorum curam haberet. De quibus, quoniam est ab eo amplissime dictum, nihil est, cur ego istis valde immorer. Hoc unum tamen non tam disertis praeceptoris, quam monitoris non improbi, praeceptum teneat, ut sicubi vel levi certamine, vel aperto praelio cum hoste congrediendum sit, prudenter sibi prospiciat, ut & loco à multitudine disjuncto, & quam minimo stipatus comitatu, vel coram ipso Principe, vel spectantibus totius exercitus praecipuis & primariis ducibus, res magnas aggrediatur. Iniquum enim esset egregia facinora non propalari, & quasi in lucem clarissimam non deferri. Nam & leves auras, & ipanes rumusculos consecrari futilissimum est: & veram tamen gloriam, tanquam justissimam virtutis mercedem, renuere longe est iniquissimum. Illud sane saepius animadverti, quosdam, cum fortes robustique essent, adeo quandoque delirasse, ut majoribus se periculis objicerent, dum praedam pecuariam abigerent, quam cum urbis nobilissimae muros conscenderent. Quod noster Aulicus nusquam faciet, si propositum bellorum finem ante oculos retineat, nimirum victoriam, & immortalitatem. Praeterea, si publicis spectaculis se immiscuerit, dum vel hastis concurritur, vel ludus Arundineus exerceatur, meminerit, ubinam gentium sit, quibus spectatoribus res agatur, ut eorum oculos armorum splendore, equorum phalaris, ephippiis diversicoloribus, symbolis vocalibus, tanquam adamas ferrum, ad se alliceat. Neque vero cum ista aggredienda sunt, inter ultimos in publicum prodierit. Sic enim vulgus, praecipue mulieres affectae sunt: ut primis multo magis, quam postremis, moveantur: Nam natura homi-

nis

nis novitatis avida in rerum initiis, vel minima quaeque notare, atque altius animo infigere solet: cum vero paulo diutius in una re aliqua immorati fuerint, non satietate solum, sed etiam taedio afficiuntur. Unde egregius apud Romanos jam olim histrio fuit; qui illud curiose observabat, ut primus semper in scenam atque theatrum se proriperet. Quod si igitur noster Aulicus de armis forte differuerit, eorum vitae, morumque rationem habebit, quibuscum agit, ut alio modo cum viris, alio cum foeminis colloquatur: & si propriae laudes casu aliquo sibi se offerant, dissimulet prudenter, quod valde desiderat, & quasi fortunae, & per transitum in eum sermonem inciderit, illam cautionem & sapientiam adhibeat, quae à Ludovico Comite heri ingenue descripta est.

Tunc, nunc nostras leges atque normas, optime Morelle, nihil proficere existimas? num non familiarem illum nostrum, de quo postridie sermonem habuimus, oblitum prorsus confitebere, quocum illi res esset, & quorsum illa tenderet oratio? qui, ubi cum foemina quadam ignota gratiam inire vellet, in ipso congressus exordio, & quasi vestibulo, pugnas narravit, quot homines sua manus occidisset, recitat, quam semper impavidus atque audax fuisset, fulminat: nec hic desistit: quin eam Romphaeis ludere, securibus armatam atque inermem se defendere, pugionum ictus declinare, si Diis placet, edocere vellet. Quibus cum eam obtunderet, ita obstupescit, ut se libentissime ab eo subduceret, ne eam quoque, sicuti superiores illos, trucidaret. In istos omnino errores facile illi incident, qui eas circumstantias diligenter non animadvertunt, quas tute ab hominibus religiosis audisse confiteris. In corporis igitur exercitiis, quaedam ad publica tantummodo spectacula pertinent, ut hastis concurrere, gladiis ludere, arundinibus joculari, reliqua omnia Armorum propria sunt: quae sicubi inciderint, adeo equis, armamentis, reliquisque utensilibus instructum esse oportet, nihil ut illi deesse, nihil incongruum, videatur. Sin vero aliquid in eo inchoatum, aut minus egregium appareat, prorsus desistere praestat, quam se turpiter interponere: Nam si minus strenue quid fecerit, excusari non potest, cum hoc illius

illius scientiae atque artis fuerit, bene instructum esse, & res praecclaras gerere.

Huic proxima deliberatio est, accurate ut viderit: non modo in quo procinctu, & corona res magnas suscipiat, sed etiam cum quo hominum genere contendat. Minime enim convenit, ut qui generoso animo esse debeat, rusticis certaminibus, adversariis agrestibus, fociis squalidis & pannosis se committat. Tum Gasparus Pallavicinus, in nostra, inquit, Longobardorum patria nulla est istarum rerum cura. Nam adolescentes fere generosiores, profestis Diebus, rapidissimo sole cum rusticis, vel saltando, vel currendo, vel luctando, vel pessulis & vestibus projiciendis graviter contendunt: & in eo quidem minime mihi reprehendendi videntur. Nam in illis nulla est de nobilitate controversia, sed fortitudinis ejusdam, & quasi dexteritatis, in quibus nonnunquam vulgaris quispiam nobilissimis viris nunquam est inferior. Atque haec quidem popularis consuetudo & affabilitas, ingenuam in se quandam & amabilem liberalitatem continet. Istaec in summa aestate saltatio, inquit Fredericus, minime mihi aridet, neque satis perspicere possum, quid in se utilitatis, aut emolumenti habeat. Qui vero cum rusticis saltare, concurrere, luctari volet, ea omnino aget, potius ut sui ipsius periculum faciat, & ut dici solet, humanitatis magis impulsu, quam contentione desiderio. Inter quos, nisi certam habeat quasi in manu victoriam, nunquam se casus incertitudini committat. Turpe enim valdeque indecorum est, hominem libere natum, à Terrae filio, nescio quo, praesertim luctando superari. Praestat itaque, mea sententia, nihil cum illis contendere, circumfusa praesertim multitudine: nam & parvi momenti lucrum est, si vicerit, quod est incertum: & magnae infelicitatis dispendium, si victus fuerit, quod est fortuitum. Et quoniam pila palmaria, spectante populo, plerumque luditur, in ea, uti cæteris omnibus, Curialem nostrum scite & decore suas partes agere volumus: non ita tamen, quasi eam profiteretur, aut quicquam ex ea laudis aucupetur. Nam Arma solummodo, tanquam Facultatis suae propriae, eidem permittimus. Eorum itaque similis non erit, qui ita Musicae studio trahuntur,

ut

ut sicubi cum aliquo colloquantur, si paulum respiraverint, statim cantillare incipiunt. Alii cum in templis, atque plateis sint, nunquam saltare desistunt. Nonnulli si amicis in foro aut ubivis praeterea obviam dederint, vel ludum gladiatorium simulant, palaestram imitantur, vel aliud quippiam aperte ostentant, in quo illi insigniter debacchantur.

Tum Caesar. Multo mehercule melius Cardinalis quidam noster Romae facere solitus est, qui cum valde juvenis sit, seque viribus & corpore valere sentiat, si qui ad eum interdiu accesserint, etiamsi antea nunquam eos viderit, in hortum tamen secretiorem deducere solet, & serio eisdem persuadere. ut exutis vestibus una cum eo profiliendo decertent. Risit hic Fredericus, deinde progreditur. Alia quaedam exercitia sunt, quibus & publice & private uti licebit, ut tripudia, & choreae, in quibus Curiali nostro magna animadversio adhibenda est. Nam si aspiciente populo, saltandum fuerit, dignitatem conservari meminerit, motu decoro, gestusque suavitate temperatam. Et quanquam membrorum agilitate praestiterit, tamen in illam pedum velocitatem, numerumque geminatum non incurrat, qui Barlettam nostrum etiam deceat, generoso tamen minime conveniet: nisi forte in cubiculo privatim, ut nos jam sumus, id fecerit, in quo Tlymelicos, mimicos, & moriscos saltando imitari licet: in locis publicis non item, nisi personatus fuerit. Tum enim haud magni intererit, etsi omnes, quis ille fuerit, conjecturis consequantur. Neque enim ulla est honestior ratio, qua se ostendat, qui vir fiet, sive armatus, sive inermis sit. Illud ipsum enim personatum esse, mirificam quandam licentiam una secum adferre solet: qua adeo libere jam tum uti quis poterit, ut eam ipsam personam, quam affectat maxime, facillime possit induere: reliqua vero, quae minoris momenti sunt, cum contemptu rejicere. Quae actionis varietas, actus nostros non mediocriter illustrat. Nam & adolescentem senili vestitu ita ornari, ut illius agilitati nihil obstet, & militem strenuum, agresti pastoris habiru sic vestiri, ut equo tamen eximio insideat, nescio quid habet in se reconditum & excellens. Nam ubi primum aspicientium in eos oculi conjiciuntur, il-

lud

lud animo concipiunt, quod sensus primum detulit: cum vero majora praestari vident, quam vestitus pollicebantur, vix dici potest, quam cumulatam voluptatem persentiant. In istis itaque oblectamentis, in quibus nova oris figura effingitur, larvatus unusquisque à seipso dissentiat. Principi etenim consentaneum non est, Principis personam induere. Nam & spectatores, qui novitatis ea in re avidissimi sunt, nihil novi percipient, & qui tum serio, tum simulate, princeps esse intelligitur, earum rerum gerendarum libertatem amittit, quae principi minus convenientes videbantur. In quibus exercitiis, si forte armorum exercitatio inciderit, opinionem afferret populo, magis id ab eo fieri, ut aliorum vires effugiat, quam ut regium se virum praestat: & regalem majestatem saepius joco ementitus, vix eandem retinebit, cum serio res illud ipsum efflagitet. Verum si ita usu venerit, ut regia dignitate seposita, inferioribus sui copiam faciat, ita se ad tempus tantillo honore exuat, ut major illi ab unoquoque suo merito attribatur, planeque perspiciatur, eundem non tam authoritate, quam virtute Principem esse.

Eadem omnino Curiali nostro in publicis armorum exercitiis diligenter observanda sunt: ita tamen ut suae conditionis atque fortis prudenter semper meminerit. Verum in luctatione, in arte insultoria, in cursu, in profiliendo, vel plebis aspectum effugiat, vel eidem se rarissime objiciat. Nihil enim in rerum natura adeo egregium & excellens est, quo vulgus iners citissime non satiatur: eoque minus aestimet, quo saepius videat.

In Musicis idem praeceptum teneatur, in quibus nostrum Curialem nolumus eorum esse similem, qui ubicunque fuerint, etiam clarissimis viris praesentibus, quos antea nunquam conspexerint, nec ab aliis exorati, nec ipsi valde periti, quicquid sciunt, aut nullo etiam magis, invereconde profundunt. Unde, & consulto videntur accessisse, ut id faciant, & nihil praeterea profiteri existimantur. Ad musicam itaque tanquam invitatus & coactus accedat, magisque ut tempus fallere, quam peritiam suam ostentare, videatur: nec astantibus primariis

mariis viris, nec multitudine circumfusa. Et quanquam summum in ea illius artificium sit, studium tamen & industriam dissimulet: ita illud ipsum, quod in se nihili pendere videtur, in aliis efficiet egregium, atque admirabile. Tum Gasparus Pallavicinus, quoniam Musicae, inquit, multa sunt genera, aliud enim viva voce, aliud instrumentis exprimitur: illud libenter intelligerem, & quod istorum praestantissimum sit, & quae tempora huic tanquam maxime opportuna inserviant. Praeclarum Musicae genus, inquit Fredericus, mihi videtur, cum juxta proportionem notarum libris inscriptarum scite & eleganter canimus: sed illud meo judicio longe praestantissimum est, flexiones molliores, & falsas vobulas una cum Violarum ictu exprimere. Nam & tota suavitatis ratio in uno aliquo consistit, & sensus nulla diversarum partium varietate distracti uberius voluptatem percipiunt: errores etiam levissimi facilius & percipiuntur, & nonnunquam etiam evitantur. Verum omnium multo suavissimum illud est, rythmo aliquo fidebus succinere: illam siquidem vim atque emphasim Harmoniae proportionem unumquodque verbum sortitur, ut mirificas nobis passiones, nonnunquam admirationem excitet. Nonnulla praeterea Musicae genera sunt, quae suam delectationem, atque suavitatem habent. Nam & illa instrumenta, quae nervis, fibulisque, tanquam repagulis, distincta sunt, perfectam in se consonantiam elicere solent, & multiplices, faciliq; dulcedine audientium animos afficiunt. Et ille quadruplex Violarum concentus, vix dici potest, quam jucundam, artificiosamque harmoniam in se contineat. Istis omnibus humana Vox non adjumento solum, sed etiam ornamento est. Quo in genere Curiali nostro satis erit mediocriter instructum esse: quod tamen petitiore erit, eò meliori numero apud omnes fuerit: dum illis tamen instrumentis nimium se non immisceat, quae quoniam à Minerva & Alcibiade repudiata sunt, fastidiosa & indigna homine libero videri debent.

Verum ad istarum relaxationum tempus maxime idoneum veniamus. Quod meo judicio tum semper peropportunum est, cum nec quicquam aliud occurrat, quod agi debeat, & domestici nostri atque familiares undique

circumfusi sunt, assidente praefertim muliercularum corona, quarum aspectu, astantium affectiones facilius excitantur, & Musicae voluptate suavius deliniuntur, & ipsi etiam actores vividi magis atque animosi fiunt. Multitudini tamen, ignobilium saltem virorum, tanquam monstro aliquo, aut piaculo, abstinendum est. In quo, quemadmodum in reliquis, ratio atque iudicium actionum omnium gubernaculum atque clavum tenere debent. Nam de rebus singulis dari praecepta non possunt. AEquum itaque iudicem in se ipsum Curialem nostrum oportet esse: quod si sapienter praestiterit, & tempori sagaciter inserviet, & in quam partem astantium animi propendeant, nullo negotio persentiet.

Imprimis vero aetatis suae rationem habebit. Indecorum enim, ne dicam ridiculum, esset, hominem videre aetate confectum, capillis niveis, dentibus aut putridis, aut omnino nullis, plenum rugis & sulcis, citharam in magna foeminarum frequentia pulsare, fidibus occinere, cantare usque ad lachrymas, saltare ad insaniam. Immo ne tum quidem ista decerent, si haec mediocriter facere posset: Nam ista cantandi consuetudo, nescio quid in se amabile habet: cum amor in illa aetate plane ridiculus existat. Nonnunquam tamen praeposito illi Deo operae pretium esse solet, tanquam ad odium & ludibrium senilis aetatis, inveteratos animos, & corda Senum prorsus congelata suis flammis ferro tepefacere. Tum Julianus, Noli, inquit, miseros Senes ista voluptate privare: Nam mea memoria nonnullos, confirmata iam aetate, vocem magis sonoram & digitos agiliores, quam multos juvenes, habuisse recorder. Nolo, inquit Fredericus, Senibus interdicare, sed tibi, istisque mulierculis interdicens censeo, ne istas illorum ineptias derideatis. Sin vero Senex quispiam fuerit, qui vel fidicinis desiderio, vel cantandi voluptate capiatur, id caute faciat & occulte, tum, cum gravibus molestiis, ferisque rebus satisfecerit, quibus vita nostra, animique omnium sunt expositi: in quo eam Musicae suavitatem degustabit, quam Socrates, atque Pythagoras jam olim persenserunt. Verum etiam si nihil illi in ea aetate cum Musica commercii concedamus, tamen cum illius animo habitus usu iam antea confirmatus in-

infi-

insideat, uberiores multo plenioresque voluptatem percipiet, quam illi, in quibus nihil cognitionis, aut artis inest. Quemadmodum enim faber ferrarius aliqui debilis & invalidus, lacertis tamen robusto homine fortior est, quoniam in illis est exercitior: ita Musicorum aures citius atque jucundius vel minima sentiunt, quam hominum imperitorum, qui in illa Scientia parum sunt versati. Nam, nec subtilis soni varietas eorum animos penetrat, nec vestigium aliquod post se relinquit: sed praesentem tantummodo voluptatem hauriunt: quod illis cum brutis quibusdam animantibus commune est.

Haec itaque illa Senum animi relaxatio sit, quam illi aetati, non tam ad actionem, quam potius ad contemplationem permittimus. Idem de Choreis dicendum opinor. Ista enim prius nobis exuenda sunt oblectamenta, quam id nobis aetas, & necessitas imponat. Hic pene commotus iracundia Morellus, quin potius, inquit, senes omnes ex Aulico commercio exterminandos esse, & solos juvenes Curiales instituendos dicendum erat. Tum ridens Fredericus, vide, inquit, obsecro, diligenter, num non illi, qui istis rebus profusius delectantur, juvenes semper videri velint, num capillos adulterino colore non inficiant, num quovis triduo barbas juveniliter non effingant? In quo quid aliud innuunt, quam id, quod illis tacite natura suadet, istam nimirum vultus vivendique rationem solis adolescentibus esse convenientem? Ridebant hic libere mulieres universae, quoniam istaec mordere clanculum Morellum putabant, qui istis paulum diutius subirasce videbatur. Verum nihil loci relinquens iracundiae Fredericus, aliae, inquit, sunt nonnullae Senum cum foeminis delectationes, illi aetati multi convenientiores. Et quae istae sunt, si Diis placet, inquit Morellus? num commentitia dicere? num fabulas aniles fingere? Id ipsum etiam placet, inquit Fredericus. Verum unaquaeque aetas, ut scitis, suas habet proprias, & peculiares animi cogitationes, suas virtutes, sua etiam vitia. Et Senes uti sunt fere Juvenibus magis prudentes, temperati, & sagaces, quod illis dies dedit, ita quoque sunt magis loquaces, avari, difficiles, morosi, timidi, intra tecta semper rixosi, extra suspiciosi, liberis duri, con-

F 2

sanguineis

fanguineis austeri, nemini permittentes, quod ipsi aut non amant, aut non agunt. Adolescentes contra animosi sunt, liberales, ingenui, exorabiles, ad discordiam fortasse praecipites, in amore flexiles, volubiles, inconstantes, eodem spiritu & amant & oderunt, libidinibus profusi, luxuria defluentes, bene monentibus asperi, amicis inimicissimi. Reliquarum vero aetatum omnium, status virilis, id est, constans, & media aetas perfectissima est, quippe quae & juvenili furori praetervecta est: & seniles impotentias nondum contigit. Quae utraque cum in extremo sita sint, necesse sane est huc curas cogitationesque conferre, ut eos errores diligentia revocemus, quos natura unicuique liberalius profudit. Senes itaque omnium diligentissime excubent, ne quando in suas laudes incidant, aut aliud quodcunque illius aetatis vitium: tantumque prudentiae & cognitioni tribuant, ut eos quicumque consulent, oracula audire se putent, tanta verborum sententiarumque gravitate temperata, tam apta cum proposito cohaerentia, ut nec majestas humanitatem, nec vultus vocisque severitas urbanam festivitatem excludat: Quod si accurate fecerint, Curiales probi habebuntur, viris grati, foeminis jucundi, nusquam intempestivi, semper acceptiores, quam si vel saltent mimice, vel cantent ridicule. Illorum enim virtus in rebus magni momenti, non in ludicris, ostendenda est. In Juvenili equidem aetate iudicii rationem desidero, non ut Senum ritus & consuetudines infoeliciter imitentur, adeo enim ista male cohaerent, ut vulgo reprehendi soleat nimia adolescentiae severitas: sed, ut naturalibus illorum annorum impotentis gnaviter obstant. Unde perplacere mihi solet juvenis ille, militaris praesertim vir, qui moderatam quandam cum taciturnitate gravitatem retinet, qui nec gestus illos gloriosos, nec actionem illam turbulentam & fastidiosam habet, quam illa aetas solet affectare. Majus enim aliquid, nescio quo modo, & divinius reliquis adolescentibus spirare mihi videri solet. Ista praeterea modestia occultam quandam & Heroicam in se magnanimitatem habet, quae non ira elicitur, sed iudicio, nec appetitum aliquando, sed rationem admittit. Quod ut cuique fortissimo viro proprium est, ita in brutis animantibus illis,

illis, qui reliquis natura nobiliores sunt, perspicui potest, ut in Leone, atque Aquila. Neque sane à ratione alienum videri debet. Impetus enim repentinus ille qui sine vocis aut alterius cujuscunque passionis argumento, subito, tanquam Tonitrus, aut Tormenti ictus erumpit, multo violentior illo est, qui sensim, & quasi gradibus quibusdam incalescit. Hi igitur, qui cum aliquid moliantur, adeo multis verbis utuntur, adeo sursum deorsum saltant, ac resultant, ut nec consistere possint, & in extasim quandam incidisse videantur, ut praeclare Petrus Montanus noster solitus est dicere, puerorum similes sunt, qui, dum noctu circumvagantur, prae timore vociferare & cantare solent, ut vel ille cantus animos addat, vel alii eosdem animosos esse credant. Quemadmodum itaque modesta atque matura juventutis ratio in juvene laudatur, quoniam in ea morum levitas & ferocia, peculiaria illius aetatis vitia, constantia temperantur & corriguntur: Ita in sene vegetiores & virentes adhuc artus permagni aestimare solemus: quoniam illa vis, virtusque animi videtur, ut frigescenti jam nunc natura corpori vegetantem quendam & admirabilem vigorem attribuat, in eaque mediocritate vitam conservet, quae ab utrisque extremis disjuncta, omnium longe optima & praestantissima judicatur.

Verum nihil haec Curiali nostro ad Magnatum, Generosorum, Foeminarumque Nobilium benevolentiam conciliandam proficient, nisi dulcis illius natura, & amica-biles humanaeque omnes vitae consuetudines fuerint. Harum rerum definitas aliquas regulas praescribere operosum esset: cum & inter se diversae & numero infinitae sint. Vix enim in toto terrarum orbe, duos reperire poteris, qui omni in re similiter sunt affecti. Quocirca qui cum tanta hominum varietate vitam acturus est, & quod magis est, qui se uniuscujusque moribus accommodare solet, singulari & exquisito judicio esse debet: omnium differentias studiose exquiret, suas indies actiones pro illorum affectionibus, quibuscum versatur, mutabit. De quibus alia de me Praecepta non expectabitis, quam quae jam pridem tradita sunt: quaeque tam olim à puero Morellus noster, dum religiose confessus esset, didicisse se dicit. Subridens hic AEmi-

lia, Siccine, inquit Frederice, putas evadere? Siccine istos jucundissimos labores effugere sperasti? Non fiet, mihi crede, tibi siquidem eo usque dicendum est, dum somnus oculos nostros, nos ipsos lectulus habeat. Itane vero, inquit Fredericus? quid si nihil habuero, quod dicam? quid tum demum fiet? Ingenii certe tui, inquit AEmilia, periculum faciemus. Audivi hercule viros adeo ingeniosos fuisse quosdam & eloquentes, justum volumen de Musica ut scriberent, de Febris quartanae Encomio, de laude Calvitiei, & tibi nihil restat, quo unam noctem de Curialitate dicendo conteras? Jamdudum, inquit Fredericus, tantum à me dictum est, quantum duobus voluminibus opinor sufficere: Sed quoniam excusatione uti non licet, eousque disseram, dum tu me judices, si non officium praestitisse, at saltem, quantum possum, absolvisse.

Illa itaque vivendi ratio atque communio, cui se potissimum accommodare debet Curialis noster ad animos omnium conciliandos, eadem ipsa est, quam illi cum suo Principe intercedere oportet. Quae quidem communionis appellatio etsi illam vitae aequalitatem prae se ferat, quae Domino cum servis vix potest contingere: ita tamen in hoc tempore nominare liceat. Curialis itaque, cum illud fortis magnique animi specimen omnibus horis praebuerit, quod in eo tam antea necessario desideravimus, huc curas denique, cogitationesque omnes convertat, ut Principem non minus amore, quam honore prosequatur: ejusque voluntati, moribus, desideriis, universam industriam, omnesque spiritus devoteat. Hic Petrus Neapolitanus ex improvviso inquit: Istorum hodie Curialium, ut novum neminem fingas, satis magna copia est. Egregium enim Parasitum verbis quam paucissimis expressisse mihi videre. Vide ne tute te decipias, inquit Fredericus: assentatores enim nec Dominos amant, nec Amicos: id quod ego Curiali nostro praecipue tribuendum putavi: Placere siquidem Principi, eidem obtemperare, omnes illius actiones sedulo observare, fieri quidem omnia sine assentatione possunt. Illam enim in eo voluntatem, illas actiones intelligo, quae cum honestate, rationeque conveniunt, aut saltem quae in se nec bona sunt, nec mala: cujus generis

neris sunt illa exercitia atque oblectamenta, quibus magis, quam caeteris, Princeps delectari solet. Iis Curialis noster, etsi natura propensus non sit, saepe tamen se componet & effinget sic, ut quoties in eum oculos Princeps conjecerit, de grata re aliqua atque utili sermonem cum eo habiturus videatur. Quod facile quidem fiet, primum, si ea sagacitate sit, ut subolere & praesagire possit, quo Princeps animo propendeat: deinde, si eo iudicio, ut ipse eodem se accommodet & insinuet: denique, si ea industria atque sollicitudine, ut si quid injucundius forte interciderit, illud ipsum arte atque diligentia jucundum possit efficere. Istis principiis mediocriter fundatis, videatur, ne, praesente Principe, subtristis aliquando, multo minus protervus, aut melancholicus appareat: ne eorum similis sit, qui eas fronti nubeculas inducunt, ut jurgia rixasque, quod valde odiosum est, cum Dominis exercere videantur. Neminem linguae virulentia, aut verborum aculeis configet, in Magnates praesertim nusquam contumeliosus erit. Illud enim in Aulis Regum, perpetuum & prope fatale malum est, ut quicumque summis beneficiis affectus, ex humilissima conditione, ad summum dignitatis fastigium evehctus fuerit, idem semper querelis & convitiis plenissimus sit. Indecora istaec, & exosa servilis natura est, etiam in illis, qui aliquanto injuriosius sunt tractati.

Non erit igitur Curialis noster invecunde audax, inanes rumusculos in vulgus non effundet, non id inconsultius effutiet, quod animos audientium exulcerare possit, cum eosdem delinire & placare putaverat: non erit in gestu procax, non in verbis contentiosus, ut illi homines turbulenti, quibus nihil magis cordi est, quam Apum & Oestrorum more, verborum aculeis quoscunque exagitare. Nec multa loqui desideret: nec mentiri aliquando sine scelere se posse putabit: non erit ostentator impudens, non assentator ineptus: sed modestus, temperatus, rationis limitibus semper circumscriptus, nec private, nec publice illius officii, atque humanitatis immemor, quae majoribus jure optimo debetur: ne illis hominibus prope accidere videatur, qui, si Principi forte, aut Magnati cuiquam dent obviam, quicum vix semel

jam antea sermonem habuerint, ridicule illis obgannunt, tanquam cum aequalibus, aut potius inferioribus congressuri. Rarissime vero aliquid à Principe rogare aut emendicare meminerit, ne ille iustissimis de causis aut prorsus neget, aut, quod est multo deterius, cum indignitate & odio concedat. Quod si ipse pro aliis intercesserit, diligentissimam semper temporis rationem habebit: tum, ut id, quod petitur, sit honestum. Si vero aliquid in eo sit, in quo offendi possit, idem ea prudentia antevertet, ut Princeps nunquam non consentiat: aut si non consenserit, minime irritatus, aut commotus videatur. Hoc enim Viris illustribus saepenumero in more positum est, ut eum, qui contentiose & serio petierit, si repulsam patiat, valde offensum & exacerbatum discedere suspicentur. Unde ipsi quoque in odium paulatim sublapsi, nec aliquando illi in posterum favent, nec aequis eundem oculis aspiciunt. In locum itaque solitarium quempiam, in quem sese Princeps solus recipere consuevit, nusquam se ingerat, etiamsi magnae auctoritatis fuerit. Magnis siquidem viris, cum seorsim privati esse velint, libertas quaedam in dictis factisque placere solet: & proinde jam tum nec audiri se, nec videri libenter volunt, ab his praesertim, quorum leve iudicium, & inanes opiniones extimescunt. Valde idcirco errare mihi videntur, qui clarissimis hominibus id vitio vertunt, qui secretiori Cubiculo eos tantummodo viros solent asciscere, in quibus, praeter unum ministerium, nihil inest. Cur enim eadem illis animi relaxatio, quae nobis, non conceditur? Sin vero Curialis ille, qui de gravibus seriisque rebus, cum Principe semper fere convenire solet, solus jam tandem cum eo in Conclavi interiore fuerit, in quam ille animi causa secedere consuevit: personam è vestigio commutet, serias disputationes in alium diem differat, sales & facetias eas excogitet, quibus libentissime Princeps auscultet, ne & illum oblectationis cursum interpellat, & eidem fastidiosus fiat. Quod si beneficium, aut honores expectet, eadem potius, cum oblata sint, non respuat, quam sollicite aucupetur: nec illos imitetur, qui adeo avide ambitioni inhiant, ut non obtinere, ipsa morte acerbius videatur. Hi, cum se vel remissius praeteritos videant,

vel

vel alios sibi praelatos persenserint, in eos animi dolores incidunt, ut invidiam tumidi dissimulare non possint: ex quo & ipsi cum omnium irrisione se produnt, & Magnates eo nunquam impellunt, ut alios non ita magni momenti homunculos ad eorum ludibrium permagni faciant. Idem, si forte fortuna in gratiam deinde cum Principe redierint, perinde quasi temulenti sic gestiunt, ut quid faciant, quid cogitent, ipsi prorsus ignorent: ita neque manus neque pedes suum officium faciant, ut parum absit, quin omnes ad se spectandos alliciant: denique istis rebus minus assueti, sibi ipsis admirandi, aliis ridiculi videntur.

In istam insaniam Curialem nostrum incidere volumus: Gratiae quidem atque Honoris existimationem illi permittimus, non ut illa ita perdit amet, ut sine eisdem deperire credatur. Quae si quando consecutus fuerit, nec sibi ipsi alienus, nec aliis novus videatur: si inexpectato eveniant, immoderate non admiretur: si ab aliis oblata sunt, insulse non respuat: quod illi facere solent, qui cum rustice talia repudiaverint, facile cuique persuadent, & esse se, & videri sibi ipsis, indignissimos. Praestat tamen in humaniorem partem peccare, nec oblati, dignitatibus nimia facilitate consentire: sed ea vultus modestia renuere, ut & satis magni facere videatur, & eidem semel atque iterum, majore cum contentione & gloria, deferantur. Nam, qui isto modo cum prudentia recusat, & majorem Principi de se opinionem affert, & beneficium eo excellentius efficit, quod & propter magnitudinem antea renuere, & nunc cum illius honore accipere videatur. Haec est illa vera Dignitatis & Gratiae formula, quae quoniam contentiose non emendicantur, unusquisque à virtute profectas arbitratur, eoque magis, quoniam cum modestia sunt conjunctae. Hic Caesar, ex Sacris, inquit, Literis, istuc consilium mutuatus aut suffuratus potius videris. In quibus praecipitur, ut ad Nuptias invitatus infimum capeffas locum. Quod si facies, cum ille venerit, qui te invitaverat, orabit ut altius ascendas, quod omnes, qui adsunt, Convivae magno tibi honori esse putabunt. Arrisit hic vehementer Fredericus: Et magnum, inquit, sacrilegium esset ex Evangelio Sacro quicquam subducere: verum tu in verbo Divino

no hercule es, quam suspicabar, peritior. Sed ad nos quam primum ut redeamus, videte, obsecro, in quam multa pericula prolabuntur, qui minime desiderati, cum magnis Viris vel sermonem ineunt, vel inconsultius ratiocinantur. Nam Magnates illi aut averso vultu omnino tacebunt, ad eorum opprobrium, aut cum indignitate respondebunt, ad eorum reprehensionem. Quisquis igitur Nobilium virorum benevolentiam aucupetur, ad eandem nulla ratione facilius accedit, quam bene meritis, rebusque praeclare gestis. Et si in quempiam Principis animum aliquanto propensiores deprehenderit, non erit necesse in eundem quoque ita animatum esse, etiamsi eisdem vestigiis alterum illum insequatur. Omnia enim, ut dici solet, omnibus non conveniunt. Alios enim videmus ad facetias & leporem ita proclives esse, ut quoties loqui velint, toties risum commoveant: fere ut liceat dicere, ad jocum & sales à Natura in lucem fuisse editos. Quos si alius quispiam gravitate naturali imbutus imitari conetur, etiamsi magno ingenio sit, frigescet illius sine succo & sanguine urbanitas, audientibus fastidiosa erit, denique ipse Asino simillimus fiet, qui, ut Canem imitari videretur, obduris calcibus in Herum insultabat. Illud itaque Sapientiae primum est, quod praecepit Apollo Pithius, Te ipsum noscere: quae convenientia sunt, omni studio consecrari, contraria vero declinare. Priusquam longius expatiare, inquit Vincentius Calmeta, nisi me fefellerit memoria, illud modo a te positum est, optimam scilicet gratiae atque benevolentiae ineundae rationem esse, bene mereri. beneficia vero & honores, non emendicanda esse audacius, sed dum offerantur, expectanda. Vereor equidem ne inane hoc praeceptum manifesta nimis experientia excludatur. Pauci enim hodie Principibus grati aut familiares sunt, nisi iidem in summa audacia inverecundi fuerint. Te ipsum testem appello, si multos non cognoveris, qui, cum vel minimi momenti apud Proceres fuerint, sola impudentia, per multos Honorum gradus conscenderint. Neminem vero comminisci possum, cui aliquando suffragata est verecundia: nec tute, credo, aliquem recensere poteris, etiamsi tibi permagnum commentandi spatium tribuerem: Ponite ante oculos Aur-

lam:

lam Gallicam totius Christianae Reipublicae prope florentissimam: vide, num Primarii in ea Viri longe non absint à modestia: non solum tum, cum secum una versantur, quod esset tolerabilius, sed cum ipso etiam Rege. Cave dicas, inquit Fredericus. Nam in Galliis modesti & humani Generosi sunt: nec inficior tamen, quin libera quadam familiaritate sine ceremoniis utantur: quae cum eorum Hominum propria fuerit, inverecundia dici non debet. Nam, etsi cum illis libere joculari, ridere, colludere solent, qui reliquis paulo audaciores sunt, eos tamen majoris faciunt, in quibus conjuncta est cum virtute modestia. Tum Calmeta, Hispanos etiam intueri, qui verae Curialitatis magistri videri volunt. Quotusquisque ex illis, cum Viris Foeminisque Nobilibus audacius non versatur? In quo Gallis eo pejores sunt, quod aspectu primo admirabilem prae se ferunt severitatem, Nae, illi tamen in eo sapiunt, quoniam hujus aetatis Dynastiae eos solos amplectuntur, qui ista natura atque ingenio sunt: Tum Fredericus: Aegre hercule, Vincenti, patior, ut nostri seculi Nobilibus istam turpitudinis notam inuras. Quoniam etiamnum permulti sunt, qui ingenua quadam modestia delectantur: quam tamen non concedo istam ex seipsa vim habere, quenquam ut gratum & acceptum faciat: verum aliis comitata virtutibus, mirificum quendam splendorem, pulchritudinemque afferre solet. Nam illa etiamsi conticuerit, egregiae tamen animi dotes apertissime loquuntur, multoque majorem admirationem sui excitant, quam si cum inverecundia conjuncta essent. Negare sane non possum Hispanos nonnullos, aliquanto, quam par est, audaciores esse: eps tamen plurimi fieri sat scio, qui plurimum habent verecundiae.

Alii contra sunt adeo frigidi sterilisque ingenii, ut humanam societatem plus aequo fugiant: ex quo vel nimis timidi, vel nimis superbi videri solent. Ne id quidem laudare licet: non enim adeo jejuna, atque arida Modestia esse debet, ut cum rusticitate coincidat. Sit itaque Curialis noster, cum ita res ferat, facundus atque luculentus, in rerum publicarum momentis, in diversarum Nationum ritibus cum primis peritus: denique, ubicunque spiritum duxerit, omne illi solum Patria existat.

stat. In illis vero rebus, quae minoris ponderis sunt, facetus sit & florens, probabiliter de omni re in omnes partes differat, ita tamen ut honestum propositum bonus finis consequatur. Invidiam, tanquam angusti animi labem, declinet: cuiquam maledicere minus honorificum putet, nihil versute ambiat, nihil iniquis rationibus aggrediatur. Tum Calmeta. O difficilem, lubricamque Curialitatis rationem! Caeterae omnes longe faciliores sunt, unica illa à te laudata, ardua & scopulosa est: quoniam, ut ante diximus, illi soli Nobilibus grati sunt, quos tu modo repudiare videbaris. Noli tibi dicere, inquit Fredericus: id enim argumento esset, omnes nostrae memoriae Viros Primarios vitiosos esse: quod est à veritate absonum. Absit enim, quin aliqui boni viri sint. Verum si ita res ceciderit, ut flagitioso cuipiam Curialis iste noster inserviat, illam quam citissime servitutem excutiat, ne illis poenis excrucietur, quas quisque probus solet persentiscere, dum iniquis obtemperet. Immo Deus exorandus est, inquit Calmeta, ut bonos nobis Principes non gravate concedat: qui si non fuerint, utcunque sunt, nobis tolerandi sunt, adeo ut magis servire poeniteat, quam liceat desistere. Tota enim istius infortunii ratio, in ipsis principiis posita est. Sunt enim istiusmodi Curiales infortunatissimis illis Avibus non absimiles, quae in vallibus parum faustis, & aucupio semper obnoxiiis procreatae sunt. At mihi quidem videtur, inquit Fredericus, boni viri officium, quoscunque casus Fortuna invexerit, maximi momenti esse debere: & proinde si nec Dominos ad justum bellum profecturos, nec reflante fortuna eosdem quis deserat, nullisve in eo ambitionis, aut utilitatis illecebris pelliceatur: quid ni illud servitutis jugum exuat, quod bonorum hominum sententia, plus in se dedecoris & ignominiae, quam laudis, aut commoditatis habeat? Sic enim vulgo existimari solet, bonos plerunque bonis, malos malis inservire. Vellem hercle inquit, Ludovicus, Pius, hunc unum mihi ex animo scrupulum ejicias, num scilicet Generosus iste Principi inhonesta, & turpia imperanti obtemperare debeat? In rebus inhonestis, respondit Fredericus, nemini devincti, aut obligati sumus. Quid igitur faciam, inquit Ludovicus, si illi Regi inserviam, cui
adeo

adeo jam diu charus fuerim, nihil ut illi denegandum putet? Si idem me hominem occidere jusserit, aut quidvis ejus generis: num inficias ibo? num fas erit renuere? In honestis & slicitis, inquit Fredericus, Dominis obtemperandum, non in illis, quae cum eorum dispendio & turpitudine fiunt. Quod si tibi praecipiant ut congressus tacitos, & conjurationes flagitiosas in eas, non modo non assentiendum. sed totis viribus contra reluctandum, ne & tute scelere te obstringas, & alienae libidinis minister existas. Multa profecto sunt, quae primo aspectu boni speciem prae se ferunt, cum tamen mala sint, & contra. Possunt itaque tempora incidere, cum Domino praecipiente, non unum tantummodo virum, sed decem mille licet interficere, & alia nonnulla his similia facere. Quae si justa statera examinentur, mala non sunt, cum esse videantur. Tum Gasparus Pallavicinus. Planius, obsecro, nos hac in re facerudias: nimirum, quomodo ea, quae re ipsa sunt bona, ab his secernamus, quae facie tantum, atque effigie talia sunt. Dabis mihi veniam, inquit Fredericus, si in eam disputationem non incidero, quae nimis late patet: eadem prudentiae vestrae penitus relinquenda est.

At unum hoc saltem, inquit Gasparus, ne graveris explicare. Si determinatis quibusdam & certis mandatis, fidei meae Princeps quicquam commiserit, quod ego multo foeliciore ratione me posse putem conficere: num praescriptis ab eo limitibus excedere licebit? num mandati fines relinquere? Hac equidem in re, inquit Fredericus, severissimum illud Manlii Torquati exemplum tibi objicerem, qui tali in causa nimia scilicet pietate usus, Filium occidit, si eum, id quod ego nunquam sensi, magnopere laudandum putarem. Eundem tamen vix audeo reprehendere: ne confirmatae tot annorum opinioni reclamare viderer. Periculosum enim est, praescriptas à Magistratibus formulas relinquere, majoremque in nostris actionibus fiduciam habere, quam eorum inventis, quibus est Divino Humanoque jure obtemperandum. Nam si mandatarium opinio fefellerit, si consilium, quod fere ex eventu ponderamus, male successerit, nec excusatio justa erit, nec expectatio misericordiae; sin ex voto atque sententia res cedat, soli fortunae

fortunae referenda gratia, nihil sperandum ulterius. Eo siquidem alioqui res tandem rediet, ut Superiorum praecepta nullius momenti habeantur. Illius enim exemplo, qui negotium gnauiter confecit, qui rationis atque fortunae subsidiis suffultus erat, nonnulli alii non minus imprudentes, quam temerarii & praecipites, res magnas & periculosas confidentius aggrediuntur: & mandati fines praetergressi, ut sapientia & autoritate insignes videantur, mille pertentant rerum discrimina, varias difficultates exor bent, denique alium ex alio errorem accumulant. Istis profecto hominibus deliberandum potius fuit, & quasi diligenti trutina considerandum, comoda atque incommoda omnia cujusmodi sint: quid futurum esset, si res teterrime ceciderit: & si mali eventus majora momenta fuerint, quam foelicis & successus boni, praescriptam mandati formulam religiosissime observent. Et contra, si rebus ex animi nostri sententia compositis, uberio rem Respublica utilitatem persentiat, quam detrimentum, si constitutae à Magistratibus rationi insisteremus, non dubito, quin reclamanti iudicio parere liceat, & stricti Juris fraenos paululum relaxare: ut Mercatores illi sagaces, qui parum periclitantur, ut multum lucrentur, nunquam libere profundunt, ut exiguus quaestus oriatur.

Illud equidem non inficior, singularem quandam illius naturae atque indolis rationem habendam, cui quisque inservit. Huic enim totum se effingat & componat. Qui si paulo severior sit, ut sunt nonnulli, amicis, si me consulerent, persuaderem, ne latum unguem ab expresso mandato discederent, ne id illis usu veniret, quod Athenis cuidam Machinarum Fabro contigerat. Cum enim Craesus Mutianus urbem in Asia quandam oppugnaret, nuntios quosdam ad istum Fabrum misit, qui juberent, ut è duobus malis navicularibus, quos ille Athenis habebat, majorem Mutiano mitteret, ut arietem ex eo ad muros deji ciendos conficeret. Ille satis peritus artifex, qui minorem & illis usibus melius deservire, & facilius vehi posse cognoverat, eundem Mutiano praemittit. Quod cum is intelligeret, Fabrum continuo miserum accersit: rogat cur illi morem non gesserit: denique nec rationes aliquas audit, nec excusationibus

nibus commovetur: sed hominem infelicem, vestibus misere spoliatum, virgis eoque caedit, dum cruciatus acerbitates mortem inferrent. Hoc ille tulit infcitiae praemium, dum consilium potius dare, quam obtemperare maluerit: Ex eo tamen hoc commodi licet capere, ut cum hominibus tam severi & atrocis ingenii, quam caute agenda sint omnia, non ignoremus.

Verum istuc paulum omittamus cum Superioribus commercium: ad eamque societatem accedamus, quae nobis cum Aequalibus, aut Inferioribus intercedit: quoniam illius in communi omnium vita usus est frequentior. Multorum sane adeo mobile est ingenium, ut etiam si cum amicis intimis una versentur, si quisquam forte vestitu splendidiore occurrat, eidem protinus adhaerescunt: si alius, deinde etiam alius, elegantiore cultu appareat, in eundem quoque praecipites ruunt. Sin ipse Princeps per forum, per aliquod Templum, aut locum quemcunque publicum praeterierit, quemvis obtrudunt, cuique se anteponunt, impudenterque ingerunt, donec vel ei ad latus sint, vel illius calcibus insistant: & quamvis nihil dignum sit, quod dicant, alloquuntur tamen, & dum eundem futilissimis vocibus dezinent, inepte rident, manus collidunt, capite gestiunt, spectatores ut credant rem esse seriam, & Getam, aut Davum aliquem Agamemnoni in consiliis capiendistanquam Nestorem esse. Sed isti homunciones, quoniam nisi cum Regibus non loquuntur, de illis itidem nihil hic loqui operae pretium est. Tum Julianus. Quoniam, inquit, de eorum contubernio mentio jam incidit, qui vestibus adeo lauti sunt, & delicati, narra obsecro, quis habitus, quodque genus vestimenti Curialem nostrum imprimis deceat: Immensam siquidem in eo varietatem cernimus. Alios enim Gallice, alios Hispanice, alios Teutonice ornatos videmus, denique sic trahit sua quemque voluptas, ut aliquos barbatos, aliquos imberbes, Turcarum ritu, delectet incedere. Quocirca in tam diversis istis tantarum Gentium consuetudinibus exquisitam quandam, & perfectissimam formulam excogitare praeclarum mehercule foret, & tua prudentia non indignum.

De Vestibus equidem, inquit Fredericus, normas aliquas

quas curiosas, & praecepta alia tradere non possum, nisi ut majori hominum multitudini non dissentiant. Et quoniam, uti dicis, adeo variae & multiplices sunt, quoniam Italos ipsos omnium hominum aemulos videmus: quod cuique ea in re libuerit, id per me licebit. Italia enim, nescio quo fato, illam vestitus formam penitus amisit, qua semper inter caeteras Nationes insignis jam antea, satisque cognita eminuit. Ista novitiae, etiamsi antiquas illas quasi crassiores apparere faciant, illae tamen Libertatis fortasse trophaea extiterunt, istae sunt Servitutis indicia. Quae quam nimis vera divinationio fuerit, plus satis jam pridem videmur experti. Darius Persarum Rex uno, aut altero anno, priusquam cum Alexandro configeret, Gladium, quem indies gestabat, Persicum, in Macedonici Ensis formam commutavit: quod cum ad Augures relatum esset, illi eos Persiae rectores fore dicebant, quorum mores Darius in Gladio imitatus esset. Eadem omnino ratione, cum antiquissimos Italiae ritus in exterarum Nationum consuetudines transtulerimus: ab his omnibus, quorum mores imitati sumus, pestis Belli, & commune malum aliquod portendi videtur. Quod quam certum sit augurium, omnes prope totius orbis Nationes testantur, quorum jam pridem spoliis expositi fuimus: & quamvis nihil fere supersit, quod eis praedae esse possit, depopulari tamen non desistunt. Verum in hanc funestam & luctuosam orationem non descendemus.

Curiali quidem nostro, quod ad Vestes, cultumque attinet, satis erit, si nec obsoleta sint, nec illius conditioni dissidentia, & ipse sibi in illis satisfaciatur. Mihi quidem certe, nihil in illis extremum affectare, magnopere placet. Nam & Galli distentis & copiosioribus utuntur: Teutones strigosis & exilibus, ab Italis mediocritate quadam utrunque temperatur. Quod si gravitatis potius speciem, quam levitatis, prae se ferant, majores etiam in eo laudes promereri videntur. Unde nigros ego quidem colores maximi facere soleo, aut saltem fuscus & subobscurus. Sed ista de quotidianis & usitatis vestibus dicta sint. Armatum enim non dubium est, quin illustriores deceant colores: cum vestis aut ad voluptatem conscissa est, aut ad ostentationem ornata, ut
in

in Triumphis, Ludis, Spectaculis, in quibus expressa quaedam alacritas istorum Exercitiorum quasi vita quaedam & lumen aliquod est. In reliquis vero rebus, eam velim gravitatis speciem ostendant, quæ fere est Hispanorum propria. Ita enim fit, ut rerum externarum comparatione, interiores nonnunquam affectus haud absurde dijudicemus. Tum Caesar, In hoc, inquit, magnopere tibi non dissentio. Dum enim de viri generosi virtute constiterit, Vestitus existimationi nec profunt multum, nec valde obsunt. Vere tu quidem, inquit Fredericus, quis tamen nostrum, si quenquam viderit tunicis diversicoloribus, fibulis variis colligatum, serico multiplici contextum, eundem aut stultum, aut scurram non judicet? Nec morionem, inquit Bembus, nec ganeonem existimarent, qui in Longobardia paulisper vixissent. Ibi enim id in more positum est universis. Suaviter hic subridens Ducissa, si omnium, inquit, ea consuetudo est, non magis id illis vitio erit, quam Venetianis longas amplasque habere manicas, aut Florentinis Capuciis suis uti. De Longobardis, inquit Fredericus, magis, quam aliis quibuscunque hominibus, non loquor. Nam unaquæque regio suos & stultos alit, & sapientes. Sed ut de Curialis nostri vestitu plane dicam quod sentio: politum eundem & concinne ornatum esse volo, curiositatem illi modestam permitto, non levem tamen, aut effoeminatam. In una re aliqua immoderate exquisitus non sit, in aliis crassus & supinus, ut multi, qui capillis plusquam muliebrem dant operam: cætera omnia præter modum negligunt. Alii dentibus fricandis insudant, alii barbas molliter disponunt, quosdam cothurni sollicitos tenent, alios galeri, nonnullos fascia, ceu peplum nocturnum. In quibus, dum sese nimis exquisitos ostendant, facile fides fit aliunde mutuata esse: reliqua omnia, quæ viliora sunt, sua esse atque propria.

Istas tam absonas & discordes in victu cultuque consuetudines Curialis effugiat, & quicumque vir aliis videri volet, ita vestiendo se comparet, ut talis videatur, etiam illis hominibus, qui eundem nec loquentem audierint, nec quicumque jam antea factitantem conspexerint. Tum Pallavicinus. Nec honestum decet, nec solet quicquam

quam ingenium cujusquam ex Veste judicare, non verbis factisque discernere. Facile enim esset labi & errare, ut illud est tritum sermone proverbium. Cucullus non facit Monachum. Non sum equidem istius sententiae, inquit Fredericus, exactum aliquod & determinatum judicium in Vestitu esse, aut potius multo certius ex rebus gestis, & cujusque viri oratione non colligi: id dico, non minimum uniuscujusque animi argumentum ex Vestibus deprehendi, quantumvis aliquando levius conjiciendo circumveniamur. Nec in his solum conjectura verisimilis est, verum etiam in gestu, in obtutu, in moribus, & aliis praeterea nonnullis. Et quae tandem sunt illa, inquit Gasparus, si nec dicta sint, nec facta? In Sophistam me video incidisse, inquit Fredericus, verum ne minus intelligere videaris, revocato in memoriam, operationes quasdam esse, quae, exacto opere, etiamnum persistunt, ut Aedificia, Scripta, & illius generis infinita: alia cum ipso statim actu intereunt, cujusmodi sunt illa, de quibus jam loquimur. Neque enim gressum, incessum, risum, aspectum, operationes appello, & tamen cum exterius emineant, illius, quod intra nos est, nonnunquam sunt indicia. Num tu Familiarem illum nostrum, quo de hodie collocuti sumus, levitatis & ineptiarum tacite non insimulasti, cum eundem videres caput contorquere, corpus stultius demittere, quasi omnes ad se salutandum, & pileos exuendos invitaret? Cum alios videris intentis oculis tanquam stupidos & insensatos circumspectare, cum eosdem etiam profusius ridere tanquam Montanos Bergamascos, ut nihil dicant praeterea, aut faciant, nonne stultos & ridiculos putabis? Facillime itaque perspicitur potest, habitus illos, mores, actus, consuetudines, quae ego in hoc tempore operationes non appellarem, permagni interesse, ad cujusque naturam & ingenium cognoscendum.

Sed & aliud quiddam est quod Aulici nostri existimationem, vel magnopere augere, vel multum minuere posset: electio nimirum Amicorum quibuscum intime familiariterque versatur. Id enim rationis leges efflagitant, ut qui firmissimis Amicitiae vinculis individua vitae consuetudine devinciuntur, ejusdem animi, ingenii, judicii, denique, voluntatis, & spiritus existant. Adeo
ut

ut, qui cum infciis & improbis vivat, eundem malum & ignorantem existimemus: & contra, qui cum bonis viris & sapientibus versetur, talis ipse quoque habeatur. Ita enim natura comparatum est, ut pares cum paribus facillime congregentur. Diligens itaque cautio in ipsis Amicitiarum initiis adhibenda est. Quisquis enim alterum Amicorum cognoverit, alterum continuo ex eodem dijudicat. Tum Petrus Bembus. Exquisita mehercule ratio, ut dicis, in Amicitiiis conglutinandis habenda est: non solum, quoniam in eo famae atque existimationis vis magna posita est, sed quoniam perpauca hodie vere Amici nominandi sunt. Neque enim plures Pylades & Orestes, Theseos & Peritheos, Scipiones & Laelios puto superesse. Sed nescio quo malo fato, etiam illi homines, qui per multos annos Amicitiam benevolentiamque inter se sanctissime coluerunt, tandem aut aemulatione, aut cupiditate, aut levitate permoti, ad fraudem sese, & insidias recipiunt, & quisque id socio imponit, in quo uterque fortassis reus existit. Mihi vero cum id semel atque iterum infortuniter contingerit, ut ab eo circumvenirem, quem unice diligebam, & à quo me plurimi fieri putabam, in eam saepenumero cogitationem incidi, nunquam me totum cuiquam sic tradere, aut omnia mea consilia in cujusquam sinum sic prorsus effundere, ut illi praedae loco expositus esse possem. Quoniam in animis nostris adeo multi sunt recessus & Maeandri, impossibile ut sit, latentes & occultas dissimulationes perspicere. Et proinde unumquemque credo eo majore benevolentia afficiendum, quo majora illius in nos benemerita existunt. Ex quo illud sequetur, Amicitiae specie, ita nos circumscribi non posse, sero ut poeniteat. Certe quidem, inquit Fredericus, multo plus in eo dispendii, quam lucri esset, si summus ille perfectae Amicitiae gradus è medio tolleretur, quae omnes totius humanae vitae commoditates, mea sententia, adferre solet. Ea si abfuerit, sol mihi è mundo videtur cecidisse, & humanum genus reliquis omnibus animantibus multo infelicius existere. Et quanquam sacro illo Amicitiae nomine nonnulli homines nefarii abutantur, tamen ex animis nostris radicitus eruenda non est illius opinio: nec sceleratorum impietati tantum tribuendum,

ut ea foelicitate viri quoque boni priventur. Neque vero dubitare mihi videor, quin etiam hic apud nos plura sint Amicorum paria, quorum sine fuce & fraude voluntates adeo certis amoris vinculis colligantur, ut sola morte distrahantur aut divelli possint: nec minori animorum consensione vivant, quam illi Antiquissimae memoriae Amici à te modo recitati. Quod tum semper evenit, cum, praeter coelestem illam superiorum Corporum inclinationem, similitudo quoque morum Amicitias conjungat. De bonis & studiosis hominibus loquor: quoniam iniquorum nulla sancta Societas, aut fides est. Nec bonis tamen viris ita laxas ejusdem habenas concedimus, ut plures aliquando, quam duos in istuc tam religiosum foedus adsciscant: In Musicis enim duo facilius, quam tres aut plures consentiunt. Curialem itaque nostrum in deligendis Amicis cautum & accuratum esse volumus, nullos nisi fideles & sinceros admittat, & si fieri possit, omnino tales habeat, quales à nobis modo sunt descripti. Reliquos omnes, ut quisque optime meritus fuerit, amore atque adeo honore prosequatur. Cum optimis semper versetur, ita tamen ut suam cum infimo hominum genere dignitatem conservet. Quod facile quidem fiet, si humanus, liberalis, affabilis, cum Aequalibus suavis & jucundus, cum Superioribus gratus atque officiosus fuerit, si praesentis absentisque Amici utilitati non defuerit, si illius erroribus, quos natura dedit, humaniter ignoscat, si propriis vitiis non indulgeat, si nec caeteris se ambitiose praetulerit, nec eos homines vultus, vocisque acerbitate imitetur, qui istam quasi vitam exosi in aliorum mores tanta virulentia invehuntur, ut minimis in rebus contentiosi, in verbis semper intempestivi, in Amicitia querelis atque odio plenissimi videantur.

Hic cum paulum respiraret Fredericus: vellem hercle, inquit Gasparus, particularem magis istius societatis rationem à te nobis demonstrari. Nimium tu quidem generalibus insistis: & dum obiter multa percurris, nos vix te intelligimus. Num obiter & concise tibi videtur dicere, inquit Fredericus? num ipsa me eorum verba recitare vis? num minus sufficere putas, quae jamdum dixerim? Assentior equidem sufficere, inquit Gasparus,

sparus, vehementer tamen cupio ad propiora te, & minus universalia descendere: nimirum qua quisque humanitate excipiendus, quomodo cum viris, foeminisque ineunda familiaritas. Cum enim in Aulis Principum omnes fere diei partes in ea consumantur, si uniusmodi semper esset hominum excipiendorum ratio, nondubito, quin brevi spacio, satietas illius, aut potius fastidium foret. Ad haec Fredericus, Curiali, inquit, nisi fallor, tantam diversarum rerum varietatem jam antea attribuimus, ut pro hominum ingeniis, & studiis, ipse quoque se quam citissime effingat, nisi iudicium illi, quod nolumus, defuerit. Nunc enim gravibus seriisque rebus satisfaciет, nunc vicissim ludis jocisque incumbet. Quos quaeso illi Ludos permittis, inquit Gasparus? A fratre Seraphino, inquit Fredericus, id sciscitemur, qui novitios indies excogitat. At serio, inquit Gasparus, dicito, num in Curiali nostro Tesseris, & Chartis pictis ludere vitiosum non existimas? Non existimo, inquit Fredericus, nisi forte illis tantum temporis atque operae impendat, ut maiora negligat, aut sordidum ex illis quaestum speret, aut contubernales dolo malo fallat, aut ita pecunias profundat, ut os iracundia distorqueat, & execrationibus, perjuriisque omnia diris devoveat. Ex quo facillime colligitur, cum non tam societate delinitum ludere, quam avaritia occoecatam furere & insanire. Quid igitur tibi de Schacchio Ludo videtur, inquit Gasparus? Honesta mehercule, inquit Fredericus, & ingeniosa ludendi ratio est. In qua hoc unum fugiendum est, ne nimium in ea scire videamur. Quisquis enim in illa reliquis praestare studet, tantum in eadem studii atque temporis necesse est imponere, quantum Scientiae cuiquam eximiae sufficeret: & cum omnia curiose cognoverit, ludere tantummodo didicit. In eo itaque id usu venit, quod rarissime perspicitur: nimirum mediocriter scire melius esse, quam valde praestare. Tum Gasparus. Permulti certe Hispani sunt in isto, & in aliis Ludis peritissimi, multum tamen in iis operae non imponunt, nec graviora negotia praetermittunt. Noli putare, inquit Fredericus, multum illos temporis istis rebus non tribuere. Perite enim id faciunt artificiose dissimulantes. Alios vero Ludos, quos commemoras,

praeter Schacchium, non video, quem in finem accurate insectemur, nisi forte ut plebi admirationem commoveamus, cum iis nulla neque alia laus, neque praemium aliud debetur, quam quod ab Alexandro Magno cuidam tributum est, qui procul consistens, minutissima pisa acu filoque transfixit.

Verum Fortuna humanae vitae Domina, ut in reliquis rebus, ita quoque in opinionibus nostris, permagni momenti est. Hominem siquidem liberum & ingenuum saepenumero videmus, omnibus tum animi, tum corporis ornamentis perpolitus: Principi tamen, aut Domino nunquam gratum, nunquam acceptum esse: nec ullam tamen istius rei vel probabilem causam reddi posse. Quod si igitur nunc primum in Principis aspectum Curialis prodeat, nec cuiquam Nobilium se prius insinaverit, etsi ingenio acuto, actione decenti, moribus suavissimis fuerit, denique, etsi omnia in eo laudabilia sint, Princeps tamen vel eundem parvi pendet, vel cum indignitate intuebitur. Ex quo alii nonnulli, aut Principem imitari videantur, eundem contemnendum putabunt, facetias illius & sales insulas dicent, dieteriis eundem configent, ipsi denique affectae, & scutigeruli in eundem intolerabili petulantia ita insultabunt, ut homini cuique optimo & humanissimo pudorem, & pene mentem discutiant. Contra vero si aliqua animi permotione Princeps in alium propendeat, qui in summa ignorantia inverecondus est, qui nihil neque facere, neque dicere potest, cujus omnes vitae consuetudines aut ridendae, aut miserandae sunt, easdem tamen summa omnes laude prosequuntur, in hunc solum omnium oculi sunt coniecti, hunc suspiciunt, hunc admirantur unum. Si loquatur profusus, pulchre dictum aiunt, & si illis jocis utatur, quae currum potius, quam curiam, decent, quaeque vomitum citius, quam risum, moveant, summus tamen omnium consensus & applausus erit. Ita semper Nobilium iudicium reliquis praeiudicium esse solet.

Curialis itaque noster suas virtutes, quantum poterit, arte atque ingenio juvabit. Et sicubi in locis ignotis peregrinandum fuerit, famam atque opinionem aliquam, tanquam nuntios, praemittat, quanti apud viros, foeminasque Nobiliores alibi fiat, artificiose significet. Ea siquidem

quidem gloria, quae multorum judicio nititur, certam quandam, justamque existimationem indicat. Quae etiam si in animis hominum jam antea residerit, facile tamen confirmatur, atque augetur. Illis enim molestiis immunis erit, quibus ego nonnunquam impediior, cum me obtundant, atque enecent, rogando qui sim, unde veniam, quo nomine appeller. Non video hercle, inquit Bernardus Bibiena, quid istuc proderit. Mihi siquidem, & multis, credo, aliis id saepe usu venit, ut cum aliis referentibus de eo, quod ipse nunquam videram, magnum aliquod animo concepissem, posteaquam forte fortuna in illud ipsum incidissem, multum certe de ipsius magnitudine diminutum putarem: meque ipsum mente & cogitatione tam diu lapsum arbitrarer. Cujus nullam aliam rationem effingere poteram, nisi quod famae nimium credidissem: quae cum tantas animo faces admovisset, res ipsa, etsi grandissima fuerat, parva tamen proinde est visa, quia multo maxima fuerat illius jam pridem opinio. Quod ne nostro Curiali contingat, valde extimesco. Quocirca non video, quid tandem profuerit, tantam in animis hominum expectationem commovere, tantamque famam praemittere, praesertim cum eo plerunque ingenio simus, ut res nobis rumoribus oblatas sic cogitatione efformemus, ut easdem adaequare sit plane impossibile: unde plus saepenumero dispendii, quam lucri, proficiscitur. Tum Fredericus, Res illae, inquit, quae & tibi, & aliis nonnullis, opinione minores videantur, hujusmodi fere sunt, quae oculorum judicio subjiuntur. Utpote si Romae, aut Neapoli nunquam fueris, cum de eisdem homines inter se disputantes audieris, major fortasse utriusque majestas animo primum occurreret, quam oculis postea discerni possit. Verum in hominum ingeniis discriminandis idem non interveniet. Minimum enim in unoquoque est, quod aspectui objicitur. Unde cum Generosum forte aliquam de re aliqua differentem audieris, etsi primo fortasse congressu conceptas jamdudum opinioni vix satisfaciat, eundem tamen de vestigio sic non rejicies, quem admodum illa, quibus oculi iudicium jam primum sufficiet: verum indies potius expectandum putabis, dum latens aliqua virtus se proripiat, impressamque jam antea tot

hominum vocibus opinionem mordicus retinebis. Quam ille, cum ea prudentia sit, qua nostrum Curialem esse volumus, sic confirmabit, de rumusculis etiam levissimis non modo ut non dubites, verum majora semper in eo aut speres, aut certe suspicere.

Negari hercle non potest illud permagni momenti esse, quod mentes nostras affectione aliqua primum perculerit: in eoque cautio diligens adhibenda erit. Hujus rei quanta vis sit, facilius ut intelligatis, illud vobis confirmare audeo, Nobilem me quendam cognovisse, qui etiam si aspectu dulci, & modesto ingenio esset, armis & scientia militari valeret: in istis tamen haud ita praestitit, multos ut pares non haberet, aut potius superiores. Hujus ita fortuna ferebat, ut eundem Foemina quaedam Illustris vehementer deperiret, eaque cum altius quotidie affectio in Mulierculae animo radices ageret, quoniam quibusdam quasi mutui consensus indicibus à Viro fovebatur: nihil magis in votis habuit, quam cum eodem colloqui, & convenire: Cui desiderio cum omnes aditus interclusos videret, perturbationis magnitudine occoecata, istum tam gravem animi morbum & cruciatum in alterius Foeminae sinum effudit, aliquam ex ea opem sperans, aut saltem opportunitatem. Haec neque nobilitate alteri, nec forma inferior, cum & illam orationis vehementiam de Juvene ignoto audiret, cumque à Domina, quam sapienti & singulari judicio cognoverat, tam vehementer amari intelligeret: eundem protinus omnium pulcherrimum, sagacissimum, ornatissimum, denique omni amore dignissimum putavit. Neque hic restitit, quin eundem, quem nondum viderat, amare occiperet: omnesque rationes iniret, quibus eo frui, aut potiri posset: non tam Amicae gratia, cujus erat oblita, quam Sui ipsius causa, cujus nimis meminerat. Minime sane difficile negotium suscepit: quippe quae digna potius exortu videbatur, quam quae alii exorando operam daret. Sed rem festivam & dignam animadvertite: Non ita multo post usu venit, ut posterior ista cum Muliercula cum Literas amoris & suavitatis plenissimas Adolescenti illi conscriberet, in tertiae cujusdam Dominae manus Literae inciderent: quae uti venustate, ingenio, prudentia, cum reliquis comparari posset, ita in eo vere Mulier, quod

quod in aliorum omnium, praesertim foeminarum, secretis & consiliis investigandis nimium curiosa erat. Literas enim aperuit, quas cum sedulo perlegeret, animadvertit sincerissimum amoris affectum, suavissima verborum lenocinia, incredibiles amoris flammæ, mirificis animi passionibus conjunctas. Quæ cum omnia diligenter evolveret, primum miserrimæ Foeminae coepit commisereri, deinde secum etiam atque etiam cogitans, qualem necesse Virum esse oporteat, qui tam egregiam Mulierem ad amandum allicere poterat, ipsa quoque subito illius amore exarsit: adeo ut majores illi hæc ipsa Litera facies admovere videretur, quam si consulto ad eandem conscripta esset. Et ut venenum cibis insidiosè immixtum in eum finem, ut Magnos Viros è medio tollat, eum, qui primo degustarit, plerunque enecat: ita infoelix Muliercula alienarum rerum avida, dum Philtrum alii instructum appetentius hauriret, nescia & inconsulta deperiit. Quid plura adjiciam? usque adeo brevi cognita & pervagata res est, ut aliae nonnullae Mulieres, vel tanquam istarum rivales, vel tanquam istarum imitatrices, omnem huc industriam contulerint, ut isto Juvene potiri possent, non secus quam pueri, dum cerasis ludunt, aperto ore certatim inhiantes. Atque hæc quidem omnia ex prima illa opinione, quæ illius Foeminae animo insedit, quæ cum ab alia tam vehementer laudari audiverat.

Subridens h c Gasparus, tu, inquit, ut sententiam nobis tuam ratione confirmes, Mulierum actiones & exempla adducis, quæ ab omni ratione sunt longe alienissima: & si vera fateri velles, hunc Juvenem à tam multis amatum Mulieribus, stultum aliquem & ineptum credo fuisse, vel quia earum ingenia ad deteriores sunt propensa: vel quia, pecudum more, aliae alias in omni re sine sensu insequuntur: vel quia adeo sunt natura invidiosæ, ut altera alteri benevolentiam, amorem, atque consilium, præcipere desideraret, etiam si valde monstrosus homo fuisset. Hic omnes fere, qui adfuerunt, in Gasparum invehi coeperunt: verum universis Ducissa silentium imposuit, & subridens in hæc verba fatur. Si istuc tuum in mulieres convicium non esset adeo à veritate alienum, ut tibi potius ipsi, quam foeminis obesse videretur, facile tibi responderi

sponderi paterer: nunc vero ista maledicendi consuetudo tua, non rationibus, sed mala audientium opinione plectetur.

Tum Fredericus. Noli, Gaspere, gravius de Mulieribus statuere, quod aliarum in amando iudicio magis nonnunquam moveantur, quam suo. Hoc idem magnis saepenumero viris & sapientibus contigit, & si vere liceat dicere, tute, & nos qui adsumus omnes aliorum magis iudiciis, quam nostris, insistimus. Non ita pridem hoc ipso in loco Carmina quaedam prolata sunt, Sannazarii nomine, eaque tam diu praestantissima sunt habita, quam illius esse putabantur. Postea vero quam ab alio composita esse perspectum est, nullius omnino momenti habebantur: Ad haec, coram Ducissa Serenissima Rhythmus quidam nuperrime decantatus est, qui nemini nunquam placuerat, donec à Joquino Prifio compositus dicebatur. Adeone cito oblitus es, cum ipse unum idemque vini genus saepius ebiberes, & tamen alias laudares, alias insipidum diceres: quoniam fuso tibi persuasum est, duas vini species fuisse, unam Genuensensem, alteram nostratensem? Quam adeo mordicus sententiam ex alienis verbis tenebas, ut eandem ne composito quidem errore postea desereres. Curialis itaque noster in hoc potissimum incumbat, ut prima existimationis suae fundamenta bene prudenterque sint posita, valdeque animadvertat, quantum in contrario discriminis, atque incommodi existat.

Istis praecipue periculis illi sunt obnoxii, qui se facetos homines, lepidosque profitentur: quique suis facetiis & lepore id sunt assecuti, ut libere, sine praemeditatione, quicquid occurrit, effutire se posse arbitrentur. Facile enim nonnullis in rebus eo prolabantur, ut incaute illaqueati, cum honeste se expedire non possint, rem omnem risu conficere putent: quod adeo indecore nonnunquam faciunt, ut summo audientium fastidio exclusi, ipsi interim in tota causa frigescere videantur. Alii dum se acutos, & florentes esse velint, in magna Nobilium Foeminarum corona, voces adeo turpes, & inhonestas emittunt, quales earum verecundia non potest audire, quantoque illis magis offundunt pudorem verborum obscenitate, tanto se Curiales meliores esse

ex-

existimant: nec hic desistunt, quin profuse rideant, valdeque se venditent, tanquam perfectum moralis cuiusquam virtutis habitum consecuti: eaque omnia huc demum referunt, ut facundi comites & festivi habeantur. Unicum hoc nomen illi nepotes laude dignum arbitrantur: quod ut quoquo modo obtineant, à teterri-
 mis conviciis, & vocibus impurissimis nusquam desistunt. Nunc alius alium de gradu praecipitat, nunc lignis & lapidibus se invicem feriunt, nunc pulveres oculis praetereuntium injiciunt, nunc equos, hominesque vel collibus detrudunt, vel in foveas immittunt. Cum vero Mensae discubuerint, jus, condimenta, dapes, caeteraque omnia alter in alterius faciem conjicit, istasque ineptias profuso risu perinde prosequuntur, quasi optimus ille demum Curialis sit, & maxime gloriosus, qui ista petulantia inverecundius utatur. Quod si quem forte nacti fuerint, qui in istam illorum insaniam pariter incidere noluerit, eundem protinus Sapientis nomine, & Consiliarii ludificantur.

Istis tamen aliud hominum genus est multo tetrius & dementius. Nonnulli enim sunt, qui de pretio decertare solent, quis eorum magis impuris, & foetidis rebus vescatur, & ab humana natura adeo abhorrentibus, ut sine summo fastidio, atque nausea recensere non liceat. Quae obsecro sunt illa, inquit, Ludovicus Pius? Respondeat Marchio Phoebus, inquit Fredericus: Ille haec omnia in Galliis saepenumero vidit, fortasse etiam persensit. Nunquam equidem, inquit Phoebus, id in Galliis fieri perspexi, quod etiam in Italia non fiat. Immo vero quaecunque apud Italos laudabilia sunt, sive in Vestitu, sive Epulis, sive Armis, sive aliis quibuscunque rebus ad Aulicum virum spectantibus, eadem à Gallicis hominibus mutuati sunt omnia. Non nego, inquit Fredericus, humanos, modestosque viros apud Gallos reperiri: ipse certe omni laude dignissimos comperi: multi tamen sunt parum civiles, & ut plane dicam quod sentio, Italicorum credo mores & ingenia, magis cum Hispanis, quam cum Gallis, convenire. Naturalis enim illa gravitas, quae fere Hispanis propria est, nobiscum melius videtur coincidere, quam vivida illa, & prompta agilitas, quam in omni corporis

ris motu, gestuque ostendunt Galli. Neque id tamen in illis dissonum, aut indecorum est. Suam enim dignitatem habet, quippe quae & natura ipsa adjuvatur, & sine affectatione quacunque ubivis ostenditur. Istam illorum consuetudinem permulti Itali, invita Minerva, imitantur. Nam cum loquuntur, caput ineptissime agitant & concutiunt: cum genu demittere conantur, tibiam male contorquent: cum in publicum prodeunt, adeo gressu veloces sunt, ut ab ipsis cursoribus anteverti non possint. Hac tamen infoelici imitatione peritos se Gallos existimant, eamque libertatem affecutos, quae raro cuiquam solet contingere, nisi homini ab ipsis primis vagitibus in Galliis educato. Eadem omnino ratio est in diversarum Linguarum cognitione, in quibus si Curialis noster forte excellat, laude dignum arbitramur: in Hispanica praesertim, atque Gallica, & propter frequentissimum illarum Nationum cum Italis commercium, & quia summa earum cum nostro Idiomate consentio est, & quia utriusque Gentis Principes pace belloque potentissimi, Aulas semper habent fortissimis viris plenissimas. Qui cum per universum terrarum Orbem longe lateque pervagentur, necesse est cum illis saepenumero convenire, & colloqui. Non erit opus hoc in loco ad minora, & particularia praeccepta descendere. Quid enim attinet edendi illi, bibendique voluptatem immodicam, tanquam Helluoni interdicere? quid turpes & impudicas libidines? quid rusticas & agrestes consuetudines, quae currum & aratrum olent? In quas si quis inciderit, non modo Aulicum egregium aliquando fore desperandum est, sed dignus etiam videtur, qui pecudibus, armentisque praeficiatur.

Verum ut multum in pauca conferam, Curialem oportet in illis omnibus, quae talem virum decent, perfectam quandam scientiam retinere: ut & illi facilia videantur, quae caeteris videntur difficillima, & illum omnes valde suspiciant, ille neminem admiretur. Quod ita tamen intelligi volumus, ut in eo inhumana quaedam superbia non insideat: quae eorum propria est, qui alios admirari non solent, quia melius ipsi se putant rem omnem conficere potuisse: summoque silentio aliorum acta involvunt, gestuque fastidioso id innuunt, non modo eorum aequalem quemquam omnium non esse, sed nec suae cognitionis

tionis mysteria quoquo modo intelligi posse. Odiosas istas in vita consuetudines, tanquam scopulos, Curialis noster effugiat, aliorum res gestas summa humanitate efferat, & quanquam reliquis omnibus multo superior fuerit, ita tamen eundem de seipso judicare nemo deprehendat. Sed quoniam in rebus humanis vix, aut ne vix quidem, tam perfecta ratio est, non debet proinde, cui aliquid abest, de reliquis diffidere: aut desperare de mediis, qui longe desciscit à supremis. Nam in omni arte, laudabilia sunt ea, quae sunt optimis proxima, & ad summum quisquis contenderit, haud fere fit, quin medium praeterierit.

Curialis itaque noster, praeter illam Armorum virtutem, si aliis quoque in rebus praestet & excellat, in his laudi atque gloriae modeste inserviat, tanta moderatione, tantoque judicio, facile ut ad se omnium aures, atque oculos alliceat in his agendis, in quibus se putat excellere: neque illa tamen consulto ad ostentationem, sed aut fortuito, aut oratus facere videatur. Quoties vero aliquid dicendum, agendumve meminerit, praemeditatione aliqua, si fieri possit, utatur, ita tamen ut extempore dictum, factumque appareat. Quod si res aliqua occurrat, in qua vix mediocriter instructus fuerit: in ea diutius non insistat, sed ita, quasi per transitum, per eandem discurrat, ut multo plus scire, quam eloqui videatur: uti Poetae nonnulli, qui Philosophiae mysteria subtiliter nonnunquam explicaturi putantur, cum interim nihil fortasse illorum intelligant. Denique, si quicquam fuerit in quo parum versatus sit, in eo nihil profiteatur, nihil laudis, aut existimationis speret: verum si ita res ferat, inscitiam suam libere & ingenue recognoscat.

Tum Calmeta: istuc Nicolettus egregius Philosophus nunquam fecisset: cui cum Magistratus Patavinus publicam Juris Civilis lectionem obtulisset, etsi Leges interpretari magis, quam volare, non poterat, nunquam tamen illi ab Academicis hominibus persuaderi potuit, vel cedendum esse cuiquam, vel Magistratus de se opinionem quoquo modo imminuendam: immo tantum aberat à Socratis sententia, ut Homini Philosopho indecorum putaret, quicquam se nescire confiteri. Non
sum

sam equidem eo animo, inquit Fredericus, ut Curialem velim, nemine impellente, sua sponte edicere, se aliquid nescire, nisi hoc ab illo tanquam sciente, & professio requiratur. Satis enim ineptum esset, ut se quisquam vel accuset, vel, quod tetrius est, condemnet: Unde non sine risu illos recordari soleo, qui illas res ultro commemorare solent, quae, etiamsi absque illorum vitio evenerint, tamen ignominiae quasi umbram quandam una adferunt: ut Eques quidam nemini vestrum incognitus, qui quoties in rerum contra Regem Carolum Parmæ gestarum mentionem incidisset: ita è vestigio sollicitate, quomodo ipse profligatus esset, ostendit, ut illius iteneris nihil aliud recordari crederetur. Deinde cum de Viris quibusdam egregiis meminerat, qui non ita pridem hastis honorifice concurrerunt, illud semper inculcabat, quomodo ipse de equo dejectus erat: nec hic destitit, quin curiose demonstraret, quoties una nocte baculo vapulavit, dum mulierculam quandam convenire festinaret. Fuitiles istas & inanes sine ratione orationes Curialem nostrum aucupari nolumus. Si datur occasio de re ignota differendi, eandem prudentia declinet. Si necessitas aliqua ad dicendum urgeat, fateatur potius verecunde imperitiam, quam incurrat temeritatis periculum, atque notam. Unde ab illis malis immunis erit, quibus hodie multi sunt obnoxii, qui insania, nescio qua, exagitati, id semper in se suscipiunt scire, quod nesciunt: ea vero postponunt, in quibus aliquo numero putantur esse. De Musico quodam perito jam nunc mihi venit in mentem, qui omiſſis musicis, totum se carminibus componendis dicavit, in eoque adeo mirifice sibi placuit, ut dum omnibus ludibrio fieret, Musicae quoque penitus oblivisceretur. Idem de Pictore eximio fertur, qui, illa tam egregia arte spreta & deposita, inſoelicem Philosophiae navavit operam: in qua adeo sibi novas & monſtroſas conclusiones effinxit, ut eas toto pingendi artificio exprimere non potuerit. Istius generis salii sunt infiniti. Quidam tamen cum in uno aliquo se praestare animadvertant, aliud plane profitentur, in quo fortasse sunt etiam aliqui: & cum ita res ceciderit, ut id ostendant, in quo maxime excellunt, id adeo exacte & gnaviter faciunt, ut astantes, cum

cum eos viderint tam perfecte id agere, quod nusquam profitentur, minime dubitant, quin in eo, quod ex professu suscipiunt, sint longe perfectissimi. Istuc hercle artificium, si cum recto iudicio sit conjunctum, Sapienti displicere non potest.

Tum Gasparus Pallavicinus. Ista mihi non ars, sed versutia potius videtur, neque hominis probi existimo aliquando dissimulare. Immo vero, inquit Fredericus, non tam fraus istaec, quam illius, quod agitur, ornamentum aliquod putandum est. Et si fallacia esset, minime tamen in hoc genere vituperanda. Nisi forte eam fallaciam reprehensione dignam dixeris, cum quis in arte Gladiatoria peritius ludens, adversarium saepius feriendo circumveniat: quod artis potius, quam fraudis, est. Quod si Gemmam quis habeat, quae, priusquam annulo infixae sit, perpulchra existimetur: eadem ipsa, cum postea aurificis opera pulchrior appareat, num non oculis fallacias struxisse Gemmarium dices? Et eundem tamen laudandum putabis, quia recta ratione fretus, nunc ebori, nunc argento, nunc etiam lapidibus, splendorem atque ornamentum addit, dum eisdem aurum artificiose circumducit. Istam itaque artem, aut etiam, si ita vultis, fallaciam minime reprehendendam ducimus. Non erit itaque à ratione alienum, si is, qui se in re aliqua praestare cognovit, justas occasiones investiget, quibus eandem explicet, & ostendat, caeteraque omnia honeste occultet, si quae minus laudanda existimentur. Revocate in memoriam peracutum illud Regis Ferdinandi, qui, cum sibi conscius esset, quam pulchram corporis fabricam natura illi tribuisset, non tam sollicitè rationes inivit, quam occasiones potius arripuit, togae aut tunicae saepenumero exuendae, chirothecis vero nusquam propterea carere voluit, quia manus parum formosas habuit. Quam illius tam diligentem cautionem pauci animadverterunt. Illud etiam, nisi male memini, jam pridem legi, Julium illum Caesarem Laurea de industria capite redimitum fuisse, facilius calvitium ut occultaret. Verum istis in rebus prudenter versari oportet, ne quando rationis limitibus egrediamur. Ita enim nonnunquam fieri solet, ut dum unum errorem vitare conemur, in alium incidamus:

&c

& dum laudi studiosius servire putemus, in ignominiam coeci prolabamur. Quocirca ea demum maxime secunda vivendi ratio est, omni in re mediocritatem conservare, in qua firmissimum inest praesidium contra invidiam, quam sapientissimus quisque quantum poterit, declinabit.

Quod cum ita sit, diligenter noster Aulicus animadvertat, ne mendacis, aut hominis vani nomine designetur: quod etiam illis aliquando contigit, qui tale nihil sunt commeriti. In sermone igitur, & congressu accurate viderit, ne probabilitatis vestigia relinquat. Immo illi nonnunquam veritati consulto parcat, quae aliquam vanitatis effigiem habet: nec eorum imprudentiam imitetur, qui semper mira narrant, atque prodigiosa: tantamque sibi ipsis auctoritatem vendicant, ut omnia etiam incredibilia affirmantes, continuo credi velint. Alii in ipsius amicitiae initio, & quasi vestibulo, novitio Amiculo juramentis confirmant, neminem se omnium chariorem habere, vitam sese, fortunasque omnes illius causa paratos profundere, multaque praeter fidem alia. Cum vero ab eodem recessuri sint, lachrymas fingunt, & moerorem mentiuntur sic, quasi vocem emitte non possent. Hi, dum nimium amantes esse volunt, mendaces, atque assentatores fiunt. Nimis esset longum ea omnia commemorare, quae in vitae nostrae consuetudine vitiosa existunt. Curiali itaque nostro satis erit, si praeter ea, quae jam dicta sunt, illam orationis suppellectilem habeat, nunquam ut illi desit, quod dicat, quodque sit eorum, quibuscum versatur, auribus accommodatum, quos nunc facetiarum suavitate, nunc sententiarum subtilitate adeo deliniet, ut & risum moveat sine scurrilitate, & eosdem delectet sine fatigatate.

Jam tandem AEmiliam lectissimam spero mihi veniam daturam, si hic Orationi finem imposuero, quam si mihi forte denegaverit, ego meis me verbis turpiter plane dabo, non illum me esse Curialem, de quo sermonem instituerim: non tantum enim exculta oratio, quam in me nec esse, nec unquam fuisse agnosco, sed istaec etiam qualiscunque est, hoc ipso temporis articulo deficit.

In-

Interposuit hic se Praefectus: Et non patiar, inquit, istum errorem cujusquam animo altius insidere, scilicet non esse te egregium Curialem. Nam, ut vere dicam, quod sentio, istuc tantum filendi desiderium, non ab aliqua sermonis inopia, sed exiguo potius laboris fastidio profluxit. In tanto igitur Nobilium virorum atque foeminarum concursu, & in causa tam excellenti, ne quicquam defuisse videatur, noli istuc tam gratum opus subterfugere, quin nos, obsecro, instituas, quomodo iis Facetiis uti oporteat, quarum non ita pridem commineras. Illa siquidem ars, quae istam urbanitatem suo ambitu complectitur, magnum habere momentum in omni Aulico videtur. Facetiae profecto, atque Apophthegmata, Vir Illustrissime, naturae potius, quam artis, videri mihi solent, ad eaque ipsa aliae gentes sunt aliis, longe propensiores, utpote Hetrusci, quorum ingenii acies est longe subtilissima. Idem de Hispanis licebit affirmare. Verum & in ista, & in aliis nonnullis regionibus permulti reperiuntur, qui, dum nimium loquaces esse contendunt, mediocritatem deserunt, prorsusque inepti & insulsi fiunt: nec enim hominum, nec temporum, nec locorum, nec gravitatis, nec modestiae, denique nec sui ipsius rationem habent. Tum Praefectus: In sale & lepore artem esse ullam negas, & tamen cum eos reprehendas, qui nullius neque gravitatis, neque modestiae, neque temporis, neque personae decorum observant, tantundem mihi videris concedere, ac si disciplinam aliquam eisdem attribuisses. Adeo hercle sunt ista universalia & pervagata, inquit Fredericus, ut de quacunque praeterea re affirmari possint. Verum Facietiarum proinde artem non esse confirmavi, quia duobus generibus continentur omnes: unum genus in oratione continua positum est. Nonnulli enim tanta dignitate, tantaque voluptate rem explicant, ea gestus & vocis consonantia, ut non solum ante oculos positam videre, sed manibus etiam contrectare videamur: quod festivitatem, aut urbanitatem licet appellare.

Alterum genus breve & concisum in verborum tantummodo acumine, & subtilitate consistit: cujus usus apud nos frequentissimus est: in quo nihil dignitatis apparet, nisi verbi aculeus, &, ut ita dicam, morsus ali-

H

quis

quis accedat. Hæc apud Antiquos Dicta, hodie Argutiae, aut scommota occultiora nominantur. In superiori itaque jocandi genere, quod in jucunda quadam, & festiva narratione consistit, nihil opus est arte: quoniam ipsa natura orationis suavitatem hominibus ingenerat, vultus praeterea gestus, voces, & vocabula sic convenientia indidit, ut quicquid velint, nullo negotio effingere possint. In altero vero Argutiarum genere, quid profuerit artem aliquam adhibere, cum verbi aculeo antea configendus sit adversarius, quam tale aliquid cogitasse videamur? Quod nisi fiat, frigide & inconcinne nobis excidisse putabitur. Et proinde totum illud naturae atque ingenio soleo attribuire.

Interposuit hic se Petrus Bembus. Et non negat, inquit, Praefectus, quod dicis, primas esse in eo naturae, atque ingenii partes, praesertim in re aliqua excogitanda, & invenienda. Verum in uniuscujusque animo, quantumcunque perspicax & acutus fuerit, multa simul occurrunt, quae & bona sunt, & mala, in aliis plura, in aliis pauciora: eadem recte disponere, limare, corrigere, judicii, atque artis est, quae meliora sèligere, deteriora vero refutare consueverunt: illis itaque intermissis, quae ingenii sunt, atque acuminis, id tantum, quod in arte consistit, explicato, earum scilicet Facetiarum, quae risum commovere, quaeque hominì Curiali, atque libero non indigna existimantur. Iisdem etiam, quo tempore, qua ratione, uti liceat: illud enim est, quod Praefectus videtur efflagitare.

Subridens hic Fredericus, Nemo, inquit, vestrum est, cui ego omni in re facillime non concesserim: praesertim in isto jocandi genere, nisi forte ineptiae, quae risum magis nonnunquam movent, quam argutiae, pro facetiis sumantur. Deinde in Ludovicum Comitem, & Bernardum Bibienam conversus: isti, inquit, istius facultatis magistri sunt: in ea si mihi quicquam dicendum fuerit, ab illis prius ediscendum erit. Tum Comes, Eam profecto artem exercere mihi videris, in qua adeo te rudem & imperitum dissimulas: dum me, & Bibienam istis omnibus deridendos proponas, cum illi non nesciant, id in te cumulatum esse, quod tu in nobis per ludibrium laudasti. Quocirca si istius negotii per-

pertaesum fuerit, praestat Serenissimam Ducissam aperte exorare, ut te isto dicendi onere in crastinum sublevet, quam recte & simulate munus impositum subterfugere. Coepit respondere Fredericus: verum illi orationem interrupit AEmilia. Et fas non est, inquit, in vestris laudibus, id, quod restat, temporis insumi, satis pridem pervagata est fama vestra. Sed quoniam id mihi hesternae nocte te ipsum, Ludovice, objecisse memini, non esse ex aequo distributos labores istos, non iniquum fuerit, istam de Facetiis differendi provinciam Bernardo Bibienae delegare. Quem in isto continuo dicendi genere non solum florentem, & luculentum cognovimus, sed de eodem etiam scripturum se aliquando promississe meminimus. In eo nobis facilius satisfaciet, quoniam idem diu multumque animo evolverit. Cum vero de sale & facetiis abunde dictum cuique videbitur, Fredericus ea vicissim omnia prosequetur, quae de viro Curiali ditenda restiterint. Tum Fredericus. Nescio equidem, lectissima, quid reliquum esse possit: Et proinde, peregrinantium more, fessus & fatigatus, media luce, in Bernardi sermone, ipsoque adeo verborum illius sonitu conquiescam, tanquam sub arboris alicujus umbraculo fontis cujuspiam amoenitate, & levi murmure delectatus. Postea vero, cum me recollegero, aliud fortasse quippiam mihi in mentem venire poterit. Ridens hic Bernardus, si tibi, inquit, arboris nostrae tam exilis supremas partes ostendero, facile senties, ex aridis illius foliis, quam nihil umbrae sperari poterit. Quod vero de fonticuli praeterlabentis suavitate tibi polliceris, id fortasse tibi juxta mecum poterit contingere. Non enim ita pridem est, ex quo in fontem praecipitatus sum, non ab aliquo Deorum, de quibus fabulatur Antiquitas, sed à fratre Mariano, cujus tanta vis erat, ut ex eo tempore aquae copia nusquam mihi defuerit. Ridebant promiscue omnes, quoniam festiva res ista et Romae gesta nemini horum incognita, praesentia Galeotti Cardinalis Sancti Petri ad Vincula multo celebrior est effecta.

Postquam satis esset arrisum, noli, inquit AEmilia, false jocando risum nobis amplius commovere, quin potius nos institue, quo pacto id fieri debeat, unde du-

cantur Facetiae, denique ea omnia nobis ante oculos proponito, quae tali in causa praecipienda putaveris: Et ne tempus se velocius subducat, jam nunc incipito. Vereor mehercule, inquit Bibiena, ne sero incipiam: neve de rebus jucundissimis instituta oratio proinde fiat injucunda, quoniam sera est: praestat fortasse in alium diem differre. Respondebant confertim multi, nondum instare illam horam, quae istiusmodi disputationibus finem imponere consuevit.

Tum Bibiena in Ducissam, AEmiliamque conversus, non recusabo, inquit, istuc quicquid est laboris, etsi eorum persaepe audaciam admirari soleam, qui, astante Jacobo Sansecundo, fidibus canere non reformidant. Horum exemplo id à me committendum non erat, ut dum Viri doctiores adessent, ego de toto jocandi artificio differere confidentius in me fusciperem. Tamen ne quisquam istorum Nobilium à me videatur didicisse onus posthac impositum renuere, dicam quam potero brevissime, quicquid occurrerit de illis rebus, quae risum commovere solent, qui adeo nobis proprius & naturalis videtur, ut cum Hominem describendo velimus exprimere, Animal confestim risibile nuncupemus. Risus enim solius hominis est, qui quotiescunque nobis eruperit, voluptatis cujusdam reconditae, animique tranquilli, & quieti argumentum est. Cui ne quando diutius justa relaxatio deesset, Ludi, Spectacula, & alia ejus generis infinita antiquitus excogitata videntur. Et quoniam eos permagni solemus facere, qui istis voluptatibus animos nostros deliniunt, antiquissimi Romanorum atque Atheniensium Reges, multique alii, facilius ut populi benevolentiam conciliarent, Theatra ingentia, aliaque AEdificia publica extruxerunt, in quibus nunc equis concurrebant, nunc curribus dimicabant, nunc belluas inusitatas ostentabant, nunc comoedias, tragoediaeque egerunt: denique nec choreis mimicis, nec ulli praeterea voluptati pepercerunt, ut eorum oculos, mentesque delectatione aliqua afficerent. Neque vero adeo fuerunt morosi, & difficiles, gravissimi illius aetatis Philosophi, ut istas voluptates refugerent, quin fatigatos contemplatione animos istis potius epulis, & spectaculis paululum relaxarent. Eadem in omni hominum

minum conditione voluntas inest. Non tantum enim agricolae, atque nautae, reliquique qui duris asperisque exercitiis sunt devoti, sed homines etiam Religiosi, captivi, & custodia inclusi, qui mortem nunquam non expectant, solatium tamen aliquod, tanquam malorum omnium medicinam, exoptant. Quocirca illud omne, quod risum movet, animum etiam recreat, nec illarum calamitatum meminisse patitur, quibus vita nostra omni ex parte est refertissima. Risus igitur, uti videtis, unicuique gratissimus est, quem ut quisque rectissima ratione atque tempore concitare potest, ita eundem laude dignissimum arbitramur. Quid vero Risus sit, quo loco consistat, qua ratione venas, oculos, os, latera, occupet, unde tanta illius vis, ut ventriculum potius dividere, & perfringere, quam contineri posse videatur, Democrito alicui discutiendum relinquam, qui, si id polliceri velit, minime tamen fortasse praestiterit.

Locus autem & quasi fons ipse ridiculi in turpitudine & deformitate quadam positus videtur. Ea enim ridentur vel sola, vel maxime, quae turpitudinem aliquam designant, non turpiter : alia ratione haud facile erit exprimere. Verum, si altius tecum egeris, facillime deprehendes in eo, quod ridetur, esse semper aliquid, quod bene non conveniat, nec valde tamen dissonum, aut absurdum esse. Quis itaque modus in risu concitando Curiali nostro adhibendus erit, & quatenus id illi liceat, quantum exilis scientia nostra patietur, ostendam. Semper enim ridicula non decent : praesertim si temulenter debacchantium ganeonum, & scurrarum more, detur occasio. Et quanquam istis homunculis carere Aula non possit, non sunt perinde tamen Aulici : suum quemque nomen, sua existimatio, suum praemium manet. In illis vero Jocis, in quibus aculeus aliquis inest, diligens etiam cautio adhibenda est, nimirum, qui sit, quem taxare volumus. Nam, nec viri calamitosi miseria deridenda est, nec impuri hominis flagitium ridiculis satis pensatur, sed alio quodam supplicii genere plectendum videtur. Miseros vero verborum acerbitate vulnerari humanus animus non patitur, nisi in summa infaelicitate procaces & superbi fuerint. Parcendum

est etiam illis, qui vel charitate aliqua, vel gratia, vel potentia Civium praestant: quos si temere perculeris, periculum est, ne immortales inimicitiae consequantur.

Cum illis itaque hominibus joculari convenit, qui nec adeo infortunati sunt, ut miserandi videantur, nec adeo scelerati, ut hac luce indigni existimentur, nec adeo potentes & gratiosi, ut ex parva frontis nubecula tempestas aliquando maxima oriatur. Neque vero est adeo jejunum istud jocandi genus, ut ex iisdem locis graviores sententiae in laudem & vituperium non deducantur, iisdem etiam saepenumero verbis. Cum enim virum liberalem, qui suas cum alijs facultates communicet, significamus, eum nihil habere proprium, aut suum dicimus: idem de eo cum convicio dici potest, qui nihil habet, nisi id, quod rapinis, & injuriis congefferit. Mulierem etiam non parvi pretii dicimus eam, quam virtutis & sapientiae nomine laudamus: idem in illam contumeliose retorquemus, quae nisi magnis sumptibus ali non potest.

Sed in istis fere fit, ut iisdem loci saepius nobis, quam eadem vocabula, inserviant. Id quod nuper forte fortuna tribus Nobilibus, ac uni Dominae, dum officio divino interessent, usu venit. Horum unus cum eam valde amaret, & proinde adeo non esset rei divinae intentus, quin saepius in eandem oculos conjiceret, inopem quendam casu animadvertit eleemosynam ab eadem serio emendicantem, & dum multis suspiriis, lamentis, precibusque obstreperet, illa nec quicquam dat, nec prorsus negat, nedum capite innuit, ut discederet, sed quasi aliud moliretur, in acerrima cogitatione defixa est. Quod cum ille perspiceret, qui illius amore deflagravit, videte, inquit, quid mihi de istac Muliercula sperandum sit, cujus ea immanitas est, ut nec miserum inedia prope enectum juvare velit, nec eidem abundi veniam concedere: adeo illa aliorum miseriis delectatur, praesertim illorum, qui eam frustra rogant, atque implorant. Respondebat e duobus alter: non est hercle ista immanitas, sed in eo tacite tibi videtur significare, neminem illi placere posse, qui cum contentione roga-
verit. Immo vero, inquit tertius, satis hoc argumenti
est,

est, orari illam velle, etiamsi exorari nolit. Videte, obsecro, quomodo ex ista tam exigua causa, scilicet, quia mendicum nec sublevavit, nec repulit, primo convici-um, deinde modestiae laus, postremo argute dictum, aut potius salis acerbitas emerferit.

Redeamus igitur aliquando tandem ad eas Facetias, quas pertractandas suscepimus, quae, mea sententia, tribus generibus continentur: etsi à Frederico in duo tantummodo sunt distributae. Prima est urbana quaedam & festiva narratio, quae in unius rei effectu posita est. Secunda subitum est, & argutum aliquod inventum, aut responsum in una tantum voce consistens. Tertia, nam eam libet apponere, est. jocosa quaedam demonstratio, in qua ambages nonnunquam longae, dicta brevia & concisa, nonnullae etiam descriptiones & actiones interveniunt. Ea, quam narrationem festivam & continuatam appellavi, fabulae mihi persimilis videri solet, ut est illud Antonii Agnelli Mantuani. Qui cum Romae esset, moriente Pontifice Alexandro Sexto, & Pio Tertio in ejus locum inaugurato, in eum sermonem incidit una cum familiaribus, ut de alterius morte multa, de alterius in Papatum electione nonnihil diceret. In quibus cum aliquantulum versatus esset, audite, inquit subito, viri optimi: Incipiebant, Catulli temporibus, Portae absque linguis eloqui, & sine auribus audire, eaque ratione adulteria omnia prodiderunt. Et quanquam homines multo nunc sunt obscuriores, quam illa ferebat aetas, portae tamen fortassis, praesertim in hac nostra Roma antiquissimis marmoribus extructae pristinam illam virtutem retinent: neque dubito, quin omnem nobis scrupulum, si forte sciscitemur, ex animo ejiciant. Anxii omnes, & solliciti constiterunt, nec sine aliqua admiratione, quorsum ista tenderet oratio. Antonius interim fursum, deorsum, obambulans, ex improvviso oculos in unius portae fastigium elevat, cumque paululum respirasset, digito fociis commonstrat, nomen Alexandri inscriptum, juxtaque literas V, & I, quoniam, ut nostis, illius nominis Sextus fuerat. Quod cum illi etiam intuerentur, o rem admirandam, inquit, Porta istaec affirmat Alexandrum Papam vi factum: quasi vi magis profuerit, quam jure, aut ratione. Videamus,

obsecro, num de novo isto Pontifice quicquam intelligere possimus, subitoque in alteram portam conversus, notavit istas literas N. P. P. V. id est, Nicholaus Papa Quintus. Quod ille aliter interpretatus, o Dii boni, inquit, videte omen triste. Istaec porta dicit *Nihil PaPa Valet*.

Animadvertite, quaeso, istuc jocandi genus, quam facetum sit & elegans, quamque Aulico viro aptum & conveniens, sive verum sit, quod narret, sive fictitium. Cuique enim in istis facetiis licebit, quoad volet, fingere, ipsamque veritatem nonnunquam mendaciunculis aspergere, ut id, quod agitur, oratione melius illustretur. Ipsius vero rei splendor atque dignitas in hoc potissimum consistit, non solum in verbis facilitatem sine contentione adhibere, sed gestum etiam adeo convenientem, ut qui audiant, rem non jam narrari, sed fieri putent. In eaque ipsa actione tanta nonnunquam vis est, ut rem alioqui minime festivam, aut suavem, longe faciat jucundissimam. Et quamquam in istis narratiunculis viva vox, gestusque moderatio, ut plurimum requiritur, scriptis tamen nonnunquam haud inconcinne exprimuntur. Quis nostrum non arriserit, quoties Johannem Boccacium legerit, octava Giornata centum Fabularum facete describentem, quomodo Sacerdos ille Varlonganus omnes nervos intendebat, ut *Kyrie, Sanctusque* curiose cantaret, cum Suavium Bellocoloratam in Templo conspexisset. Illae etiam illius de Calandrino historiulae facetissimae sunt, & aliae innumerabiles.

Quibus illa non sunt valde dissimilia, cum, ut risum moveamus, mores alicujus, atque consuetudines imitemur, quo in genere, neminem unquam vidi, qui cum Roberto Barrensi nostro conferri posset. Non parvi momenti laus istaec esset, inquit Barrensis, si vera esset: optimos enim mihi proponerem imitandos, quibus si proxime possem accedere, nae ego me foelicem existimarem. Sed vereor mehercule, ne sola ridicula imitari possim, quae tute modo in vitio esse posita confirmasti. In vitio certe fateor, inquit Bibiena, minime tamen vitiose. Neque vero ista, de qua loquimur, imitatio sine ingenio & acumine potest esse.

Nam

Nam praeter vocis, gestusque consonantiam, positaeque ante oculos audientium actiones, vultus, moresque illius, de quo agitur, prudentia etiam singularis accedere debet, nihil ut loco, nihil tempori, nihil hominibus incongruum effutiat. In quae vitia cum scurriles istos homunculos semper incurrere videam, te vero prudenter & religiose eadem declinare, adducor facile ut credam, in reliquis etiam te esse peritissimum. Nam nec generosum, virumque nobilem, risu, lachrymisque imitandis vultuosum esse decet, nec voces, sonosque inanes emittere, secumque luctari & contendere, quod facit Bertus: aut vestes rusticas induere, ut Strafcinius, aliaque nonnulla, quae illos fortasse decent, quoniam eadem profitentur. Nobis vero si quando istaec occurrant, elanculum & quasi furtim attingenda sunt: dignitas semper retinenda, non obscœnitas verborum, non actionum turpitude, non vultus distortus, non gestus indecorus quoquo modo affectandus: ut quisquis nos audiat, aut intueatur, multo plura mente atque animo concipiat, quam id quod à nobis exprimitur, ex eoque cum voluptate risum communicet. In ista tam decora imitatione videndum diligenter, ne scurrilis nimium jocus exeat, praesertim in vultus, aut corporis aliqua deformitate reprehendenda. Nam etsi latissime pateant ridicula, quae à corporis, orisque pravitate desumuntur, in eadem tamen acerbius invehi, non scurrarum tantummodo aut mimorum videtur, sed inimici etiam infestissimi. Observandum itaque diligenter, etiamsi difficile videatur, quod à nostro Barrensi solet fieri: qui etiamsi omnes imitetur, omnesque ea in re urat, in qua illi peccare solent, nec quisquam tamen illi succenset, nec quamobrem succenseat, facile inveniri potest. Exemplis hac in re pluribus uti non est opus, cum plurima in illo quotidie perspiciamus.

Risus praeterea non indecore commovetur, id quod festivae quoque narrationis est, cum vel aliorum vitia commemorentur, nec omnino infanda, nec majori supplicio digna: vel ineptiae, ceu omnino simplices, ceu aliquantulum acerbae: vel curiosum aliquid & affectatum, vel ingenue fictum & monstrosum mendacium. Cujus generis est illud à Caesare nostro non ita pridem commemoratum

moratum: qui cum una nuper cum istius Urbis Praefecto fuisset, venit forte ad eum rusticus quidam, & postquam saepius ingemuisset, Asinum sibi furto ablatum ait, quod etsi ejus inopia videbatur importunum, multo tamen ideo intolerabilius, quod adeo formosus & pulcher Asellus esset, ut sarcina onustus ipsum Tullium prae se ferre videretur. Quidam etiam è nostris homuncio cum Caprarum gregi iret obviam, & ante reliquas Caprum magnitudine insignem conspiceret, subito constitit, & quasi rei novitate perculsus, ecum hunc Caprum, inquit, Divo Paulo quam similem. De alio quoque istis non longe absumili Gasparus meminisse solet, qui, cum Herculi Ferrariae Duci jam diu inservisset, duos eidem filios obtulit, ut illius Asellae essent: ita tamen res cecidit, ut horum uterque ante moreretur, quam in illius familiam veniret: Cujus rei cum Ducem pater certiore faceret, eorum orbitatem una cum eo amice deflevit, eoque magis, quoniam illi, cum eos semel vidisset, ingenui & formosi viderentur. Immo, inquit pater, nihil vidit Amplitudo vestra, multo nuper pulchriores sunt effecti, cumque simul essent, tanquam bini accipitres caetabant. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo Doctorum nostrorum unus miserum quendam flagellis in foro caesum conspiciens, misereri illius caepit, quod adeo ille multas & sanguinarias plagas acciperet, & tamen ita tarde, lenteque incederet, quasi voluptatis causa deambulasset. Quocirca hortatus est, ut eo magis festinaret, quo citius tantis cruciatibus liberaretur. Ad haec respirans paulum misellus iste constitit, & cum paulisper quasi attenuatus conticuisset, subito in haec verba respondit: tu, cum itidem per plateas virgis caedaris, vade ut voles: ego nunc, ut mihi videbitur, ibo. Nondum vobis, audeo dicere, e memoria excidit crassum illud Abbatis cujusdam Duci Frederico responsum. Qui cum insignis cujusdam Palatii fundamenta locaret, valde sollicitus videbatur de rudere, reliquisque ejectitiis quid fieret, cui Abbas in promptu esse dixit, quid ageret: puteum, inquit, magnum effodias, & in illum haec omnia injicias. Subridens leviter Fredericus, quid igitur, inquit, de eo fiet, quod è puteo ejicitur? Adeo magnus fiat, inquit

inquit Abbas, ut utrumque contineat. Et quamvis saepius Dux inculcaret, majorem fore terrae molem, quo major caverna esset unde erueretur, persuadere tamen illi non potuit, quin tantæ magnitudinis esse posset, ut utrumque contineret: adeo ille frustra sagaci, aut potius surdo Abbati canebat.

Tum Petrus Bemby. Et quorsum obsecro, de illo Imperatore vestro Florentino tantum silentium? Qui, cum intra Castellinam à Calabriae Duce obsideretur, & spicula quaedam venenata è campo in urbem emissa reperisset, summa cum indignitate Duci scripsit, ne tanta crudelitate bellum gereret: quod si faceret, se quoque plumbeas tormentorum pilas velle inficere, & tum denique videret, cui res deterius cederet. Arrisit leviter Bibiena, & nisi taceas, inquit, aperte pronuntiabo, quid ipse oculatus & auritus testis de Venetianis vestris cognoverim: nec parva, mihi crede, dicam, quoniam illi magni viri sunt praesertim, quoties equites periti velint fieri. Noli dicere, inquit Bembus: nam ego duas alias historiolas, quas de Florentinis audiui, in tuam gratiam celabo. Immo vero de Senensibus, inquit Bibiena, narrantur ista: nam in eo Senatu, cum literae non ita pridem legerentur, ne unum idemque nomen saepius iteraretur, pro viri cujusdam nomine, *Praelibato*, id est, praedictus, recitabatur: quod cum unus ex Senatoribus audivisset, respirate, quaeso, inquit, & in isto mihi satisfacite, *Praelibato* ille, num est amicus Reipublicae? Subrisit paulum hic Bembus, at ego, inquit, de Florentinis, non de Senensibus loquor. Immo vero libere in eo persiste, inquit AEmilia, nec vereare vicissim dicere. Tum Bembus. Florentini cum nuper bellum cum Pisanis gererent, omnesque illorum opes prope exhaustas animadverterent, diu multumque deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem unus reliquis aetate provectior, excogitavi, inquit, geminum huic malo remedium. Nulla, ut scitis, adeo sunt nobis in promptu vestigalia, quam ea, quae apud istius Civitatis Portas pensitantur, quas cum tantum nunc undecim habeamus, totidem praeterea alias quam citissime aedificemus: ita nobis subito thesaurus duplo augebitur. Deinde in *Pistoia*, & *Prato* aeraria faciamus.

in

in quibus dies noctesque nummi fiant, atque ii omnino Ducati aurei. Hanc ego rationem maxime expeditam existimo. Ridebant omnes grandaevi Civis tam subtile consilium: Deinde AEmilia, Tune, inquit, Bibiena, Florentinos tuos adeo à Bembo illudi sine vindicta patieris? Arrisit Bibiena, & illi, inquit, unam hanc noxam dimitto: nam etsi mihi Stomachum commoverit, cum Florentinis istam notam inureret, tamen in eo valde mihi placuit, quod tuae voluntati sit obsecutus. Quod ego quoque facerem, si ita necesse esset.

Tum Caesar, Rem non minus lepidam, sed satis tamen crassam & levidensem a Bresciano quodam audi- vi: qui cum Venetiis in Ascentionis celebritate esset, sodalibus quibusdam suis, me praesente, ostendit, quanta illic, & quam insignia conspexisset, quos illic mercatores, quae aromata, quantum panni, quid serici aurei, atque argentei, tum quanto apparatu Senatum in Trirami vidisset sponsalia cum Mari contrahentem, tanta hominum Nobilium corona, tanta Foeminarum multitudine, tam inaudita Musicae suavitate, ut jam illa non civitas, sed coelum videretur. Rogatus igitur quo Musices genere potissimum delectaretur, omnes, inquit, valde placebant, praecipue vero tuba quaedam nova & inusitata, qua dum buccinator luderet, adeo saepe eandem in imam gulam detrusit, ut nihil magis admirer, quam eum non esse suffocatum. Ridebant omnes vehementer delirantis inscitiam, qui eam tubae partem, quae in seipsam interius replicata est, in gulam perflantis detrusam putavit. Pergit deinde Bibiena:

Affectationes etiam illae, quae mediocritatem non excedunt, fastidium nobis quoddam ingenerant: cum vero in extremo curiosae sint, valde ridentur. Ut in hominibus illis, qui de sua virtute, de antiquissima familia, de nobilitate loquuntur: in mulieribus etiam quibusdam, quae formam propriam, ingenium, vitam denique delicatam laudant. Sedebat non ita pridem Foemina quaedam Nobilis inter epulas, vultu adeo tristi, ac demisso, ut omnes illius tristitiam admirarentur. Rogata, cur id faceret, respondit, venisse illi in animum rem tanti momenti, ut quoties, inquit, illius meminerim, non possum non saepius ingemiscere. Nimirum,

cum

cum omnia corpora mortalia coram tribunali summi Judicis nuda in extremo die perventura sint, vix possum dicere, quam mihi doleat, meum quoque corpusculum nudum jam tum futurum. Hujusmodi affectationes, cum nullum in se modum habeant, ridiculae potius, quam fastidiosae fiunt.

Illa vero jocosae mendacia, quae à re proposita minime aliena sunt, quivis intelligit, quam facile risum concitent. Et ille noster familiaris, qui istis nos fabulis nunquam carere patitur, vix potest dici, quam mihi lepidum & facetum intra paucos hos dies commemoraverit. Quantumcunque lepidum & festivum fuerit, inquit Julianus, nec acutius, nec excellentius esse potest, quam quod Hetruscus quidam nostras, idemque Mercator Lucanus mihi quoque nuper recitavit. Id tu nobis, inquit Ducissa, vicissim recitato. Tum Julianus.

Mercator iste cum in Polonia ageret, pelles quasdam Zibellinas emere constituit, ut ex iis uberior illi in Italia nundinatio esset: & quoniam in Moscoviam, ubi illae venales erant, libere transire non posset, quoniam jam tum inter Regem Poloniensem, & Ducem Moscovitam bellum infestissimis animis gerebatur: ita egit cum quibusdam utriusque Regionis civibus, ut mercatores Moscovitae suas pelliculas ad Poloniae limites adducerent, tuti us utrique ut illic contraherent. Lucanus igitur Polonienfibus quibusdam comitatus, cum eo versum contenderet, tandem ad Boristhenis fluvii ripam pervenit, eumque frigore adeo gelatum reperit, ut marmore duriorum putaret. In altera fluminis parte Moscovitas conspexit, qui exulceratos Polonienfium animos suspicari propius accedere non audebant. Deinde cum ex indicis quibusdam utrinque cogniti essent, coeperunt primum eloqui, & quantum poterant, voce contendere Moscovitae, quanti pelles venderent, indicantes. Verum tanta & tam incredibilis frigiditatis vis erat, ut intelligi non possent: quoniam verba priusquam ad alteram ripam penetrarent, ubi Lucanus cum Interprete stabat, in medio quasi cursu concreta erant. Polonienfes, quibus satis perspecta res ista fuerat, ingentem in medio flumine ignem construunt, nam in eo ipso limite, atque termino consistere voces videbantur: & non ita multo
postea

postea, verba, quae per unius horae spatium in aere congelata fuerant, resoluta & liquefacta descenderunt: eumque prope sonum ediderunt, quem nives solent, cum mense Maio summis montibus decidunt. Ea cum omnino eglassent, facillime intellecta erant, etiamsi illi jam antea discessissent, qui eadem emisserunt. Sed quoniam nimium pro pellibus efflagitare videbantur, noluit pacisci Mercator, sed, re infecta, domum rediit.

Ridebant promiscue omnes. Deinde Bibiena, non tam subtile, inquit, & acutum, sed non minus fortasse jucundum, atque elegans vobis proponam. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo de regione quadam à Lusitanis Mercatoribus nuperrime inventa, de mirificis quibusdam animalibus, aliisque rebus infinitis, familiaris quidam noster permulta commentatus est. Idem inter cætera egregia, unum illud admiratione longe dignissimum retulit. Nimirum, Simiam se vidisse inusitatae formae, quae Schacchium ludum peritissime callebat: Cum ea forte, coram Rege Lusitano, ludebat Generosus quidam, qui eandem cò perduxerat: quem cum illa semel atque iterum subtilissime ludendo fefellisset, tandem omnino superavit. Quod ille indigne ferens, ut solent omnes, qui eo ludo delectantur, Schacchium regem apprehendit, qui apud Lusitanos satis magnus est, & cum eo Simiam capite percussit. Illa continuo, tanquam injuriam perpeffa, in Regem Lusitanum insultat, & supplicii gestu ab eo justitiam implorare videbatur. Non ita multo post, idem Generosus, cum illius ira deferbuisset, eandem rursus ad ludendum provocat. Quod illa, etsi aliquandiu signis quibusdam recusaret, tandem nihilominus assensa est: & quemadmodum superiori tempore; ita nunc quoque ludendo superior evasit. Cumque eo perventum esset, ut adversarium prorsus evincere posset, excogitavit quomodo id sine periculo faceret: tandem dextra manu furtim pulvinar sericum apprehendit, cui Generosus innixus erat, cumque idem capiti suo obduxisset, eodem momento sinistra Generoso com-monstrat, quo ille loco delirans ludum amisisset: denique coram Rege sursum deorsum saltat, quasi victoriam sibi ipsi sine discrimine gratulata.

Nonne

Nonne istam Simiam sagacem, providam, prudentem dixeris. Necessum hercle est, inquit Caesar, hanc ipsam inter reliquas Doctorem, & permagnae auctoritatis fuisse: Et, nisi me animus fallit, Indiana Simiarum Respublica hanc unam in Lusitaniam emisit, ut apud exterarum Nationes. magnam nominis gloriam consequeretur. Ridebant profuse hic omnes, non solum mendacii causa, quod erat facetum, quam etiam epilogi, quod erat facetissimum.

Pergit deinde Bibiena: Et quoniam, inquit, de Facetiis diximus, quae affectu quodam, & continua oratione sunt positae, restat, ut de illis pauca adjiciamus, quae vel unius sententiae brevitate, vel unius verbi acumine consistunt. Et quemadmodum in superioribus illis animadversio diligens adhibenda est, ne quicquam scurrarum, aut ganeonum more, faciamus, aut eorum, qui stultitia risum solent commovere: Ita in isto conciso genere Curiali nostro cavendum erit, ne invidus, aut virulentus appareat: neve dum ingeniose loqui debeat, vim atque acerbiter adhibeat. Tales enim, dum sola lingua peccant, toto nonnunquam corpore plectuntur. Earum itaque Facietiarum, quae in dictorum brevitate consistunt, illae sunt acutissimae, quae ambiguitate quadam continentur, etsi risum semper non commoveant: quippe quae subtilitatis potius, & acuminis nomine, quam festivitatis, laudantur. Ut est illud Hannibalis Paletotti nostri. Cui cum familiaris quidam Paedagogum adduceret, ut illius filios in Grammatica erudiret, ejusque doctrinam singulari quadam laude efferret, pro stipendio rogavit, ut praeter pecunias annuas, cubiculum satis instructum, & lectum etiam concederet, quoniam nihil istorum habebat. Cui subito respondit Hannibal: & quomodo, quaeso, adeo, ut dicis, doctus esse potest, nisi multa *lecta*, atque adeo *intellecta* habeat: Videtis *lecti* vocabulum vario utriusque intellectui quam bene deservierit.

Sed quoniam istae voces ambiguae acutum in se aliquid habent, cum eas praeter communem opinionem atque sensum interpretemur, admirationem magis, quam risum, movent, nisi quando cum alia quadam urbanitate conjunguntur. Eorum itaque Apopthegmatum, quae
ridi-

ridiculum continent, tum denique praecipua vis est, cum aliud respondeatur, aliud expectetur. In quo si dubium etiam aliquid insit, implicitum cum voluptate acumen videtur. Earum vero rerum, quae ambiguae sunt, multa sunt genera: & proinde in eisdem deligendis summa deliberatio erit, & ut aptis, artificiosisque utamur, & ea declinemus, quae ineptae, & quasi vi quadam contortae videantur. Ut illud familiaris cujusdam nostri, qui cum à Monoculo quodam una cum aliis ad prandium invitatus esset, caeterique eam humanitatem recusassent, ego, inquit, propterea manebo, quia uni alicui sedem relictam video, locum digito commonstrans, in quo alter oculus extiterat. Quid isto sale potuit esse acerbius, aut inhumanius, cum sine causa minime laceratus dixerit, nec gravius eundem configere poterat, si omnino coecus esset? Ista cum adeo generalia sint, ut in quemvis retorqueri possint, minime sane delectant, quoniam praemeditata putantur. Ejusdem omnino generis fuit illud, quod homini cuidam, cui nasus praecisus erat, dicebatur. Ubi, obsecro, perspicilla vitrea figes? aut qua tandem parte rosas olfacies?

Verum inter reliqua argute dicta, nihil est, quod majorem in sermone venustatem obtinet, quam eodem sensu, atque eisdem vocibus reservatis, eosdem aculeos in adversarium retorquere, quos ille in nos ridicule contorsit: Ut Leguleius quidam cum ab adversario, Judice pro tribunali sedente, interrogaretur, quorsum latraret, quoniam, inquit, furem video. Huic non omnino dissimile fuit illud Galeotti Narniensis, qui cum per Sienam iter faceret, rogavit ubi commode diversari posset. Senensis quidam cum eum obesum & prominentiore ventre conspiceret, alii, inquit, à tergo sarcinas portare solent, hic à fronte, & ante oculos habet. Necessesse est, inquit Galeottus, quoties inter latrones peregrinamur.

Est & aliud non incivile jocandi genus ab Italis, *Bischizzi*, nominatum, quod in parva quadam literae, vel syllabae immutatione consistit: ut in eo, quicumque dixit necessarium esse te in *Latrina* Lingua, quam in Graeca peritiorem esse oportere. Et tibi quoque, Aemilia Pia, literas

litteras isto modo inscriptas meminimus, *Amplissimae Dominae AEmiliae impiae.*

Carmina etiam saepe numero, & Adagia non in scite conjunguntur, aut in alium sensum distrahuntur, nonnunquam vero sensu eodem etiam remanente, sed inverso paulum vocabulo. Ut ille, qui protervum & superciliosam uxorem habebat, rogatus cujusmodi esset, Virgiliano illi allusit. *Furiarum maxima juxta Me cubat.* Hieronymus etiam Donatus cum quadragesimali jejunio Romanas stationes cum aliis generosis inviseret, in magnam Nobilium foeminarum turmam forte incidit, quarum venustate cum unus praeter ceteros delectaretur, e vestigio exclamat, *Quot Coelum stellae, tot habet tua Roma Puellas.* Neque hic restitit, quin statim adderet, *Pascua quotque haedos, tot habet tua Roma cinaedos,* Magnam scilicet juvenum cohortem commonstrans, quae ex altera parte consisteret. Marci quoque Antonii Episcopo Patavino persimile responsum videbatur: Cum enim Patavii Monacharum Coenobium esset, praefectus est eo loci Religiosus quidam, doctrinae vitaeque praestantia insignis. Neque tamen ea fuerat illius integritas, ut quicquam humani ab eo alienum esset. Nam, cum eisdem, partim confitendo, partim instituendo, familiarissime uteretur, cum tantum decem numero essent, earum quinque impraegnavit. Quod cum fama, ut est velox & loquax Dea, multorum auribus infudisset, coepit Religiosus de fuga cogitare. Episcopus contra manus iniecit, & post multas quaestiunculas, atque minas eo redegit, ut rem omnem confiteretur, adeo ut jam severus Episcopus nihil nisi de supplicio & carcere cogitaret: Verum reus iste, quoniam homo doctus & perurbanus erat, multos habebat patronos & intercessores, & inter reliquos Marcum Antonium. Verum Episcopi tanta severitas erat, ut non animum solum aversum, sed aures etiam obturatas habere videretur. Illi nihilominus instabant, orantes ut meminerit, quid locus, quid opportunitas, quid imbecillitas humana, denique quid amor muliebris valeret. Tum Episcopus: at quid obsecro dicturus sum, cum coram summo rege consistens, is mihi dicat: *Red-*

de rationem villicationis tuae. Id nimirum respondebis, inquit Marcus Antonius, quod docet Evangelium, *Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum.* Non potuit in summa austeritate risum continere Episcopus: immo multum, & de illius iracundia, & de Rei poena ista urbanitate diminutum est.

Facetum quoque & elegans illud est, cum nominibus, verbisque allusio aliqua ingeniosa accedit, fictione etiam quandoque adhibita. Quod tum quidem usul venerat, cum Protus Lucanus homo, uti nostis, facetus Episcopatum de Calio petiisset: qui cum paulo vehementior esset, respondit Papa, Satis tu quidem scis *Calio* Hispanice, idem esse quod taceo, & tu tamen non modo non taces, sed etiam loquax es. Absurdum hercle atque absonum esset, Episcopum aliquem esse, & tamen Episcopatus sui titulum non agnoscere: Posthac ergo discere quid sit *Calio*, id est, tacere: Interposuit hic se Protus responsum, quod etsi omnino hujus generis non esset, erat tamen non minus ridiculum. Ille siquidem, cum nullius momenti suas petitiones esse videret, nisi alia ratione Pontificis animum pertentaret, Reverende Pater, inquit, si mihi Episcopatum istum concesseris, senties in rem tuam fore: relinquam enim ex eo duo tibi *Officia*: Et quae tandem Officia, inquit Papa? Unum, inquit Protus, *Principale*, alterum *Beatæ Mariae*. Non poterat hic Pontifex risui froenum injicere, etsi gravissimus Pater esset. Illud quoque Pataviensis cujusdam, etsi perexiguum sit, oblivisci non possum, qui *Calurnium* ex eo appellatum dixit, quia fornaces calidas reddere consuevit. Ego vero cum nuper à Phedra quaererem, quo pacto illud eveniret, ut cum die veneris, qui Christi passioni sanctus est, Ecclesia Mater pro Christianis omnibus, pro Ethnicis etiam, & Judaeis orare non dedignetur, pro Cardinalibus quoque, quemadmodum pro Episcopis, reliquisque non oraret: ille mihi continuo respondit, Cardinales omnes in illa orationcula contineri, scilicet, *Oremus pro Schismaticis & Haereticis*. Ludovicus quoque noster illud meum ridiculum commemorare solet: me nimirum foeminam Nobilem reprehendere solitum, quod latice, atque oleo a-

deo

deo splendescere vultum oblineret, ut eam quoties aspexissim, faciem in eo meam conspicerem: quod ego ferre non possem, cum adeo informis essem. Hujus fere generis erat illud Camilli Pallacotti Antonio Porcaro: cujus cum familiaris quidam Sacerdoti confiteretur, jejunia se, reliquaque divina officia ex animo exequi solere, tu, inquit, dum te accusare debebas, profuse laudas. Immo vero, inquit Camillus, haec propterea confitetur, quia eadem flagitiosa existimat. Nonne illud Praefecti nobilissimi argute dictum meministis? cum postridie Galeottus illum admiratus esset, qui ducentos aureos pro equo postularet, cumque adderet nihil eundem valere, quia armorum neque splendorem, neque strepitum ferre poterat: Si es sit illius natura, inquit Praefectus, mirum ni ille mille aureos petat. Quis enim nocebit equitanti?

Isdem etiam aliquando verbis non inconcinnè utimur, sed in alium prope finem, quam usus communis feret. Ut cum duci cuidam per fluvium rapidissimum transcendendum esset, buccinatori praecepit, ut ille praeretur: cui ille, nudato capite, non sine summa reverentia respondit, Immo vero non decet. Honoris vestri est reliquas omnes praecedere.

Illam quoque jocandi formula non injucunda est, cum proferentis voces non rejicimus, alieno tamen sensu interpretemur: ut illud Philippi Beroaldi nostri, cui cum Teutonicus quidam illius discipulus obviam daret, Domine, inquit, Deus det tibi bonum sero. Ille vicissim respondit, Et tibi malum cito. Idem Beroaldus cum diceret se Boloniam profecturum, ab eodem quaesivit Sadoletus, quomodo adduci posset, ut Romam relinqueret, ubi tot, tantaeque voluptates essent, & eo proficisceretur, ubi nihil nisi fastidium, & defatigationem reperiret. Eundem est certe, inquit Beroaldus, *Per tre Comi*: id est, propter tres causas, easque statim coepit in digitos distribuere: sed interpellavit eum Sadoletus: & satis, inquit, scio, de quibus sentias, nimirum, *de Conte Lodovico de Sancto Bonifacio, de Conte Hercule Ragonensi, & Conte de Pepoli*. Ridebant jam satis universi, quia tres istos Nobiles, & juveniles Comites Beroaldi auditores Boloniae studuisse cognoverant.

Faceta istaec & perurbana jocandi ratio est, quia cum aliud expectemus, aliud semper respondetur: nostrique nos errores in re tam parvi ponderis, & valde delectant, & ad ridendum saepenumero impellunt. Ipsa vero loquendi ratio, iidem loci, atque figurae, quae gravibus, seriisque rebus inservire solent, eundem in facetiis usum, eandemque dignitatem obtinent. Et quemadmodum clausulae, atque vocabula contraria contrariis applicata multum in sermone venustatis habent: ita quoque fit, sicubi eadem sententiae cum eisdem digladiantur. Ut in illo Genuensi, qui cum profusior esset, quam illius opes ferebant, reprehendit eum foenerator insignis, rogans, quando tandem cessaret facultates suas exhaurire & profundere: Quando tu, inquit alter, cessabis furari aliena.

Et quoniam ex eisdem locis ridiculae, & graviores etiam sententiae desumuntur, in neutro genere quicquam festivius & ornatius fieri potest, quam ea omnia, quae prolata sunt, quodammodo confirmare, & eadem tamen ipsa praeter opinionem proferentis interpretari. Ut cum Divino nuper officio rusticus quidam sacerdos interesset, & ad generalem confessionem gradatim pervenisset, unus omnium nomine coepit effari peccasse se, cogitando, loquendo, faciendo: denique nullum esse tam infandum, aut mortale crimen, quo ille non esset contaminatus. Quod cum illius quaedam amicula, & popularis audiret, astantes rogat, ut istius rei testes essent: nam ego, inquit, illum apud Episcopum reum faciam. Eadem urbanitate usus est Salezza de Pedrada, qui, cum mulierem Nobilem vehementer laudaret, tam propter virtutes, quam etiam formae venustatem, corporisque habitudinem, illa modeste respondit indignam istis laudibus esse, cum adeo aetate provecta esset. Tum ille, cum te senio confectam proficere, quid hoc aliud est, quam Angelis te similem dicere, qui primi omnium sunt, atque antiquissimi?

Non minus igitur argute dicta ad risum, jocumque conferunt, quam graviores sententiae ad laudem & encomium, praesertim si metaphoris consistant aptis, & convenientibus,isque, qui respondet, in eadem verborum translatione persistat. Ut Cosmus de Medicis non ita pridem

pridem argutissime, cui cum Palla Strozzius è Florentia exul internuncium misisset, & Cosmo his verbis interminatus esset, nimirum jamjam Gallinam parere: Respondit è vestigio Cosmus, Tu Pallae meo nomine vicissim dicito, male Gallinas parere, cum è nido sint ex-terminatae. Illud etiam Camilli Porcari egregium fuit: qui cum oratione quadam nonnullos Italiae Heroes, & inter caeteros, Marcantonium Colonnæ summis laudibus exornasset: Marcantonius ingentes gratias retulit, nihil horum agnovit: quin tu, inquit, Camille, id amicis tuis facis, quod solent mercatores versuti, cum adulterinum forte nummum habeant, quo ut se honestius expediant, eundem solent optimis quibusque pecuniis interponere. Idem tu mihi facere videre, qui dum me viris istis Nobilissimis adjungis, fieri casu potest, ut ego quoque eorum similis videar. Tum Camillus, illi certe qui nummos adulterare solent, eosdem auro ita saepe oblinunt, ut multo splendidiore appareant, quam illi, quibus nihil fucatum inest. Quod si igitur aliqui hominum Alchymistae essent, ut sunt nummorum, ego quoque te fictitium & adulterinum suspicarer, cum multo reliquis pulchrior & lucidior appareas.

Videtis itaque utrique jocandi formulae istum locum esse communem, multosque alios, quorum infinita sunt exempla, praesertim in sententiarum gravitate atque pondere. Ut illud egregii cujusdam belli ducis, qui cum mensae cum tanta hominum caterva discumberet, nihil ut loci relinqueretur, duosque Italos astantes vidisset, qui eidem egregie in praelio inservissent, surgite, inquit, obsecro, & paulum cedite, finite eos aliquantisper edere, quorum virtute effectum est, ut nos jam nunc edamus. Idem Diego Garziae monenti, ut è loco periculoso secederet, quo tormentorum ictus facilius declinaret, fertur sic respondisse: Cum tibi nihil terroris Deus injecerit, tu mihi ne injicias. Ludovico quoque Gallorum Regi, cum primum diademate insignitus esset, suggestit quidam nunc esse, cum posset eas ulcisci injurias, quas tum perpessus erat, cum Aureliae Dux esset: cui ille magnifice respondit, nihil esse cur Gallorum Rex Aurelianensis injurias ulcisceretur.

Leporis quoque acerbitas nonnunquam in verborum tantummodo gravitate, sine aliqua risus incitatione consistit. Ut Otomanus magni Turcae frater, cum in Roma captivus esset, Italosque hastis equo concurrentes videret, nugas pueriles dicebat esse. Cumque eidem relatum esset, Regem Ferdinandum juniorem cum primis agilem, currendo, saltando, insultandoque praestitisse, respondit istaec in sua patria servorum atque mancipiorum fuisse: nobilium vero filios liberalitatem, magnificentiam, reliquasque virtutes à primis annis didicisse. Hujus fere generis, nisi forte aliquanto facetius videatur, fuit illud Archiepiscopi Florentini Alexandro Cardinali responsum. Qui cum nihil habere homines diceret praeter fortunas, corpus, atque animum, immo, inquit Antistes, omnino nihil habent: Nam de fortunis disponunt rapaces Jurisperiti, de corpore hallucinantes Medici, de animo Theologi inconstantes. Huic certe illud potest adjungi, quod solet Nicolettus dicere, nempe Jurisconsultos perraro in jure contendere: Medicos rarius medice vivere: Theologos vere Christianos esse rarissime.

Subrisit hic Bibiena, deinde susceptum jam antea sermonem insequitur. Infinita sunt istius rei exempla, eaque ipsa à magnis & primariis viris delibata. Verum nihil est, quod magis ridetur, quam apta & facta comparatio, ut Pistoia noster, quum Seraphino rescriberet. Manticanam, inquit, tibi remitto, quae tui ipsius est multo simillima: neque sane dissimilis erat, si probe Seraphinum meminissetis.

Nonnulli sane sunt, quibus illud permagnae voluptatis solet esse, viros foeminasque canibus, equis, avibus, cistulis, scabellis, curculis, lucernis assuolare. Quae omnia suam aliquando dignitatem habent, nonnunquam vero frigent. Ita in illis omnibus, loci, temporis, personae, reliquarumque rerum justa consideratio est.

Tum Gasparus Pallavicinus: cum non ita pridem Johannes Gonzaga Alexandrum filium cum magno Alexandro conferret, jucunda mihi videbatur illa comparatio. At illam nos ignoramus, inquit Bibiena. Johannes Gonzaga, inquit Gasparus, cum tesseris luderet, ut fere solet, magnamque pecuniae vim profudisset, attitit
forte

forte Alexander filius, qui etiam si tenera aetate sit, vere tamen in eo patrizat, quod tesserat amet. Is cum patris infortunium diu contemplatus esset, quasi tantas impensas doleret, graviter suspiravit. Quod cum Comes Paniella deprehenderet, vide, inquit, Gonzaga, pius filius profusi patris jacturas deplorat, valdeque inhiat, ut favente aliquando tibi fortuna, ipse aliquid lucri reportet: isto illum dolore sublevato, & priusquam omnes aureos ludendo profuderis, unicum illi saltem tribuito, ut ille quoque cum suis amiculis colludat. Tum Johannes Gonzaga. Falleris mehercule, si sic sentias: res tam parvi momenti non curat Alexander. Verum non secus, quam ille Magnus, cum patrem Philippum audisset ingentem exercitum profligasse, regnumque amplissimum jam prope devicisse, quantumvis jam puer esset, in acerbissimos luctus incidit: cumque ab eo quaereretur, cur tantam lachrymarum vim profunderet, respondit vereri se, ne ita multas gentes, nationesque Pater sub jugum mitteret, ut illi nihil restaret, quod superare posset. Ita meus quoque Alexander in meis proinde jacturis subtristior est, ne ego forsitan adeo multum exhaustiam, nihil ut illi relinquam, quod possit perdere. Hic cum paulum esset arrisum, superiorem sic orationem prosequitur Bibiena.

Videndum praeterea diligenter, ne impia sit jocandi ratio, neve dum novo modo ingeniosi videri velimus, Divinam Majestatem conviciis laedamus. Inique sane comparatum esset, nos ea in re laudem atque gloriam consecrari, cujus nomine non tantum vituperium, sed supplicium etiam commeremur. Quisquis igitur ingenii sui acumine adeo occaecatus est, ut, suae in Deum pietatis obliviscatur, dignus sane videtur, qui ex ingenua illa & liberali Nobilium societate exulat.

His affines sunt illi, qui in omni sermone turpes, & obsceni sunt, nullaque in re magis delectantur, quam verborum turpitudine foeminis pudorem, atque verecundiam commovere: quod ut liberius faciant, impuris, argutisque vocibus investigandis mirificam navant operam. Id quod nuper Ferrariae inter epulas multis audientibus contigit. Ubi cum Florentinus, & Senensis forte convenissent, qui fere ut scitis inimici solent esse: Senensis,

nenſus, ut Florentinum ureret, Sienam, inquit, Imperatori in uxorem conceſſimus, & Florentiam eidem in dotem dedimus. Sic enim jam tum fama erat, permagnam pecuniae vim à Senenſibus Imperatori conceſſam, ut eorum in ſe patrociniū ſuſciperet. Quibus commotus Florentinus ſubito reſpondit, ſi dos ſit Florentia, ſi uxor Siena, Sienam tamen primo obequitabit Imperator, Gallico more locutus, ſed verbo uſus Italico, poſtea de dote, cum primum vacaverit, litigabimus. Videtis ſatis acute jocatum eſſe, ſed quoniam Foeminis praefentibus, turpiter & inverecunde.

Tum Gaſparus Pallavicinus, tunc iſta voluptate mulieres privabis, cum nihil magis, quam illiberalem huiusmodi orationem deſiderent? nunquam equidem commiſci poſſum, toties me virilis ſermonis puduiſſe, quoties muliebris impudentiae. Ego vero, inquit Bibiena, de iſtis tuis mulierculis non loquor, ſed de illis quarum ea virtus eſt, ut eas Generoſus unusquiſque ſuſpiciat, atque admiretur. Aequum hercle eſſet, inquit Gaſparus, ſignum aliquod, & quaſi regulas nobis tradi, quibus eas liceat facilius internoscere, quoniam ita plerumque fit, ut quae aſpectu primo videantur optimae, eas ſi intus & in cute cognoveris, putabis eſſe peſſimas. Subridens hic Bibiena, niſi, inquit, Julianus aſſeſſet foeminarum omnium patronus atque propugnator, ego tibi reſpondereim. Verum illi tam ſgratum officium nuſquam intercipiam. Arriſit leviter AEmilia, & mulieribus, inquit, nullo defenſore opus eſt, contra adverſarium tam parvae, aut tam nullius porius authoritatis. Gaſparum itaque in ſua tam praepoſtera ſententia conſeſcere patiamur, quam ille propterea mordicus tenere ſolet, non quia in foeminis mancum & imperfectum aliquid ſit, ſed quia inter innumerabiles, vix aliquam reperire poſſit, quae illius aſpectu delectetur. De Faciſtis igitur, quod reliquum eſt, audiamus.

Permultos equidem locos, inquit Bibiena, jam pridem mihi videor commemoraviſſe, è quibus ſales, & argutiae ſunt eruendae, quarum omnium dignitas, & excellentia in narrationis jucunditate conſiſtit. Alios etiam fortaviſſe aliquos liceret adſicere: utpote cum, ut aliquid jucundius explicemus, incredibile quippiam aſſingamus.

gamus, cujus generis fuit illud Marii Volaterrani, qui Sacerdotem se quendam cognovisse aiebat, qui se adeo procerum putavit, ut quoties Divi Petri templum ingrederetur, se consulto demitteret, ne trabes, quae in fastigio erat, caput illi comminueret. Julianus etiam noster Golpinum servum adeo macilentum, atque aridum fuisse dixit, ut cum mane fasciculis ignem subiceret, naviterque perflaret, usque ad canini verticem à fumo elevatus est, ubi nisi casu transverse haesisset, periculum erat, ne in aerem evanisset. Augustinus quoque Bezzavanus multa facete de Avaro quodam narrare solebat, qui cum in summa annonae caritate frumentum vendere recusasset, idemque non ita multo post dimidio minoris esset, desperatione exanimatus laqueo se clanculum in cubiculo suspendit, cumque doloris magnitudo singultus aliquos, sonosque eliceret, accessit summa celeritate servus, & licet rei novitate attonitus esset, funera nihilominus ocius praecidit, mortemque jam in limine atque foribus adventantem antevertit. Avarus tanto discrimine liberatus cum se recolligeret, fremere coepit, & indignari, conscissum esse laqueum tam novitium, & quasi dispendii poeniteret, de pretio cum famulo serio expostulabat. Istitis non multum dissimile est illud Laurentii de Medicis, qui cum Mimum quendam frigide jocantem videret, non riderem, inquit, etiamsi me titillares. Deinde cum alter quoque insulsus homunculus eundem in lecto valde sero reperisset, eique vitio verteret, quod ille somniaret, dum ipse novum, vetusque forum obiret, dum Sancti Galli portam peteret, dum civitatis muros circuiret, dum infinita negotia conficeret, respondit Laurentius, unicum meum in otio insomnium omnibus tuis negotiis antecellit.

Illud quoque non minus ingeniosum est, cum id reprehendamus, quod non erat credibile nos aliquando reprehensuros: ut Marchio Fredericus Mantuanus Ducis nostrae Pater, qui cum mensae una cum aliis Nobilibus discumberet, unus ex his cum jus appositum exorbuisset, pace vestra, inquit, nobilissime Marchio, rursumque deglutire coepit. Cui Marchio, quin tu, malum, inquit, porcorum | pace dicito, mihi nulla fit injuria.

Ni-

Nicholaus etiam Leonicus, cum Tyranno cuidam liberalitatem injuste attributam audiret, videte, inquit, per Deos, quam egregie liberalis sit, qui non sua solum, sed aliena etiam largiatur.

Illa quoque non incivilis jocandi ratio est, cum aliud dicimus, aliud dissimulantes cogitamus. De his rebus non loquor, quae in extremo contraria sunt, ut cum homunculum gigantem, deformem formosum, nigrum denique album appellamus, haec enim apertiora sunt, & risum tamen aliquando non inconcinne movent: sed cum severis, gravibusque sententiis illud lepide exprimimus, quod tacite apud nos vix uno verbo dignum ducimus: Ut erat illud Augustini Foliettae: cui cum Generosus quidam insigniter mentitus esset, valdeque desideraret, ut sibi crederetur: supercilioso vultu respondit Folietta: Si unquam mihi gratum, acceptumque facturus es, vir optime, ne aegre feras, si tibi non crediderim: cum vero instaret alter, multisque juramentis mendacium confirmasset, quoniam ita vis, inquit Folietta, credam in tuam gratiam. Nam ut ingenue fatear, multo difficilius tua causa facturus essem. Eodem fere modo Johannes Cardonensis in Civem quendam jocatus dicitur, qui Roma discessurus erat: Nam male illi persuasum dixit, ut eam Urbem relinqueret, cum illius vita adeo omni scelerum genere contaminata esset, ut Cardinalis tandem aliquando fieri posset. Hujus quoque generis fuit illud Alphonsi de Sancta Croce, qui, cum multas injurias à Cardinali Paviensi illatas perpeffus esset, obambulans forte prope Boloniam in loco cruciatibus destinato, miserum conspexit suspendio recentissime suffocatum, in quem conversus alta voce clamans, o te foelicem, inquit, cui nihil est commercii cum Cardinali Paviensi.

Illae vero facetiae, quae aliquantulum sunt ironicae, magnis hominibus sunt accommodatae. Nam & graves sunt & falsae, seriisque rebus inserviunt, & festivis: & proinde antiquis, iisdemque summis viris usitatissimae, ut Catoni, Scipioni Africano minori. Verum inter omnes longe praestantissimus est habitus Socrates Philosophus, & nostris temporibus Alphonsus Primus Rex Aragoniae. Ille cum aliquando manus lavaret, annu-

los

Los magni pretii de digitis exuit, eosdemque ei custodiendos dedit, qui proximus astitit, quasi nihil cogitans, cui commisisset. Servus interim, Regem minime observasse existimans, apud quem deposuisset, & quia multi aderant, & quia graviora cogitabat, tanquam optimam praedam lucratus valde triumphavit: eoque magis, quia Rex nec repetiturus, nec meminisse videbatur. Cum itaque dies aliquot, mensesque elapsi essent, & de illa re verbum nullum, omnia tuta atque integra putabat, adeo ut exacto jam fere illius anni curriculo, cum iterum Rex annulos detraheret, ille se audacter ingerit, manumque porrigit recepturus. Quod cum Alphonsus animadverteret, tacite illi in aurem haec verba insusurrat. *Satis tibi fuerit superiores annulos habuisse, isti alii cupiam percommodi erunt.* Argute mehercule dictum & sapienter, & Alexandro aliquo non indigne.

Huic Ironiae persimilis est illa jocandi formula, cum verbis honestis, & concinnis rem turpem, & vitiosam circumscribimus. Cujusmodi erat illud ducis cujusdam egregii, qui cum bellum Cirignolae maximum strenue confecisset, omniaque jam secura, ac pacata essent, venit forte illi obviam juvenis, qui sub eo meruerat, tanto armorum splendore, tanto apparatu, quasi praelium jam primum ineundum esset: quem cum ille serio intueretur, in Hugonem Cardonensem conversus, Maris posthac, inquit, tempestatem ne vereare, Sanctus Hermes apparuit. Hic ille honesto usus vocabulo, alterius segnitiam tacite notavit. Sanctus enim Hermes, ut Nautae fabulantur, post summam Maris intemperiem solet apparere, & summae tranquillitatis signum dare: Ita iste quoque miles egregius confectum jam bellum, & omnia transacta portendebat. Octavianus quoque Ubaldinus cum Florentiae una cum nonnullis illius Urbis primariis Civibus esset, sermonemque de praestantissimis illius aetatis militibus haberet, sciscitabatur ex illis unus, num Antonellum Forlium, qui paulo antea Florentia aufugerat, cognovisset: respondit Octavianus magnopere se illum non scire, sed virum manu promptum atque expeditum esse habitum. Probe mehercule expeditum dixeris, inquit Florentinus, nam adeo erat in
dis-

discedendo praeceps & expeditus, ut nemini nostrum, vale, diceret.

Illae quoque argutiae non injucundae sunt, cum alterius orationem ita praepostere invertimus, ut contra illius voluntatem, sensumque omnino significet: ut erat illud Ducis nostri, cum Praefecto cuidam responderet, qui Sanctum Leonem bello amiserat. Ea civitas cum à Papa Alexandro capta esset, & Duci Valentino concessa, Dux ipse Venetiis fortet fortuna fuerat: cui cum multi multa de Reipublicae statu secretissime referrent, venit tandem Praefectus iste, & cum adversam fortunam multis verbis incusasset, dixit se non dubitare, quin rationem excogitare atque inire posset, qua Sanctum Leonem facile recuperarent. Cui Dux facete, ne te torqueas, inquit, in ea causa: jamdudum id à te actum est: nam tu nisi perdidisses, nulla nobis recuperandae occasio esse posset.

Alia istius generis dicta laudantur, cum homines ingeniosi, & peracuti ineptum aliquod, crassumque de industria loquuntur: ut Camillus Paleottus de quodam, qui repente vita functus est. Stultum mehercule hominem, inquit, & insulsum, qui simul atque ditescere coeperat, mortuus est.

Salsa etiam & perurbana est illa dissimulatio, cum viri prudentes & sagaces id se fingunt non intelligere, quod satis intelligunt: ut erat illud Frederici Marchionis Mantuani, quem cum homo loquax, & valde tamen insulsus querelis obtunderet, quod illius vicini columbas pedicis, & tendiculis è columbario furtim furriperent, tacuit diu Fredericus quasi haesitans, quid in tantis rebus respondendum esset: instat interea calumniator, ne tantam injuriam insultam pateretur, & ut vehementius persuaderet, columbam ostendit pedibus illaqueatam: Respondit Marchio, tantis se malis velle brevi prospicere. Non destitit tamen ille garrulus, quin etiam atque etiam columbam ostentaret, cumque Marchionem satis incitatum putaret, quid obsecro, inquit, tali in re faciendum putas? Profecto, inquit Fredericus, columba istaec inter Ecclesiae limites sepelienda non est: nam cum se suspenderit, credibile est, desperatione debilitatam mortem sibi conscivisse. Ejusdem prope generis fuit illud

illud Scipionis Nasicae. Is cum Ennii domum adiisset, ut eundem conveniret, eumque pro foribus astant nomine compellaret, respondit ancilla eum non esse intus, quoniam ita praecepit herus: quod etiam si plane audiret Scipio, tacitus tamen discedit. Non ita multo post, cum Ennius Scipionem domi suae quaereret, eumque pariter in platea consistens evocaret, respondit Scipio: Non sum domi. Tum Ennius, Quid? an ego vocem tuam non agnosco? Deinde Scipio, o hominem plane inhumanum, ego puellae tuae de te postridie credidi, tu mihi de me non credis?

Illud quoque cum primis argutum videtur, cum iisdem aculeis quisquam configitur, quos in alium vibravit: cujusmodi fuit illud Alonfi Carilli, qui cum in Aula Hispanica ageret, adeo forte juveniliter in rebus quibusdam non ita magni ponderis versatus est, ut Regio jussu carceri committeretur. In quo cum per totam noctem restitisset, sequenti die liberatus, in Aulam rediit viris foeminisque Nobilibus refertissimam: ubi cum omnes de illius custodia multa hilariter loquerentur: tandem Boadilla, Verebar equidem, inquit, Alonse, idque non mediocriter, ne suspendium patereris. Ego quoque id dubitabam, inquit Alonsus, sed haec una me spes recreavit, te in maritum me fuisse emendicaturam. Quid isto sale potuit esse acerbius? cum in Hispania, quemadmodum etiam alibi, ille mos fuerit, ut cum crucis supplicio quisquam destinatus sit, si meretrix aliqua trivialis & prostituta eidem nubere velit, vitae dispendium minime patietur. Eadem fere ratione, Raphael homo facetus, idemque pictor eximius duobus Cardinalibus, qui eo sunt usi familiariter, respondit. Illi, ut eundem in liberio rem quendam sermonem perducerent, Tabulam illius quandam, in qua ille Divum Petrum, Paulumque depinxisset, consulto vituperabant, eosque nimium rubicunde depictos affirmabant. Quibus ille, Nolite, Viri Amplissimi, istuc admirari, sciens prudensque feci: Ego Petrum, Paulumque in coelo prae pudore non minus rubicundos, quam hic sunt, existimo, quum eorum Ecclesiam à talibus viris, quales vos estis, regi, gubernarique videant.

In

In illis itaque argutiis nonnihil salis inest, in quibus subobscura ridendi occasio continetur. Cujus generis illud erat, quod homini cuidam luctuoso responsum fertur: qui cum misere lachrymis & squalore confectus esset, quod illius uxor de Ficu se ipsam suspenderit, venit ad eum familiaris, & quasi esset, quod cum eo seriò communicaret, obsecro, inquit, si me tibi divinctum velis, ut ex ista Arbore habeam, quos seram, furculos.

Aliae nonnullae sunt haud istis longe dissimiles, quae lenitatem in se quandam, & temperatam gravitatem habent, ut illud, quod de Catone scribitur, cui cum bajulus arca, quam humeris ferebat, invite offecisset, posteaque, cum integrum non esset, cave tibi, exclamaret, quid, inquit Cato, an aliquid aliud habes, quo mihi noceas?

Ridetur quoque, nec injuria, cum in errorem loquentes incidimus, cumque ineptiore aliqua ratione consulto corrigimus, nec omnino à proposito deflexi, nec verecundia, quod fere fit, praepediti. In concilio Florentino non ita pridem duo confederunt adversarii, quorum alter Altovitius erat, alter Alamannius. Altovitius à crapula fortasse recens in somnum incidit. Quod cum ille satis perspiceret, qui proximus sedit, eundem subito excitavit, rogans num audiret, quid adversarius diceret, Patres illius jam diu responsum expectasse. Ille se confestim somniculosus erigit, & minime deliberandum ratus, Ego, inquit, Viri Gravissimi, ea omnia nego, quae dixit vobis Alamannius. Ille contra, cum se nihil dixisse obtestaretur, nego igitur, inquit Altovitius, quaecunque dicturus es. Hujus generis fuit illud Seraphini vestri Medici Urbinatis: à quo cum homo Rusticus oculorum medicinam imploraret, cum oculus illi jam antea prorsus excussus esset: Seraphinus, etsi malum insanabile cognosceret, sperabat tamen aliquas illi non minus arte pecunias elicere, quam oculus jam antea vi esset elisus. Quocirca multa promittit, ut aliquid reciperet, & Rusticum minimè dubitare jubet, quin intra sex dies rursus convalesceret. Ille tam insperata audiens & valde laetatur, & dat, quod habet, libere. Verum cum status sanitati dies excessisset, & nihilo sanior esset

esset, Medicum incusare coepit. Seraphinus nihil jam illi nummorum superesse perspiciens, hortatur, ne aegre ferat oculum sanari non posse, cum oculum non haberet, quin Deum potius exoraret, ne altero quoque oculo privaretur. Quae cum Rusticus audiret, in summos luctus atque moerores incidit, Medicoque minitari coepit, Duci se quam primum significare velle, quomodo pecuniis spoliatus, atque expilatus esset. Tum Seraphinus ira commotus, ut se facilius purgaret, abi malum, inquit, impurissime nebulo, tunc duos oculos habiturus es, cum homines honesti, iidemque Cives egregii plures non habeant? Haec ille tanta vocis, vultusque acerbitate fulminavit, ut miser ille tacitus & exanimatus discederet, nonnihil veritus, ne potius fecisse injuriam, quam tulisse putaretur.

Verum in toto jocandi artificio nihil laudabilius est, quam, utcunque res ceciderit, festiva ejusdem interpretatione uti. Venit non ita pridem in Aulam Hispaniarum Eques aspectu horridus, & informis, & cum eo una illius Uxor foemina longe venustissima, uterque eo ferici genere amictus, quem Hispanice Damascum appellant: quos cum Regina curiose intueretur, Alonsum rogavit de utrisque, quid illi videretur. Mihi quidem, inquit, optime videntur cum vestibus convenire: Nam & illa *Dama* formosa est, & ille *Afcus* videtur, id est, deformis, turpiculus, monstrosus. Raphael etiam Pazzenfis cum Literas videret à Priore Messinae amiculæ cuidam suæ isto modo inscriptas, *Istae Literae dantur illi, quisquis causa est doloris mei*, Procul dubio, inquit, istae Literae Paulo Tholoffensi tradendae sunt: quod cum primum dixisset, ridebant, qui aderant, universi, quia Paulum cognoverant decem mille aureos Priori praestitisse: qui, quoniam profusior aliquanto fuit, jam tum solvendo non erat.

Huic affine est illud, cum praetextu consilii familiariter quempiam admonemus, nihil minus interim cogitantes. Quod à Cosmo de Medicis saepenumero factitatum audivimus. Is cum Amicum haberet magis fortunatum, quam sapientem, qui illius ope publicum munus extra Florentiam obtinuisset, Cosmum rogavit, ut illi indicaret, quomodo honeste tanto munere defungeretur:

geretur: Cui Cosmus vestes, inquit, graves induito, demisse & severe aspicio, denique multum sileto. Eadem fere vox Ludovici Comitis fuit, à quo cum homo curiosus percontaretur, qua potissimum ratione per locos quosdam periculosos permeare posset, quomodo personatus latronum excursus effugeret: Doctoris, inquit, alicujus, aut Senatoris vestibus utere. Janottus etiam Pazzensis cuidam, qui succinctorium diversissimis coloribus interferere parabat, assumito, inquit, omnia facta, dictaque Cardinalis Paviensis.

Ridetur etiam saepenumero, quoties ea, quae valde inter se dissident, tanquam necessario conjuncta proferruntur: ut illud Antonii Rizzi de Forliveni quodam. Quid est, inquit, cur eum stultum dubitetis, cum *Bartholomaeus* nominetur? facete etiam quicumque dixit, tu equitem quaeris, cum equum non habeas, & iste noscer nihil nisi fortunis & equis caret.

Ea etiam interdum risum commovent, quae valde sunt consentanea: ut cum de familiari quodam nostro non ita pridem dubitaretur, num falsam Ecclesiae advectionem effinxisset, & alter forte Sacerdos eodem fere momento in gravem morbum incidisset: Antonius Torellus in haec verba subito erupit. Quid, inquit, cessas? cur tabellionem illum tuum non accer sis, ut isto quoque sacerdotio fruar.

Verum frequentius ea ridemus, quae non sunt consentanea: Ut nuper cum Papa Johannem Lucam de Pontetremulo, & Dominicum Della Porta, utrumque, ut scitis, humeris incurvum, accersivisset, eosque Rotae Judices consulto admisisset, dixit se convexam istam Rotam brevi spatio directam facturum. Quod cum Latinus Juvenalis audiret, fallitur, inquit, Sanctissimus Pater, si cum hominibus distortis Rotam aliquando directam se posse putet efficere.

Risus etiam non inconcinne movetur, cum ea omnia, quae recitantur, & plura etiam, si opus fiet, concesseris, sed alia tamen ratione consulto intelligas. Ut Peralta egregius belli dux, cum in procinctum veniret, ut Monomachia cum Aldana concertaret, Molartus Aldanae patronus Peraltam jurare jubet, num praestigium aliquod, aut incantamentum occulte gestaret, quo tutior

tior à vulneribus esset. Juravit è vestigio Peralta, nec veneficium se, neque characterem, nec reliquias, nec religiosum praeterea quicquam habere, in quo confideret. Tum Molartus, ut eundem ureret quasi omnino Marranum, Quid multis, inquit, utare, non est opus juramento, ego te vix ipsi Christo puto confidere.

Huic facetiarum formulae non indecore metaphoras aliquando connectimus, ut Marcantonius noster, cum à Bottono quodam Cesennesi verborum multitudine obrueretur, age, inquit, per Deos, Bottone, vere tu quidem brevi Bottonus, id est tunicae retinaculum, eris, capistrum vero aliquod illius retinaculi foramen erit: Idem Marcantonius, cum comoediam valde prolixam scriberet, in qua permulti actus essent, ab eodem Bottono sic per ludibrium taxatur. Quid paras? quid moliris? ut tuam agas Comoediam totius Sclavoniae lignis opus est. Cui Marcantonius, at tu, inquit, ut tuam perficias Tragoediam, tribus tantummodo arboribus indiges.

In verbis item quandoque occulta significatio est, à communi omnium sensu longe alienissima. Cujus generis fuit illud Praefecti nostri clarissimi, cui cum nuper quidam multa de infaelici quodam belli duce narraret, qui post multas clades, etsi unica tandem victoria potitus esset, tamen de illius Triumpho, de magnifico apparatu nonnihil addidit: ne illud quidem omisit, quod cum in Urbem ingrederetur, velluto punico amictus esset. Quod cum Praefectus audiret, egregie mehercule factum, inquit, sed sagum illud punicum necesse est esse valde novitium.

Ridiculum quoque illud est, cum ei respondemus, quod dictum non est: aut id factum esse fingimus, quod est infectum, fieri tamen oportuit. Ut erat illud Andrae Cosiae, qui cum Nobilem quendam viseret, qui, spretis humanitatis officiis, eundem diu pedibus stare fineret, cum ipse interim sederet, gratiam, inquit Cosia, habeo, quoniam ita vis, morem geram: deinde ipse una. consedit.

Ridendi quoque nonnunquam occasio datur, cum se quisquam erroris cujusquam insimulet: Ut cum Ego non ita pridem Ducis Capellano dicerem, me, alterum

cognovisse Sacerdotem, qui multo, quam ille, expeditius Missam celebraret, fieri non potest, inquit ille, nam ego ne tertiam quidem Secretorum partem soleo recitare. Biaginus quoque Crivellus Presbyterum quendam Mediolani occisum audiens, illius à Duce Sacerdotium emendicavit. Negavit Dux, quoniam in alterum aliquem istuc beneficii conferre decreverat. Biaginus cum alia ratione persuadere non posset, quid, inquit, obsecro, si ego illius interimendi causa fuerim, an non est æquum me illius frui Sacerdotio, quod alioqui non vacaret?

Illud etiam non parvam habet in oratione venustatem, cum ea optemus, quae obtinere non possumus. Cujus generis erat illud Generosi cujusdam nostratis, qui cum multos gladiatores una de victoria decertantes aspiceret, & ipse interim in lecto molliter discumberet, o egregiam, inquit, voluptatem: utinam istuc viri fortis, atque militis strenui munus esset.

Salsa etiam & peracuta jocandi ratio est, cum hi quos propter authoritatem, gravitatemque suspicimus, contra quam expectamus, respondeant, idque lente, quasi suspensi, & haesitantes. Alphonsus Primus Aragoniae Rex famulo cuidam arma, equos, atque vestimenta dedit, quoniam se diceret somniasse, haec illi omnia ab eo tributa. Non ita multo post, cum idem servus multos etiam aureos à Rege sibi donatos per insomnium vidisse affirmaret, praeclare Alphonsus, noli, inquit, insomniis nimium credere, quae falsa plerumque, atque inania sunt. Pontificis quoque Romani Episcopo Cervienfi persimile responsum erat: qui, ut illius animum facilius pertentaret, Sanctissime Pater, inquit, per totam Romam, immo in ipso Palatio fama percrebuit, me à vestra Celsitudine Praefectum esse designatum. Tum Papa, Homines, inquit, impuri, quicquid velint, effutiant, Tu securus esto: Ego tibi meam astringo fidem, istos rumusculos esse falsissimos.

Possent hic fortasse alios nonnullos Facietiarum locos enumerare: ut sunt illa, quae per timorem, per admirationem, per minas, denique per iracundiam proferuntur. His accedunt illa, quae propterea saepe numero ridentur, quia novitatem in se quandam habent: eadem ali-

aliquando silentii vis est cum stupore quodam conjuncti: nonnunquam vero ipse risus salis in se aliquid habet, praesertim si, nulla oblata occasione, excitetur.

Verum de illo jocandi genere, quod in verbis positum est, satis mihi jamdudum dixisse videor. Fere enim his terminis continetur, qui à nobis utcunque sunt praescripti. Illa vero urbanitas, quae operatione quadam, actioneque consistit, etsi partes habeat infinitas, certis tamen principiis circumscribi possunt. Verum in utroque illud praecipuum est, audientis semper opinionem fallere, atque antevertere, idque fere respondere, quod ille minime expectat. Quod eo majorem plerunque in se venustatem habet, si vel fraude aliqua, vel dissimulatione, vel reprehensione, vel scommate, vel comparatione exornentur. Et quanquam omnium Facetiarum ea vis est, ut risum moveant, idem tamen effectus non est in omnibus. Aliae enim in se puram, jucundamque modestiam habent: aliae nunc occultam, nunc apertam acerbitatem: in quibusdam lascivia quaedam apparet: in multis permagna ad risum, eademque repentina incitatio: in nonnullis, quo magis tecum evolveris, eo profusius riseris. In multis pudor inest, in plerisque iracundia.

Verum in omni sermone etiam atque etiam praevidendum, quo astantium animi propendeant. Aërum-nosis siquidem hominibus jocus atque ludicra aerumnarum incrementa sunt: Quorundam enim aegritudinum ea natura est, ut quo plura iis medicamenta adhibeantur, eo deteriores fiant.

Curialis itaque quoties in urbanitatem inciderit, ut comes, & facetus habeatur, meminerit quid tempori, quid loco, quid illis qui adsunt, quid sui ipsius dignitati conveniat: in ea semper non insistat, ne scurrilis dicacitas habeatur: nedum frequentius, quam par est, affectet, ne fastidiosus fiat: virus atque acerbitatem evitet, ne aut occulte invidere, aut aperte odisse putetur.

Denique nec gratiosos, potentesque impetat, quod esset stultitiae: nec afflictos, miserosque, quod esset crudelitatis: nec flagitiosa commemoret, quod vanitatis: nec in eos invehatur, quos urgere non debet, quod esset

esset imprudentiae. Quorundam enim ea est inscitia, ut se putent toties dicere atque mordere debuisse, quoties id quoquo modo possunt facere. Quo in genere sunt illi, qui, ut ingeniose loqui videantur, nobilissimae cujusque mulieris famae parcendum non putant: quod & flagitiosum est, & gravissimo supplicio dignum. Focinarum siquidem hac in re ea ratio est, ut miserandae potius, quam irridendae videantur, cum arma non habeant, quibus ipsae se defendant. Verum ad istam tam diligentem cautionem illud adjungi debet, ut is, qui se facetum esse velit, aptam quandam à natura fabricam ad omnem urbanitatem habeat, ut talis ipso vultu, fronte, gestuque appareat: qui quo constantior, atque moderatior est, eo omnia argutiora, & jucundiora putantur.

Verum ad Te, Frederice, revertor, qui cum in hoc tam arido meo arbusculo, rationibusque jejunis, acquiescere sperasti, adeo te illius jam diu credo poenituit, ut in illud vile diversorium Montefiorensē intrasse videretur. Probe itaque meo iudicio feceris, id quod est viatoris experti, si ex isto te tam ignobili hospitio quam primum expediveris, pauloque ante horam consuetam surrexeris, quo melius incepto jam itineri consulas. Immo vero, inquit Fredericus, in hospitium adeo commodum & peropportunum delatus mihi videor, ut diutius hic, quam constitueram, persistendum existimem. Acquiescam equidem, donec ista tam grata oratio expectatum finem pertigerit. Restat adhuc aliquid, de quo in initio commemineras, nimirum de illis jocis dicere, qui faceta quadam actione, seu operatione consistunt: quos in ista Latini sermonis inopia Ludicra liceat appellare. Quibus si nos privatos esse patieris, injuriam facies universis. Verum cum multa nobis egregia de facetiis retuleris, in iisque nos Principum, Imperatorum, Pontificum exemplo confirmaveris, non dubito, quin etiam in Ludicris tantum nobis animi, atque audaciae addideris, ut eadem in te ipsum contorquere non pertimescamus. Subridens hoc loco Bibiena, nae tu quidem, inquit, in eo primus eris, sed nec aliquid fortasse proficies: adeo enim saepe iisdem jam antea ludificatus sum, ut valde mihi cavere soleam, non secus quam

canes,

canes, qui ubi aquas calidas perfenserunt, frigidas etiam exhorrescunt. Sed quoniam de istis pariter me aliquid vis dicere, paucissimis mihi videor istuc negotii posse absolvere.

Ludicrum siquidem, mea sententia, nihil aliud est, quam facilis quaedam, & amica fallacia, quae aut omnino displicere non potest, aut certe perexiguae. Et quemadmodum in Facetiis ridetur, si praeter spem respondeatur, ita quoque in Ludicris, si quicquam praeter opinionem agatur. Quisquis enim illa sine diligenti quadam ratione aggreditur, eundem saepenumero offensae, aliquando rixae, nonnunquam inimicitiae, consequuntur. Ex eisdem fere locis illa derivantur, quibus sales & facetiae: qui ne saepius repetantur, hoc unum dico, ludicri duo esse genera, quorum utrumque in plures deinceps species distribuere licebit. Horum unum tum demum perspicitur, cum jucunda quadam & subtili arte quisquam decipitur. Alterum cum positus quasi tendiculis homines sic inescamus, ut ultro ipsi sese circumveniant.

Primum illud ejus omnino generis est, cujus illud fuit, quo Castilio quidam Hispanus usus est, ut duabus foeminis illustribus, quas nominare non libet, fucum faceret. Et quorsum, obsecro, inquit Ducissa, non libet nominare? Nollem equidem, inquit Bibiena, graviter eas & iniquo animo ferre, quae dicam. Tum arridens suaviter Ducissa, non est hercle, inquit, ut reor incivile, etiam apud magnos Viros ludicre versari. Saepe id Duci Frederico, Alphonso Aragoniae Regi, Isabellae Hispaniarum Reginae factitatum audiui, & tamen non modo non aegre eos tulisse, sed summis etiam beneficiis eosdem affecisse, qui id facerent. Hic Bibiena, ne ista quidem spe adducar, ut eas nominem. Perge igitur, ut voles, inquit Ducissa. Tum ille, Non ita multi dies elapsi sunt, ex quo in eam Aulam, de qua nunc agitur, Bergamascus quidam pervenit, ut Nobili cuidam Aulico inserviret, ita concinne omni ex parte vestitus, ut quanquam per omne tempus aetatis, armentis, pecudibusque excubasset, tamen quamdiu taceret, Equitem strenuum judicares. Foeminis interim hisce Nobilibus serio relatum est. Hispanum quendam

Cardinalis Borgiae famulum, nomine Castilionem, hominem peracutum, musicum, saltatorem egregium eo loci pervenisse, quem cum propter nominis celebritatem vehementer convenire desiderarent, emisserunt qui eundem investigarent: cumque illum honorificentissime excepissent, sedere jubent, imperare quid velit, denique caute eundem & curiose alloquuntur, cum pauci interim, qui interfuerunt, bubulcum esse Bergamascum satis cognoscerent. Quem cum ab istis mulieribus tanti fieri vidissent, rident homuncionis rusticitatem, eoque magis, quia ille semper nativo, id est, horrido, incultoque sermone utebatur. Verum istaec proinde omnia jucundiora fuerunt, quia Nobilium quorundam astu foeminis hisce persuasum erat, fuisse hunc veteratorem callidissimum, omnesque linguas percaluisse, praesertim vero Mediolanensem. Unde illum omnia consulto ementitum putabant, & saepius se invicem cum admiratione intuentes, Dii boni, inquirunt, iste homo barbaram illam & rudem linguam quam praeclare imitatur. In isto errore, cum aliquantulum perstitissent, lateribus omnes ridendo doluerunt, denique & ille quam nobili loco natus esset, satis certis indiciis ostendit, & foeminae tandem aliquando non sine magna molestia, qui vir flet, plane persentiunt.

Istius generis Ludicra indies videre licet, sed ea omnino sunt longe jucundissima, quae primum terrorem nobis aliquem injiciunt, deinde tutos & securos reddunt. Ridemus enim profuse, cum ita nos deceptos intelligimus, ut cum nihil timendum esset, valde tamen timeremus. Cum in Paglia aliquando peregrinarer, ita casus ferebat, ut eodem tempore tres facundi comites eo ipso in loco una essent, quorum duo Pistoenses, tertius Pratenfis erat: hi cum primum coenassent, utiplerunque sit, tesseriis chartisque pictis ludunt, in eoque ludo ita profuse diuque resisterunt, ut uni Pistoensium nihil omnino pecuniae restaret, adeo ut post innumera-biles execrationes & perjuria, cum se caeteraque omnia Diris, Stygibusque devovisset, lecto se, somnoque committit. Alii cum aliquandiu lussissent, in eum qui dormitum ivisset, ludicro aliquo uti constituunt, eumque cum alte dormire perspicerent, candelas omnes, ignemque

nemque extinguunt, strepitum deinde magnum edunt, easque voces serio emittunt, quas illi solent, qui chartis avidissime contendunt. Quibus ille paulum expectatus, cum eos colloquentes, ludentesque audiret, oculos sensim aperit, cumque nihil luminis persentisceret. Quid malum, inquit, sic tota nocte vociferatis? quod ubi primum dixisset, quieti rursus se dedit. Illi nihil respondent, sed in eo, quod sunt exorsi, solícite eousque persistunt, dum ille magis expectatus mirari coepit, & plane obstupescere: cumque nihil aut lucis, aut ignis perciperet, quomodo, obsecro, inquit, chartulas vestras sine lumine videtis? Tum ex his alter, credo hercle, inquit, oculos tibi pariter cum nummis esse exhaustos. Annon binas hic lucernas vides? Ille, qui lecto attonitus decumbebat, cubito se erigit, & quasi ira permotus, aut ego, inquit, coecus, aut temulentus sum, aut tu ementitus es. Illi statim se erigunt, eique persuadent joculari se, eisque prorsus velle illudere. At ille, mehercle, inquit, nihil video. Illi contra admirari incipiunt, & alter alteri susurrando, vereor profecto, inquit, ne nimis verum sit, quod dicit. Lucernam mihi, obsecro, porrigito, ne aliquid forte mali in oculis lateat. Nunc denique miserrimus iste se cassum luminibus certissime putavit, & in luctus acerbissimos incidens, o me infelicem, inquit, qui ita subito occaecatus sum: Divamque Virginem de Loretto precari coepit, ut nuperrimis illius execrationibus & infandis juramentis ignosceret. Non destiterunt duo comites illum quoquo modo consolari: affirmantes fieri non posse, quin eos videret, istamque fortem tantummodo imaginationem & phantasma esse. At ille, o Dii boni, inquit, non est istaec hallucinatio, nihilo melius video, quam si omnino nullos haberem oculos. Verum ipse visus, inquiunt illi, satis clarus est, deinde alter alteri, vide quaeso, quam facile oculos apperiat, eosdem quam leviter replicet, quamque aspectu primo sani, pulchrique videantur. Tum ille perditus moerorem, lachrymasque ingeminat, & à Deo vindice misericordiam imploravit. Illi contra hortantur, ut sanctam peregrinationem nudis tibiis, pedibusque, Divae Virgini de Loretto solenniter devoteat: seque interim pollicentur Aquapendentem, aliasque villas adituros, ut medicorum

ope atque ministerio uterentur. Hic ille homo lugubris inflexis misere genibus, non sine magna lachrymarum vi, summaque poenitentia, sanctissime vovet, nudum se & humilem Sanctam Mariam de Loretto visurum, oblaturum porro eidem binos oculos argenteos, nihil carnis Diebus Mercurii, nihil ovorum Die Veneris velle comedere, denique in honorem Beatæ Virginis diebus quibusque Sabbathi, pane & aqua solenne jejunium per totam ætatem velle observare, modo illa visum eidem non dedignetur retribuere. Duo interim illi comites in alterum cubiculum ingressi candelam accendunt, & ad istum denuo miserum, non sine summo risu, redeunt, qui etsi illos statim dolores, quibus credibile est fuisse confectum, exuere posset: anteriore tamen terrore ita percussus est, ut non modo non ridere, sed ne eloqui quidem posset. Illi interim eundem quasi in extasim delapsum agitare & convellere non destiterunt, jubentque meminisse omnia illi vota proinde præstanda, quia imploratam tam sincere gratiam, atque opem obtinisset.

De altero illo Ludicri genere, id est, cum se ipsum quis decipit, aliud vobis exemplum non proponam, quam id, quod mihi ipsi nuper contigit. In novissimis enim Lupercalibus, seu Carnisprivio, Cardinalis Sancti Petri ad Vincula, qui satis novit, quam amem cum religiosis hominibus joculari, quoties personatus fuerim, Aragonensi aliisque Cardinalibus comitatus, uti Romæ mos est, ad vici mercatorii fenestras accedit, ut larvatos prætereuntes videat. Cumque rem omnem ex animi sententia disposuisset, Ego quoque illac personatus præteriens, Franciscanum quasi animo valde suspensum, atque hæsitantem conspexi. Prædam mehercle opimam nactus videbar, ad eamque non secus, quam milvus rapax, ad volo. Primum illius nomen sciscitor, & hominem satis agnoscere simulo, deinde illi persuadeo, Censorem jam civitatem obire, eumque querelis instigatum sursum deorsum quaerere, nihil ut reliquum sit, nisi ut mecum Cancellariam adeat, in qua tutus delitescat. Ille tremulus & exanimatus nescit quid faciat, idque unum dubitare visus est, ne, si procul à Celsi fano secederet, manus illi injicerentur. Ego illum valde consolor, & adeo

se

se sibi restituo, ut mihi a tergo equum ascenderet, tum demum gnaviter rem gestam putabam. Equum continuo per vicum mercatorium praecipitem ago, nunc fremitu insultantem, nunc expatiantem calcibus. Vos interim apud vos perpendite, quam operae pretium fuerit Franciscanum videre equo una cum personato insidentem, nunc vestibus displois, nunc capite vacillante, semper quasi in terram occasurus. Istuc adeo universos spectaculum commovebat, ut e fenestris ova putidiuscula projicere quisque occiperet, tanta multitudine, ut grandinem vix credam e nubibus crebrius densiusque decidere. Ea etiamsi me omnia contaminarent, nihili tamen faciebam, quia personatus eram, omnemque hunc risum & chachinnum non in me, sed in illum concitatum putabam, adeo ut saepius per plateam obequitarem, illo malo Genio mihi a dorso & quasi humeris inhaerente. Et quanquam ille me obnixe rogaret, ut ei discedere per me liceret, ne illius Habitui tam gravem notam inurerem, furtim tamen ab affeclis quibusdam ova mutuatus est, & me quasi vehementer complexus, ne caderet, eadem mihi nunc in sinum, nunc in collum, nonnunquam in frontem compressit: denique cum omnes, & me impetendo, & deridendo defessi essent, desiliit iste nepos, & capite nudato, magnam ostentat comam. Et quod multo deterrimum erat, quid agitur, inquit, Domine Bibiena? me ne ignores, qui in Equili S. Petri ad Vincula equiso sum, idemque qui mulae tuae custodiendae inservio? Hic ego graviore ne dolore, an iracundia, an pudore commoverer, non intelligebam. Ut cunque res erat, domum demisse fugi: nec insequente die in publicum prodire audebam. Nam non solum in id tempus, sed in hodiernum fere diem ille risus protrahabatur, quem cum jam iterum istis repetendis renovassent, pergit in hunc modum Bibiena.

Est illa etiam non injucunda Ludicri ratio, quemadmodum in facetiis cum aliquem credimus id velle facere, quod re ipsa non est facturus. Ego cum vespere quodam in Fani Leonis ponte una cum Caesare Boccadello essem, quoniam neminem adesse videbamus, quasi ad palaestram accingeremur, alter lacertis alterum comprehendimus: id dum joco facimus, praetereunt fortetortuna

tuna duo Galli, nosque serio contententes suspicati, pugnam conantur dirimere, & quae res sit, solícite expostulare. Tum ego ferte, inquam, obsecro, opem, infœlix iste homo certis quibusdam temporibus lunaticus est, jamque mirifice obnititur, ut se de ponte in flumen præcipitet. Illi continuo accurrunt, mecumque comprehendunt fortiter. Ille me sæpius stultum & dementem appellans, valde contendit e manibus se nostris propriere. Quodque id facit serius, hoc illi eum constringunt durius. Populus interim, ut est avidus contentionum spectator, undique se circumfudit, & ut quisque robustior erat, ita Caesari manum velocissime injicit. Ille cum jam ira efferbuisset, pugnis, pedibusque proximos quosque obrudit, & quanto majori impetu hoc facit, tanto certiora illius insaniae argumenta colligunt: adeoque fortiter comprimunt, ne in flumen feratur, ut distractum, contortum, iracundia pallidum, furentem, pileo vestibisque spoliatum, ad diversorium per vim deportarent: ita nihil profecit contradicendo, & quia Galli minime intelligebant, & quia ego, qui illos adjuvabam, semper hominis stulti, miserieque insaniam deplorabam.

Ludicra igitur, uti jamdudum diximus, latissime patent, eosdem tamen locos habent, quos facetae. Infinita etiam eorundem quotidie exempla videmus, sed ea sunt omnium jucundissima, quae à Boccacio in suis Novellis recitantur: ut ea, quibus Bruno, & Buffalmacco in Calandrinum, & Simonem sunt usi. Aliae sunt etiam Foeminarum fabulae, quae & facetae sunt, & percutae. Multos equidem novi in isto genere praestantes viros, sed unum inter caeteros egregium Pontium Sici-liensem, qui Patavii jam diu studuit. Is cum rusticum quendam vidisset, qui capos duos altiles venales habebat, eosdem emere simulavit, cumque de pretio consensus esset, eundem orat, ut cum eo una ad cubiculam eosdem deferret, quod si faceret, praeter constitutas pecunias, aliquid etiam, quod ederet, daturum. Annuit rusticus: Pontius deinde illum ad pyramidem deducit campanariam, circularem, rotundam, ab ecclesia omni ex parte divisam, prope quam angiportus erat. Ubi cum paulum constitissent, ego, inquit Pontius, istos capos cum socio quodam meo deposui, istius pyramidis cir-

circuitum non esse quadraginta pedum, & ut hoc prius experiar, quam domum venerimus, crassius istuc filum comparavi. Quod cum è manica depromeret, unum ipsius finem rustico dat, eumque jubet consistere, ipse reliquum tenet. Quo cum pyramidem dimetiri conaretur: Ex opposita parte, ubi diverticulum erat, filum claviculo parieti affigit, ipse interim cum capis per angiportum discurrit. Rusticus cum aliquandiu stetisset, mensurae exitum praestolatus, quid, inquit, agis? quid tantisper moraris? Quod cum crebrius iterasset, quid rei erat videre constituit: cumque eo pervenisset, vidit filum non à Pontio, sed à clavo teneri. Exiguum mercede duorum caporum pretium. Multa istius generis alio de Pontio commemorantur, & apud Majores nostros de Gonella Meliolo, aliisque nonnullis. Hodie vero Seraphinus, & Marrianus, & alii, quos cognoscitis, innumerabiles cum primis celebres existunt. Ista mercede jocandi ratio in iis laudatur, qui nihil aliud profitentur.

Verum Curialis nostri Ludicra immoderata quadam & illiberali licentia vacare debent. Cavere sane oportet, ne dum jocus esse velit, furacem aliquando putent. Ut multi circulatores, & circumforanei, qui vulpina quadam astutia freti, nusquam non excurrunt, variamque personam induunt, ut quidvis sordide lucrentur. Nihil itaque acerbe, nihil violenter faciat: mulierum in jocando, quemadmodum reliquis in rebus, praecipuam quandam rationem habeat, praesertim si quid sit, quod earum honestati, pudicitiaeque possit officere. Tum Gasparus: nimium sane propenso in mulieres animo es. Cur, obsecro, Virorum in Foeminas major, quam foeminarum in viros respectus, cautioque adhibetur? nonne tanti nobis honos noster esse debet, quanti illarum illis esse solet? num mulieribus liberum erit homines dictis, sententiisque configere, illi vero vel prorsus obmutescant, vel gratias agent? Non negarem equidem, inquit Bibiena, eisdem legibus teneri mulieres in joco, ludicrisque, quibus viri addicuntur: majore tamen libertate homines illae notare possunt, si quid in vita erratum sit, quam illas viri. Quoniam ipsi nos, quasi jure quodam stabilitum esse volumus, ne nobis fraudi fit,

fit, aut ignominiae, liberius aliquanto vivere. In foeminis vero tanti momenti est infamia, ut five vera, five falsa, haud facile deleri poterit. De illarum itaque pudicitia, quoniam adeo anceps, atque periculosus sermo est, aliis in rebus urgeantur, illam nefas sit contingere. Cum enim ridiculi ea vis sit, tam graviter ut urat: iis limitibus egreditur, qui Generoso jam antea sunt praescripti. Hic cum paulum respiraret Bibiena: huic libertatis nostrae scrupulo, inquit Fregosus, sic potest Gasparus satisfacere: nimirum foeminis, quoniam viris imperfectiores, indignioresque sunt, nulliusque ex se ipsis virtutis participes, froenos quosdam esse injiciendos, ut quod sua sponte non facerent, ignominiae & turpitudinis metu aggrederentur. Continentia vero in illis maxime necessaria putatur, ut certius nobis de liberis nostris constet. Necessitas itaque hominibus videtur imposuisse, ut omni artificio atque industria mulieres ad eandem impellant: in reliquis vero rebus, quam laxissimas habenas concedunt, nihilque existimare solent, illae quantumcunque inchoelicer & praepostere faciant. Cum itaque mulierculis directae rationis cursu atque tramite in caeteris omnibus recedere liceat, si illis in rebus eas mordere conemur, quas iudicio nostro eis concessimus, illae minime commotae, nos minime faceti videbimur. Risus enim, ut à te praeclare dictum est, rebus commovetur inter se dissidentibus. Tum Ducissa. Siccine, Fregose, de mulieribus disputas, & quereris tamen, quod te non ament? Non queror hercle, inquit Fregosus, quin gratias potius ago. Nam me cum minime diligant, nec ego vicissim devinctus sum, ut illas amem. Neque ego meam nunc sententiam interpono, tantum eas rationes ostendo, quas Gasparus jam antea proferre potuisset. Operae pretium certe mulieres facerent, inquit Bibiena, si te, & Gasparum tam graves inimicos reconciliare possent. Non sum equidem inimicus, inquit Gasparus: sed tute videas, ne cum viris inimicitias exercere videare: Nam si mulierum verecundiam usque adeo intactam esse velis, istam illis quoque legem imposuisses, ne ea in re viros aliquando taxarent, quae nobis non minus chara est, quam sua foeminis pudicitia. Cur enim Alonso Carillo non aequelicit

licuit dicere? *Sperabam te me in maritum velle emendicare, quam Boadillae: Putabant omnes fore te laqueo suspensum.* Cur Richardo Minutolo minus licebat Philippelli uxorem ad illas Baias pellicere, quam Beatrici fas erat, Eganum maritum de lecto evocare, ut idem ab Anichino vapularet, cum quo paulo antea concubuiſſet? Quid de altera illa, quae cum filum digito alligaffet, maritum dubitare coegit, num apud ſe eſſet? Iſtaec tu mulierum ludicra apud Boccacium dicis eſſe facetiſſima.

Subridens hic Bibiena, Cum, inquit, mihi id ſolum oneris impoſueritis, Viri Optimi, de Jociſ ut diſſeram, ego conſtitutos mihi fines non praetereo. Juſtas equidem mihi videor jam pridem rationes adhibuiſſe, cur mulierum verecundiae parceretur, eiſque itidem interdixi, ne viros aliquando exulcerarent. Verum illa Ludicra, quae à te, Gaſpare, recitata ſunt, etſi aliquam in ſe notam habeant, omnino tamen mihi non diſplicent: praefertim illud Alonſi, quoniam vel ita longe petitum eſt, vel ita ingenue reconditum, recte ut poſſit affirmari, in alium omnino finem protuliſſe. Aliud illius in eandem audivi multo mea ſententia acerbius & inhumanius. Cum enim Regina per Boadillae Domum praetereſta eſſet, animadvertit caſu Alonſus per parietes omnes, atque portas hujusmodi turpia & infanda animalcula, qualia in diverſoriis obſcurioribus depingi ſolent. Quocirca ad Comitiffam Caſtagnetenſem accedens, vide quaefo, inquit, immanium ferarum capita, quas Boadilla infeſtando, venandoque enecat. Haec etſi apta & peracuta metaphora eſſet, & à venatoribus derivata, qui laudi ſibi gloriaeque ducunt, multarum belluarum capita foribus affigere, inhoneſta tamen jocandi ratio eſt, eoque inviſior, & infeſtior, quia nemini reſpondebatur. Majorem ſiquidem veniam reſponſum habet, & quia provocati, & quia ex improviſo dicimus.

Verum ut ad mulierum Ludicra redeamus, ego quidem illas non hortor maritos ut fallant: quaſdam tamen earum fallacias à Boccacio deſcriptas, à teque ipſo modo commemoratas, ſatis concinnas puto & ingenioſas. Illud tamen Richardi Minutoli multo acerbius eſt, quam illud Beatricis: minusque illa Egano marito, quam ille Philippelli uxori incommodavit. Ille enim aſtu eam
pellexit

pellexit, ut id faceret quod nollet, illa maritum non fellit, nisi ut id faceret, quod vellet. Tum Gasparus, nulla Beatricis iusta excusatio est, nisi amoris, quam viris foeminisque ex aequo concedi puto. Amoris sane affectiones, inquit Bibiena, magnam in se habent cuiusque erroris excusationem: id tamen cuique amantium religiose observandum puto, ut quemadmodum caeteris in rebus, ita quoque in amore, simplice veritate sine fūco utatur. Nam si adeo horrenda sit etiam in hostem proditio, quid erit in eos, quos intime amamus? Ego equidem amatores sinceros, eas poenas, vigiliās, pericula, lachrymas, molestias puto perpeti, omnes illas placendi rationes inire, omnes impetrandi illecebras excogitare, non ut amatae mulierculae corpusculo libidinosē fruatur, sed ut menti purissimae dominetur, eamque glaciem plusquam Adamantinam resolvant, quae tenerimis foeminarum pectoribus saepe numero delitescit. Hanc ego solidam voluptatem, sinceram affectionem, finem denique illum opinor, quo animus vere generosus omnes suas actiones dirigit. Quod si ego mulieris cuiusquam amore deflagrarem, majori mihi emolumento atque voluptati putarem, si eam me ex animo amare cognoscerem, quam si eadem invita ad satietatem usque fruerer: dominum siquidem me tum putarem spirantis mortuae. Quicumque igitur istis Ludicris, quae verius fortasse insidiae nominari possint, id, quod volunt, consequuntur, caeteris injuriam inferunt, neceam tamen suavitatem percipiunt, quae amorī debetur, cum solo corpore sine voluntate potiantur.

Idem de illis statuendum existimo, qui carminibus, philtris, susurris somniferis, vī etiam aperta quandoque in amore utuntur. Munera etiam atque donā amantium voluptatibus nonnihil detrahunt: cum jure dubitari possit, suorumne ipsorum, an munerum gratia diligitur. Foeminarum itaque illustrium amores permagni aestimantur, quoniam ex alia causa, quam sincerissimo quodam affectu, dimanare non possunt. Fere enim non fit, ut se inferioribus insinuent, nisi valde diligenter. Non nego, inquit Gasparus, omnem amantium industriam, lucubrationes, molestias, animi potius victoriam, quam corporis spectare debere: id dico, istas fallacias,

cias, quas tu in viris insidias, in foeminis ludicra appellas, optima esse media, atque destinata, quibus ad finem perveniatur. Quisquis enim corporis dominus est, idem quoque animum possidere videtur. Nam Phillippelli Uxor, si probe memineris, etsi illam Minutoli fraudem multis lachrymis profecuta esset, tamen cum paulo postea in memoriam revocasset, amantis oscula mariti sui quam multo suaviora essent, omnem istam acerbiter in amorem convertit, & Minutoli ex eo semper summo desiderio tenebatur. Vides igitur quod diuturna consuetudine. infinitis muneribus, multisque precibus obtineri non potuit, id hilari unius noctis infania effectum esse. Adeo istuc sive ludicrum, sive insidiae ad animi istius tam inexpugnabilem arcem obtinendam valuerunt. Falsa mehercle conclusio, inquit Bibiena, animos semper muliebres ab eis possideri, a quibus corpora. Tum enim omnes ex aequo foeminae maritos diligerent, quod falsum esse cognoscimus. Verum Boccacius ille, cui tu tantum tribuis, mulieribus absque ratione, quemadmodum tute videris, ex professo hostis fuit. Non sum certe hostis, inquit Gasparus, illud tamen vere ausim affirmare, perpaucos viros, quorum spectata virtus est, foeminas vel tantuli aestimare, etsi id nonnunquam simulent, cum ita ferat occasio, usus, atque necessitas. Tum Bibiena, istaec, inquit, oratio non mulierculis solum injuriosa est, sed illis etiam hominibus, qui easdem suspiciunt, & reverentur. Sed ego de Ludicris pergam dicere, nec unquam tam difficilem mulierum defensionem contra adversarium tam gravem suscipiam.

Huic itaque sermoni finem imponam, qui longior fortasse videtur, quam par erat, aliquanto etiam injucundior, quam expectabatur. Et quoniam istas ego Dominas adeo modeste video consistere, omnesque injurias ita aequo animo sustinere, non dubitabo posthac in Octaviani sententia acquiescere: nimirum, dum earum pudicitiam verbis non violemus, reliquis in rebus ignominiosam dicacitatem eas nihili pendere. Magna hic Mulierum pars in pedes sese erigunt: & quoniam Ducissa signum dedit, in Gasparum continuo ridentes feruntur. & ut Orpheum quondam debacchantes

tes illae, ita quoque Gasparum istae convellere simulant, nunc, inquit, videris, num nostra nobis fama parvi momenti fuerit. Ita insurgendo, ridendoque somnus, qui omnium jam fere oculos opprefferat, omnino excussus videbatur. Tum Gasparus, videte, obsecro, inquit, quam egregia rationum momenta habeant, quae rationum vice, vim atque minas adhibent: quod quoniam ita est, relinquamus verba, & cum verberibus liceat discedere. Non licebit, inquit AEmilia, nam tu cum Bibienam longa oratione anhelantem, atque fessum videris, in Mulieres ignaviter invehi coepisti, neminem putans superesse adversarium. Verum in aciem istam, militem recentem, eumque strenuum mittemus, qui tecum in ista, quam speras, impunitate digladiabitur.

Deinde in Julianum conversa, qui haecenus fere conticuit. Tu, inquit, honoris muliebris ubivis gentium patronus existimaris. Nunc est, cum illo te nomine dignum ostendas, & quanquam vix satis praemii jam antea tuleris, tamen nunc cogita, cum inimicum tam infestum profligaveris, omnes tibi mulieres devincies: quae si quando parem tibi gratiam non retulerint, in omnem tamen aeternitatem istius beneficii obligatio propagabitur.

Tum Julianus: multum certe honoris inimico videris tribuere, amico parum: cum in mulieres a Gasparo nihil dictum sit, quod a Bibiena non sit abunde refutatum. Istius profecto rei unusquisque credo nostrum satis sibi conscius est, hominem vere Curialem quam probe deceat mulieres plerasque revereri. Vix enim humanum, vel prudentem iudicamus, qui earum vitae, atque moribus notam aliquam inurat, five serio id fiat, five simulate. De rebus itaque tam apertis, & pervagatis disputare, nihil esset aliud, quam de manifestis dubitare. Octavianum equidem rationis metas praeteriisse puto, cum mulieres diceret natura esse imperfectas, nec virtutis cujusquam ex se capaces, nec alicujus momenti, si cum hominibus conferantur. Et quoniam quorundam auctoritati tantum tribuimus, ut eisdem credamus, five minus vere, five minus serio loquantur: adducor hercle ut credam Gasparum in Octaviani verbis facile nimium acquievisse, cum viros sapientes diceret foeminas nihili facere,

facere, quod est a veritate alienissimum. Vix enim egregium virum comminisci possum, qui mulieres permagni non aestimaverit: quarum ego virtutes, atque dignitatem hominum rebus gestis nusquam postponerem. Tamen si in controversiam atque dubium ista mulierum causa veniret, vereor, ne eo apud nos minus valeret, quia Curialis adeo omni ex parte absolutus a nobis descriptus est, ut quisquis divinum illius ingenium, virtutemque contempletur, mirum ni mulierum actiones ab eo longe abesse existimet. Verum si aequa lance librari ista velimus, homines non minus acuti atque eloquentes, quam Ludovicus Comes, atque Fredericus, optandi essent, qui Foeminam perinde Aulicam omnibus tum animi, tum corporis dotibus ornatam nobis proponerent, uti ille noster Curialis ab illis Hominibus est honorificentissime expositus. Quod si fieri posset, non dubito, veritate praesertim suffragante, quin illud plane perspicuatur, non esse minores mulierum, quam hominum, virtutes. Immo vero multo majores, inquit AEmilia, idque vel ex eo licet judicare, quod virtutes omnes foemini generis sunt, errores vero vitiosi masculini. Arrisit hic Gasparus, & in Nicholaum Phriseum conversus, quid tibi, inquit, Phrissi, de istis videtur? Doleo equidem, inquit Phrissus, Julianum, cum sapiens sit, AEmiliae blanditiis adeo delinitum & evictum esse, ut id proferre non dubitet, cujus me illius gratia vehementer pudet. Subridens hic AEmilia, immo tua te ipsius causa pudebit, inquit, cum Gasparum videnis rationum momentis superatum, & tuum, & sui ipsius errorem confiteri, eamque veniam efflagitare, quam illi nos non concedemus.

Tum Ducissa, quoniam, inquit, sero jam est, illud totum in crastinum differemus: & Juliani consilii adducti, priusquam ad disputandum progrediamur, Foeminam Aulicam una adducemus omni virtutum genere non minus instructam, quam Curialis ille, qui ab istis Nobilibus adeo curiose institutus est. Faxit Deus, inquit AEmilia, ut nemini hoc negotium demus, qui cum Gasparo tacite sentiat, ne pro muliere illustrissima, culinariam nobis aliquam, aut operariam proponat. Certe quidem, inquit Phrissus, haec sunt mulierum officia,

nisi nimium forte vobis ipsis placueritis. Tum Ducissa: magna mehercule mihi in Juliano reposita spes est, qui non dubito, quo est acumine, atque judicio, quin illud omne, quod in muliere perfectum, atque exquisitum esse potest, luculentissimis verbis exprimet: ita penum instructam habebimus, quo falsas Gaspari accusationes refellamus.

Nescio equidem, Serenissima, inquit Julianus, an consilium in ea re tuum approbem, quod istam mihi tam lubricam & scopulosam provinciam imposueris. Nam, ut ingenue fatear, satis sentio, quam imparem tantae rei facultatem habeam. Neque vero Comiti, aut Frederico ulla ex parte conferendus sum, quia inaudita quadam facundia cum nobis Curialem efformarunt, qualis hactenus nemo fuit, neque, ut credo, unquam erit. Tamen, si ita vestrae Serenitati videbitur, istud onus suscipiam, iis conditionibus, quibus superiores illi: nimirum cuique ut liceat, quoad volet, objicere, quod ego non contradicendi studium, sed differendi adjumentum putabo. Quo cum errores quosdam interdum revocavero, absolutam illam, quam quaerimus, Aulicam tandem fortasse aliquando reperiemus.

Spero sane, inquit Ducissa, adeo solidam tibi orationem fore & accuratam, parum ut contra adferri possit. Huc itaque animum advorte, in eoque cogitationes omnes altius desige, istamque Foeminam sic effinge, ut nostros adversarios pudeat affirmare, eam non esse cum viro Curiali comparandam. Fredericus interim fileat, nimis ille quidem accurate suum virum exornavit, cum eidem foemina nostra conferenda sit. Parum, aut potius nihil restat, inquit Fredericus, quod ultra adjiciam: & si quicquam animo jam antea conceperam, eadem omnia Bibienae facetiae, atque ludicra excusserunt. Si ita res est, ut ais, inquit Ducissa, istuc rursus crastino mane reversi, utrumque laborem absolvemus. Quod ubi primum dixisset, omnes continuo erecti, & summa cum reverentia Ducissae, VALE, dicentes, cubiculis sese suis committunt.

D E
C U R I A L I
S I V E
A U L I C O.

LIBER TERTIUS.

PYTHAGORAS ille egregius jam olim Philosophus, uti memoriae proditum est, subtili quadam & exquisita indagatione Herculei corporis mensuram solertissime investigavit. Spatium siquidem illud, in quo, unoquoque lustro, Olympiades in Achaia prope Elidem coram Jovis Olympici Templo celebrabantur, ab ipso Hercule censum cognoverat. Cujus cum stadium sexcentorum & viginti quinque pedum esset, & illis tamen stadiis aliquanto spatiosius, quae a posteris illius in nonnullis Graeciae partibus constituta erant, cum totidem tamen pedes continerent: facile Pythagoras ex illa proportionem animadvertit, quanto Hercules reliquis hominibus pede longior esset: eoque corporis magnitudinem ex pede collegisset, eundem reliquis tanto proceriorem dijudicavit, quanto illius stadium caeteris omnibus longius, & spatiosius extiterat.

Tu itaque, Mi ALFONSE, eadem omnino ratione ex ista tam exili totius parte, conjectura facile consequi poteris, URBINATIUM Aula quanto caeteris omnibus Italiae Regnis augustior fuerit, atque excellentior. In qua si ludi omnes, jocique, quibus ad animi tantummodo relaxationem utimur, reliquarum Civitatum oblectamentis superiores fuerunt, quid de virtutum exercitiis atque operationibus dicendum erit, quibus omnium illic animi devoti atque consecrati videbantur? De istis sane rebus, nescio quomodo, sed confidenter tamen praedicare libet. Neque hercle valde extimesco, num mea fides in dubium cuiquam veniat: cum eas antiquitates non coner attingere, in quibus, quicquid libuerit,

liceret effingere, sed eos tantum Homines oratione illustrare, quorum res gestae, vitaeque consuetudines recenti, eadēque fideli viventium memoria confirmantur. Ego vero, si quid in me ingenii, atque industriae sit, omnes nervos intendam, ut hanc tam incredibilem illius Aulae celebritatem ab oblivionis invidia vindicem: eosque homines posterorum nostrorum animis ita prorsus quasi viventes spirantesque relinquam, ut hujus aetatis foelicitati nonnulli forsitan deinceps invidiant. Nemo siquidem omnium est, qui, cum de rebus antiquissimis legerit, majorem animo earum opinionem non concipiat, quam scriptorum quisquam licet exactissimorum exprimere poterat. Nostrum quoque istae quaecunque opusculum, ubicunque in hominum manus ceciderit, nisi forte virorum foeminarumque Nobilium aspectu indignum videatur, non dubito, quin facile effecerit, ut URBINATIUM Aulam longe illustriorem existiment, quam quae a nobis crasso & levidensi filo depingitur. Quod si tanta in me eloquentia esset, quanta illorum Hominum virtutem gloriamque exaequaret, alio suasu atque testimonio illis non esset opus, qui ista nunquam conspexerunt.

Cum igitur omnes insequenti die in locum sese consuetum recepissent, summoque silentio usi confedisissent, in Fredericum, atque Julianum oculos universi conjiciunt: & quis eorum huic tam optatae disputationi foelix principium daret, vehementer expectant. Tandem Ducissa cum aliquandiu conticuisset, Valde, inquit, Juliane, desideramus universi, istam tuam tam praeclaram Mulierculam intueri: quam si adeo undique nobis ornata non proposueris, ut omnis illius venustas, atque pulchritudo perspiciatur, nos te fortasse suspiciosum & zelotypum suspicabimur. Ego illam, Serenissima, inquit Julianus, si formosam judicarem, alio ornatu minime perpolirem, quam quo tres illae Dae utebantur, cum a Paride conspicerentur. Verum in eadem utcunque exornanda, nisi istae Dominae mihi subsidiariam operam praestiterint, cum optime id possint, vereor, ne non Gasparus solum, & Phriscus, sed reliqui etiam istius societatis Viri Nobilissimi eandem aspernentur. Et quoniam eadem adhuc satis venusta existimatur, melius for-

fortasse fuerit, eandem paululum celare, & Fredericum potius audire, quid sit, quod de Curiali dicendum restat, quem ista mea Foemina necesse est multo fore praestantior.

Mihi quidem, inquit Fredericus, si quid in animo etiamnum restiterit, non est adeo necessarium, quin idem sine dispendio omitti possit. Immo fortasse omnino diversum atque alienum est ab eo, quod a me jam antea dictum est. Et quid illud, obsecro, est, inquit Ducissa? Constitueram equidem, inquit Fredericus, de Ordinibus quibusdam Equestribus dicere insignium varietate celeberrimis, Ut est illud de Sancto Michaelē apud Gallos, de aurea Periscelide nomine S. Georgii apud Anglos, de aureo Vellere apud Burgundios. Istuc etiam putabam adjicere, quibus modis istae dignitates conferuntur, quibus etiam malemeritis auferuntur, quibus initiis sunt ortae, qui illarum Authores fuerint: denique, in quem finem sunt institutae, quoniam eos homines in omnibus Aulis illustrioribus permagni fieri videmus. Ne id quidem omittere decreveram, nisi forte temporis angustia exclusus essem, de diversissimis Aularum Christianarum ritibus & consuetudinibus, de Principum famulitiis, de Conviviis, de Spectaculis dicere. Quod dum facerem, commode mehercule magnus ille Turcarum Imperator & Persarum Sophus sese mihi obtulissent. Nam cum ex nonnullis illarum Regionum Mercatoribus audissem, Nobiles illarum gentium homines magnam virtutem atque humanitatem in dictis factisque praestare, dum vel secum una, vel cum mulieribus commercium haberent: in armorum vero exercitiis, & jocosis quibusque concertationibus magnificos esse, aut potius admirabiles: vehementer sane intelligere desiderabam, quibus demum modis ea conficerent, quae maximo pretio apud eos habebantur: qua potissimum in re illorum magnificentia, & vestimentorum splendor consisteret: quomodo a nostris discreparent, quousque convenirent: qua humanitate viri a mulieribus exciperentur: postremo, qua modestia illis favere solent foeminae, qui eisdem amando inservirent.

Verum, ut ingenue fatear, non est nunc narrandi locus, cum alia dicenda fuerint, nostro etiam proposito

magis convenientia. Immo vero, inquit Gasparus, & haec, & alia istius generis nonnulla cum re proposita melius cohaerent, quam Aulica istaec muliercula: cum eae regulae, quae de viro Curiali praescribuntur, foeminis etiam optime consentiant, quae & loci, & temporis, & reliquorum etiam praeceptorum, quantum Sexus imbecillitas patietur, rationem habere debent non minus diligentem. Quocirca, meo iudicio, praestiterit formulam quandam & quasi praecepta tradere, vel quomodo Principi optime inserviat, vel quomodo corporis exercitiis uti deceat, id est, equitare, luctari, arma tractare, quorum difficultates cognitae perspectaeque habere operae pretium erit. Arrisit hic leviter Ducissa, & Principes, inquit, viros adeo egregios in sua familia vix usquam habent: Corporis vero exercitia Petro Montano nostro relinquemus: Juliano unicam istam Foeminam exornandam tradimus: quam tute jamdudum extimescere mihi videre, cum ex isto nos sermone in alium consulto avoces. Absonum certe, inquit Phriscus, aut saltem minime necessum est, de Muliere fabulari, cum aliquid supersit de viro Curiali dicendum: neque sane convenit, res adeo natura disjunctas simul commiscere.

In magnum errorem incidisse mihi videris, inquit Caesar, nam ut Aula quantumvis illustris & eximia splendorem, pulchritudinemque videtur amisisse, nisi in ea Mulieres frequentissime sint, ita nec Aulicus res magnas & magnopere expetendas aggreditur, nedum sermonem artificiosa illa comitate, atque urbanitate temperatum inire poterit, nisi cum foeminis commercium atque consuetudinem habeat, quarum aspectu, praesentia, atque applausu omnia clariora atque perfectiora fiunt. Arrisit hic Octavianus, Et o fallacem, inquit, escam, qua si homines aliquando capiantur confestim desipiunt atque delirant.

Tunc Julianus in Ducissam conversus: Quoniam Tibi, inquit, Spectatissima, ita visum est, non dubitabo quicquid primum occurrit dicere: valde tamen haerens, atque dubius, ne dicendo vobis non possim satisfacere. Minori certe mihi molestiae esset, mulierem aliquam sic effingere, ut merito totius orbis Regina videatur, quam Aulicam

Aulicam foeminam omni ex parte absolutam: Hujus enim omnino nulla sunt, illius permulta restant exempla, adeo ut si eam coner describere, satis erit DOMINAE cujusdam mihi jam pridem cognitae divinissimas animi virtutes mente cogitationeque complecti, easque dotes verbis exprimere, quas oculis indies perspicimus: & si alia ratione huic muneri satisfacere non possem, tamen vel ipso illius nomine commemorando abunde satisfacerem.

Hic Ducissa, Noli, inquit, fines tibi constitutos praeterire, quin impositis jam pridem legibus animum advorte, Foeminamque Aulicam sic exornato, ut eadem non indigna videatur, cui optimus quisque inserviat. Tam Julianus: Ne autoritate apud me, Amplissima Princeps, minus quam aequum est, valuisse videre, etiam illis in rebus, quas ego vix, aut ne vix quidem praestare possum: ego istam Aulicam pro mea voluntate atque arbitrio efformabo: deinde si aliam neminem obtinere possim, ego illam, Pygmalionis exemplo, tanquam meam amplexabor. Neque vero eadem sum cum Gasparo sententia, qui eadem praecepta & viro Curiali, & Aulicae mulieri convenire existimat: Quaedam enim etsi utrisque fiat communia, alia tamen sunt solis hominibus propria, nonnulla muliebri conditioni tantummodo necessaria. Idem de corporis exercitiis dici potest, Verum, uti mihi videri solet, mores, consuetudines, voces, gestus, tota denique foeminarum actio, virorum dissimillima esse debet. Nam ut istos constans quaedam, solida, ac virilis habitudo decet, ita illas tenera, mollis, delicata, & effoeminata suavitas: incessus, status, motus, oratio, nihil in se virile, nihil turbulentum ut habeant.

Haec itaque principia si illis praeceptis adjunxerit, quae ab istis hominibus Curiali tradita sunt, non dubium est, ut Gasparus modo noster, quin saepius eisdem Foemina uti fruique poterit. Nonnullae siquidem virtutes perinde foeminis, ac viris sunt necessariae, ut pro sapia nobili esse, affectationem curiosam effugere, decorum in rebus omnibus conservare, humaniter apud quosque vivere, futuris prudenter prospicere, nulla superbia, nulla invidia tabescere, nemini detrahere, nusquam

quam contendere: Dominæ, cuicumque inservit, benevolentiam conciliare, eandem perpetuo retinere, denique summa cum venustate eadem omnia exequi & perficere, quæ illum Sexum, atque conditionem decent.

Forma vero in illa multo magis, quam in Curiali, necessaria est. Nam, ut plane dicam, quod sentio, multum illi mulierculæ abest, cui forma deest. Famæ vero, atque hominum opinioni multo accuratius, quam virorum quilibet consulere debet: non solum ut ipso crimine, sed omni etiam criminis suspitione vacet. Difficilius siquidem ignominiae labem mulieres effugient, quam viri, cum pauciores à natura defensiones habeant. Sed quoniam primas viri Curialis partes in rebus bellicis positas esse Ludovicus affirmaverit, illud quoque mihi necessum videtur, de præcipuis Aulicæ foeminae officiis meam quoque sententiam dicere: quod cum fecero, ego maximo impositi muneris momento satisfecisse mihi videbor.

Intermissis itaque paulum animi virtutibus, quas illi cum nostro Curiali communes esse oportet, scilicet prudentia, magnanimitate, continentia, reliquisque nonnullis, quæ omnibus ex æquo foeminis conveniunt, ut sunt illa, sinceram, modestamque esse, mariti facultates, familiam, liberos sollicitè curare: illud præterea in Aulica requiritur, ut jucunda quadam affabilitate, in omni sermone, cum omni hominum genere utatur, tanta loci, temporis, personæ, reliquarumque rerum consideratione, nihil ut exactius: tanta morum, actionisque modestia, nihil ut suavius: tanto acumine ac facilitate, nihil ut concinnius appareat: cumque se in omni tum dicto, tum facto, pudicam, prudentem, dulcem, jucundam, argutam ostenderit, tum illam difficilem & scopulosam, sed tamen vere auream mediocritatem conservet, quam utrisque contrariis septam & quasi obsessam sine scelere præterire non potest.

Nunquam igitur, ut honestior videatur, morosa, & difficilis, & ab humano coetu atque congressu aversa videatur, etiamsi quicquam in sermone petulantius exciderit, ne, dum se velocius atque inhumanius subducatur, vereri videatur, ne diutius manendo, occultum in se aliquid & reconditum prodidisset. Incivilis ista austeritas,

ritas, aut potius odiosa rusticitas appelletur. Neque tamen ut comes, & faceta habeatur, verborum obscoenitatem addat, nec familiaritate intemperata & effroeni utatur: ne illud forte videatur, quod re ipsa non est. Sin eam aliquando necessitas eo detruserit, ut hujusmodi colloquiis turpioribus necessario intersit, astat quasi invite: audiat, sed tamen leviter, utrumque muliebri verecundia perfundens. Illum vero errorem, qui multis communis est, religiose declinare meminerit: nimirum, nec ipsa mulieri cuiquam virulentius detrahat, quod est angusti animi: nec alii detrahenti libentius auscultet, quod est naturae depravatae. Nam quaecunque aliarum mulierum vitia, vel invite, vel cum indignitate, vel cum admiratione audit, facile cuique persuadet, immunem se ab illis malis esse, cum vel illis succenseat, vel minime vera esse credat. Verum illae mulieres futilissimae, quae in aliarum amores curiose inquirunt, easdemque protinus articulatim cum hilaritate quadam effutiunt, & aliis mulierculis invidere videntur, & viros tacite efflagitare, ne consimilem in eis errorem existiment; dumque in risus, gestusque affectatos quosdam incidunt, facile fides fit, tali quoque in re non mediocrem se voluptatem percepturas. Unde evenit, ut homines etiam si inanissimis earum rumusculis diligenter attendere videantur, earum tamen semper in posterum mores deteriores putent. Immo istam illarum in re turpi voluptatem tanquam justas sibi illecebras, atque occasiones arripiunt, de earum pudicitia periculum ut faciant. Qua in re cum sese longius discurrere patiantur, eo subito ignominiae, atque turpitudinis prolabuntur, ut earum congressus, atque commercia homines non modo non desiderent, sed etiam detestentur: cum interim nemo omnium ea impudentia, atque superbia sit, quin castas, honestasque mulieres, velit nolit, reveareatur.

Illa siquidem illarum gravitas cum integritate, atque prudentia temperata, tanquam clypeus atque propugnaculum, hominum improborum temeritati resistit: ex eoque fit, ut unica illarum vox, risus, gestusque minutissimus, si benevolentiam in se tacitam habeant, magis cuique chara & accepta sunt, quam mulierculae alterius,
amoris

amoris indicia quantumcunque aperta. Ea enim, etsi fortasse re ipsa impura atque libidinosa non sit, facillime tamen putatur esse, dum se fastidiosius contrahit, dum liberius rideat, dum profusius, scurriliterque loquatur. Et quoniam illa fere verba, quae certis quibusdam momentis non nituntur, irrita atque puerilia sunt, foeminam Aulicam diligenter oportet excubare, non solum quis sit quicum una loquitur, sed ut illam habeat diversarum rerum scientiam, ut nec desit, quod apposite, & concinne dicat, & illud etiam in omni re iudicium, ut cum placere dicendo putarat, stomachum non commoveat: nec illius aures propriis laudibus obtundat, nec nimio sermone lassum & fatigatum detineat: nec seueris in rebus ridiculis scateat, nec gravia ludicris misceat, nec id sciat, quod nescit, nec laudem ex eo quaerat, quod omnino ignorat: denique affectata omnia, tanquam Scyllam, & Charybdim, evitet. Istis animi dotibus cum se decore instruxerit, tum corporis exercitiis illi Sexui convenientibus utatur: ea tamen venustate, ut in omnibus tum dictis, tum factis dubitetur, prudentia ne major illi, an iucunditas insit: ita illam omnes, non tantum amore, sed veneratione quadam & honore prosequuntur, fortasse etiam non indignam existimabunt, quae cum isto tam magnifico Curiali nostro conferatur.

Conticuit hic Julianus, & paululum ita restitit, quasi orationi finem imposuisset. Tum Gasparus: egregie mehercule Foeminam nobis istam exornasti, magnamque illi praestantiam attribuisti, satis tamen concise & generaliter: Res sane adeo multas atque magnas eidem accumulasti, ut verear, ne eas nominare pudeat, istasque potius optes fore, quam fieri putes: eorum more, qui cum nihil sperent, voluntatem tamen in impossibilibus defixam habent. Istaec ego exactius paulo atque luculentius exprimi desidero, quae sint illa corporis oblectamenta Aulicae foeminae convenientia, quis virorum humaniter excipiendorum modus, quae res illae sint, quarum illa cognitionem habere debet: num prudentia, num animi magnitudo, num continentia? Caeterae quoque illae virtutes involucris quibusdam à te recitatae in quem finem intendant? num ad familiam, quod tamen

tamen illam profiteri non vis, an ad humanitatis officia, & corporis relaxationem? Quod si sentias, tu pol videris, ne istas tantas dotes tam turpi ministerio relegaveris, ut eas prorsus tui, sui que pudeat.

Ridens hic Julianus, non potes, inquit, te continere, Gaspere, quin acerbitalis tuae virus semper in Mulieres evomas. Mihi quidem de ista re abunde satis dixisse videbar, istis praesertim audientibus, quorum nemo, audeo dicere, ita communis sensus hostis est, ut foeminis Armorum, Equorum, Palaestrae, Pilae, reliquarumque rerum usum attribuat, quae solis hominibus conceduntur. Antiquitati mehercule, inquit Aretinus, satis placuit, Foeminas videre nudas cum viris colluctantes: sed illa apud nos, cum aliis nonnullis, consuetudo inveteravit. Ego etiam, mea memoria, inquit Caesar, Foeminas vidi, pilis, armisque ludentes, venantes, equitantes, & aliis quibusque virorum exercitiis contententes. Ad haec Julianus, sed quoniam, inquit, arbitrio meo Domina ista efformanda est, non modo robustis istis, & asperis virorum exercitiis non utetur, sed ea etiam, quae Mulierum propria sunt, illa facilitate, atque cura conficiet, quae à nobis paulo ante descripta est.

In Saltatione igitur nec celeri, nec violento motu utatur, nec in Muscis frequenti illa, & difficili tonorum divisione, quae plus in se scientiae, quam suavitatis habet. Instrumenta vero Musica illius conditioni consentiant. Informe enim turpeque esset Foeminam videre tympanistam, buccinatricem, aut fistulatoriam: istorum enim ea vis & asperitas est, ut lenem illam, dulcem, & decoram Foeminarum mansuetudinem distrahat. Quoties igitur saltandum fuerit, aliquantulum prius exoretur, id ut faciat, in eoque timiditatem quandam, atque verecundiam adhibeat, quae temeritati, atque impudentiae sunt contraria. Eodem accedat ea Vestitus consideratio, ut nec nimis dissoluta sit, quod est rusticitatis, nec nimium mollis, quod est inconstantiae, & levitatis. Sed quoniam Mulieribus à natura conceditur majorem in forma operam collocare, quam viris, quoniam ipsius quoque formae diversa ratio est, summo judicio perpendendum erit, quae vestimenti formula cum primis deceat: quod facile fiet, si pro exercitiorum

ejtiorum varietate Vestes quoque componantur. Quod si ad hilaritatem natura propensior sit, id obnixè contendet, ut vultus, voces, vestitus eidem, uno quasi concentu, suffragentur. Sin paulo severior sit, atque remissior, caetera quoque naturalem gravitatem apte committentur: si obesa sit, si gracilis, si pallida, si fusca, naturam semper artificiosâ solertiâ adjuvet: recte tamen & sapienter, ut quantumcunque delicata & polita sit, nihil studere, nihil affectare videatur. Et quoniam Gasparus illud sciscitatur, quarum rerum notitiam amplecti debeat, quo officio, qua humanitate viros, foeminasque accipiet, & num in istum omnino finem illius virtutes spectabunt, illud vobis confirmare non dubito, eadem illi cognoscenda esse, quae Viro Curiali ab istis Viris eloquentissimis sunt attributa. In illis vero oblectamentis, quae ei non conveniunt, satis est tantum habere iudicii, quantum viris solet attribui in illis rebus, quarum exercitatio eisdem non conceditur, quod meo iudicio satis est, si viros sciant, pro cuiusque benemeritis magis minusve laudare. Et ut ea breviter repetam, quae paulo jam antea commemorata sunt, ego meam istam Aulicam in Musicis, in Literis, in Pictura, in Tripudiis, in Jocis, & Facetiis peritam esse volo, tanta tamen modestia, atque pudore, ut nec opinionem in animis hominum penitus insitam evellat, nec illis praeceptis careat, quibus modo Curialis noster est institutus. Ita in omni congressu, in risu, in jocis, in lepore, denique in omnibus humanitatis officiis grata erunt, quae faciet, omnia. Et quanquam continentiam, magnanimitatem, temperantiam, prudentiam, ad ista quae diximus humanitatis officia pertinere nemo arbitretur, istis tamen omnibus imbutam esse volo, non solum ut omnes hominum condiciones humaniter tractet, sed ut omnium undique virtutum splendore emineat: quibus cum omnes actiones suas conditas habeat, tum eam omnes, tanquam mortalem Deam, intueantur.

Subridens hic Gasparus, mirum hercle, inquit, cum literas, continentiam, magnanimitatem Foeminis concesseris, ni civitatum, & rerum publicarum etiam gubernacula concedas. Licet igitur, si Diis placet, leges

proq.

promulgare, liceat exercitus conscribere, liceat imperare: homines vero pensum filumque, & culinaria edificent:

Arrisit vicissim Julianus, & ista fortasse, inquit, non adeo essent absurda. Nonne Platonem meministi, qui Mulierum vix usquam amicus erat, civitatum, reique bellicae administrationem Mulieribus credidisse? Num non multas existimas reperiri posse, quae illae, non minus quam viri, egregie faciant? sed ego illis ista publica munera non attribui, quoniam Foeminam Aulicam, non Reginam, formare decrevi. Satis, hercule video hesternam te illam Octaviani calumniam velle renovare, id est, imperfectas esse natura Mulieres, virtutum expertes, nullius pretii, si cum hominibus conferantur. Magnús iste utriusque vestrum error esset, si ita serio existimaretis.

Non repetam, inquit Gasparus, quae jamdudum dicta sunt, sed tu mihi aliquid libenter extorqueres, quod istas mihi Dominas offensas reddat, cum tute interim assentatione aliqua easdem amicissimas habeas. Verum ego illas adeo prudentes, & perspicaces esse novi, ut simplicem veritatem, etsi è re sua minus fuerit, magis quam adumbratam gloriae speciem amplectentur. Neque sanè indigne ferent, si homines digniores appellemus: immò ipsae sibi consciae sunt, quam admiranda praedicaveris, quam impossibiles Aulicae Foeminae conditiones praescripseris, quam innumerabiles virtutes excogitaveris, multis jam ut gradibus Socrates, & Cato inferiores videantur. Et, ut libere dicam quod sentio, miror verecundia te non esse praepeditum, quo minus rationis metas tam aperte desereres. Nonne satis fuerat istam Mulierculam, pulchram, prudentem, honestam, affabilem offingere, in humanitatis officiis sine suspitione sapientem, in choreis sine rusticitate gravem, in sale & facetiis sine levitate temperatam, nisi tam incredibilem eorum omnium scientiam attribuisses, easque virtutes addidisses, quas nec ista unquam aetas, nec superiora, credo, tempora in aliquo unquam homine deprehenderunt? Quod vero ad imperfectam Mulierum indolem, ad virtutum ineptitudinem, ad indignitatem attinet, nihil ego quidem affirmare velim: cum istarum, quae ad sunt, Dominarum virtutes orationem meam confutarent,

rent. Id tamen non dubitabo dicere, cum tantorum virorum scriptis, monumentisque commendetur, Naturam semper ad optima niti & contendere, & propterea viros semper, si fieri posset, procreare velle: adeo ut Foeminae quotiescunque generentur, occultus aliquis in Naturae opificio error est, propositoque sine frustratur: ut in hominibus coecis, & claudis, in arboribus, quarum fruges ad maturitatem nunquam perveniunt: ita quoque Mulieres casu aliquo, & fortuito editae videntur, quod facilius perspicimus, si earum actiones cum hominibus comparemus. Ista tamen quoniam Naturae vitia atque defectus sunt, non est aequum Mulieres odisse, nec minoris, quam par est, aestimare, pluris tamen facere, quam illius Sexus angustiae patientur, id mihi videtur insaniae proximum.

Plura in hanc sententiam Gasparum dicturum esse Julianus putavit: sed cum acquiescere eundem videret, frigide mehercule, inquit, de imperfecto Mulierum ingenio disseruisse mihi videre, & licet istas tam subtiles rationes non ingrederer, tamen juxta hominum prudentissimorum auctoritatem, ipsamque adeo rei veritatem respondeo, substantiam cujusque rei essentiamque nec intentionem recipere, nec remissionem. Nam ut lapis, in eo quod lapis est, altero lapide perfectior non est, ita nec homo homine, nec mas proinde foemina, quod ad formalem essentiam attinet: Uterque enim sub hominis specie continetur, & si qua in re differant, accidentarium est, non substantiale. Quod si virum dixeris, etsi non essentia, accidentibus tamen praestantiorum esse, sic vicissim occurro: aut in corpore sunt ista accidentia, aut in animo: si in corpore, quoniam Viri plerunque robustiores, agiliores, leviores, laborum patientiores sunt, cur illi obsecro maximi non fiunt, qui istis rebus maxime excellunt? In bellis vero, in quibus virium atque roboris usus summus est, cur validissimus quisque maximo pretio non esset? Sin autem in animo ista excellentia sit, utriusque profecto Sexui communis erit. Quaecunque enim sub intellectum virilem cadant, eorundem etiam Foeminae sunt capaces: neque unius ingenium rerum subtilitate facilius penetratur, quam alterius: aut si differentia aliqua sit, potiores partes habent

bent Mulieres, Nonne illud tibi Philosophorum axioma jampridem est cognitum, *molles carne aptos mente esse*? Quod si ita sit, minime dubitandum est, quin Foeminae cum molliores sint, aptiores quoque existant, ad rerum sublimium cognitionem, contemplationemque propensiores. Sed ut ista paulum omittamus, quoniam ex illarum actionibus argumenta, judiciumque peti desideras, illud dico, Naturam Mulieres non fortuito, sed certa quadam stabilique ratione procreare. Quas etiam si corporibus non ita validis strenuisque, mentibus etiam placabilioribus fabricavit, multisque aliis qualitatibus virili ingenio contrariis: omnia tamen ad unum eundemque finem, unamque communem utilitatem pertinent. Nam ut illa Muliebris imbecillitas minus animosa est, ita etiam plerumque magis cauta & attenta est. Et proinde matres primum liberos enutriunt, patres deinceps instituunt, & fortitudine quadam id foris acquirunt, quod Foeminae magna sedulitate domi conservant: quod ego non minori laude dignum existimo. Quod si historias antiquissimas, recentisque evolvere placeat, etsi Viri semper de Foeminarum encomiis parcissime scribant, virtutem in Mulieribus semper non minorem fuisse, quam viris, perspicies, multas bella gessisse, obtinuisse victorias, Regna, Respublicas, summa prudentia, summa justitia gubernasse, ea denique omnia fecisse, quae homines sibi gloriae ducunt. Quid dicam de Literarum scientia atque cognitione? nonne tibi venit in mentem, quot Mulieres in Philosophia, quot in arte Poetica, quot in Jure Civili excelluerint? quam multae cum gravitate accusarint? aliae quanta eloquentia coram Judicibus defenderint? quid adjiciam de artibus mechanicis? quas si omnes percurram, prolixior paulo futura est oratio: verum in re minime dubia testibus utor non necessariis. Quod si igitur nec essentia Viri, nec accidentibus perfectiores sint, quod non tam ratione docti, quam quod magis est, experti videmus, ubi demum ista perfectio est, aut quo loco consistit? At Naturae, inquis, intentio est, semper quod optimum est producere, & proinde hominem semper generaret, si fieri posset, quoties vero Mulier procreatur, naturae segnitiei atque vitium est. Ista sane omnia perneganda mibi,

mihi, & rejicienda videntur. Neque hercle video, cur Foeminam natura procreare non conetur, sine qua humanum genus non posset consistere: cum illa plus, quam reliqua omnia genera rerum & species conservare desideret. Ista siquidem Maris & Foeminae conjunctione procreantur liberi, qui parentibus senio confectis accepta juventute beneficia rependunt, dum eosdem decrepitos fovent, & aliis rursus filiis procreandis renovant, à quibus mutuum vicissim officium expectant: ita natura quasi in circulum conversa aeternitatis seriem complet, & quod est admirabilius, rebus mortalibus immortalitatem tribuit. Cui cum muliebris Sexus non minus necessarius sit, quam virilis, non video cur alterum casu, alterum certa lege natum dicam. Certum id quidem est, naturam semper ad optima contendere, sed unumquodque tamen in sua specie: & non Mari potius quam Foeminae intentam esse. Quod si masculum semper produceret, summa hic imperfectio esset. Nam uti ex corpore atque anima illud fit, quod utraque seorsim parte nobilior est, id est, Homo, ita ex Mare atque Foemina, conservatio totius speciei exoritur, sine qua partes ipsae interirent. Itaque istaec utraque natura sic conjunguntur, ut divelli aut dividi non possint. Nam nec Masculus dicendus est, cui non est Foemina, secundum utriusque definitionem, nec Foemina nominanda est, cui Masculus non est. Et quoniam unius per se sexus tam inchoata & imperfecta ratio est, antiquissimi olim Theologi utrumque Deo attribuerunt. Unde Jovem Orpheus Marem Foeminamque dicebat esse. In Sacris etiam Literis illud legitur, Deum Hominem, id est, Virum Mulieremque ad suam similitudinem effinxisse. Poetae vero quoties de Diis fabulantur, Sexum confundunt.

Hic Gasparus, Nollem, inquit, nos in ista Mysteria sublapsos esse: istae siquidem Dominae nequaquam intelligent, & ego rationes quantumvis firmissimas adduxero, illae tamen aut me credent deteriores partes in me sumpsisse, aut certe simulabunt, & iniquam jamjam sententiam pro arbitrio ferent. Tamen quoniam huc usque sumus ingressi, hoc unum dicam, sapientissimi cujusque iudicio, Virum Formae, Foeminam Materiae comparari: Quanto igitur Forma Materiae praestat, à qua suam existentiam

stantiam habet, tanto quoque viri mulieribus sunt praestantiores. Audivi equidem à magno quodam Philosopho hoc in suis problematibus quaeri, quae ratio sit, cur illum Foemina semper amet, à quo primum vitata sit, Viri e contra cur illas odio prosequantur, quibuscum primo libidinose congressi fuerint. Istis ab eodem Philosopho sic respondetur, Mulierem in illo actu tum primum suam perfectionem assequi, & propterea amare: virum imperfectiorem reddi, & propterea odisse. Cujus rei illud apertissimo argumento esse potest, quod omnes plerunque Mulieres se Viros esse exoptant, dum eas occulta quaedam naturae vis ad rei perfectioris desiderium impellat.

Hic subito Julianus, istae, inquit, miserae Viros se esse non desiderant ut perfectiores fiant, sed ut paulo liberius vivant, eosque servitutis froenos discutiant, quos sua autoritate Homines eisdem injecerunt. Illa vero de Materia & Forma comparatio tua omni ex parte non convenit. Nam nec Foemina adeo fit perfecta ratione Viri, quam Materia interventu Formae, à qua existentiam mutuatur: & Formae quo plus Materiae habent, eo minus perfectae sunt: cum vero solae & per se sint, sunt longe perfectissimae. At Foemina neque suam habet à viro essentiam: & illa ut ab Homine, ita quoque ab ea Homo fit perfectior. Ab utroque enim promiscue procreantur liberi, ab altero seorsim generari non possunt. Amoris vero Muliebris, aut Virilis odii in eas, quas primum complexi sunt, ego Philosophi tui causam inanem, aut potius nullam puto. Ego equidem id Muliebri constantiae, aut humanae potius levitati tribuendum existimo. Nam Masculus cum natura calidior sit, est etiam levior, mobilior, inconstantior: Foemina cum frigidiorē corporis constitutionem habeat, firmior, sincerior, stabilior existit.

Hic AEmilia in Julianum conversa, ego, inquit, te per Deos oro, ut istam aliquando de Materiis, & Formis, de Masculis, & Foeminis disputationem relinquant, nos ut te facilius intelligamus. Satis Octaviani, & Gaspari calumnias percensuimus, sed tu quomodo nos defendas, plane non perspicimus. Veremur itaque ne nunc praeter causam, atque propositum dicantur omnia, neve ista tam iniqua inimicorum nostrorum opinio al-

M

tius

tius in hominum animis resideat. Noli, inquit Gasparus, nobis hoc nomen tribuere, multo mehercule melius Juliano convenit, qui dum falsas laudes Mulieribus ascribit, facile declarat nullas esse veras, quas eisdem attribuat. Tum Julianus. Ne vereare, lectissima, ne ego minus respondeam universis. Non libet in Viros ita contumeliose invehi, quemadmodum illi modo in Foeminas: tamen si istaec nostra forte disceptatio literis mandaretur, nollem certe, ubi istae Materiae, atque Formae intelligerentur, Gaspari rationibus minus responsum videri. Non video equidem, inquit Gasparus, quo pacto nobis in isto satisfacias: Virum dicis natura calidiorem esse, Mulierem frigidam: calorem tamen frigiditate multo nobiliorem esse negare non potes, cum in caetera activus sit, & ex se, ut ita dicam, productivus. Deinde vim illam coelestem rebus inferioribus caliditatem immittere nemo dubitat, nunquam autem frigiditatem, quae concretis, & impuris corporibus religata naturae opera penetrare non potest. Quocirca cum Mulieres frigidioris corporis temperationem habeant, tantae earum timiditatis, & ignaviae causam existimo.

Itane semper in subtiles istas argutias irrues, inquit Julianus? vide, quomodo in aliud ex alio malum incidis. Negare certe non possum, caliditatem ex se frigiditate perfectiorem esse: in compositis tamen & mixtis corporibus non est ita. Nam illa tum essent perfectiora, quaecunque sunt reliquis calidiora. Quod nullo modo concedendum est, cum ea sint omnium longe perfectissima, quaecunque sunt mediocriter temperata. Foeminam equidem viro frigidioris esse fateor, cum ille nimio calore mediocritatem excedat, at illa justa quadam & aequabili temperatura consistit, cum eam habeat humiditatis proportionem, quae nimia caloris intemperie in hominibus citius exiccatur. Illa quoque frigiditatis tantum habet, quantum & caliditatis vehementiae potest resistere, & calorem naturalem resistendo augere: ex qua contrariorum aequalitate optima temperies nascitur: cum interim in hominibus iste frigiditatis defectus & naturalem calorem ad extremum discurrere patitur, & humiditate deficiente, seipsum consumere & resolvere. Unde homines cum in generatione mulieribus citius

citius deficcantur, brevioris etiam vitae plerunque existunt, in eoque ipso iisdem quoque imperfectiores sunt, cum illae diutius vivendo naturae ministerio atque intentioni facilius satisfaciant. De illa virtutis coelestis infuso calore nihil jam loquimur, quoniam diversus ab illo est, de quo nunc agitur: qui quoniam omnia promiscue sub lunae globo tum calida, tum etiam frigida conservat, frigiditati muliebri contrarius esse non potest. Timiditas vero muliebris, etsi aliquid in se imperfecti habeat, ex causa tamen oritur minime vituperanda. Vitales enim spiritus adeo celeres, & subtiles in eis sunt, ut cum rerum formas intellectui quam citissime deferant, ab omni specie extrinseca facillime perturbentur. Viros contra plerisque licet cernere, qui nec morbi, nec ullius praeterea rei periculum exhorrescunt, neque fortes tamen appellandi sunt, quia ita obtuso, crassoque spiritu sunt, ut praecipites & insensati, quo fata ferant, insequantur, nihil neque incommodi, neque discriminis prospicientes. Homines itaque stupidi, stultique magnanimi appellari non possunt, cum magnus animus deliberatione iusta, atque determinata quadam voluntate nitatur, plurisque officium dignitatemque aestimet, quam ea omnia, quae humana vita periculosissima putat: Et quamvis mortis acerbitas praesto esse videatur, adeo tamen inconcussus erit, sensibus adeo integris & quietis, quasi nihil durum, aut infestum contingere posset. Isto animo nonnullos jam olim Viros fuisse à majoribus nostris accepimus, nonnullas etiam Foeminas, quae magnanimitate, consiliis, rebusque praeclare gerendis, ipsis hominibus nulla in re inferiores habebantur.

Tum Phriscus, res istae, inquit, tam praeclarae, tum primum fieri coeperunt, cum Prima omnium Muliercula non solum ipsa in Deum graviter peccaret, sed alios etiam in errorem eundem adduceret, omnes nobis dolores, omnes calamitates, omnem denique mortalitatem ita haereditariam relinquens, ut simul cum lacte nutricis misérias suxisse videamur. Quoniam Sacras Literas, inquit Julianus, tibi tanquam subsidiarias adjungis, nonne illud quoque meministi, eosdem errores à Foemina revocatos, deletosque fuisse? quod nostrae utilitati adeo redundavit, ut unius factum tot tantisque, benemeritis

M 2

pensi-

penfitatum foelix culpa appelletur. Verum hic ego non institui fufius ostendere, Diva Virgo quam multis gradibus universo hominum generi antecellat, ne seria atque sacra ludicris nostris, prophanisque rationibus immisceam. Nihil dicam de Mulierum incredibili constantia, quae Christi nominis causa, acerbissimam mortem à Tyrannidis crudelissimis illatam non recusarunt: nihil de earum scientia, & ingenio, quae infinitas Idololatrarum superstitiones subtilissimis rationibus confutarunt: quae si miracula esse, & summi Numinis dona objicias, ego nullam virtutem laudabiliorem esse respondeo, quam eam, quae Divino testimonio comprobatur. Multae praeterea Mulieres sunt, de quibus etiamsi injuriose ficleatur, tamen si Sancti Hieronymi scripta intueri velimus, adeo mirificas illius aetatis Mulierum laudes inveniemus, ut Viros quosque sanctissimos adaequare videantur. Quod cum ita sit, vos per vos considerate, quam sint aliae innumerabiles, de quibus nulla omnino mentio fiat. Illae siquidem miserae undique inclusae, atque relegatae inanem illam integritatis ostentationem non aucupantur: Ut multi hodie hypocritae impurissimi, qui aut prorsus obliti, aut penitus nihili facientes divinum illud praeceptum, scilicet (*Cum jejunaveris, inunge faciem, ne jejunasse videare, & quotiescunque oraveris, aut eleemosynam des, aut aliud quodcunque pium feceris, ne forum, aut Synagogas intres, sed occultum aliquem locum, ne conscia manus sinistra sit, quod dextera egerit*) astute praedicant nullum esse tam ingentem thesaurum, quam aperte agendo reliquis exemplum benefactorum relinquere: deinde capite demisso, oculis humi defixis, rumusculos undique disseminant, Foeminas se nec intueri, nec alloqui audere, nihil nisi crudas, & fumosas herbas edere, vestibibus tantum talaribus, & pannosis uti: cum interim & simplices fallant, & testamenta subvertant, & maritos cum uxoribus dissidere faciant, & venena poculis, nonnunquam philtrea, carmina etiam & id genus obscoena immisceant, illi suae sententiae semper consecrati, *Si non caste, tamen caute*: quam & ulceris cujusque medicinam clamant, & Deum omnia flagitia facile remissurum affirmant, si adeo fiant occulte, nihil ut inde erroris, aut exempli mali consequatur.

tur. Iſto ſanctitatis velo, aut potius ſclerum umbraculo freti huc omnes curas, cogitationeſque conver-
tunt, ut Dominae cujuſpiam caſtae atque integrae men-
tem impuritate aliqua inficiant, ut germanos diſcordiis
implicent, ut Reſpublicas capeſſant, ut alios efferant,
alios pro eorum libidine deprimant, nonnullos capite
puniant, quosdam cuſtodiis teneant, aliquos proſcribant:
denique ut omnium ſclerum miniſtri ſiant, omnium
rapiarum, ſpoliorumque Regiorum cuſtodes, & quaſi
depoſitarii habeantur. Horum alii in ſumma inverecun-
dia molles & delicati eſſe volunt, nunc vertice nitidius
raſo, nunc veſtibus accurate compoſitis, quas aut ele-
vant, ut in grefſu caligarum molliem denudent: aut
genu curioſe demittunt, ut pulchram corporis habitudi-
nem oſtentent. Alii, dum rem Divinam faciunt, oculo-
rum aſpectus, corporiſque geſtus novos effingunt, hoc
in illis valde decorum, & admirabile exiſtimantes. Im-
puri proſecto homines & ſclerati, non ſolum ab omni
religione, ſed honeſtae vitae conſuetudine alieniſſimi:
quorum ſi quando flagitia eiſdem objiciantur, in ludum,
jocumque convertunt, eumque deridendum reliquis pro-
pinant, qui eadem aliquando commemorat: vitia po-
ſtremo omnia laudi ſibi, gloriaeque ducunt.

Hic AEmilia, tanta te, inquit, de Religioſis maledi-
cendi voluptas cepit, ut in ſermonem incideris à pro-
poſito noſtro longe alieniſſimum. Gravis iſte error eſt,
in abſentes Religioſos adeo acerbe murmurare: vide ne
ſine juſta aliqua occasione conſcientiae tuae vim inferas:
illi niſi Deum perpetuis precibus delinirent, gravioribus
eerte plagis, atque vulneribus nos excrucia-
ret. Arriſit le-
viter Julianus, & quomodo, inquit, ſagaciſſima, ſub-
olet tibi me de Religioſis ſenſiſſe, cum ego neminem
nominaverim? minime ſane obmurmurare mihi videbar,
ſed plane eloqui, atque invehi. Neque ſane de bonis
viris, ſed de malis ſenſi, quorum flagitia cum mihi ſa-
tis cognita ſint, ne milleſimam quidem eorum partem
attigſſe videor. De Religioſis noli amplius dicere, inquit
AEmilia, ego certe audire neſas exiſtimo. Quod ne
diutius faciam, diſcedere conſtituo.

Placet certe, inquit Julianus, de iſtis nihil ulterius ad-
jicere: & ut ad laudes Mulierum juſtiſſimas revertar,

illud audeo confirmare, neminem tantae virtutis hominem à Gasparo commemorari posse, qui vel uxorem, vel filiam, vel sororem, aut aequalem, aut superiorem non habuerit. Multis hoc mulieribus contigit, ut viros vel summis beneficiis afficerent, vel ab erroribus, crassissimis revocarent. Quocirca, cum ad virtutes natura non minus propensae sint, quam viri, cum id non auribus solum hausimus, sed oculis vidimus: cum instituti, cum experti didicimus, non video, quorsum Gasparo monstrosa & portenta praedicare videar: quum & ea illis attribuiam, quae fieri deinceps possunt, jamque antea contigerunt: & etiamnum Mulieres spiritum ducant, quae adeo prope Aulicae Foeminae à me constitutae accedunt, quam hominum quisquam ad Curialem ab istis modo descriptum accedere potest.

Tum Gasparus: illae rationes, quae nulla nituntur experientia, omnino futes & inanes sunt. Ego si abs te quaererem, quae istae tam illustres Dominae essent, quae non minores laudes merentur, quam illi, cujus uxores, filiae, aut sorores erant, quae tantis viros bonis affecerunt, quae tot eorum errores revocarunt, facerem tibi credo negotium, vereor ne plane obtunderem. Sola mehercule Foeminarum multitudo, inquit Julianus, molesta mihi in recensendo esset. Nam temporis nisi angustias subverer, de Octavia dicerem Marci Antonii uxore, eademque sorore Augusti, de Portia Catonis filia, Brutique uxore, de Caia Cecilia nupta Tarquino Prisco, de Cornelia Scipionis filia, & aliis etiam infinitis, non nostris solum, sed etiam Barbaris: nimirum de Alexandra illa Alexandri Judaici uxore, quae cum maritum supremum diem obiisse videret, & populum undique tumultuantem, & plane in perniciem duorum Liberorum devotum, ut Patris injurias & tyrannidem in Filiis ulciscerentur, illa, unico fere momento, exulceratos servitute, inflammatos iracundia animos sedavit, eosque liberis confestim amicos prudentia reddidit, quos multis annis Pater inimicos crudelitate fecisset. Dcito saltem, obsecro, inquit AEmilia, quibus ista rationibus atque adminiculis fecerit. Tum Julianus: Illa cum praesentem Liberorum perniciem animadvertisset, Alexandri corpus in medium forum projici curavit, circumfusa deinceps

deinde Civium multitudine, Novi, inquit, vestros omnium animos iustissimis irarum facibus incensos esse, quibus si Mariti defuncti injurias truculentissimas minores dicereth, multum sane indigneque dissimularem. Verum ut illum jam antea spirantem de tanta immanitate quoquo modo dehortata sum, ita eundem vita spirituque spoliatum, vestro arbitrio vel canibus dilaniandum, vel aliis cruciatibus excarnificandum subijcio. Liberis tamen, quorum adhuc summa innocentia est, parcatis oro, eoque magis, quoniam nec paterni sceleris participes, nec conscii esse potuerunt.

Istius Orationis tanta vis erat, ut furores omnium animis altius defixi non solum deferbuerint, sed in summam etiam pietatem degenerarint: nam & Filios in Principes, Rectoresque Reipublicae cooptarunt, & corpus etiam funereum exequiis honorificis terrae commiserunt,

Constitit hic paulum Julianus, deinde, nonne satis nostis, inquit, Mithridatis uxorem, sororesque multo minus in summis periculis extimuisse, quam ipsum Mithridatem? Nonne idem de Asdrubalis uxore affirmare licebit? Nonne illud memoriae proditum est, Armoniam Hieronis Siracusani filiam in ipsius patriae suae incendiis interire voluisse?

Hic Phrissius, ubicunque, inquit, animi procacitas, atque pertinacia ostendenda est, dubium non est, quin Foeminae propositi tenaces sunt: ut illa, quae cum maritum diutius pediculoso convicio urgere non posset, perversae voluntatis signum digitis monstrabat. Subridens hic Julianus, illa, inquit, pertinacia, quae virtutem propositam habet, constantia verius nominanda erat: ut in Epicharia libertina Romana, quae cum conjurationis cujusdam in Neronem factae conscia esset, & ob eam ipsam causam atrocissimis cruciatibus torqueretur, de nemine tamen conjuratorum confiteri voluit, cum multi interim Equites, & Senatores terrore perculsi fratres, amicos, & charissimos quosque ignaviter accusarint, Quid dicam de Leona illa, in cujus memoriam & trophaeum, in ipsa castris porta Leenam aeneam Athenienses construxerunt, eamque elinguem, tanquam summae illius constantiae, & taciturnitatis indicium. Nam illa quoque cum contra Tyrannos conjurasset, etiamsi duos
M 4
illius

illius confanguineos, eosque egregios viros ante oculos dilaniatos videret, ipsaque non ita multo post crudelissimis tormentis subjiceretur, nullum tamen clandestini illius consilii participem prodiderat.

Hic Margareta Gonzaga, nimium, inquit, breviter & succincte Mulierum res gestas percurrere videris. Nam ista etsi audiverint saepius, legerintque adversarii nostri, nec audivisse tamen, nec legisse dissimulant, nihilque desiderant serius, quam earum memoriam oblivione deleri. Verum si tu eas nobis explicare non graveris, Nos illas saltem honore aliquo prosequemur.

Placet hercle sententia, inquit Julianus, ego tibi illam commemorabo, cujus ea extiterunt praeclare acta, ut ipsum Gasparum confiteri non dubitem, eandem nisi ab hominibus paucissimis exaequari non posse. Perantiqua sane apud Masilienses consuetudo erat, eademque a Graecis hominibus deducta putabatur, ut venenum Cycuta permixtum publice conservaretur, idemque iis concedebatur, quos vitae toedium, aut satietas cepit: vel quia resistentem semper fortunam sustinere, intolerabile, vel quia de summo foelicitatis fastigio atque dignitate in miseras recidere, morte acerbius putaretur. Quocirca, praesente Sexto Pompeio — Hic Phrisius Julianum non passus ulterius dicere, istuc, inquit, tam alte petatum principium longam aliquam & prolixam fabulam videtur portendere. Tum Julianus in Margaretam Gonzagam conversus, vides ne, inquit, ut me Phrisius injuriose interpellaverit? dicturus equidem fueram de admirabili Foeminae cujusdam magnanimitate, quae cum Senatui, astante Sexto Pompeio, persuasisset, mortem sibi iustissimis de causis expetendam, deposito omni timore, aut cum summa potius alacritate venenum hausit, tanta animi constantia, tanta fiducia, tam sollicita prudentique ad suos oratione, ut cum laethalem succum per venas discurrere, mortemque omnibus prope terribilem adeo intrepide sustineri Pompeius caeterique viderent, tam prudentem, invictumque Mulieris animum non sine lachrymis suspiciebant.

Arridens istis Gasparus, Ego contra, inquit, in orationem me incidisse memini, in qua maritus vere infelix moriendi veniam a Senatu impense rogat, quoniam

niam dies noctesque ita misere rixis, jurgiisque uxoris torqueretur, ut mortiferum illud poculum millies potius imbibendum putaret, quam Stygiam uxoris vocem audiendam. Et quot, obsecro, mulieres, inquit Julianus, idem quasi jure suo vindicare possent, non dico propter iniquas mariti voces, sed propter facinora longe iniquissima? Ego equidem permultas novi, quae eas poenas patiuntur, quae apud inferos esse dicuntur. Hoc si ita sit, inquit Gasparus, nonne viros quoque innumerabiles existimas, quos ita conjuges male torquent & excruciant, ut earum consuetudini mortem longe anteponant? Et quae, obsecro, vis illa est, inquit Julianus, quod tantum foeminarum sine remedio malum? Sic enim fere virorum in uxores sunt injuriae: quas illae etsi non prae amore, prae timore tamen perpetiuntur. Certum hercle est, inquit Gasparus, exiguum illud quod faciunt boni mulieres, timoris impulsu profluere. Vix enim in toto terrarum orbe aliqua existit, quae in ipsis animi quasi penetralibus virum non oderit. Immo contra, inquit Julianus, testes certe omnes historiae sunt, viros magis ab uxoribus, quam uxores ab eisdem amari: Quotusquisque nostrum est, qui illum viri cujuspiam amorem aut viderit, aut legerit, quo Camma illa maritum suum complexa dicitur? Nescio, inquit Gasparus, vel illa quae mulier fuerit, vel quo amoris genere deflagaverit. Eadem quoque mihi sunt incognita, inquit Phrisius: Arrigite itaque aures, ait Julianus, & Tu imprimis, Margareta Gonzaga, alta mente, quae dicam, reponito.

Camma istaec tanta modestia, tantisque animi dotibus reliquis omnibus praestitit, diu multumque ut dubitares, majore ne corporis venustate, an mentis virtute esset: in ea tamen nihil admirabilius, quam quod Synatum virum incredibili amore prosequeretur. Eandem forte Sinorix, majoris viri authoritatis, quam Synatus, idemque pene civitatis Tyrannus, vehementer amabat: qui cum eam multis rationibus, & frustra tamen, pelli- cere conaretur, unam Synati vitam impedimento sibi putavit. Quam cum illi vi misere ademisset, in eadem exoranda multo vehementius instabat. Illa in odium potius, quam benevolentiam proclivis, nec quicquam
animi

animi remittit, nec quicquam illius libidini concedit. Is magis facilem mulieris animum fore ratus, si eam, cujus obscurior paulo conditio erat, uxorem duceret, de nuptiis sollicitus agit, ejusque consanguineos, ut opem in tam honesta causa ferant, serio precatur. Illi vel illius potentiam veriti, vel illius pecuniis corrupti, mulieri persuadent, quantum utilitatis in consentiendo esset, quantum in dissentiendo periculi. Illa, cum aliquandiu obstetisset, tandem est assensa. Gaudebant non mediocriter consanguinei, & nuntium tam laetum Sinorigi deferunt, qui in communi omnium laetitia, nuptias quam primum fieri curavit. Cum igitur uterque in Dianae templum solenniter processisset, coram Deae statua dulcissimi cujusdam poculi, quod antea furtim confecerat, dimidium Sponso propinat. Ille, ut ibi mos erat, reliquum ebibit: Camma, cum istuc ex voto successisse videret, coram Diana laetissime pervoluta, Tu, inquit, satis nosti, sanctissima Dea, post interfectum Synatum, quam ego mihi violentas manus inferre cupiebam, quam aegre mihi pepercerim, quanta dolorum acerbitate funestam hanc vitam protraxerim: in qua hoc unum solamen erat, scilicet vindictae spes, atque desiderium. Quod cum jam videam contigisse, alacri sane animo, summaque cum voluptate illius umbram, atque animam infectando exquiram, quem vivum morientemque plus quam meum spiritum diligebam. Tu vero, omnium sceleratissime, qui sponsus esse voluisti, pro thoro jugali sepulchrum para. Ego Te Synati cineribus sacrificium faciam. Istis exanimatus Sinorix, & venenum jam visceribus infusum tumultuari persentiens creberrimis usus est remediis, cum nihil mederi, aut opitulari posset. Camma vero adeo fortuna in extremis favere videbatur, ut Sinorigem ante interiisse audiret, quam illa moreretur. Quod illius auribus tanta voluptate circumsonuit, ut lectulo se statim committeret, & Synati nomine saepius ingeminato, oculisque in coelum erectis, o anime mi, inquit, quando nihil jam restat, quando ultimas has lacrymas, vindictamque istam, tanquam extrema amoris mei pignora, morti tuae persolverim, exosam hanc lucem, & fastidiosum sine te spiritum libens relinquo: horum utrumque
mihi

mihi propter te unum jam antea chariora videbantur. Huc igitur quam primum advola, mi Synate, istamque animam non minus avide complectere, quam eadem ad te obnixè properat. Haec cum diceret, explicatis ulnis quasi eundem jam tum complexa, expiravit.

Quid nunc, Phrifi? quid tibi videtur de istac Muliercula? Mihi sane, inquit Phrifi, tu videris istis mulieribus lachrymas nimium extorquere velle. sed fingamus ista, quoniam ita vis, esse vera, ego ex illa aliam in toto terrarum orbe non credo superesse. Immo, inquit Julianus, permultas esse alias ex me disces.

Mea quidem memoria Thomas quidam Pisanus fuit, familiam non memini, etsi patrem, quem ille in intimis habebat, saepius commemorantem audiverim. Is, cum e Pifa forte versus Siciliam navicula discederet, a Mauris quibusdam naviculatoribus ex improvise obsessus est. Quod etsi adeo repentinum malum erat, ut deliberari non posset, omnes tamen quam poterant sese gnaviter defendunt. Sed cum numero pauci essent, a Mauris facillime superati sunt, occisi aliquot, nonnulli capti: inter quos Pisanus iste fuerat, qui dum fortiter pugnaret, Maurorum ducis fratrem interemit. Quod ille aegre ferens, ut est credibile, eundem quotidie crudelissime excrucians in Barbariam tandem captivum abduxit. Reliqui non ita multo post libertate donati domum redeunt, & istum tam horrendum tristemque casum Argentinae illius uxori, liberisque significabant. Illa in summa continuo sollicitudine nihil praetermittit, in quo illi opitulari posset: nihil intentatum reliquit, cum nihil tamen ex voto succederet. Cumque ille jam desperatione debilitatus totam aetatem illis aerumnis dicaret, unus ex illius filiis, nomine Paulus, singulari in patrem pietate commotus vel mortem sibi oppetendam, vel parentem aerumnosum liberandum decernit. Quod adeo foeliciter & expedite effectum est, ut in Ligornum prius pater perveniret, quam e Barbaria discessisse cognosceretur. Ibi cum securus esset, ad uxorem literas mittit, liberatum se esse, incolumem, & postridie una cum ea futurum. Honestae matronae in animum tam subita & inopinata laetitia incessit, quod & filium haberet non minus fortem, quam prudentem, & quia maritum

ritum adeo charum & prope desperatum revifura eſſet, ut, lectis literis, oculisque in coelum erectis, maritum nomine ſæpius compellans mortua in terram deciderit, nec ullis unquam medicamentis vita reſtitui poterat. Funeſtum mehercule & crudele ſpectaculum: in quo homines illud diſcere poterint, ne nimia lætitia elati inextinſin quandam prolabantur.

Subridens hic Phriſius, Tune, inquit, ſatis noſti num illa prae dolore interierit, cum maritum rediturum intellexerat? Certe quidem, inquit Julianus: quoniam totius anteaetæ vitæ curriculum illi ſuſpicioni reclamare videbatur. Immo ego illius animam prae gaudio præſtolari non potuiſſe ſuſpicio, dum ille corporeis oculis aſpiciendus erat, ſed corpus nimio deſiderio reliquiſſe, ut eo citius penetraret, quò, dum literae legerentur, illius cogitationes advolaverant. Tum Gaſparus: fieri certe poteſt, ut iſtaec muliercula nimis amando deliquerit. Sic enim mulierum ingenium eſt, ut omni in re extrema deſiderent. Iſta nimio amore vide quantum ſibi, conjugii, liberis obfuerit, dum optatam jucundamque libertatem in luctum & moerorem converteret. Hanc ſi inter eas connumeraveris, quae viros beare ſolent, injuriam facies univerſis. Ego illam, inquit Julianus, inter eas recenſeo, quae divino quodam affectu maritos amplexantur.

De illis vero quae humanum genus ſingulari beneficio affecerant, ſi velim dicere, infinitus certe numerus erit. Quarundam etiam adeo antiqua memoria eſt, ut verear ne pro fabulis habeantur: cum illas tamen veneranda Antiquitas, quod adeo multa humanis uſibus neceſſaria adinvenerint, pro Divis celebrarint: ut Palladem, Cererem, Sibillas, a quibus Oracula, & futurorum eventus ipſe Deus peti atque intelligi voluit: Aſpſiam quoque, & Diotimam, quae & magnos viros erudierunt, & peſtem terribiſſimam decem annis Athenis imminentem prohibuerunt. Poſſem hic de Nichoſtrata Evandri matre dicere, quae Latinos primum literis inſtruxit: de illa quoque, quae Pindarum Lyricum Poetam inſtituit. Quid de Corinna dicam? quid de Sapho? quarum utraque in arte Poetica excelluit. Verum in rebus ita longe remotis & diſjunctis non inſiſtam.

stam. Romam equidem ipsam, quae ad tantam imperii majestatem excrevit, non minus a Mulieribus, quam Viris adauctam existimo. AEquum est, inquit Gasparus, id nobis a te demonstrari. Faciam hercle, idque perlubenter, inquit Julianus.

Postquam Urbs Trojana eversa & excisa est, nonnulli, qui tantae cladi & victoriae superfuerunt, alii alio sparsi ac dissipati erant: e quibus aliqui cum turbulentissimas maris tempestates perpeffi, Italiam, ubi Tybur mare illabitur, appulerunt, fame prope atque inopia confecti, in terram palantes praedatum exeunt. Foeminae, quae in navibus interim restiterunt, tantarum calamitatum pertaesae omnes rationes ineunt, quibus & peregrinationibus finem imponerent, & pro amissa patria novam aliquam acquirerent. Cum diu deliberatum esset, viris absentibus, naves incendunt, & quae huic facinori praefuit, Roma dicebatur. Non ita multo post, virorum jam statim redeuntium iracundiam subveritae summa cum humanitate eisdem occurrunt, primumque impetum, qui fere est accerrimus, maritos, consanguineosque partim amplexando, partim osculando, mitigarunt. Pacatis deinde omnium animis, rationis suae consilia, & rei tam prudenter incoepae causam explicant. Trojani, & quia eo necessitas impulit, & quia illius loci incolis grati acceptique videbantur, istud Mulierum factum valde approbabant, eoque loci, ubi nunc Roma est, cum Latinis habitarunt. Inde antiqua apud Romanos consuetudo invaluit, ut viri foeminaeque quoties amicis obviam procederent, osculis se invicem salutarent. Videtis igitur, istae Mulieres quam praeclara Romanae Urbis principia fundaverint.

Neque sane Sabinis mulierculis minus debetur, quod eandem ita egregie adauxerint, quam Romanis, quod foelix initium dederint. Nam cum Romulus propter illam Mulierum rapinam vicinis omnibus in odium venisset, bellum illi undique acerrimum est indictum: quod ille tanta virtute confecit, ut apertam victoriam cum optimis spoliis reportaret, unico Sabinorum certamine excepto, quod diu ancipiti fortuna stetit: quia Titus Tatius eorum Rex, homo in summa fortitudine sapiens erat. Tandem post multas utrinque clades, cum
novo

novo sese, eodemque infestissimo praelio committere putarent, accurrunt Sabinae mulieres, vestitu nigro, passis crinibus, summo squalore atque lachrymis, armatae jam nunc vulnera atque sanguinem minitantiā nihil metuentes, inter viros patresque mediae consistunt, impense orantes, ne socerorum, generorumque cruore manus inficerent. Quod si nova istaec affinitas adeo illis invisa, & exosa esset, in eas potius, quam in se, ferrum converterent, quae multo magis emori desiderabant, quam vel instar viduarum, vel sine patre, fratribusque vivere: saepius funestum illud in memoriam revocantes, aut liberos ex iis prognatos esse, qui patres occidissent, vel seipsas ab illis ortas, qui maritos suos trucidassent. Earum nonnullae infantes lacertis tenebant, quae linguam jam explicare & cum avis colludere coeperunt, quibus lugubris ista matrum oratio accessit: videte, per Deos, vestrum sanguinem, videte egiem, intuemini spiritum, quem vestris manibus in isto plusquam belluino furore effundere conamini. Quid multa? Affectionis, vel potius prudentiae muliebris tanta vis erat, non solum ut Reges inimicissimi foedere certissimo sint conjuncti, sed ut Sabini etiam, quod est admirabilius, Romae habitarent, unamque promiscue Gentem e duabus facerent: ita muliebri virtute, novaque concordia adeo magnum populo Romano incrementum accessit, ut eundem Romulus, cum postea in triginta Curias distribueret, in Foeminarum tam illustrium memoriam Sabinas appellaverit.

Respirans hicaliquantulum Julianus, cum nihil obicere Gasparum videret, nonne istas, inquit, Mulieres hominibus profuisse, & Romanae urbis magnitudini multum adjecisse existimas? Fateor equidem, inquit Gasparus, eas nonnihil in eo laudis promeruisse: verum nisi earum vitia nimium injuriose occultares, illud etiam dixisses, quomodo in istis cum Tito Tatius certaminibus, eadem Roma muliercula quadam prodita est, quae viam, rationemque hostibus Capitolii capiendi adeo facilem monstravit, ut de tota pene Republica actum videretur. Unicam tu mihi malam commemoras, ait Julianus, ego tibi probas innumerabiles recitavi. Infinitas praeterea alias enumerare possem, sine quibus, quae
nunc

nunc aliqua est Roma, nulla esset. Cur enim Veneri armatae? cur etiam Calvae templum extructum est? cur ancillarum Festa Junoni consecrata, nisi quod illae Romam ab hostium insidiis liberaverint? Sed ut ista relinquamus, conjuratio illa Catilinaria, quae Marco Ciceroni sempiternam nominis gloriam attulit, nonne ab infimae fortis Muliere primum in lucem delata est? Annon illa totius Reipublicae incolumitatis, de qua ille tantopere gloriatur, causa & origo fuit? Hic ego etiam fortasse, nisi tempore excluderer, de illis hominum erroribus dicerem, quos illae sedulitate, atque ingenio correxerunt: sed vereor ne nimis jamdudum prolixus fuerim. Cum itaque muneri ab istis Foeminis illustribus mihi imposito utcumque satisfecerim, cedam horum alicui, qui multo, quam ego, meliora recensere poterit.

Tum AEmilia, Noli, inquit, justas Mulierum laudes tacere. Nam etsi Gasparus, fortasse etiam Octavianus, te cum indignitate, & defatigatione audiant, nos tamen, reliquosque Dominos summa voluptate afficit ista oratio. Voluit hic nihilominus desistere Julianus, nisi cum omnis Nobilium coetus ad dicendum serio revocasset. Subridens igitur leviter, ne Gasparum, inquit, inimiciorum mihi reddam, de paucis tantummodo dicam, quae primum occurrant: de reliquis, quarum immensa copia est, prorsus filebo. Cum Philippus Demetrii filius Chium civitatem obsideret, edicto publico decrevit, ut quisquis servorum ex urbe aufugeret, libertate simul cum herili uxore donaretur: Quod cum palam esset, Mulieres oppidanae in summa indignitate arma arripiunt, murosque tanta animorum ferocia defendunt, ut Philippus, qui viris ante restitisset, non sine gravi dispendio, & dedecore repulsam pateretur. Eadem postea quoque Foeminae, ubi cum parentibus & germanis exules essent, in Leuconiamque pervenissent, facinus non minus illustre & egregium fecerunt. Erithrei siquidem, qui ibi cum belli sociis aderant, praelio adversus Chios tanta atrocitate decertabant, ut illi cum impetum diutius sustinere non possent, eo adacti sunt, ut sola diploide, & camisia induti pacti sint ex urbe discedere. Cum Foeminae adeo turpiter & inhoneste viros assensos intelligerent, magnopere insensae iisdem crimini vertunt, quod

quod cum arma haberent, inermes sese inimicorum misericordiae subjicerent. Illi cum responderent jamdudum id conventum transactumque esse, at clypeos, inquit Mulieres, hastasque una nudi educite, hostibus deinde persuadete, alias vobis vestes nequaquam superesse. Istis cum essent assensi, dedecus illud, quod omnino evitare non poterant, parte saltem aliqua occultabant. Cyrus quoque cum magnas Persarum copias fudisset, illae dum fugerent, Mulieribus forte in fuga dant obviam, quae cum ante portas gregatim confisterent, quid facitis, inquit, timidi? quo fugitis ignavi? num in nostris vos uteris, unde miseri excessistis, recondituros putatis? Istis illi conviciis irritati, cum se animi magnitudine Foeminis inferiores perspicerent, in aciem verecundi revertuntur, amissamque paulo ante victoriam recuperarunt.

Haecenus cum Julianus perorasset, respiravit aliquantulum, & in Ducissam se replicans, nunc tandem, inquit, per te, ut spero, Serenissima, tacere mihi licebit. Necessè est hercle, inquit Gasparus, cum nihil restiterit, quod dicas. Subridens tum Julianus, tu, inquit, cum me provocare non desinas, periculum sane est, ne te tota nocte Mulierum laudibus detineam.

Spartanae certe mulierculae, quoties earum liberi mortem honorifice oppetebant, summa laetitia efferebantur: eosdem, quoties timidi insulsique videbantur, vel prorsus repudiabant, vel suis manibus occiderunt. Foeminae etiam Saguntinae, cum oppugnari, & prope jam deleri patriam viderent, ferrum contra milites Punicos fortiter arripuerunt. Cimbrae quoque mulieres, cum earum viri a Mario devicti essent, quoniam ut libere Romae viverent, obtinere non poterant, dum Vestae Virginibus inservirent, omnes sese cum infantibus interemerunt. Mille praeterea earum praeclare actis Historicorum libri sunt refertissimi. Sed, heus tu, inquit Gasparus, Deus aliquis norit, qua istaec veritate nitantur: adeo antiquis jam diu temporum vestigiis insistis, ut mille commenta liceat effingere, quibus nemo reclamare possit. Tum Julianus, quod si cujusque aetatis Viros Foeminasque conferre placeat, facile reperies, nec olim fuisse, nec hodie esse hominibus impares. Nam

ut

ut totum Antiquitatis iter omittamus, & ad illas temporum tempestates veniamus, in quibus Gothi per universam Italiam regnarunt, Amalasuntam Reginam summa prudentia longo spatio imperasse reperiemus: deinde Theodolindam Longobardorum Principem singulari virtute fuisse: Theodoram quoque Graeciae Imperatricem cum primis nobilem: in Italia denique, ut alias complures taceam, una erat inter caeteras Comitissa Matilda singularis cujusdam virtutis & spectatae indolis, quam ego Ludovico Comiti laudandam relinquo, quoniam ex veteri illius prosapia fuit. Immo vero, inquit Comes, id potius ad te videtur spectare: meum non est libere meorum quemquam laudare. Tum Julianus, quot obsecro in nobilissima Montefeltrensi familia? quot in Gonzagarum? quot in Estensi? quot in Piorum stirpe claras atque celebres nominare licet? Quod si hodierna atque praesentia magis placeant, ecce intra istos parietes omnium longe illustrissimas.

Sed ego ab illis non petam subsidium, quae indies nobis ante oculos obversantur, ne id mihi humanitatis causa concessisse videamini, quod meo jure vendicare possem. Verum ut ex Italia aliquantulum expatiemur, revocate in memorias vestras Annam Gallorum Reginam, Principem non minus virtutibus ornatam, quam majestate reverendam. Ejus si justitiam, clementiam, liberalitatem, vitae morumque sanctitatem cum Carolo, & Ludovico Regibus conferamus, quibus utrisque nupta fuit, nulla in re inferiorem putabitis. Margaretam intuemini Maximiliani Imperatoris filiam, quanta aequitate, prudentiaque rerum publicarum momenta haecenus semper gesserit, hodieque administret. Sed, ut nihil de reliquis adjiciam, dicito, per Deos, Gaspare, num Principum quenquam nostra aetate videris, num apud seculum prius Regum aliquem, qui Isabellam Hispaniarum Reginam exaequare possit? Certe, inquit Gasparus, Ferdinandum illius maritum. Valde mehercule, inquit Julianus, istuc non negarem: nam cum illum Regina dignum putaverit, qui eam duceret, cum tantum amarit, cum observarit, dici non debet, quin cum ea conferri possit. Verum illum honorem, qui illi propter has Nuptias est habitus, non minorem fuisse dotem existimo, quam

N

universum

universum Castiliae Regnum. At ego contra, inquit Gasparus, Isabellam credo multas laudes ex Ferdinandi rebus gestis consecutam. Tum Julianus: nisi omnium ordinum Hispani, Nobiles, privati, viri, foeminae, divites, egeni, uno illius laudis mendacio mirifice conspiraverint, in toto terrarum orbe non vidit aetas nostra tam illustre verac probitatis exemplum, non magnanimitatis, non prudentiae, non religionis, non humanitatis, non liberalitatis, non ullius denique virtutis, aut pietatis. Et quamvis apud exterarum Nationum, omnesque prope Gentes illius fama mirum in modum propagatur, peneque incredibilis existat, omnes tamen, qui illius actibus interfuerunt, istam nominis gloriam a vera virtute, certissimisque meritis enatam affirmant. Eiusdem erit sententiae, quisquis illius vitam, facta, dictaque cum fama comparat. Omitto ea, quae & vera sunt, & dici possunt, si ita vellem. Neminem omnium latet, eandem, cum primum regnare coepisset, Castiliam reperisse a magnis quibusdam & popularibus viris occupatam, quam cum eorum faucibus iustissime eripuisset, tanta illos modestia, prudentiaque tractavit, ut & eos pacatos quietosque dimitteret, & illi de alienis possessionibus libentissime discederent. Quid? an illud cuiquam obscurum est, qua animi fortitudine, qua sapientia, adversus inimicorum potentissimorum incursum regnum perpetuo defenderit? num non huic uni gloriosissima illa post hominum memoriam Granatae victoria attribuéda, cum in tam longo, & ancipiti bellorum eventu, in quibus hostes ferocissimi pro aris & focis, pro legibus Humanis, &, ut illi somniant, Divinis etiam concertarunt, tantum consilii, tantumque virtutis praesens ostenderet, ut hujus aetatis Principes illius divinae indoli potius invidere, quam eandem imitari audeant? an non illam omnes in administranda Republica tam incredibili ingenio fuisse confitentur, ut sola illius voluntas unumquemque in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis censoriis tantum praestitit, ut ne private quidem intra domesticos parietes quicquam sceleris facere, aut cogitare quisquam auderet? Hujus tam admirandae in gubernando foelicitatis singulare quoddam iudicium in magistratibus deligendis causa erat.

Ita

Ita enim quasi æquis examinatam ponderibus justitiæ severitatem cum modestia, liberalitate, misericordia temperavit, ut nec bonus quisquam justo præmio, nec malus aliquis justæ poenæ caruisse unquam videretur. Unde eotius in illati populi tantæ antimortum propensio erat, tantæ omnium Ordinum reverentia ex amore constanti quodam timoreque etata, facile ut crederes, istam eorum mentibus opinionem resedisse, eandem scilicet eorum mores quasi de cœlo divinitus observasse: adeoque illius nomine, atque institutis eadem adhuc Imperia facile gubernantur, ut etiamsi vita desit, authoritas tamen adsit, ut in rotis fieri solet, quæ violenter in circulum actæ eundem aliquandiu cursum tenent, etiamsi vis illa movens cessaverit. Ponito, quaeso, ante oculos, Gaspare, universos istius seculi Hispaniæ Procetres, quorum nemo aliqua in re clarus & excellens est, quin eandem ab Isabella acceptam referat. Magnus certe ille Imperator Gonsalvus Ferdinandus hujus unius gratia celebrior est, quam victoriis omnibus, quibus pace belloque floruit, & tamen, nisi fama de illo injuriosius decernat, testes sunt omnes Provinciæ, neminem nostrorum temporum Principem illius res gestas, fortitudinem, scientiam adæquasse.

Verum ad Italiam revertamur, in qua Dominae nunquam defuerunt omnium illustrissimæ. Harum duæ Neapolitanæ erant, tertia Pannoniensis, sed Neapolî defuncta. Quæ uti sol nunquam clariorem vidit, ita cum illius viro Matthiæ Corvino jure optimo comparari potuit. Huc accedit Isabella Ducissa Aragonensis, eademque Ferdinandi Neopolitani soror, quæ turbulentissimis fortunæ tempestatibus, non secus quam aurum igne, probata est. Altera quoque Isabella Marchionissa Mantuana, cui summam injuriam facerem, si de illius laudibus adeo parce & tenuiter dicerem, uti apud istos homines est necesse. Sed illud certe mihi vel maxime dolet, quod ejus sororem Beatricem Ducissam Mediolanensem non noveritis, tandem aliquando ut desineretis muliebri ingenium admirari. Eleonora etiam Ferraræ Ducissa, harum utriusque mater, talis habebatur, ut & propter virtutes regia proles videretur, & digna etiam quæ multo majori regno imperaret, quam illud erat,

quod ei a Majoribus est relictum. Quot, quaeso, existimatis esse, homines cum simus, qui animo impavido & inconcusso tot fortunae ictus atque procellas paterentur, quot Isabella Neapolitana, quae postquam regno spoliata, virumque Ferdinandum exulem, eundemque non ita multo post cum duobus liberis trucidatum vidisset, cum filium natu maximum Calabriae Ducem carcere relegatum cognoverat, Reginae tamen dignitatem, Majestatemque semper retinuit, nec ullis cessit inopiae calamitatibus, quibus noster sexus plerumque frangitur: ut etiamsi fortunam commutasse, mentem tamen inviolatam reservasse videatur. Praetereo prudens alias infinitas & magni nominis & inferioris conditionis mulierculas, ut Pisanas illas, quae dum patriam contra Florentinos propugnarent, illum mortis contemptum indicarunt, quem invictissimus quisque animus solet ostendere. Id quod Poetae nonnulli sempiternis monumentis commendandum putarunt.

Possẽm hic ego nonnullas recensere in Literis, in Musicis, in arte Statuaria peritissimas: sed quid attinet ea indagare exempla, quae vestrum cuique sunt valde familiaria? Satis erit si eas tantum in memoriam revocetis, quas ipsi optime per vos cognoscitis: quod dum facitis, facile perspicietis, eas parentibus, viris, fratribus omni in re non esse inaequales: Immo eosdem saepenumero vel bonis praeceptis imbuisse, vel a malis erroribus revocasse. Fateor equidem Heroicas illas Reginas spiritum jam non ducere, quae Regionem longinquas expugnent, quae AEdificia ingentia, Pyramides, Civitates extruant: ut Thomyris Scythiae Regina, Artemesia, Zenobia, Semiramis, Cleopatra: sed ne illud quidem concedo, superesse plures Caesares, Alexandros, Scipiones, Lucullos, reliquosque Romanos Imperatores.

Arridens tum Phrisius, noli, inquit, existimare Foe-minas unquam Cleopatrae, atque Semiramidi similiores fuisse, quam nunc sunt. Nam etsi passionibus, divitiis, potentia, minores fuerint: in omni tamen voluptatis, atque libidinis genere reperiuntur aequales.

Nunquamne vero te, inquit Julianus, intra rationis limites continebis? Quod si multae inter mulieres Cleopatrae sint, multi quoque inter viros Sardanapali inveniuntur,

nientur, quod est multo deterius. Iniqua istaec comparatio est, inquit Gasparus: Neque vero id cogitare te velim, foeminis viros non esse continentiores: qui si non essent, pejor tamen illorum conditio non existeret. Incontinentiam siquidem muliebrem multa sequuntur incommoda, virilem non item. Et proinde, uti heri ingenue accepimus, praeclara a Majoribus constitutum est, ut reliquis in rebus omnibus de recto cursu paulum eis deflectere liceat, ut in hanc unam pudicitiae virtutem nervulos omnes adhibeant: sine qua & proles incerta est, & affinitates, quae totius mundi compagines sunt, laxae, liberaeque, & amor in liberos vagus & inconstans. Et propterea viri si quando voluptatibus diffluant, quoniam novem mensibus non parturiunt, minus id in illis reprehenditur. Praeclara mehercule argumenta, inquit Julianus, mirum ni ista literis commendetis. Sed dicite, obsecro, cur vita libidinosa atque intemperans aequae in viris, atque in foeminis non sit odiosa. Nam cum illi natura majoris prudentiae atque virtutis sint, quid ni se facilius contineant? quod si facerent, nulla esset liberorum incertitudo. Nam mulieres etsi in omnem lasciviam atque luxuriam praecipites essent, nisi virorum pariter consensus accederet, liberis illae ex se ipsis operam dare non possent. Sed, si vera fateri libet, satis ipsi intelligitis, nostra nobis auctoritate libertatem nos istam, aut potius licentiam vendicare, ut ea in nobis pro nihilo putemus, nonnunquam etiam laudi ducamus, quae in mulieribus, vel mortis crudelitate, vel ignominia sempiterna afficimus. Quae quoniam tam altis defixa radicibus in animis nostris insedit opinio, aequum est illos gravissimis poenis affici, qui spoliandae dignitatis gratia maledice contumelioseque mulieribus detrahunt. Et Nobilem quenque obligatum existimo, veritatem ut vi & armis defendat, praesertim si foeminam spectatae virtutis injuste accusari videat.

Ego vero, inquit Gasparus, non solum id, quod dicis, a Generoso quovis efflagito, verum etiam ut humanitatis ratione, multa earum crimina penitus defixa atque inhaerentia simulationis involucris obtegat: Ita me vides, quoties ratio suadet, a mulieribus magis, quam

teipsum stare. Id equidem dissimulare non possum, libertatem sibi quandam viros ascivisse, quoniam istuc communi omnium opinione confirmatur, vitam intemperanter actam minus in illis vitiosum esse, quam foeminis: quae sexus imbecillitate facilius ab appetitu tanquam mancipia trahuntur: quae si libidini aliquando pepercerint, pudore, non voluntate prohibentur, in eumque omnino finem viri illis ignominiae metum, tanquam pudicitiae froenos, injecerunt, ut, velint nolint, eam virtutem insectentur, sine qua nullius pretii, aut momenti essent. Nulli siquidem rei inserviunt nisi liberis tantum procreandis. Non est eadem virorum ratio, qui civitates gubernant, capeffunt Respublicas, exercitus ducunt, aliaque permagni ponderis nonnulla: quae quomodo mulieres faciant, non disputabo, satis est nihil istorum facere.

De virorum quoque continentia si periculum faciedum erat, in ea non minus, quam reliquis virtutibus, satis ostenderent, quanto mulieribus superiores essent. Ego tibi nec tantas historias, nec tot fabulas, quot tu nobis, commemorabo: tantum tibi summorum Imperatorum par proponam, qui in ipsa victoria, quae nos plerunque ferociores reddit, sese mirifice continuerunt. Nam & Alexander, superato Dario, formosissimis illius mulierculis abstinuit: Et Scipio vix dum xxij annorum cum in Hispaniis urbem expugnasset, nobilis eademque Virgo longe venustissima ad eundem est adducta: quam cum illius nationis Regulo desponsatam intelligeret, non solum in eadem nihil libidinosae egit, sed magnis cummulatam donis, intactam, inviolatamque Juveni remisit. Illa quoque Xenocratis continentia pene incredibilis, cui cum pulcherrima Mulier nudo lecto ad latus tota nocte accumberet, multisque illecebris atque lenociniis, quo in genere peritissima fuit, uteretur, eundem tamen nunquam eo pellicere potuit, ut vel unicum turpitudinis atque petulantiae signum daret. Periculis vero ea fuit in continendo severitas, ut cum pueri cujusdam formam vehementius a quodam laudari audiverat, eundem continuo acerrime reprehenderet. Multos praeterea alios licet recensere, qui sua sponte pudicissimi, nullo impulsu, nullo metu, nullo pudore sunt adducti: cum

cum istaec interim omnes plerunque mulieres in officio continere soleant: quod ego tamen illis laudi potius, quam vitio verterem: Immo eos gravissimis suppliciis afficiendos existimo, qui earum pudicitiae notam turpitudinis aliquam temere & injuriose inurunt.

Hic Caesar, postquam diuturno silentio usus esset, videte, inquit, diligenter, quo tandem orationis genere Gaspars noster utatur, quoties mulieres vituperet, cum nunc easdem laudasse videri velit. Verum si mihi per Julianum licebit falsissimis quibusdam illius calumniis occurrere, utrique fortasse nostrum non erit incommodum. Nam & ille cum se recollegerit, de Aulica foemina melius & nervosius dicet, & ego Athletae inclyti officio fungar, dum una cum illo veritatis patrocinium suscepero.

Ego vero, inquit Julianus, magnopere te oro id ut facias, mihi quidem satis jamdudum dixisse videor: & ille, qui mihi novissime sermo propositus erat, vereor ne aliquantulum de re praesenti deflexerit.

Tum Caesar, illud vobis etiam atque etiam non libet inculcare, praeter liberorum suavissimorum procreationem quantae & quam immensae utilitates per omnes totius mundi partes, Mulierum ope atque ministerio, propagantur. Id unum satis est, non solum nos omnes ex illis habere quod sumus, sed quod bene sumus. Verum ad te, Gaspars, venio: Tu cum mulieres dicas appetitu, & perturbationibus magis commoveri, quam viros, & ab eisdem magis tamen abstinere, nam id quoque concesseras: majori mehercule laude cumuleanda mihi videntur, quo minus ad resistendum sexus imbecillitate valent. Quod si verecundia ductas hoc dicas facere, vide ne dum unam virtutem imminuere velis, duas attribuas. Nam pudor in illis si appetitui praevalcat, si a turpitudine revocet, ego illum pudorem, qui nihil est aliud, quam infamiae metus, praestantissimam virtutem existimo, eandemque in hominibus ipsis rarissime inveniri. Ego hic si absque summa virorum nota ostendere possem, quot illorum foedissimo impudentiae coeno obvoluti aut potius immersi sunt, quod vitium huic verecundiae plane est contrarium, castissimas istas aures dicendi impunitate offenderem. Illud

certe non tacebo, eos homines, qui isto errore prae caeteris insignes, qui Dei ac naturae hostes sunt, aetate plerunque provecos esse, vel religioni, vel philosophiae, vel sacris literis, legibusque initiatos, eosdem Respublicas plusquam Catoniana severitate capeßere, tanta vultus constantia, tanto integritatis praetextu, ut foeminarum semper libidines & incontinentiam aperte detestentur, cum ipsi interim nihil magis doleant, quam suam ea in re impotentiam, cujus desiderium in eorum animis tenacius retinent, cum ipsius corporis vires jam pridem recesserint; ita & arte & veneficiis nonnunquam id suppleant, quod natura, & aetas denegavit. Sed quicquid hic tetigero, ulcus erit.

Satis est id mihi jam antea concessum esse, foeminas ab impudicitia quam viros alieniores esse. Neque vero id dici potest, illis eas froenis cohiberi, quos sua voluntate ipsae sibi non injecerunt. Nam quaecunque earum curiosius observantur, vel conjugum verberibus, vel parentum minis coercitae, illae multo impuriores sunt, quam eae, quae in summa libertate pro arbitrio vivunt. Ipse siquidem virtutis amor, ipsa fama, mulierum froena sunt, quibus vel ipsius vitae suavitatem multas, mea memoria, postposuisse cognovi. Et si vera mecum recognoscere velitis, quot, obsecro, adolescentes meminimus natu nobiles, prudentes ingenio, armis valentes, corpore & vultu formosos, qui totam fere aetatem misere amando contererent, nullam sollicitudinem, nullas preces, nulla praemia, nullas lachrymas, nihil denique omittentes, in quo aliquid praesidii putarent, cum omnia tamen inania & plusquam contemnenda erant. Mihi vero nisi jure possit objici, nihil in me dignum esse quod ametur, ego mei ipsius familiarissimo exemplo uti possem, qui incredibili quadam Mulieris constantia atque honestate eo adactus sum, nihil ut propius factum sit, quam ut ipse mihi mortem consciscerem.

Noli illud tantopere admirari, inquit Gasparus: Nam mulieres cum valde orantur, cum serio oderunt, qui orat. Illae vero quae a nemine exorantur, ipsae alios exorare solent. Nunquam equidem eum cognovi, inquit Caesar, qui a muliere oratus esset: id vero aliquos vendidisse accepi, cum se frustra contendisse animadverterent.

terent. Ea enim est impudentium vindicta, ut eam se voluptatem percepisse gloriantur, quam animo tantum conceperunt, nunquam ne summis quidem labris degustarunt. Rumoribus deinde ignominiosis pugnant, nova inventa, novas fabulas spargunt, iisque omnibus honestissimae cujuspiam foeminae dignitati detrahunt, in eoque Curiales se egregios existimant. Verum illi spectatae cujusque mulieris famae sive vere, sive injuste derogant, gravissimis certe poenis afficiendi videntur: iique, qui eos eisdem excruciant, immortalitate remunerandi sunt. Nam illi, si mentiantur, quid est crudelius, quam illud miserae adimere mulieri, quod vita charius putavit? si verum sit, quae tormenta, quod supplicium illi sufficiet, qui cum assentationibus, lachrymis, fraude, precibus, lamentis, perjuriis, honestam eo pellexerit, ut se suaque omnia tam malo genio committeret, tanta demum ingratitudine, tanta immanitate eandem pensitet.

Sed ad illam Alexandri, & Scipionis continentiam veniamus, quam etsi singulari laude dignam non negaverim, tamen recentissimae memoriae tibi Foeminam commemorabo, ne me pervetera atque ficta recensere dicas, cujus multo admirabilior pudicitia videbatur.

Memini equidem non ita pridem Mulierculam fuisse quandam honesta forma, teneraque aetate, nomen non libet apponere, ne illi statim insultent, qui Foeminas honeste amare non posse existimant, quae cum ab Adolescente nobili ingenuoque plurimi fieret, in eum ipsa quoque nonnihil commota est. Cujus rei non solum ipse auritus testis eram, cui illa tanquam fratri, aut intimae potius sororculae omnia sua consilia credidit, sed multi etiam alii, qui istam affectionem tanquam apertissima luce positam conspexerunt. Non ita tamen in amore oscitans, aut supina fuerat, ut cum toto biennio amasset, ullum vel minutissimum Juveni amoris signum daret: ea tantum exciderunt, quae nullo modo celari poterant. Nunquam cum eo collocuta est, nullas literas, nullas benivolentiae arrhas, nulla pignora, quae indies oblata erant, acceperat: ea tamen quam vehementer desideraverit, ipse mihi sum conscius, qui eam saepius animadverti, quoties occulte in rem illius ali-

quam

quam inciderit, cujus nemo testis erat, adeo eandem religiose observasse, quasi vitam in ea fortunaeque omnes positas haberet. Nihil tamen aperte, nihil sponte videbatur facere, quod ille cuperet: id tantum illius desiderio permisit, ut in spectaculis, & congressibus eundem aspicere, & ab eodem vicissim conspici, nonnunquam etiam cum eo una, sicut cum aliis, saltare non recusaret. Tandem cum tempus utriusque animum paulatim explicuisset, cum nullum fere conditionis, aut aetatis discrimen viderent, foelicem tantae benevolentiae successum in matrimonio reponere atque terminare utrique desiderabant. Urbani omnes Viri, Foeminaeque optabant: durus tantummodo Pater obstitit, qui dum opibus vehementius inhiaret, maritum ditiores parabat, cujus illa insanis conatibus solis lachrymis, & squalore resistebat. Cum itaque novae hae nuptiae non sine magna populi commiseratione, & summa amantium desperatione fierent, recens istaec fortunae securis antiquas benevolentiae radices ita prorsus excidere non potuit, quin toto triennio tenacius inhaeserint: etsi easdem illa & artificiose recondiderit, & saepius amputare decreverat, quas diutius sine periculo fovere non poterat. Quid dicam de singulari illius in continendo perseverantia? quae cum plane perspiceret, eo honeste se frui non posse, quem summe reverita est, rescindere potius illius consuetudinem, aspectum, literas, arrhas, monilia repudiare putavit, quam honestatis rationes periclitari: In haec tam inaudita integritatis opinione sensim contabuit, & post miseras totius triennii aerumnas moritur. Tanti apud illam honesti existimatio valuit, ut omnes potius voluptates, immo ipsam vitam deserere, quam illam exuere maluerit. Et quamvis neque consiliis, neque ope, neque opportunitate caruerit, quibus omnia sine suspitione, atque periculo conficeret, illi tamen rei per se restitit, quam ex animo tantopere cupiebat, cum ille petitor esset, quem unum ex omnibus solum diligeret: eaque interim omnia ad virtutis amorem, non ad periculi cujusquam metum referebat.

Quid de altera quadam Virgine dicendum putabis? quae cum totos sex menses in hortulo amoenissimo cum

co

eo pernoctaret, quem unice diligeret, tamen nec propriis desideriis cessit, nec petitionibus, & lamentis illius, quem suo spiritu chariorem habuerat. Et quamvis illius lacertis tanquam suavissimis catenis perpetuo teneatur, pudicitiam tamen religiose intactam, inviolatamque servavit. Num istam, Gaspere, continentiam cum illa Alexandri conferri non posse existimas? qui non tam Darii Mulierculas, quam gloriolam quandam affectabat, qua ut immortalitatem consequeretur, cum omnes labores, omnia pericula, omnes vitae jucunditates aspernatus esset, quid est quod tantopere admiremur, si ab eo abstinerit, quod nunquam valde desideravit? Nam cum illas nunquam antea Mulieres conspexerit, fieri non potest, ut illas tam subito amaret: quin potius Darii causa credibile est, easdem occulte odisse. Denique cum ista earum conditio fuerat, omnis illius actio libidinosa injuriae potius in illis, quam amoris, nomen obtinuisset. Mirum proinde non videtur, si Magnus ille, qui totum terrarum orbem fortitudine, invictoquoque animo superaverit, in Mulierum miserias injuriosus esse noluerit. Scipionis etiam continentia valde illa quidem laudanda, sed minime tamen cum istis Foeminis conferenda. Nam & ab illis abstinuit, quas vehementer non cupiebat, & in mediis hostibus fuerat, qui eum, tanquam in speculis, noviter ingressum observabant: & magnam post se Romae expectationem reliquerat, & Judicibus domi severissimis obnoxius erat, qui ut minimos saepenumero errores gravissime puniebant, ita illius quoque victoriae tenebras offudissent, praesertim cum nonnulli inimici essent, si Virginem nobilem, eandemque Viro illustri desponsatam, juveniliter violasset. Ille in tantis difficultatibus & angustiis positus levi & periculoso appetitui nihil concessit, sed liberali quadam & sincera temperantia omnium ad se animos, uti memoriae proditum est, allexit. Ad alterum quoque exercitum ita virtus istaec pervagata est, ut eorum fortasse ferocia armis expugnari non potuit, eorum mentes benevolentia delinitae sint. Ita istud potius illius strategema, quam continentia appelletur. Quamquam ne ipsa quidem fama satis in eo sibi constet: multi siquidem non parvi momenti Authores istam Foeminam

nam Scipioni in deliciis diu fuisse scribunt: & ego sic se rem habuisse sine dubio vobis ausim confirmare.

Tum Phriscus, tu ista fortassis in Evangelio reperisti: Istis equidem oculis saepenumero legi, inquit Caesar, & propterea mihi de eo certius constat, quam aut vobis aut alii cuiquam, Alcibiadem illum e Socratis lectulo alia mente non surrexisse, quam filii solent de patrum cubilibus. Nam in istuc altius intuenti, & lectus inopportunus, & nox aliquantum intempestiva erat illius pulchritudinis contemplationi, quam adeo pure atque integre sine ullo inhonesti desiderio Socrates amasse dicitur: Et ut multa paucis contraham, cum animi magis formam, quam corporis, amplexus fuerit Philosophus, senilis potius iste amor, quam puerilis extitisset. Verum ad virilis continentiae confirmationem, locupletiolem testem non desidero, quam tuum Xenocratem, qui studio implicitus, labore defatigatus, religatus Philosophiae, quae in agendo, non loquendo consistit, annis & senio confectus, vitali spiritu & calore spoliatus, nec animo ad eam rem propensus, nec corpore valens, denique totus languidus & exhaustus à meretrice abstinuit, à qua, in eo ipso quod communis erat, tanquam à publica sentina abhorrere poterat. Ego illum tum continentem dicerem, si integris, acerrimisque sensibus, continentia usus esset, aut si in vino, quo magis senes, quam venereis certaminibus, delectantur, abstemius esset. Sed cum illi multorum scriptis vinolentia attribueretur, quid potest a temperantia longius abesse? Et si rem veneream in illa annorum pigritie & frigidity cohibuisse adeo laudabile visum fuerit, quanto id in illa tam tenera duarum Virginum aetate excellentius? quarum altera eam universis sensibus caliginem & stuporem offudit, ut nec oculis videre vellet, quod maxime cupiebat, nec auribus audire, quod cordi atque animo suavissimo pabulo fuisset: Altera cum illius brachiis implicata esset, quem toto Orbe chariorem habuerat, & contra se pugnavit acriter, & contra eum, quem seipsa magis amabat, easque affectiones tumultuantes evicit, à quibus sapientissimi saepe Viri sunt devicti. Tune, Gaspare, iustam esse causam non existimas, cur Xenocratis scriptores pudeat, praesertim si temperatum dixerint? Quod

si tantis post seculis veritas elici posset, ego illum vino somnoque adeo lethali ter immersum & sepultum credo, ut etiam si pellicis illectamentis sollicitaretur, nihil horum persenserit, nedum oculos in sequentis diei meridiem aperuerit.

Ridebant hic promiscue omnes, tandem AEmilia, si altius tecum, inquit, egeris, Gaspere, non dubito quin alterum continentiae exemplum huic quam simillimum memineris. Tum Caesar, annon istuc obsecro persimile est, quod de Pericle adduxerat? mirum hercle est, quod illud argute & continenter dictum non meminerit, scilicet, *Non etiam tanti poenitere*: cum propter unius noctis insaniam, magna pecuniae vis a quodam efflagitaretur. Arrisum est vehementius: deinde cum Caesar paulum respirasset, ignosces mihi, inquit, Gaspere, si vera dicam, nam istae profecto temperatae virorum actiones sunt, quas illi de seipsis praedicant, dum Mulierum impotentias incusant, in quibus infinita quotidie continentiae indicia deprehenduntur. Nam si aequali lance veritatem librare velimus, facile quidem perspicimus, nullam arcem adeo esse inexpugnabilem, quae illis machinis & insidiis oppugnata, quibus Mulierum animi tentari solent, primo quoque tempore se non dedat. Cum vero se suaeque omnia Viris subjecerint, cum eisdem ad magnos honores evexerint, cum possessiones, fortunasque omnes alterius voluntati tradiderint, quot obsecro sunt, qui proditoris nomen nihili putantes eadem omnia aliis, quibus non debent, nefarie largiantur?

Horum utinam hodie tanta inopia foret, facilius ut esset eos invenire, qui fecerint quod debebant, quam eos nominare, qui id omiserint. Quot obsecro terra, homines latronum incurfu spoliuntur? quot mari, piratarum praedis exponuntur? quot Sacerdotes sacrilegi sunt, dum res divinas venales prostituunt? quot Jurisperiti testamenta subvertunt? quae perjuria ab illis emanant? quot fictitias syngraphas ad quaestum excogitant? Quotusquisque Medicorum aegrotis venenum lucri gratia non subministrat? denique mortis, metusque impulsu, quam nefanda & incredibilia homines ubivis gentium agant? quibus omnibus juvenis saepe
&

& imbecillis Muliercula restitit, dum periculose facere, quam turpiter pari maluerit.

Tum Gasparus: vix hercle crediderim istiusmodi in hoc seculo esse Mulieres. Ego tibi, inquit Caesar, antiqua non commemorabo, hodie sane reperiri possunt, quae mortem nihili faciant. Nondum nobis est memoria excidit tempus illud, quo Capua à Gallis est direpta. In ea cum nobilis eademque venustissima Virgo à Vasconibus capta esset, verita ne illi pudicitia eriperetur, finxit aliquid sibi obtigisse circa calceos negotii, cumque laxam se atque liberam è manibus abducentis perspiceret, in medium se amnem, qui Capuam alluit, iniecit. Quid de altera Foemina dicam, cujus obscurior paulo conditio erat, quae cum nuper Gazuoli in agro Mantuano frumentum una cum sorore legeret, in domum quandam, dum se calor frangeret, se recepit: quam cum paterfamilias homo juvenis honesta facie videret, eandem primo complexus verborum suavitate pellicere occoepit: cum verba nihil proficerent, minis egit. Verum cum ne minis quidem concederet, verberibus & violentia pro libidine res acta est. Illa deinde suspiriis & lamentis ad sororem in agrum reversa nullam doloris rationem indicare voluit, sed quasi aegritudine aliqua correpta donum properat: cumque jam mitiori paulatim animo videretur, ne illius conatibus obstitet, negotii aliquid sorori committit. Postea cum ad Oleum flumen prode Gazuolum pervenisset, paululum secessit, seque subito in amnem immisit. Soror, quae longe nondum aberat, moerore & gemitu plane amentata eo velocissime insequitur, quo eandem vehebat flumen, & quoties per summam aquam appareat, funem, quo frumenta ligaverat, eidem porrigit. Illa etiamsi apprehendere, firmiterque tenere poterat, sponte tamen renuens eandem manu abiecit: ita propositi tenax emori per virtutem maluit, quam per dedecus vivere. Cum interim neque generis nobilitate, neque mortis metu, neque infamiae periculo, sed una pudicitiae jactura torqueretur.

Ex istis facile licet colligere, quot aliae fuerint egregiae mulieres, cum, ut ita dicam, uno vix abhinc tri-duo tantae virtutis foemina extiterit, de qua & ingens silen-

silentium est, nec illius, quod sciam, nomen ad aures nostras percrebuit. Verum nisi Episcopus Mantuanus, Ducissae nostrae Patruus, adeo cito vita functus esset, Olei ripa, ubi illa se immerserat, magnifico sepulchro exornata esset, in illius animulae memoriam, quae tanto honorificentior esse debuit, quo corpori ignobiliori habitaverat.

Restitit hic paulum Caesar, deinde, mea quoque memoria, inquit, Romae illustris quaedam, eademque pulcherrima Virguncula, cum à Javene quodam vehementissime ad amorem alliceretur, nullo modo ne aspectu quidem, aut oculorum obtutu est assensa. Quod is cum plane animadverteret, ancillam illius pecuniis corrupit: quae ut & illi gratum faceret, & nummis saepius potiretur, Dominae profecto die persuadet, ut fanum Sebastiani adiret: Adolescentem interim cum de tota re certiore fecisset, quidque agendum putaret, demonstrasset, Heram in obscuras quasdam cavernas perducit, quas illi solent ingredi, qui Sanctum Sebastianum invitant. In illis Adolefcens iste furtim delituit, cumque se solum cum sola intelligeret, blande primum & comiter allocutus suadet ut illius tandem misereat, & inexorabilem animi duritiem in amorem converteret. Sed cum istas nequicquam voces excidisse videret, confestim minas, deinde vim addidit, adeo jam illi certum fixumque animo erat nefario voto quoquo modo potiri. In quo etiamsi flagitiosae pedissequae ope atque ministerio uteretur, nunquam tamen cum misera Virgine, cujus exiguae vires erant, in tantam convaluit, ut vel verbo, vel gestu consentiret. Ille indignitate percussus cum nihil obtinere poterat, & metuens etiam sibi, ne si illa viveret, amicis tam nefandos conatus indicaret, auxilio impurissimae ancillae eandem suffocavit: ipse deinde sibi fuga prospexit. Ancilla tanto scelere occoecata fugere non potuit: sed post aliquas suspiciones deprehensa de tota re confitebatur, easque poenas, quae tantis flagitiis debebantur, est perpeffa. Corpus nobilissimae Virginis magna celebritate Romam deferebatur, caput laurea redimitum est, magnoque virorum & mulierum comitatu circumstipatum: è quibus nemo adeo cordis adamantini erat, quin multas, acerbissimasque lachrymas pro-

profuderit, multum ut dubitaretur, majore ne moerore eam omnes, an honore prosequerentur.

Verum ut ad propiora aliquantum & tibi ipsi notiora accedamus, nonne Dominam Felicem Roverensem accepisti, cum Saonam versus navigaret, veritam ne Alexandri Pontificis naviculis caperetur, in medium se pelagus potius praecipitare, quam famam periclitari, decrevisse? Hoc illius levitati tribui non potest, cum nemo ignoret, quanta semper ingenii acie singularis illius forma condita erat. De nostra equidem Ducissa filere diutius non possum, quae etiam si una cum Viro per totos quindecim annos solitariam, instar viduae alicujus, vitam ageret, tamen nec illi unquam consuetudini reclamare voluit, nec tantum animi morbum cuiquam mortalium indicare. Cum ab amicis persuasum esset, ut istam vitae acerbiter exueret, exilium, inopiam, & omnes potius simul misérias amplexa est, quam eam vitae consuetudinem iniret, in qua alii beatitudinem positam arbitrantur. — In istis cum jam ultra progressus videretur, quin aliud, quaeso, aliquid attexe, inquit Ducissa, fatis tibi aliis in rebus, quod dicas, superesse intelligo.

Tum Caesar, vos mihi istuc, Phrissi & Gaspare, scio, non negabitis. Sit ita, quoniam ita vis, inquit Phrissius, sed illud meminisse debes, unitatem non facere numerum. Certum est, inquit Caesar, istas tam raras, & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi: omnes tamen, quae vehementissimis amorum flammis nihil concedunt, admirandae mihi videntur: quae vero aliquid eisdem largiuntur, saepenumero miserandae. Tanta enim sunt amantium illecebrae, tanta lenocinia, tot fraudes, tot insidiae, nihil ut admirabilius sit, quam à tenera muliercula eadem omnia evitari posse. Quo, obsecro, die, qua hora, vel literis, vel nummis, vel arrhis, vel aliis, quibus maxime delectari solent Foeminae, non sollicitantur? Quando illae è fenestris prospicere possunt, ut amantes interim flebiliter obeuntes non videant? qui etsi verbis fileant, oculis tamen loquuntur. His accedunt vultus subtristis, color pallidus, gemebunda vox, ignita suspiria, lachrymae prope innumerabiles. Quod si mulieri foris prodeundum

deundum est, si templum, aut locus alius adeundus, in omni fere divorticulo istae se statim umbrae offerunt, & coram facie consistunt, tanto squalore, tanta macie, ut illis jamjam moriendum putes. Hic ego prudens multa curiose inventa praetereo, multa symbola, epulas, choreas larvatas, hastarum gladiatorumque concertationes, quae mulier omnia in suam gratiam excogitata esse cognoscit. Noctu vero si forte è somno excitetur, Musicam audiet undique circumsonantem, aut si nihil Musicae fuerit, adeo omnia singultu & lamentis implebuntur, ut lemures praeforibus obvolitare videantur. Si cum ancillis de istis forte colloquatur, hiatum aliqua adulterinis munimis corrupta vel nuntium aliquem habet, vel munus, vel literas, vel aliquod denique in promptu lenocinium: nec hic desistit, quin statim significet, quomodo ille homo infoelix amore ardeat, quomodo suam vitam, fortunaeque omnes praefillius benevolentia nihili faciat, cum nihil interim praeter honestum molliatur, nihil desideret, nisi ut una paulum colloquantur: Haec si forte non illibenter audiat, nulla difficultas esse potest, cujus non sit praesens remedium: fiunt statim claves fictitiae, scalae ex funibus, medicamenta somnifera, omnia tanquam facilia ad oculum depinguntur, exempla aliorum multo pejora adducuntur, denique sic omnia affabre conficiuntur, nihil ut reliquum sit, nisi ut illa consentire se dicat. Quod si illa paululum etiamnum se retrahat, suadent fortius, animos addunt argumentis, id denique instando consternunt, quod resistendo diutius stare non poterat.

Audivi equidem nonnullos fuisse, qui cum victoriam desperarent, verborum suavitatem in terrorem converterent: nec minitari desisterent maritis indicare se velle, id eas esse, quod re ipsa non essent. Alii cum patribus, nonnunquam etiam viris, audacter paciscuntur, filiasque & uxores pretio prostituere impellunt. Alii philtris, & mirificis carminum virtutibus eam animis libertatem eripiunt, quam Deus liberaliter indidit. Mille vix anni sufficient ad omnes illas machinationes, dolosque commemorandos, quos viri, ut mulieres circumveniant, excogitare solent. Et ne privata cujusquam industria minus valere videatur, non defuerunt, qui Libris ingeniose

●

com-

compositis, de Foeminis decipiendis regulas & praecepta traderent. Vos interim vobiscum perpendite, quomodo istae simplicis veritatis cultrices ex tantis & tam multis retibus explicare se possint. Quod cum ita sit, quid est quod tantopere admiremur, si tandem aliquando muliercula amoris cesserit, cum se ab adolescente fortasse nobili, eodemque viro probo, tot annis coli diligique videat? cum ille nullos labores, nulla discrimina refugiat, dum ei placere possit: Haecine adeo sunt admirabilia, quum ipsa marmora, quibus nihil durius, perpetuis undarum guttulis penetrari videamus? Num si illae in istas illecebras Sexus, ut dicis, imbecillitate inciderint, eam veniam non promerentur, quam homicidis, latronibus, sicariis, proditoribus concedemus? Num tanta istius erroris vis est, ut si in illum una aliquando muliercula nescia prolabatur, totum proinde genus muliebri incontinentiae labe aspergatur? nihilne illarum constantia, nihil invictus animus proderit, quae quasi corde adamantino sic omnibus amantium illectamentis solent occurrere, quemadmodum scopuli undarum gurgitibus perpetuo resistunt?

Hic cum paulum Caesar taceret, coepit Gasparus illius orationi respondere: quod cum Octavianus animadvertit, quin Tu, per Deos, inquit, Caesari victoriam concedito, ille usque adeo triumphavit, tu ut parum profeceris, & nisi me animus fallit, non mulieres solum inimicissimas tibi facies, sed plerosque etiam viros. Subridens tum Gasparus immo vero, inquit, est quod mihi valde gratias agant omnes Foeminae. Nam ego nisi Juliano, & Caesari contradixissem, illae tantas earum laudes nunquam intellexissent. Tum Caesar, illas, inquit, laudes, quas ego, & Julianus eisdem attribuimus, satis jam pridem cognitae atque pervagatae erant, nunc tantum supervacaneae videbantur. Quis illud ignorat, nullam in ista vitae communitate solidam sinceramque voluptatem sine illis esse? quae si non essent, & truces nostrae cogitationes, & plusquam belluinae omnes actiones essent. Quis non fatetur earum convictu & commercio omnem nobis ex animo metum, omnes dolorum faces, omnes misérias exui? Quid dicam de rerum sublimium, maximarumque intellectu, in
qui-

quibus illae non hebetem, aut obtusam ingenii nostri aciem sed acutam & perspicacem reddunt? Quid de rebus bellicis, in quibus illarum recordatio omnem mortis terrorem è mentibus ejicit? Neque sane fieri potest, ut in illo pectore, in quo amor inest, ignaviae, aut foecordiae sedes esset. Quisquis enim vere amaverit, adeo se amabilem praestare desiderat, nihil ut loci turpitudini relinquat: immo millies uno die mortis periculum incurrit, ut illo amore, cui tantopere devotus est, se non indignum ostendat.

Hic ego Regum alicui persuaderem, ut ex solis amatoribus aciem institueret, qui coram amatis mulierculis depugnarent: quod si fieri possit, non dubito, quin facile totius Orbis victor existeret, nisi forte cum alio aliquo exercitu confligendum esset, in quibus omnes pariter amantes essent. Quid? an unam Trojam universae Graeciae per totos decem annos resistere potuisse existimatis, nisi multi in ea Heroes illustrium foeminarum amore exarsissent, quibus spectantibus nunc arma induere, nunc cum hostibus conflare consueverunt? Horum auribus quoties Heroinae aliquid insusurrarent, quoties de moenibus eisdem conspexerunt, animos plusquam humanos addiderunt: & dum illi semper laudem, tanquam virtutis mercedem, sperabant, omnia summa aggressi nihil intentatum reliquerunt.

Sunt mehercule nonnulli, qui Ferdinandum & Isabellam Hispaniarum Principes de Rege Granatae nunquam triumphasse putent, nisi mulierum subsidium accessisset. Nam exercitus Hispanicus quoties instructo ordine in hostem processerat, venit etiam cum muliebri turma Regina Isabella, quarum pars magna cum ab hominibus Equestribus vehementer diligerentur, cum illis una collocuti sunt, donec in conspectum hostium venissent, quibus praesentibus cum bellicum canerent, & cum hostibus congregiendum viderent, vix dici potest, quantum fortitudinem, quam inexpectatam audaciam amor illis subministraverat. Unde saepenumero effectum est, ut Hispani paucissimi infinitas Maurorum copias vel aperte fuderint, vel facile occiderint.

Quocirca fatis mirari non possum, Gaspare, quae te praepostera, & depravata ratio eo impulerit, ut sexum

muliebrem tantopere reprehendas. Annon illud vides, omnes corporis exercitationes, omnia oblectamenta, quibus omnes hominum ordines delectantur, solis mulieribus referri? Quis saltationibus & choreis insudaret, nisi foeminarum gratia? Quis Musicae tam diligentem navaret operam, nisi quod eas illius suavitate demulcere speret? Quis tot carminum genera, nativa praefertim lingua, componeret, nisi ut affectus animi inquietos mulieribus significaret? Quam multa, quaeso, eademque Poemata egregia intercidissent, nisi Poetis mulieres in magno honore fuissent? Nam ut reliquos omitamus, nonne gravissimo nobis dispendio videretur, si Franciscus Petrarca, qui adeo divinitus suos amores nostro sermone scripserat, solis Latinis incubuisset? quod esset ab eo factum, nisi Laura aliquando obstitisset. Ego vobis praestantissima istius aetatis Ingenia non commemorabo, quae quoscunque fructus ediderint, eorum stirpes, & radices à mulieribus mutantur. Ponite vobis ante oculos Solomonem illum Sapientissimum, qui rerum divinarum mysteria scripturus, meliore velo eadem adumbrare non posse putavit, quam dialogo quopiam inter duos amantes suaviter confecto. Nihil ille quidem ad coelestia propius accedere putavit, quam sincerum illum amorem, qui à bonis omnibus mulieribus debetur: nihil in quo divinam naturam, quam ille plus aliis mortalibus persenserat, reliquis hominibus facilius derivaret.

Haec itaque, Gaspare, nec tanta disputatione, nec tanta verborum multitudine indigebant. Sed dum tu his aperte veritatem oppugnares, aliis rebus infinitis impedimento fuisti Aulicae nostrae mulierculae valde necessarii. Ego certe, inquit Gasparus, plura adjici non posse existimo: quod si illam praeclarissimis dotibus à Juliano nondum satis illustratam credideris, nulla mehercule illius culpa est, sed ejus potius, qui plures virtutes à primis rerum initiis non constituerit: omnes enim, quae usquam gentium sunt, Aulicae foeminae jam pridem sunt attributae. Arridens tum leviter Ducissa, fieri, inquit, fortasse potest, ut etiam adhuc alias aliquas Julianus investigare possit. Satis equidem, Illustrissima, inquit Julianus, jamdudum dixisse mihi videor. Et, ut vera fatear, satis mea mihi placet Muliercula: quod si

istis

istis Nobilibus eadem pariter non arrideat, mihi illam, utcunque est, relinquunt.

Hic cum undique silentium esset, ego tibi, Juliane, inquit Fredericus, ut aliud aliquid etiamnum extorqueam, unum illud a te sciscitabor, quod & tibi, & mihi in omni Aulica primas & maxime necessarias partes habere videtur, idque in uno peculiari humanitatis officio consistit. Nam illae etiam si virtutes egregiae, quas illi jam antea attribueris, iudicium, modestiam, denique singularem quandam in hominibus accipiendis, tractandisque rationem contineant, id tamen, quod est in primis necessarium, magnopere scire vellem, nimirum, qua ratione, aut qua potius oratione de amore illi differendum sit. Nam uti honestissimus quisque praeclaris illis exercitiis, institutisque se accommodat, quae ante recensuimus, facilius cum foeminis ut ineat gratiam, ita sermonem saepenumero mentis testem atque indicem facit, nec tum solum cum affectione aliqua vehementius incendatur, sed etiam cum nulla prope amoris scintilla sit: facilius ut illa intelligat, quanti illius formam venustatemque aestimet, & quo honore dignam ducat, dum eandem amare profiteatur. Istuc, cum non sit parvi momenti negotium, libenter intelligerem, quomodo aequa lance in istis difficultatibus suas actiones Foemina libraret: quomodo illi respondeat, qui vere amat: quomodo illius versutiae occurrat, qui amare se fingit: num vel in tota causa dissimulare, vel eandem aliquo modo agnoscere, vel istos sermones prorsus effugere debeat? denique quomodo se in tam ancipiti re gerat?

Tum Julianus, primum hercle instituenda est, quomodo eos cognoscat, qui amores fingunt: deinde illos, qui sine fuco amant: amoris vero necne consentiat, suo potius arbitrio, quam alieno relinquendum puto. At saltem id doceas, inquit Fredericus, ex certis quibusdam, aut probabilibus indiciis fictitiam benevolentiam a vera discernere. Arridens his Julianus, non possum equidem, inquit, cum ea sit hodie hominum astutia, ut lachrymas saepenumero, doloresque mentiantur, cum interim sint ad risum ludibriumque propensiores. In insulam igitur constantem aliquam relegentur, ut fi-

deliter amantium fornicibus aliquandiu insistant.

Verum Aulica istaec, quoniam mihi instituenda in meo patrocinio acquiescet, in communem illum multarum errorem non incidet, id est, facilius se, quam par est, amari non credet, nedum illarum similis erit, quae & omnium de amore sermones, licet involucris obtendantur, quam citissime intelligere volunt, & omnes etiam profusissimas laudes primo quoque tempore agnoscunt, aut si illas forte repudient, id adeo molliter faciunt & invite, ut amorem potius allicere, quam renuere videantur. In omnibus itaque humanitatis officiis, in omni amorum sermone & colloquio, id semper Aulica Foemina diligenter animadvertat, ne quemquam proinde credat amare, quoniam illius oratio sit in amore celeris atque volubilis. & quo ille minus modestiae habet, qui cum ea colloquitur, quod multorum vitium est, eo planius id aget, ut minime placere, quae dicit, videantur. Sin eo iudicio atque humanitate fuerit, quibus Curialis noster imbutus esse debet: si occulte, artificeque de Amore differat, simulabit nostra Aulica se nihil horum intelligere, & cum in alium sensum illius verba retorserit, ingenua quadam sagacitate de proposita causa deflectet. Verum si ita se res habeat, ut in re aperta dissimulare non possit, jocos quibusdam rem seriam eludet, & quasi plus illius honori, quam meritis tributum sit, humaniter omnia interpretabitur: ita & illa sapientior habebitur, & facile falli non poterit. Ista fere sunt quae Aulicam foeminam de Amore commentantem decent.

Tum Fredericus: de istis "Tu rebus, Juliane, perinde dicere mihi videris, quasi necessum esset, cum de Amore loquimur, omnia dolis, mendaciisque aspergere: hoc si ita esset, ego tuis praeceptis tanquam longe praestantissimis acquiescerem. Verum si sincere quispiam amaverit, iisque affectionibus torqueatur, quae hominum animos gravius exulcerare solent, nihil ne illius miseriae, nihil aegritudines proficient? nunquamne illi, ne excarnificato quidem, mulieres confident? nihil lachrymae, nihil tot suspiria, tot pietatis argumenta commovebunt? Cave, quaeso, Juliane, ne praeter naturalem quandam Foeminarum inhumanitatem, tu etiam artificiosam crudelitatem adjicias.

Mi-

Minime ego quidem, inquit Julianus, de eo, qui amat, verba feci, sed de eo qui in amore fabulatur, cujus illa praecipue cura est, ne verba aliquando desint, cum ille interim, qui vero amore uritur, pectus inflammatum, sed linguam frigidiorē, timidum & praefractum sermonem habeat, verum ut istuc fortasse axioma videatur, *Quisquis plurimum amat, idem parum loquitur*: quanquam certas de istis rebus regulas tradere non possumus, propter diversas indoles, multiplicesque hominum naturas. Nescio enim hic vel quid taceam, vel quid praecipiam, nisi ut semper caveat foemina, semperque meminerit homines liberius quam mulieres amorem profiteri posse.

Arridens hic Gasparus, quid? tune, inquit, Juliane, istam tuam Dominam tam excellentem mutuam benevolentiam praestare non vis, cum certo seipsam amari intelligat, quandoquidem Curialis, qua est sapientia, cum id perspexerit, confestim receptui canet? ita illa & eo honore, & eo ministerio, obsequioque spoliabitur, quae amatae Mulierculae virtutibus homines devovere solent. In eo equidem, inquit Julianus, consilium dare vix audeo: sed illum amorem, quem tu nunc intelligis, solis nondum nuptis convenire existimo.

Nam quoties matrimonium finis illi propositus esse non potest, toties necesse est mulieris animum tanquam rerum illicitarum stimulis exagitari, & famam quoque, non parvi momenti thesaurum, in discrimen vocari.

Subridens tum Fredericus, austeram mehercule, Juliane, atque aspera, inquit, videtur ista sententia, & vereor ne illam ab aliquo concionatore didiceris, qui mulierum amores Laicis solent interdicare, ut illi facilius eisdem fruantur. Nuptis quoque mulierculis severas nimium leges indicis, quarum nonnullae viris exosae & contemptae sunt, dum illi vel alienos thoros insectentur, vel suos injuriose detestentur: Aliae eo à patribus impelluntur, ut morosis, aridis, & infirmis senibus nubant, totamque in summis miseriis aetatem transigant. His si istiusmodi viros repudiare liceret, ferendum fortasse non esset, ut alios diligerent. Verum si vel caeli, syderumque inclementia, vel humorum ἀνπηθία, vel malo aliquo genio, vel alio quocunque fatali casu in lecto, qui

omnis benevolentiae & pietatis nidus esse debet, inimicitiae, suspiciones, fastidia inciderint, quae miseras istas catenis per totam aetatem colligatas crudelissimis furiis exagitant, nonne in tantis malis perfugium, in tantis incendiis refrigerium aliquod mulieri permittes? nonne id illi licebit alteri concedere, quod maritus non modo contemnit, sed à quo etiam abhorret? aequum certe est, quae viros probos & convenientes habent, à quibus plurimum diliguntur, nihil in eos iniquum ut moliantur. Verum si illos amore prosequantur, qui eas nunquam redamant, sibi ipsis injuriam faciunt. Immo vero, inquit Julianus, in seipsas injurias, cum alios praeter maritum aliquos amant. Sed quoniam amor nostrae potestatis semper non est, sicubi casus ferat, ut vel mariti odio, vel alterius benevolentia Aulica nostra ad amorem propendeat, solum animum amatori despondebit, nec certum aliquod argumentum vel verbo, vel gestu, vel insinuatione aliqua significabit, qua ille se voti compotem sine dubio fore speraverit. Subridens hic Robertus Barrensis, ego, inquit, Juliane, ab istac tua sententia tanquam iniqua appello: idem credo reliquos istos omnes facere. Sed quoniam nuptis mulieribus istam tam duram addicis rusticitatem, ita enim nominanda mihi videtur, num illam quoque innuptis necessariam putas? num illae etiam adeo erunt inhumanae, nulla in re amatoribus ut satisfaciant?

Aulica nostra, inquit Julianus, si nondum nupta amare aliquem in animum induxerit, eum saltem amet, cum quo matrimonium contrahere possit: illi si aliqua amoris argumenta ostenderit, nefas non putabimus. Id tamen religiose observet, quod minime est difficile, ut omnia benevolentiae indicia demonstret, dum omnem tamen illi spem inhonestam praeciderit. Hac in una re cautio diligentissima adhibenda est, quoniam in eam partem peccant frequentissime mulieres, dum formae nimium curiose incumbunt. Et quoniam amantium multitudinem pulchritudinis testimonium arbitrantur, id agunt, ut quamplurimos amatores habeant. In quo dum levius occaecantur, facillime se discurrere patiuntur, & relictis modestiae limitibus, quae illas adeo

deo decet, in vultu, gestu, verbis, lasciva quadam impudentia utuntur: & ob eam causam a viris notari se diligique existimant, cum interim toto caelo errent. Nam si in eas proclivior cujusquam voluntas fuerit ea non tam ab honesta aliqua opinione, quam potiundi spe atque facilitate proficiscitur.

Nollem itaque foeminam Aulicam ea morum levitate esse, ut omnibus sui copiam facere videatur, omniumque ad se oculos affectionesque allicere: quin ea vitae integritate sit, ea virtute, ea in omni actione suavitate, ut quisquis illam intueatur, in eam admirationem traducatur, quae rebus vere laudabilibus tribuitur. Ita omnis inhonesti spes, omne turpitudinis desiderium funditus evanescet. Quisquis igitur a tali muliere amabitur, minimo quovis amoris signo contentus esse debet, plurisque vel unicum illius aspectum aestimare, quam ea universa, quae ab aliis vel sperari, vel haberi possunt.

Huic foeminae adeo undique absolutae nescio sane quid possit addi, nisi ut ab illo Curiali plurimum diligatur, qui ab istis Hominibus egregie est descriptus: quae cum illum vicissim amaverit, summa utrinque perfectio erit.

Hic cum paulum taceret Julianus, arrisit leviter Gasparus, & nemo, inquit, opinor, vestrum est, qui queri possit, Dominam istam Aulicam a Juliano exquisitissime formatam non esse & perpolitam: Nae, ego illam, si talis aliqua est, dignam confitebor, quae aequis cervicibus cum nostro Curiali incedat.

Tum AEmilia, ego tibi meam astringo fidem, me illam vobis ante oculos posituram, ubicunque tu tuum Curialem inveneris. Negare certe non potest, inquit Barrensis, Juliani nostri Aulicam multo esse exactissimam, tamen in hac ultima de Amore scena, eandem paulo severius videtur instituisse: praesertim cum voce, vultu, gestu, adeo proterva esse debeat, ut amanti non solum spem omnem praecidere conetur, sed illius etiam mentem desperatione quadam occupare. Id enim satis ipsi cognoscimus, in his rebus, quae obtineri non possunt, desideria nostra non esse posita. Et quanquam aliquae fuerint aliquando mulieres, quae venustate atque forma nimium elatae in primo amoris congressu
nimi-

nimiam verborum asperitatem adhibuerint, tamen cum postea familiariorem vitae consuetudinem tempus paulatim fecisset, cum ad jucunditatem, & delicias perventum esset, multo sunt factae mitiores, factorum humanitate verborum asperitatem temperantes. Verum si tuae istius ea frontis nubecula sit, ut voce, gestuque omnem suavitatis fiduciam eripiat, Curialis credo non ster sapiens cum sit, eandem nihili faciet. Nolle equidem, inquit Julianus, meam Aulicam rerum omnium, sed tantummodo inhonestarum spem infringere, quam Curialis cum eo iudicio sit, non modo illi praechusam putabit, sed in eandem nusquam incidet. Si enim venustas, candor, probitas, ingenium, modestia, multaeque virtutes aliae Curialem vestrum ad Aulicae nostrae amorem impellant, necesse est illius affectiones cum virtute esse conjunctas? Deinde si prosapiae nobilitas, si rerum bellicarum scientia, si literarum, & musicae cognitio, si humanitas, si in omni actione cum gravitate dignitas mulieris istius benevolentiam acquirat, necessum est propositum huic amori finem eadem natura cum mediis & destinatis esse.

Sunt sane diversa hominum studia, pro formae muliebris varietate: & proinde nonnulli, cum foeminam in fessu, motu, incessu, jocisque gravem quandam venustatem tueri videant, tanta illorum animos veneratio subit, ut amatorium obsequium offerre non audeant: ex quo in illas leviores, & deliciosas mulierculas conversi, in quarum vultu, verbis, gestuque languidae imbellesque passiones eminent, spem facilem verborum lenocinio sustentant. Alii ut a fraude, & fallacia certissime immunes sint, eas amore amplectuntur, quae in ipso oculorum obtutu, in omni oratione, actioneque adeo profusae & apertae sunt, ut cum id semper faciant, quod earum animos primum perculerit, nullas, ne intimas quidem cogitationes occultas habent. Alii augustiori quodam spiritu, dum omnia difficilia, quae pulchra, existimant, dum in eo vincere sperant, quod reliquis videtur inexpugnabile, eas aggrediuntur, in quibus subtristior quaedam austeritas residet. Id enim satis magnificum putant, duros rebelles, ac obstinatos quosque animos amoris dulcedine emollire. Idem dum sibi ipsis
nimis

nimis confidunt, dum sese falli non posse credunt, illas sponte mulieres adamant, quae ingenii sagacitate sub mediocri forma mille simul astutias & insidias recondunt: nonnunquam etiam illas, quae aspectum fastidiosum, pauca verba, exiguum risum, tanquam decus aliquod affectant, idque agunt, ut & intuentem negligere, & obsequentem aspernari videantur. Denique nonnulli sunt homines curiosi, qui nullam foeminam suo amore dignantur, nisi & egregia oris figura, & exquisito sermone, & actione decenti, & inaudita sapientia fuerit, &, ut uno verbo dicam, nisi omnes simul virtutes, omnes in illa elegantiae conspiraverint, tanquam in uno aliquo flore ex omnibus totius mundi suavissimis flosculis composito.

Aulica proinde nostra si illorum penuria laboraverit, qui spe aliqua inhonesta adducuntur, nunquam tamen deerunt, qui illam ament, vel illius meritis, vel sua virtute permoti: Heroicus siquidem animus facile se dignum putabit, qui ab illa Phoenice diligatur.

Volebat istis libenter contradicere Barrensis, sed illius orationem interruptit Ducissa, eumque a deteriori parte stare dicebat, cum Juliani sententia esset multo verissima: deinde nihil est hercle, inquit, cur Julianum incusemus, nam Aulicam credo illius foeminam cum viro Curiali conferri posse, fortasse etiam anteponi. Nam eandem in amore accurate instituit, quod ab istis Dominis de suo Curiali factum non meminimus.

Neesse sane est, inquit Aretinus, mulieres in amando erudire: nunquam enim aliquam in eo satis instructam vidi. Nam omnium plerumque illarum forma cum tanta crudelitate conjungitur, ut & eos oderint, qui eas fidelissime colunt, quorumque virtus & integritas meliorem mercedem promerentur: & eis turpissime sese dedunt, qui stupidi, insulsi, timidi, ad fastidium, quam amorem, sunt longe aptiores. Istum tam crassum errorem facilius ut declinarent, melius fortasse fuisset aliquid illis de illius electione praecipere, qui amore dignus videretur, deinde ut eundem sine fuco & fraude amarent. Haec in hominibus praecepta minime sunt necessaria, qui nimium ista ex seipsis sciunt. Testis hac in re nemo me locupletior, qui nunquam amare didicerim, nisi tum cum divi-
na

na quadam Dominae cujusdam forma eo redactus sum, ut illius amore necne flagrarem, non esset industriae, aut voluntatis meae: ita mihi nec arte, nec praeceptore opus erat. Idem credo universis contingere, qui vere amant: adeo ut Curiali nostro magis necessarium sit ediscere, qua ratione amari possit, quam quomodo amet.

Tum AEmilia, Tu igitur, Aretine, de ista re, quaeso, aliquantum differe. Ego mehercule, inquit Aretinus, rationi consentaneum existimo, Mulierum benevolentias inserviando, placendoque acquiri. Verum quae illis ministeria & obsequia placeant, hoc ab ipsis mulieribus ediscendum opinor, quae nonnunquam res adeo raras & monstrosas expetunt, ut eas homines cogitatione complecti non possint: immo vero ut ipsae aliquando ignorent, quid ita diu desideraverint. AEquum itaque videtur, ut tute, lectissima, cui mulierum voluntates satis sunt exploratae, istum laborem suscipias, tantoque beneficio universum genus humanum afficias. Quin tibi potius, inquit AEmilia, istuc faciendum, qui cum omnibus plerunque foeminis gratus fueris, credibile est, omnes te rationes cognoscere, quibus cum illis gratia ineatur.

Amanti profecto, inquit Aretinus, meliora consilia dare non possum, quam ut recte providerit, ne tu aliqua auctoritate apud eam sis, cujus ille benevolentiam aucupatur. Illae siquidem omnes quaecunque in me vel fuerunt, vel fuisse existimantur virtutes, summum praeterea obsequium, summa industria, tantum mihi ad amorem proficere non potuerunt, quantum unius tuae suasio ad odium & fastidium. Absit hercle, inquit AEmilia, ut ego tam exosum in te aliquid machiner. Nam praeterquam quod id facerem, quod non deberem, exili etiam ingenio viderer, dum id molirer, quod efficere non possem. Sed quoniam me vultis de illis rebus dicere, quae mulieribus placeant, dicam certe: & si cui eae forte displicuerint, vobis ipsis crimini detur.

Ego certe iis omnibus, qui se amari volunt, praecipere, & ut ament sincere, & se modis omnibus amabiles exhibeant. Duo ista ad mulierum benevolentiam conciliandam ex seipsis sufficiunt. Verum ut ad illud
acce-

accedam, quod tu mihi objicis, fateor hercle & mihi, & istis universis valde te videri amabilem: sed itane fideliter, ut dicis, in amore necne verferis, in eo posita est omnino controversia. Nam cum paulo fueris jam antea amabilior, a multis quoque mulierculis amatus fuisti: verum flumina, quantumcunque ingentia, si multis partibus divisa sint, in tenues rivulos derivantur, ita quoque amor multis locis sparsus ac dissipatus multo fit tenuior ac imbecillior. Illae vero queremoniae de mulierum, quibus inservieris dūritie, & ingratitude, nescio quid in se involutum & subtile habent: verisimiles sane non sunt, si meritorum tuorum multitudinem respiciamus: sed ista facis, ut & conceptam in amore voluptatem celes & dissimules, & ut foeminis, quae tibi praedae fuerunt, certissime constet, clausa se sua consilia, & occultissima habituras. Quae ut veros amores reconditos videant, non inique ferunt, ut si etiam benevolentiam aliis ostentes. Quocirca si illae mulieres, quas nuper amare occoepisti, ea credulitate non sint, qua tu eas esse desideras, id meo vitio factum non est, sed quia tuum in amando artificium jam tandem in vulgus emanavit.

Non conabor, inquit Aretinus, istam orationem verbis confutare: nam id meo malo fato deberi video, ut nec mihi credatur, cum vera loquar, & tibi fides habeatur, cum falsa dicas. Quin bona fide, inquit AEmilia, fatere, Aretine, te adeo vehementer non amasse, uti credi desiderabas. Nam si eas vere amares, nihil prius aut potius optares, quam amatae mulieri placere. Ea enim amoris lex est, *idem velle, atque idem nolle*. Sed tu de illa cum toties quereris, vel aliquis in eo, uti dixi, dolus inest, aut tute id videris velle, quod illa non vult. Non est dubium, inquit Aretinus, quin ego cupiam, quicquid illa desiderat, quod satis argumenti est, quam illam amem: sed illud me male habet, quod quae ego expetam, illa non curet, quod, te iudice, plane ostendit, quam illa me parum, aut nihil diligit.

Quisquis amandi in se onus suscipit, inquit AEmilia, eundem primum placere oportet, deinde alterius ita se prorsus appetitui, & affectionibus componere, ut & omnes sensus mancipia, & ipsam animam amatae pedissequam

quam faciat: nec unquam sibi adeo constare debet, quin istaec omnia cum illa, quoties opus est, quasi per metamorphosim commutare videatur. Ista certe sunt vere amantium officia. Haec ipsa, inquit Aretimus, ego mihi summae foelicitati putarem, si una eademque voluntas utrique animulae imperaret. Id ut fiat, inquit AEmilia, in teipsa positum est.

Sed hic illam interpellans Bibiena, certum est, inquit, homines vere amantes, omnes suas curas, cogitationesque ad amatae mulieris arbitrium conferre. Sed quoniam ista Amoris obsequia satis aliquando cognita atque perspecta non sunt, necessarium est illa nonnunquam adeo manifeste innuere, atque explicare, dissimulare foemina ut non possit, se non intelligere: ea tamen modestia, nihil ut de illius veneratione, atque reverentia diminutum appareat. Tu itaque, clarissima Heroïna, quae amatoris mentem pedissequam amatae fecisti, istuc quoque mysterium non minus necessarium enunciat.

Arridens istis Caesar, quod si, inquit, adeo mollis, & verecundus amator fuerit, ut ista pudeat dicere, scribere saltem ne vereatur. Immo verò, inquit AEmilia, si eo iudicio fuerit, quo esse debet, priusquam de istis cum muliere egerit, certissimum esse oportet nihil in illis offensionis fore. Omnes pol Foeminae, inquit Gasparus, de Amore aliquid orari petique desiderant, etiam si id, quod petitur, antea negare constituerint. Falleris certe, inquit Julianus. Nam ego istaec Curialem nunquam pertentare optarem, nisi certo cognosceret, nullam se repulsam laturum. Quid igitur faciet, inquit Gasparus? Quod si vel scriptis, vel sermone, inquit Julianus, mulieris animum pertentare libeat, id ita modeste, cauteque faciendum est, ut ambiguitatem illi aliquam relinquant, & quasi viam quandam struas, qua illa, si volet, etiamnum dissimulet se nihil de amore actum intelligere: ita si aliquod subest periculum, facile te recipere possis, quasi in alium omnino finem id feceris: nimirum, ut domestica illa consuetudine, & jucunda communitate frui, quae cuique cum amicis solet intercedere. Nec ista tamen adeo religiose affirmabis, quin

quin postea vicissim neget, si tanquam certa amoris pignora atque argumenta concipiantur.

Quicumque enim praecipites, pauloque iaverecundiores sunt, omnia in primo impetu, nec injuria, perdunt. Nam eximiae cuique mulieri vehementer eorum inscitia, atque impudentia displicet, qui de amore prius audacter commentantur, quam eisdem humaniter ac officiose inservierint. Curiali itaque vestro id mihi congruum videtur, ut signis magis & argumentis, quam verbis amorem contestetur. Unus siquidem aliquando singultus, quasi timore aliquo, aut alio respectu emissus, certius affectionis indicium est, quam mille voces, etiam curiosius excogitatae.

Oculi deinde, tanquam nuntii fideles, accedant, qui cordis legationem sincerissime deferant. Illi siquidem intimas animi cogitationes plus literis omnibus, atque internuntiis exprimunt: nec explorant solum tum cum nolles, sed eis etiam, quas amas, facies amoris quasdam admovent. Spiritus siquidem ille, & radius visualis, quoniam in locis cordi circumvicinis generatur, cum oculos penetraverit, in quos immittitur, nunquam confitit, donec ipsum corculum, tanquam metam, pertigerit, in quo quando cum optatis alterius spiritibus conquiescit, subtili quadam sanguinis vi, insensibilique natura, quam una secum advexit, sanguinem mulieris cordi suffusum paulatim inficit, qui cum sensim incaluerit, & agenti assumuletur, illatae imaginis impressionem recepit, cumque minutatim optatae formae scintillas cordi, oculisque huc illuc ferat referatque, cupidinis & desiderii flammae gradatim incenduntur, quae nunquam urere desistunt, cum spei semper fomenta una adducant, vere ut liceat dicere, oculos amoris duces & moderatores esse: praesertim si naturalem in se suavitatem, dignitatemque retineant, si vel claram quandam, dulcemque nigredinem habeant, vel cum alacri quadam hilaritate glauci, & caerulei sint, denique si ita gratioso, & penetranti obtutu fuerint, ut aspicienti non per ipsos solum oculos, sed per inum etiam pectus perspicere videantur. Oculi igitur, tanquam milites periti, in insidiis excubant, & si reliqua membrorum compositio apta & decora sit, eos alliciunt, qui procul intuentur, dum pro-

propius accedant, subito deinde sagittas emittunt, & quasi veneficiis effascinant, tum vel maxime, cum se ultro citroque directa acie amantes intuentur. In illo enim congressu jucundissimo alter alterius mores, naturamque participat: quemadmodum in lippis, aegrisque oculis perspicitur, qui dum sanos aspiciunt, eosdem aspiciendo contaminant. Et proinde ista ratione magnam amoris atque desiderii partem Curialis noster indicare posse mulieri videtur.

Et tamen nisi arte quadam Oculi gubernentur, amatorias perturbationes iis maxime explorant, quibus minime vellemus. Nam per illos lucidissime, nisi caveamus, transparent, dumque eas amatae mulierculae conamur patefacere, illis saepenumero ostendimus, quibus valde optamus reclusas, atque obscuras esse. Proinde qui rationis frenos nimium non remiserit, tempus, locumque diligenter observat, & quoties opus est, intentiones aspectus cohibet, quantumvis suavissimum animi pabulum existant. Difficile siquidem est cognitum perspectumque amorem celare & reprimere.

Tum Ludovicus: omnia tamen aliquando planius & apertius agere non videtur esse imprudentiae. Sic enim spectatores judicare solent, istas tam perspicuas actiones communem amorum finem non spectare, cum perspiciantur nec ne, omnino nihil curetur: proinde nihil negando, omnia publice profitendo, libertatem eam sibi quis vendicat, ut stare, convenire, colloqui sine suspitione possit. Quod in illis non contingit, qui se quodammodo secretiores esse volunt. Nam & illi spe quadam sustentari, & imminens aliquod praemium expectare videntur, dum id sollicitè agunt, quod omnes praeterea latet. Id sane quandoque animadverti, ut cum ne minima quidem initio amoris scintilla esset, magni tamen ignes consecuti sint, vel ob hoc unum, quod ita vulgo dicebatur, mulierem illum amasse. Hujus hanc ego causam suspicor. Communis istaec multorum censura ita apud foeminae animum convaluit, ut testimonium satis certum putaret, quam ille homo amore dignus esset. Ipsa fama cum orator esset, amatoris causam agere videbatur, majori fide atque veritate, quam vel ipse per se, vel per literas agere potuisset: tantum itaque

que abest ut isti rumores obsint, valde aliquando ut prodesse credantur.

Amores sane, inquit Julianus, rumoribus oblatis periculosi proinde existunt, quia digitis nos demonstrari faciunt. Quocirca qui illis vestigiis sapienter vult insistere, majores interius flammās continere debet, quam foris ostendet, minimis quibusque rebus contentum esse oportet: desideria, suspiciones, miseriae, voluptates, omnia dissimulanda sunt, ore tenus ridendum est, cum corde & intestinis ingemiscat: liberaliter profundendum est quod avidissime retineret: quae ita ancipitia, atque difficilia sunt, prope ut impossibilia videantur. Haec illi edocenda sunt, inquit Bibiena, quoniam haud parvi momenti sunt: nam praeterquam quod occultis quibusdam indiciis sine aliquo aperto gestu in oculis & vultu saepenumero legitur quod in corde occultissime delitescit, audiivi equidem quorundam eam fuisse artem, ut longam de amore orationem haberent, cum nemo astantium quicquam intelligeret, aut tale aliquid agi putaret. Nam illi cum summo judicio atque diligenti animadversione uterentur, nusquam commiserunt, ut audiri nolle viderentur, dumque nonnulla palam commentabantur, quoties ad seria perventum esset, in auribus susurrabant, reliqua palam ea ambiguitate pronuntiabant, ut ad sensus diversissimos retorqueri possent.

Tum Fredericus: adeo minutatim de istis rebus disserere nihil est aliud, quam retro in infinitum recedere. Mallem itaque, id quod magis mihi necessarium videtur, praecepta quaedam dari, quibus potissimum modis amatores Dominarum benevolentiam semper quasi ad aliquam aeternitatem conservare possint.

Ea, inquit Julianus, quae illi ad conciliandam profuerunt, ad retinendam quoque sufficient: quarum utraque in obsequendo placendoque sunt posita, nulla oblata offensionis occasione. Arduum itaque opus videtur aliquid praecipere, cum illi, qui perfecto judicio non nitantur, in mille errores incurrant: qui etiam aliis leviores appareant, mulieris tamen animum vehementius exulcerant. Iisdem illi praecipue sunt obnoxii, qui majoribus, quam alii, passionibus distrahuntur, quae quoties amanti occurrerint, in illos luctus & dolores incidunt,

dunt, resque adeo lubricas & difficiles efflagitant, ut ipsa tandem importunitate odiosi fiant. Alii dum injusta quadam zelotypia laborant, adeo acerbè stomachantur, ita severe in eos invehuntur, quos suspectos habent, idque saepius injuria, ut nec eundem alloqui nec aspicere Dominas velint: qua illorum insania non modo mulierculas infensas reddunt, sed id quoque efficiunt, ut illae eos, quos antea nihili pendebant, amare occipiant. Insultus enim ille timor, qui quemquam graviter excruciat, ne illum foemina deserat, alterique se tradat, id videtur innuere, majora alterius merita atque virtutes esse, quam sua: & quo magis alteri derogat, cum invidiae causa faciat, eo minus illi a muliere creditur, etiamsi verum fuerit: immo majorem semper opinionem, majoresque de amore illecebras mente & cogitatione complectitur.

Hic Caesar, non sum equidem ea sapientia, facile ut me contineam, quin rivali meo, quoad possum, detrahā, nisi tu meliores mihi rationes illius expediendi discutiendique possis praescribere. Subridens tum Julianus, tritum est, inquit, illud sermone proverbium: Si ad medium tantummodo corpus inimicus tuus in aqua consistat, manum porrige, quasi illum tanto periculo liberaturus: sin ad mentum usque miser inhaereat, pedem capiti imponito, eumque protinus immergito. Quorundam cum suis aemulis iste mos est: dissimulant scilicet, seque amicos praebent, dum certa ratio sit, qua illum anticipent. Postea cum apte res ferat, ut illum omnino dejiciant & prosternant, nullis maledictis, nullis conviciis, veris ne an falsis nihil interest, nulli arti, nullae astutiae parcunt. Sed quoniam fraudes & insidias Curiali nostro tanquam veteratori ac vafro non permittimus, nulla alia ratione rivalis conatus ac consilia praeripiet, quam amore, industria, obsequio, fortitudine, modestia, denique benemeritorum multitudine, & illarum ineptiarum despicientia, in quas ignari & imprudentes tanquam in mille Maeandros prolabuntur.

Memini sane quosdam in sermone atque scriptis Poliphili verbis apud mulieres usos esse, itaque curiose in rhetorices mysteriis versatos, ut illae cum dissidentia,

ac

ac pudore quasi in summa rerum ignoratione descenderent, honesteque se expedire desiderarent. Alii sine modo, sine sensu se venditant. Nonnulli id temere & inconsulto effutiunt, quod sibi ipsis dispendio est: ut illi quos ego ridere soleo, qui cum amorem profiteantur, nunquam, inquit, foeminam reperire poteram, quae me amaret: cum interim, omnes qui astant, nec amore eos, nec spiritu hoc, quem ducunt, dignos existiment, sed cum stultos, hebetes, & insulsos judicent, nec illos benevolentia complectuntur, nec id facere audent, ne in eo minoris, quam reliquae omnes, existimentur. Multi ut suos aemulos in invidiam vocent, in istum sermonem futilissime erumpunt, Ille homo omnium longe foelicitissimus: nam cum nec facie liberali, nec prudentia aliqua, nec fortitudine sit, nec ulla denique in re reliquis hominibus praestantior, omnes tamen illum mulieres amant, & certatim insectantur. Ita dum acerbitalis suae virus evomunt, ejusque fortunae invident, etsi re ipsa nec vultu, nec factis amabilis sit, suspicantur tamen mulierculae occultam quandam in illo virtutem inesse, cumque a tam multis eum diligi audiverint, aliarum quoque exemplo eundem videntur diligere.

Ridens hic Ludovicus, meo periculo, inquit, Curialis noster ista tam crassa & hebeti facundia non utetur, quando gratiam cum mulieribus inierit. Ne illo quidem levidensi filo, inquit Caesar, quo intra paucos hos dies Generosus quidam usus est, cujus nomen non libet recitare, ne virili dignitati injuriam faciam. Dico saltem, inquit Ducissa, quid illud sit, quod adeo ridicule egerit. Ille, inquit Caesar, cum a Domina quadam nobili plurimi fieret, ab eadem clanculum ad villam, ubi tum erat, est accersitus, quam cum vidisset, sermonemque cum ea, quoad tempus pateretur, extraxisset, multis demum lachrymis & suspiriis discedens vehementer rogat, ne illius unquam oblivisci vellet, quibus statim addidit, ut omnes sumptus, quos ille in diversorio fecerat, illa quam primum lueret: aequum enim non esse, ut ille aliquas pecunias profunderet, cum illius rogatu illuc advolaverit. Arrisum est vehementer, & in eo omnino consensum Generosi nomine hunc

multo esse indignissimum: multi vero ea verecundia sunt affecti, quae illi jure contigisset, nisi adeo iners & insensatus esset, ut quantum peccarit, penitus ignoraret:

Tum Gasparus in Caesarem conversus: melius tu quidem muliebri honori consuluisse, si totam hanc rem celasses, quam virili dignitati, cum illius nomen taceres. Illud enim facile ex eo colligitur, quam praepostero & inepto judicio ista Domina fuerit, cum insulsum istuc & obtusum animal diligeret. Fortasse etiam e multis, qui illius benevolentiam aucupati sunt, hunc unum, tanquam reliquorum facile principem, elegit, caeteros cum indignitate rejecit, quibus iste vix dignus erat qui inserviret. Quis novit, inquit Ludovicus, an reliquis in rebus sapiens fuerit, & in solis diversoriis deliraverit? Ita sane plerumque fit, ut nimio amore peccemus, & si tute id confiteri velles, non dubito, quin etiam atque etiam pari in causa lapsus fueris. Subridens tum Caesar, ne obsecro, inquit, de nobis ipsis dicamus, nostros errores non libet recognoscere: Fateamur certe, inquit Gasparus, ut eisdem facilius corrigere liceat.

Verum cum noster jam Curialis Dominae benevolentiam conciliare, eandem diligenter observare, aemulos etiam, quoad poterit, ab ea depellere didicerit, tu id nobis, Juliane, debes, ut Foeminam quoque tuam instituas, quomodo amoris mysteria quodammodo religiose occultet.

Satis mihi videor, inquit Julianus, jam pridem dixisse: alium orate aliquem, qui de secretis istis disserat. Instabat Bibiena, ne jam desisteret: idem reliqui omnes factitarunt. Tum ille: valde mehercule omnes in eo contenditis, in quo nimis jamdudum artifices periti videmini: quod si plura velitis cognoscere, Ovidium amabo legite. Et quomodo ego, inquit Bibiena, illius praecepta quicquam putem proficere, cum ille amanti suadeat, ut praesente Domina, temulentum se aliquando fingat? Haecine justa est ineundae benevolentiae ratio? quid? quod amatores jubet, quoties epulis cum foeminis intersunt, ut digitis vino tinctis amatorum aliquid in mensa scribant, eoque modo tacitas animi affectiones insinuent? Haec, ut illa ferebant tempora, inquit

quit Julianus, in vitio non erant. Et proinde, inquit Bibiena, cum in illa aetate obscenitas ista minime displiceret, verisimile est, nostram illam Curialem inprimisque decoram concinnitatem eos in muliebribus officiis non habuisse. Verum id, quod modo de amore occultando propositum est, non omittamus.

Tum Julianus: istius equidem sum sententiae: Quisquis amoris mysteria taccri vult, omnes occasiones fugiat, quae eadem evolvere, atque explicare solent. Quarum prima est, cum nimis seereti omnia sic comprimere & celare putemus, nemini ut quicquam credamus. Nam cum unicuique amantium illud praecipue in votis sit, omnes ut animi cogitationes amatae mulieri sint exploratae, necessitate quadam impellitur plura atque apertiora signa commonstrare, quam si amico fideli illud negotium daret. Ea siquidem indicia, quae ab ipso amatore profisciscuntur, majores habent suspiciones, quam illa, quae ab internuntiis deferuntur: Et quoniam hoc nobis natura est insitum, ut in res alienas curiose inquiramus, ubi primum suspicari aliquid quis coeperit, nullam veri investigandi opportunitatem praetermittit: quod cum semel diligentia excusserit, mirum est, quam idem in publicum effutire delectet. In amico idem non contingit, qui & consilium nobis & opem praestat, & eos saepenumero errores antevertit, in quos coecus amator praeceps irruerit, & involucris omnia tegit, & futura prospicit, quae alter praevidere non potest, & summo solatio est, quoties cum eo vel dolores, vel voluptates communicat.

Tum Gasparus, alia causa subest, quae multo frequentius amores explorat, & effundit. Quae tandem causa, inquit Julianus? Ambitio illa muliebris, inquit Gasparus, cum inscitia, & crudelitate conjuncta. Foeminae siquidem, quod vos jamdudum confirmastis, omnes, si fieri posset, amatores haberent, qui cum usque ad cineres amore flagrarent, eosdem reviviscere optarent, ut denuo prae amore mortem oppeterent: & ipsae quantumvis ament, amantium tamen aerumnis gaudent, istasque tam diras calamitates, tam infestos dolores, tantum mortis desiderium testimonium satis perspicuum existimant, quantum diligantur, quamque formae pulchritu-

dine homines vel beare, vel excruciare, iisdemque vitam vel dare, vel adimere possint. Hac una re tanquam pabulo suavissimo delectantur, cujus usque adeo sunt appetentes, ut ne illis idem aliquando desit, nec amatoribus satisfaciunt, nec spem omnem eripiunt: sed ut eos passionibus & desideriis semper suspensos teneant, minas primum fastidiosas, deinde sperandi argumenta subministrant, idque semper volunt, ut unica illarum vox, nutus, aut aspectus, pro summa beatitudine habeantur. Quibus ut aliqua honestatis, & pudicitiae opinio accedat, istam tam severam asperitatem & duritiem publice demonstrant, facile quivis ut conjiciat, quanta cum indignitate homines indignos tractarent, cum erga amantes & benemeritos tantam vultus vocisque austeritatem adhibeant. In ista arte, vel potius astutia nimium securae cum despiciatissimis interim calonibus noctu concumbunt, iisque quos antea vix viderint, aut cognorint. Atque ut generosi alicujus miseriae & queremonias rideant, iis se voluptatibus privant, quas cum excusatione fortasse aliqua percipere potuissent, idque efficiunt, ut homo miserrimus dum omnes secum rationes evolvit, dum intra se fremit ac tumultuatur, eo necessitatis impellitur, ut circumeundo, inveniando, pertentando, id tandem invitus prodatur, quod alioqui longe foret occultissimum.

Aliae nonnullae sunt, quae si multos illecebris, & infidiis eò deducere possunt, ut amari se putent, aemulationes quasdam inter illos foveant, dum alterum, praesente altero, charitate quadam complectuntur. Cum aliquem viderint certis quibusdam argumentis eo adactum, ut se maxime amari putet, verborum e vestigio ambiguitate, fictaque indignitate utuntur, & ut citius de tanta spe decidat, statim illi modis omnibus mentem sensusque vulnerant, dum aliis se totas tradere simulant. Hinc odium, inimicitiae, infinitae contentiones, homicidium manifestum: Ille enim virilis animus est, ut cum istam acerbiter sentiat, sine vindicta consistere non possit, etiamsi ad mulieris ignominiam redundaverit. Aliae adhuc restant, quibus satis non est magnas inter rivales tragoedias excitasse, sed postquam miser amator omnibus amoris argumentis, omni fide,

omni

omni obsequio usus est, cum etiam mutuis quibusdam benevolentiae indiciis sustentatus sit, sine causa, sine ratione, cum id minime expectetur, illum incusant, quasi amoris officiis frigescentem, novas suspiciones excogitant, denique nihil propius est, quam ut illam foras deducant. Tum ille miser eo redactus omnia de integro novis signis agit, & quasi jam primum servire inciperet, tota die per plateam obambulat: si in publicum prodeat mulier, quoquo eat, ille continuo insequitur, nec oculos alio contorquere audet. Hic novas lachrymas, novos vultus, novam religionem, nova perjuria addit, omnes denique furias, quibus istae, quae humanum sanguinem plusquam Tigrides sitiunt, homines excitare solent. Lugubres istae affectiones luce clariores sunt, faciliusque ab aliis, quam ab auctoribus ipsis perspiciuntur: cumque semel notari coeperint, unumquodque vestigium atque signum mille oculis observatur, & priusquam aliquos amoris fructus metitur, omnibus apertus atque exploratus est. Cum enim amatorem aerumnosum, immanitate & ferocia consternatum prope jam morti succumbere, & proinde necessitate quadam receptui canere videant, illae rursus blanditiis eundem aggrediuntur, & serio se amare simulant, ne si ille omne desiderium exueret, & illae amatoriis obsequiis carent, & illi minus grata esset nova istaec benevolentia, cum fera esset, & sempiternis rixis atque inimicitiiis conjuncta. Iste interim amor novitius in vulgus serpit, & illius ex eo eventus diutius latere non possunt, ipse quoque amator praeteriisse jam tempus, vitam brevior, seipsum calamitosum fieri perspicit, voluptates aut languidas esse, aut omnino nullas, quoniam non cum vellet, sed cum minime curaret, eisdem potiretur. Nihil enim jam sensus, nihil spiritus, nihil delectationis superesse potest, cum ipsum cor atque intestina ingemiscendo suspirandoque exaruerint.

Subridens hic Octavianus, jam diu inquit, tacuisti, nec mulieribus maledicere conatus es. Nunc vero illas ita tetigisti, ut eos imitatus videaris, qui retro solent commear, ut majori cum impetu congrediantur. Male mehercule factum: nunc enim est, cum pacatus, & quietus esse debeas. Arrisit AEmilia, & in Ducissam

conversa, vide, inquit, obsecro, quid faciant inimici nostri: summa salutis spes est istorum inter ipsos dissentio. Noli, inquit Octavianus, illo me nomine appellare: non sum certe inimicus, sed ista mihi contentio aliquantulum displicuit, non quod mulieribus victoriam inviderem, sed quod eas Gasparus majoribus conviciis, Julianus vero atque Caesar maiore laude, quam par est, affecerint: tum vero adeo ista longa oratio visa est, ut multa de Curiali viro praeclara omiserimus.

Animadvertite quaeso, inquit AEmilia, numnon adversarius fueris, qui & antegressa oratione commoveris, & Aulicam hanc tam excellentem fabricari nolles. Neque vero quicquam de viro Curiali dicendum restat, quum illis, quae ab istis Hominibus dicta sunt, nihil addi possit: sed istaec tua invidia omnium mulierum honorem atque statum libentissime convelleret. Ego sane, inquit Octavianus, praeter ea, quae jamdudum dicta sunt, multa alia Curiali inesse optarem. Sed quoniam omnibus id placet, quod in eo est, quicquid est, mihi certe non displicet, nec illi quicquam adjiciam, nisi ut mulieribus amiciores sit, quam Gasparus, nec ita tamen amicus, uti sunt ex istis quam plurimi.

Certum est hercle experiri, inquit Ducissa, num tantum ingenio valeas, ut exactius etiam adhuc Curialem nostrum instituere possis. Quicquid igitur mente conceperis, quamprimum exprimito: Sin minus, non modo nihil addi posse putabimus, sed de Aulicae foeminae dignitate aliquid te detrahare voluisse: nunc enim Curiali vestro aequalem dicis, sed eum multis gradibus praestantiorum fieri potuisse. Arrisit hic Octavianus, & illa, inquit, convicia, illae etiam laudes, quae praeter modum Aulicae foeminae sunt attributae, istorum omnium aures atque animos sic occupaverunt, nihil ut loci pluribus relinqueretur: sermonem etiam in multam noctem extraximus. Quod si in crastinum ista differamus, inquit Ducissa, plus erit otii: tam illae immoderatae Mulierum laudes atque visuperia istorum animis penitus excedent, omnesque ad veri perceptionem aptiores erunt. Haec cum primum dixisset, attollit se Ducissa, & unicuique summa humanitate, VALE, dicens in conclave secessit, reliqui confestim omnes cubitum discesserunt.

DE

D E

C U R I A L I

S I V E

A U L I C O

LIBER QUARTUS.

INSTITUENTI mihi superiorum Librorum sermoni quatae etiam noctis disputationes adjungere gravis quaedam & acerba recordatio occurrit, quae mihi & humanae vitae misérias ante oculos proponit, & fallacem spem nostram, fragilemque fortunam, quae inanes nostras contentiones in medio saepe cursu frangit, aliquando in ipso portu atque termino obruit, nonnunquam in ipsis initiis, priusquam portum conspicerere potuerunt, antevertit. In istas animi curas molestiasque incido, quoties luctuosam illam Domus nostrae orbitatem, statim post istas disceptationes, trium illustrissimorum Hominum morte comminiscor.

Horum primus Gasparus Pallavicinus erat, qui morbo gravissimo affectus, & in extremum vitae discrimen saepenumero adductus, etsi invita & repugnantem morte, summo animi vigore corpus spiritumque una aliquandiu contineret, tandem tamen, nondum exacto naturali aetatis curriculo, immaturius vita excessit. Rem mehercule tristem & funestam non domesticis solum, parentibus, atque amicis, sed patriae etiam, & toti Longobardiae.

Hujus funeri Caesaris Gonzagae supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua conjunctis summum moerorem atque moestitiam attulit. Natura enim cum tales Viros raro atque aegre procreaverit, adeo cito illorum nos communitate privare non debuit. Illum certe jam tum ex hac luce ereptum licet dicere, cum & de se plusquam honorificam spem dedisset, & virtutum splendore inter caeteros eluceret. Nam eximiae,
no-

nobilique Familiae literarum ornamenta, rerumque gestarum gloriam ita adjunxit, ut illius ingenium, consuetudines, scientiam cum omnes admirari coepissent, nihil non sperari de illo atque expectari potuit.

Non ita multo post Roberti Barrensis interitus totam Domum luctu atque lamentis complevit. Unusquisque enim, quasi ratione eo impellente, egregii Juvenis mortem deplorandam putavit, cum in eo tanta humanitas, tam suavis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorum omnium compositio extiterit, vix ut aliquid perfectius excogitari posset.

Istis hominibus si Fata longiorem aetatem concessissent, satis hercle ostendissent universis, quantis laudibus URBINUM merito effierendum videbatur, quamque illustres in eo Equites jam tum fuerunt: Nam ex equo illo Trojano tot egregios Viros ducesque virtutibus belloque insignes vix credo aliquando excessisse.

Fredericus siquidem Fregosus, ut scitis, Archiepiscopus Salernitanus inauguratus est: Comes Ludovicus Baiocensis: Octavianus vero Dux Genuensis creatus: Bibiena Cardinalis Sanctae Mariae in Portico: Petrus Bembus LEONIS Papae Symmysta: Julianus & Dux Nemorosensis factus est, & aliis illis honoribus affectus, quibus hodie est insignis: Francescomaria Roverensis Romae Praefectus constitutus est, deinde URBINI Dux; quanquam non tam id ei, quam illi Familiae honorificum puto, in qua ille altus atque educatus tantis virtutibus cumulatus est, quas quidem omnes ab illo tam nobili sodalitia atque communione profectas existimo. Ea itaque sive fors, sive vis aliqua caelestis, quae URBINO Principes tam eximios hactenus elargita est, eandem, uti mihi videtur, etiam adhuc virtutem retinet. Neque desperandum puto, quin fortunam adeo semper propitiam Urbs illa habitura sit, ut utrique & Domo & Republicae foelicitatis in posterum magna sit accessio atque incrementum.

Hujus rei praeclarum sane vel illud testimonium est, quod Aleonora Gonzaga nova Ducissa divinitus quasi caelo elapsa videtur. Nam si in aliqua unquam muliere sapientia, venustas, pulchritudo, ingenii acumen, humanitas, caeteraeque simul virtutes connexae fuerint: in

ca

ea certe adeo conspirare videntur, & tanquam catena aliqua colligatae, ut unumquemque illius gestum, actionemque istae simul omnes effingere atque exornare videantur.

Pergamus itaque de Curiali nostro dicere, nec illud dubitemus, quin alii posthac hodiernis *URBINATIS* *Aulae* exemplis ita utentur, quemadmodum nos in isto tempore anterioribus illius testimoniis utimur.

Communis jam ista omnium opinio fuit, uti facete Gasparus solitus est dicere, post superioris diei sermonem, Octavianum haud fere usquam apparuisse, sed omne illud tempus in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse. Cum itaque omnes, hora consueta, ad Ducissam advenissent, Octavianum omnes sedulo exquirunt, quem cum aliquandiu invenire non possent, Nobiles viri foeminaeque saltationi reliquisque jocis sese componunt, nihil eo vespere de Curiali actum fore existimantes. Cum igitur unumquemque suum jam studium sollicitum teneret, inexpectato Octavianus ingreditur, & postquam Caesarem & Gasparum saltantes animadvertisset, officiose Ducissam salutavit, & hic subridens, credideram, inquit, fore, ut Gasparum jam denuo Mulieres conviciis laceissentem audirem: Sed cum illum videam cum una tripudiantem, inducias spero cum omnibus fecisse: ita controversias nostras, aut potius de viro Curiali disceptationes intercidisse gaudeo, Nihil est cur intercidisse putes, inquit Ducissa: nam tu etsi mulieribus sis acerbior, ego tamen viris inimica non sum, neque proinde pati possum Curialem vestrum illo honore atque apparatu spoliari, quem tu illi hesternae nocte pollicebaris. Haec cum primum dixisset, desitum est diutius saltare, omnibus deinde imperatur, ut solito more locum capebant, cumque jam omnes in summa expectatione essent, in haec verba praefatur Octavianus.

Cum alia nonnulla praeter ea, quae jam dicta sunt, Illustrissima Princeps, in nostro Curiali desideraverim, promisso quodam obligari videor, aliquid ut ultra adjiciam. Id ego, quoad poterō, praestabo, non quod omnia, quae dicenda sunt, recensere me posse existimem, sed ut hesternam illam suspicionem facilius diluam atque

que antevertam, me nimirum Curiali viro aliquid posse adjici dixisse, non quod ita esset, sed ut majorem de eo omnibus opinionem asferrem: Aulicae vero foeminae laudes quoquo modo imminuerem. Ego itaque ut me huic horae, quae serior paulo est, accomodem, disseram brevius, & ut illa, quae ab istis Nobilibus jamdudum dicta sunt, quae valde mihi arrident, iisdem vestigiis insequar:

Sic equidem sentio, eorum quae bona dicimus, quaedam simpliciter & sua natura talia esse, ut temperantia, fortitudo, sanitas, ea postremo omnia, quae mentes nostras pacatas & tranquillas reddunt: Alia vero respectu quodam & relatione ad aliud quippiam adhibita, & finis gratia cui destinantur, ut leges, beneficia, divitiae, & ejus generis infinita. Curialem itaque, si ita undique absolutus fuerit, uti à Comite & Frederico describitur, virum bonum & laude dignum arbitror, non simpliciter tamen & per se, sed propter finem ad quem actiones universas dirigit. Nam si prosapiae celebritatem, dignitatem, urbanitatem, reliquaque tam liberalia exercitia sui solius causa expetat, nec eorum fructus ad alia propagetur, nulla ratio est, cur tantum studii atque industriae in perfectae Curialitatis consecutione impendamus; immo nonnulla eidem judiciis nostris attributa, scilicet saltatio, festivitates, cantus, joci, futilia omnino essent atque inania, & in tanto viro vituperio fortasse, quam laude digniora. Quorsum enim isti tam curiosi ornatus? quo tripudia, quo tendunt choreae? nisi ut cum mulieribus, etsi alii fortasse aliter sentiant, versemur: quae & animos effoeminatos, & juventutem luxu & lascivia defluentem reddunt. Unde Italia in tantam ignominiae turpitudinem nuper sublapsa est, nemo ut jam pro patria sanguinem effundere, nedum semet periculis objicere audeat. Alia certe innumerabilia sunt, quae pace, belloque multo sunt utiliora, quam ista tam mollis Curialitatis ratio. Verum si omnia illius officia atque actiones bonum finem spectaverint, non est dubium, non modo animis nusquam officere, sed summa cum omnium commendatione prodesse.

Haec itaque perfecti Curialis meta, hic terminus est, de quibus nulla adhuc mentio incidit, ita in Principis ani-

animum virtutibus ac benemeritis influere, libere ut eliceat, ubi volet, cum eo convenire atque colloqui: quod dum facit, veritatem illi in omni re necessaria intimide significabit, nec periculum aliquod veritus, nec illius iracundiam, cumque illum indecorè aliquid molientem viderit, libere contradicat, tanta tamen humanitate, tantoque officii cultu, ut vel ipsa gratia, qua cum eo est, ab omni conatu nefario eundem deflectat, & ad virtutis tramitem facillime deducat. Ita ille si eo ingenii acumine, suavitate, prudentia, cognitione sit, qua est ab istis hominibus nobis expositus, nullo negotio Principi persuadebit, iustitia, liberalitas, magnanimitas, reliquaeque virtutes bono Principi quam bene convenient: vitia vero iis contraria quam turpia & ignominiosa sunt, quantumque ab homine liberali abhorreant.

Quocirca Musica, joci, oblectamenta, Curialitatis tantummodo flores sunt: Principem vero ad virtutem incitare, eundem ab erroribus teterrimis revocare, illi demum verissimi illius fructus videri solent. Et quoniam bene agendi laus duabus potissimum rebus continetur, quarum altera in finis electione consistit, altera in illis, quae ad finem sunt destinata: quisquis operam dederit, ut Princeps nec assentatoribus, nec maledicis, nec vanis hominibus auscultet, iisdemve circumveniatur, sed probos semper à malis & impuris discernat ac discriminet: ille mehercule finem longe praestantissimum propositum habet. Illae vero virtutes, quae Curiali nostro à nobis sunt attributae, optima istius rei subsidia atque adjuumenta esse possunt. Omnium enim vitiorum, quae hodie sunt Principibus usitata, teterrima sunt ignorantia, & philautia, quorum fons & origo mendacium est, id est, vanitas Diis hominibusque exosa, qua magnis viris nulla capitalior pestis esse potest. Quoniam eorum summa plerumque penuria laborant, quorum maximam copiam haberent, id est, hominum integrorum, qui veritatem semper illis probitatemque inculcantes vero amicorum officio fungantur. Inimici enim amore atque benevolentia, quae nulla in eis est, impelli non possunt, ut ista faciant, cum omnia illorum facinora summae illis voluptati sint, quae si non essent, supplicii metu reprehendere non auderent. Quod si qui illis amiciores
sint,

sint, liberum ad eos aditum atque ingressum non habent, & de eorum perinde ac privatorum erroribus dicere extimiscunt: nonnunquam vero, ut chari atque intimi putentur, spreta amicitiae lege, illis rebus libere assentiuntur, quibus illi delectantur, etiamsi fuerint turpissimae. Ita ex amicis paulatim assentatores fiunt, & ut lucrum aliquod ex ista familiaritate ferant, id unum desiderant, semper ut placeant: cui auxiliaria quaedam mendacia adjungunt, quae rerum omnium, sui praesertim ipsius, inscitiam atque ignorantiam ingenerant. Summa istaec maximeque omnium infesta vanitas est, quae illas menti stultissimae tenebras offundit, ut ipsa de se intrinsecus crassissime mentiatur.

Hinc illud est, quod nihil Magnates viri intelligant, quia in summa rerum licentia, quam secum una potestas affert, temulenti, in voluptatibus & deliciis immergi, in omni denique causa devii, supini, hallucinantes videantur. Quorum iudicium cum perpetuis obsequiis & veneratione praestringatur, cum nemo reprehendat, nemo contradicat: in eam rerum omnium oblivionem atque ignorantiam prolabantur, ut nihil officii, nihil opis, nihil consilii admittant. Hi cum facillimam regnandi, imperandique rationem existiment, nec in eo vel artis, vel literarum subsidia requirant, solam vim amplectuntur, eamque, quam nacti sunt, potentiam confidentius retinent: eam demum foelicitatem existimantes, *Quicquid libet, licet*. Justitiam itaque & rationem aperte nonnulli detestantur, quoniam libertati suae frocnos ex illis injectos putant, nec satis sinceram voluptatem, nec satis solidum imperium arbitrantur, quod rationis & honesti limitibus coercetur. Illa enim apud eos opinio inveterata confirmatur, vere dominum non esse, qui alterius cujuscunque praescriptis obtemperat.

Istis principiis devoti atque consecrati, & sui amore jam penitus desflagrantes, animi statim superbiam, vultusque nubeculam induunt, vestes addunt lautissimas, aurum, gemmas, monilia, deinde raro in publicum prodeuntes auctoritate, existimationeque apud vulgus ex eo majore se fore sperant: immo, tanquam mortales Dii, adorari volunt: cum interim Colossis illis per similes mihi videri solent, qui superiori anno in Agonis pro-

profesto die Romae fursum deorsum ferebantur. Qui cum hominibus, equisque ingentibus exterius similes essent, intus stipa, scruto, & laciniis turgescerant. Colossis tamen in eo deteriores sunt, quod illi suo pondere atque vi erecti consistant: hi adeo iniquis ponderibus examinantur, ut nec rectae rationis lineis, nec fundamentis aequalibus consistentes, sua se gravitate obruant, & ex alio in alium indies errorem incurrant. Nam inscitia falsaque opinione impliciti, dum se falli non posse suspicantur, dum potentiam suam sapientia quaesitam credunt, eo demum insaniae redeunt, ut in aliorum possessiones praecipitanter irruant, vimque pro voluntate, voluntatem pro ratione habeant. Istis si bene consultum esset, quod illi ferre non possunt, si omnia diligenter cum prudentia perpenderent, regnandi potius cupiditatem abjicerent, quam regnum appeterent. Satis enim perspicerent, quam plenum periculi & dedecoris esset tum imperare, cum populus suo principe multo esset sapientior.

In Muscis, in saltatione, in equitando, parum scire nemini nocet: qui tamen imperitior est, verecundia impeditur, ne istorum aliquid faciat: Verum in Reipublica administranda si quis imprudentior fuerit, omnia rerum discrimina, mors, ruinae, incendia, vastitates, omnes denique pestes, & rerumpublicarum ulcera erumpunt: & multi tamen Principes in summa rerum ignorantia ad regnorum gubernacula audacissime accedunt, clavumque non coram paucis tenent, sed aspiciente toto terrarum orbe: adeo enim alti & conspicui sedent, ut eorum non modo scelera, & flagitia, sed minimi etiam errores observentur. Cimonem siquidem memoriae proditum est male audisse, quod vinum diligeret, Scipionem, quia somnum, Lucullum, quia epulas: sed utinam per Deos, nostrorum temporum Principes, cum quid peccatum est, illud ipsum tot tantisque virtutibus expiarent, ut illi olim antiquissimi, qui sicubi errassent, dignis quibusdam viris nunc monentibus, nunc hortantibus nusquam defuerunt: immo vero summa cum industria ad aliorum arbitrium suam vitam atque mores effinxerunt, ut Epaminondas Lyfiae Pythagoraci, Agesilaus Xenophontis, Scipio denique Panaetii, atque

que alii innumerabiles. Verum si ad nostros forte Principes severus aliquis philosophus, aut alius quispiam accederet, qui aperte sine aliquo artificio tremendam verae virtutis majestatem illis ostenderet, bonique Principis officium, atque mores describeret, non dubito, quin ab eo primo aspectu abhorrerent, quin cane pejus & angue oderint, quin omnibus deridendum proponerent. Cum igitur istius seculi Principes malis consuetudinibus, ignorantia, philautia sic deliveraverint, veritatem, virtutemque ut amplecti facile non possint, cum homines vanissimi atque assentatores iniquissimis rationibus eorum benevolentiam familiaritatemque aucupentur.

Praeclare Curialis noster fecerit, si ea, qua est prudentia, Regis ad se animum sic alliciat, libere ut illi sine molestia, sine fastidio de rebus quibuscunque cum eo convenire & colloqui liceat. Quod quidem facillime efficiet, si talis re ipsa fuerit, qualis est à Comite, & Frederico descriptus, minimoque negotio in veri investigatione semper cum eo versabitur: in cujus animum bonitatis naturam paulatim infundet, continentiam edocebit, magnanimitatem, justitiam, temperantiam, virtutumque omnium dulcem jucunditatem instituet. Qui cum semel degustaverit, quantum suavitatis sub parva illa vitiorum profligandorum amaritudine lateat, quae nunquam dispendio, dolore, ignominia vacant: tum illum summorum Imperatorum exemplis confirmabit, quibus statuæ nunc aeneae, nunc marmoreae, nunc aureae in locis publicis sunt positæ, ut & illis ad aeternitatem valeant, & aliis ad virtutis calcar atque incitationem, qui honesta quadam aemulatione permoti eadem laudis & gloriae trophæa insectentur. Ita aspera virtutis via & frondium integumentis & florum suavitate emollienda est: praefertim si summa sit imbecillitas eodem contendentis. Istis accedant aliquando Musica, nonnunquam arma, & equi, quandoque carmina, & inventa amatoria, nihil denique omittatur, ex quo honestam voluptatem percipere possit, semper cum istis ludicris boni aliquid, & salutaris fallaciae immiscens: ut medici acuti, qui cum teneris infantibus amarum aliquid ministrant, vasis semper orificium dulcedine quadam perfundunt.

Cu-

Curialis itaque si in omni loco, tempore, atque exercitio voluptatis involucra in istum finem accommodet, facile quidem proposito tam honeste optato poterit; majoremque ex eo quam ex alia re quavis laudem atque remunerationem promerebitur: quoniam in tota hac rerum universitate bono Principe nihil melius, flagitioso vero nihil inutilius. Nulla itaque poena, nullus cruciatus Aulicis illis satis magnus est, qui honestis jucundisque consuetudinibus tanquam velo aliquo utuntur, quo Principem occulte corruptum ad vitia & improbitatem seducant, cum se illi istis modis semel insinnaverint. Illi enim non unicum vasculum, ex quo tantum unus, sed ipsum fontem, ex quo omnes bibunt, veneno inficiunt.

Hic quasi nihil praeterea dicendum esset, tacuit paulum Octavianus. Verum Gasparus, non video, inquit, quomodo istam animi bonitatem, continentiam, reliquasque virtutes, quas Curiali docendas praescribis, ediscere aliquando possimus: ego illas divinitus vel à natura, vel à Deo aliquo concessas arbitror. Nemo enim adeo intemperatus & injustus, adeo improbus & flagitiosus est, quin si ab eo quaeratur, talem se esse denegabit: omnes contra justis, continentibus, probis haberi volunt: quod ita non esset, si virtus disci posset. Nihil enim est cur pudeat id nescire, quod nunquam ediscere studuisti: sed turpe foedumque ducitur eo carere, quod natura plerumque elargitur. Unusquisque proinde naturalia tam animi, quam corporis vitia summo studio ab oculis removet, ut in caecis, claudis, incurvis, reliquisque natura male insignitis licet cernere. Nam ea etsi naturae errori ascribi possint, unusquisque tamen eadem videri non vult: quoniam quasi signum aliquod, & occultum ipsius testimonium videtur aut imperfecti animi, aut depravatae voluntatis. Istam certe sententiam Epimethei fabula confirmat, qui cum naturae doctes distribueret, homines earundem caeteris omnibus animantibus indigentiores reliquit, unde artificiosam illam sapientiam, qua victum homines cultumque acquirunt, à Minerva & Vulcano furtim Prometheus abstulisse dicitur. Neque tamen politicam illam prudentiam habebant, qua se in unum locum congregatos

Q

moe-

moenibus atque civitatibus continerent, quoniam eandem Jupiter alta turre repositam firmissimis excubitis custodivit, quas Prometheo tantum terroris injecerunt, ut propius accedere non auderet. Jupiter tandem hominum misertus, qui moralis virtutis defectu convenire non possent, sed per agros dispersi ferarum immanitati expositi erant, Mercurium in terras cum Justitia atque Verecundia legavit, ut istis duabus & civitates exornaret, & cives in unum cogeret. Neque vero istas ille tanquam artes mortalibus concessit, in quibus unius scientia, utpote medicina, multorum inscitiae medetur, sed unicuique seorsim sine discrimine infudit: lege etiam cavuit, ut qui nihil justitiae, nihil pudoris haberent, tanquam capitales Reipublicae pestes morte praeciderentur. Istas igitur virtutes naturaliter hominibus sunt inditae & infusae, nullis praeceptis, nullis institutis, nulla scientia perdiscendae.

Arridens hic leviter Octavianus, tunc, inquit, Gaspare, homines tam infaelices & perverso judicio natos putas, ut cum arte atque industria urforum, leonum, luporum feritatem mansuefecerint, cum volucres natura vagas atque celeres huc illuc, quoque velint, circumvolitare faciant, cum eas è sylvis atque libertate in laqueos & servitutem, cum velint, alliciant, eodem artificio sibi ipsis prodesse existimas? Hoc perinde esset, ac si medici levissimos unguium ac gingivarum dolores summa solertia curarent, febres interim, pleuritides, aliasque aegritudines truculentissimas contemnerent: quod quantum cum ratione dissideat, quivis aperte viderit. Ego sane morales virtutes omnino à natura datas non opinor: nihil enim subito in contrariam naturam degenerat. Nam lapidem etsi millies sursum summæ vi projeceris, nusquam efficies, ut sursum ex se teneat: ita virtutes istae si nobis sic essent naturales, uti lapidi sua gravitas, nunquam hercle vitiis assuescere possemus. Ne vitia quidem ipsa sunt isto modo naturalia, quae si essent, virtutibus nunquam liceret imbui: tum in eo permagni errores essent, si propter ea mala plecteremur, quae natura nobis sine nostra culpa cumlavit: peccarent etiam leges, quae praeterita corrigere non debent, cum facta infecta esse non possint, sed futura

tura potius prospicere, ut nec in posterum delinquatur, nec malo delinquentis exemplo alij inquinentur. Sed ita virtutes atque vitia quodammodo discuntur, quoniam ad utraque aptos natura nos procreavit, utriusque deinde consuetudine habitus in nobis acquiritur, secundum quem quoties operamur, vel studiosi sumus, vel vitiosi. In iis, quae nobis sunt naturalia, non est ita. Primum enim in nobis est facere, deinde ea facimus, ut in sensibus: audire enim, videre, sentire prius possumus, quam audiamus, videamus, aut sentiamus.

Haec fortasse postea disciplina cultiora in nobis atque ornatiores redduntur. Unde paedagogi quicumque approbati & periti sunt, non literis solum pueros, sed decenti quadam actione loqui, edere, bibere, movere instituunt. Quocirca in virtutibus, quemadmodum etiam in artibus, magistro aliquo opus est, qui erudiendo hortandoque ad morales virtutes nos excitet, quarum semina in animis nostris inclusa & sepulta habemus: deinde quasi frugi agricola eadem excolat, vias quasdam eisdem patefaciat, spinas loliumque libidinum nostrarum radicitus evellat, quae animos nostros ita saepe obscurant atque suffocant, ut nec flores illos nec fructus foelices producere possint, qui soli in mentibus nostris pullulare debent. Atque ista quidem ratione iustitia nobis atque verecundia naturaliter insunt, quas tu Jovem ais ex aequo in terras omnibus immisisse. Verum quemadmodum corpus quantumvis robustissimum, si absque oculis huc illuc moveatur, labi necesse est, atque decidere: ita virtutes istae, quarum facultates atque igniculos in animis nostris habemus, nisi disciplina adjuventur, in nihilum plerumque recidunt. Nam si earum actionibus uti velimus, si perfectum habitum consequi, sola natura non sufficiet, sed rationis & iudicii subsidia adjungenda sunt, è quibus & lumen aliquod in animo appareat, & ignorantiae vela, quae errorum mater est, penitus detrahantur. Nam si boni & mali natura penitus nobis perspecta esset, bonum semper eligendum, malum repudiandum putaremus. Virtutem itaque prudentiam quandam, & quasi boni electionem, vitium vero imprudentiam, ignorantiam, depravatum iudicium licet appellare. Homines enim malum non eligunt, quod

malum esse opinentur, sed falsa bonitatis specie atque effigie decepti.

Multi tamen sunt, inquit Gasparus, qui cum satis sciant, malum nihilominus agunt, praesentem voluptatem futuris suppliciis praeponderantes, ut latrones, homicidae, sicarii, & id genus nepotes alii. Vera quidem voluptas, inquit Octavianus, semper bona est, & verus contra dolor perpetuo malus: sed illi valde coecutiunt atque delirant, dum inanes voluptates pro sinceris insectantur, & verissimos dolores pro fictitiis refugiunt. Unde ex adulterina quadam jucunditate in infestissimas acerbitates prolabuntur. Ars itaque illa, quae verum à falso discernere facit, edisci poterit: Ea vero virtus, quae illud, quod re vera bonum est, ab eo discriminat, quod specie tantummodo tale est, verissima scientia appellari poterit: cum ignorantiam propellat, quae, ut modo dictum est, errorum omnium origo est.

Hic Petrus Bembus, nescio, inquit, Octaviane, quomodo tibi Gasparus concedat flagitia ab ignoratione profluere, scientesque nos & prudentes non peccare, in vera fictaque voluptate & dolore decipi. Incontinentes siquidem recta ratione judicant, nusquam ignorant alio libidinem, alio officium impellere, sed summo impetu reluctantes appetitum rationi opponunt. Unde acerrimae illae voluptatum dolorumque cum iudicio contentiones exoriuntur, denique ratio avidissimis desideriis quasi vento & marinis tempestatibus concussa, relicto clavo atque anchora, fortunae se & periculorum incertitudini committit: Incontinentes igitur suspenso & haesitanti animo labuntur &, ut dici solet, vis trahit invitos. Quod ita non esset, nisi certo cognoscerent malum id esse, quod agunt: spreta enim & contempta ratione, praecipites appetitui se traderent, jamque non incontinentes, sed, quod multo est deterius, intemperantes essent. Incontinentia enim quasi mancum est & diminutum quoddam vitium, quoniam rationis aliquid admistum habet: Continentia vero virtus imperfecta, quoniam perturbatione aliqua tanquam procellis agitur. Quocirca incontinentiae errores, uti mihi videtur, ab ignoratione proficisci dici non possunt, aut eos falli,

&

& proinde minus peccare, cum nihil certius sciant, quam seipsos graviter delinquere.

Tum Octavianus satis mehercule artificiosum, Bembe, argumentum, sed vide ne specie, quam re ipsa melius: Nam incontinentes etsi in summa ambiguitate & sollicitudine peccent, ratioque in iis impotentius contra libidines digladietur, denique vitia omnia mala esse cognoscant: scientia tamen illorum involucris quibusdam obtegatur, nec ita, ut est necesse, exacte intelligunt, in iisque levis potius opinio, quam certa cognitio videtur, quoties in illis ratio affectionibus turpiter concedit. Hic si vera scientia inesset, nihil sceleris, nihil peccati foret. Nam quoties appetitus iudicium vincit, inscitiae semper ministerio adjuvatur. Neque sane cognitio perfecta ab affectione, quae corporis magis, quam animi est, superari potest: quae si rationem audiret, virtus esset, si repudiaverit, in vitium degenerat. Sed ea rationis semper vis est, ut sensus nostros mirifice penetrans fere obtemperantes faciat, ne ignorantia aliquando in suas possessiones irrepat: ut etiamsi spiritus, ossa, nervi rationem in se non habeant, in omni tamen animi permotione, in qua imaginatio seipsam erigit, & spiritibus quasi fraenos quosdam remittit, omnia confestim membra in promptu sunt, pedes ut eant, manus ut apprehendant, reliqua universa ut faciant, quicquid mens praeceperit. Haec in illis manifeste perspiciuntur, qui nauseantem aliquem cibum & fastidiosum comedunt ita delicate conditum, ut gustui jucundissimus videatur: eundem cum qualis sit postea intelligant, non solum cum dolore & fastidio ab eo abhorrent, sed animo cum corpore e vestigio conspirante, illum continuo evomunt & ejiciunt.

Hic cum plura dicturus Octavianus videretur, interrupit illius orationem Julianus, & ego te, inquit, Octaviane, nisi male intellexerim, continentiam virtutem quandam imperfectiorem dixisse memini, quoniam perturbationibus undique septa atque obsessa est. Quod si ita sit, si acerrima in animis nostris iudicii cum appetitu concertatio sit, virtus illa, quae post tot pugnas tantasque tempestates rationi victoriam reportat, jure optimo perfectior videtur, quam illa, cui nulla vis ap-

petitus, nulla desiderii aviditas, nulla libidinis flamma resistit: Animus etiam ille, in quo inhaeret, non tam virtutis amore à vitiis abstinet, quàm quia nullis voluntatis illecebris impellitur. Utrum obsecro, inquit Octavianus, Imperatorem magis strenuum diceres, illumne, qui se suaeque omnia aperta pugna periclitatur, & hostem tamen superat, an eum, qui virtute atque scientia ita paulatim omnes illius nervos praecidit, ut cum eo periculose configere non possit? Laudabilior certe est, inquit Julianus, quisquis majore securitate vicerit, dum ista victoria ex adversariorum tarditate atque inertia non profluxerit. Placet hercle judicium, inquit Octavianus: nam ea continentiae ratio est, ut illi Imperatori persimilis sit, qui cum inimicis viriliter dimicat, eisdem quantumcunque validos & instructos profigat, tamen non sine aliqua nota atque periculo. Temperantia vero ab omni molestia immunis atque libera cum eo conferenda est, qui sine sudore atque sanguine triumphat. Omnes enim libidinis igniculos in suo regno non solum mitigavit, sed penitus etiam extinxit: ut Princeps usu rerum sapiens, cum bellum civile increbuerit, omne malum intestinum dissipat atque dissolvit, sceptrumque rationis imperio committit. Ita virtus istaec mentem subito non distrahit, sed tempestive placabili quadam suasionem ad honestatem allicit, quietam & securam reddit, ex omni parte aequabilem & temperatam: nullum in ea dissidium, nulla contentio, nihil impatiens, omnia libera, pacata, tranquilla, omnia rationis monitui obsequentia, ut agni tenerissimi, qui matrem ad latus, quoquo eat, insequuntur. Haec itaque virtus omnium longe perfectissima, plusquam caeterae omnes, Principem exornat, cum ex aliis pluribus enascatur.

Nescio profecto, inquit Caesar, num Principibus convenient virtutes illae, quae ab ista temperantia profluunt, cum affectionibus animum liberent, sed Monacho aut Heremita quopiam non indignas putarem. Gubernatores enim cum animosi, liberales, magnifici fuerint, si iram, odium, benevolentiam, indignitatem non ostendant, non video qua auctoritate apud plebem militesque existant.

Non

Non dico temperantiam, inquit Octavianus, omnes funditus ex animo affectiones radicitusque evellere, neque enim hoc utile esset, cum aliquid in eis boni insit, sed tumultuantes tantummodo turpesque perturbationes rationi subicere. Quodsi ut omnem animo molestiam exueremus, omnes etiam affectiones abjiceremus, perinde esset, ac si publico edicto vinum interdiceretur, ne forte in vinolentiam & ebrietatem incidamus, neve aliquando curramus, quoniam aliquando currentes committimus, Equorum domitores intuemini, num illi equum à cursu atque saltu deterreant, an id potius tempestive ad Equisonis arbitrium fieri velint. Affectiones itaque temperantia limatae virtuti suffragantur. Nam & ira fortitudinis corticula est, & odium improborum justitiae desiderium est, idemque in reliquis contingit: ita si omnes è mediò tollerentur, imbecilem & vacillantem rationem relinquerent, tanquam nautam, qui ventis destitutus summa tranquillitate navigare non potest.

Noli itaque mirari, Caesar, si è temperantia nonnullas virtutes enatas dixerim. Nam cum istum undique concentum plusquam Musicum animus habeat, veram facile fortitudinem induit, quae illum & omnibus periculis liberat, & supra istam mortalitatem intrepidum, & animi passionibus inconcussum facit.

Accedit eodem justitia, tanquam virgo incorrupta, eademque modestiae amica, bonitatis mater, virtutum regina, quae omnia agenda praecipit, fugienda declinat, omnium reliquarum actiones quasi sua fabrica perficit. Eam quicumque habet, non sibi solum, sed etiam universis prodest, verum ut videatur, antiquum illud, ipsum Jovem sine illa regnare non potuisse. Accedit etiam magnanimitas, quae omnia reliquis in rebus mediocria majora efficit: verum ipse per se nusquam solet consistere, cum qui alias virtutes non habeat, vere magnanimus esse non possit. Hujus moderatrix prudentia est, quae in boni electione consistit. In ista tam foelici atque aurea catena liberalitas, magnificentia, veri honoris cupiditas, mansuetudo, comitas, affabilitas, multaeque aliae, quarum nunc non est narrandi locus, suavissime conjunguntur.

Verum si illis vestigiis Curialis noster insistet, quae nos illi jam antea proposuimus, istas facile omnes in Principis sui animo defixas atque inhaerentes reperiet, quae illos flores fructusque proferent, ut nullis hortis, nullis viridariis similes inveniantur: ipse vero sibi ipsi magnopere in hoc uno satisfaciat, cum se meminerit, non huiusmodi fortunae ludibria dedisse, qualia alii homines levissimi dare solent, non aurea atque argentea vasa, non vestes, non monilia, non ejus generis alia, quibus & ille indiget, qui dedit, & ille abundat, qui accepit, sed illam virtutem, qua nihil hominum generi divinius contigit, nimirum rectam gubernandi imperandique rationem, quae & sola homines beare potest, & aureum illud de novo seculum reducere, quod olim ferunt, regnante Saturno, in terris fuisse.

Hic cum paulum Octavianus quasi respiraturus confisteret, quam obsecro, inquit Gasparus, foelicissimam gubernandi rationem existimas? quatenus illa est, quae ad auream illam, quam dicis, aetatem facillime conducere? Regnum ne, an vero forma Reipublicae aliqua?

Ego sane, inquit Octavianus, boni semper Principis imperium reliquis omnibus anteponerem, quoniam naturae videtur convenientius, & si parva magnis licet conferre, ipsi Deo similis, qui unus solusque gubernat omnia. Sed ut illud tam altum omittamus, in iis omnibus, quae humana prudentia atque industria conficiuntur, ut exercitus, naves, aedificia, unius arbitrio omnia commissa videmus. In corporibus vero nostris omnia membra sic reguntur, quemadmodum uni cordi videtur. Deinde peraeque mihi consentaneum videri solet, homines unius Imperio perinde teneri, atque caetera animalia, quorum pleraque naturae instinctu uni alicui obsequuntur. Cervos intuemini, grues, aliaeque volatilia infinita, si Principem semper aliquem non proponant, quem solertissime insequantur. Apes vero quasi rationum momentis adductae tanta reverentia atque sedulitate Regem observant, ut cum obsequentissimis totius mundi nationibus conferendae videantur. Quae quidem universa istuc innuunt, Principis unius imperium magis esse secundum naturam, quam Rempub-

Hic

Hic Bembus, at contra, inquit, mihi videri solet: Nam cum omnes homines natura liberos procreaverit, aequum non est tantum illius beneficium nobis injuriosius extorqueri, & uni alicui plusquam caeteris omnibus conferri, quod in Monarchia contingit, quum in ea populus servituti fere sit obnoxius, & contra in omni Republica bene constituta praecipua libertatis cura habeatur. In judiciis vero, atque deliberationibus facilius unius, quam multorum, opinio fallitur, vel amore, vel odio, vel ira, vel libidine, quae in uno aliquo facile incenduntur, in multos vero dispersa citius languescunt. Illa vero volucrum, & ferarum exempla nullo pondere nituntur. Nam nec Cervi, nec Grues unum eundemque sibi semper praeficiunt, sed alterna quadam vicissitudine, jam hunc, jam illum insequuntur: quod non tam Regni, quam Reipublicae speciem in se habet. Nam illa demum vera libertas est, cum certis vicibus parent homines, atque imperant. Illud etiam quod de Apum Rege dixeras, parvi momenti videtur: quoniam non sui, sed alterius cujusdam generis illorum Rex est. Itaque qui dignum aliquem reliquis praeficere velint, ex altero genere & nobiliore natura aliquem delibare oportet. Pecudes enim atque armenta pecudi, aut bruto non obtemperant, sed pastori, aut bubulco, qui praestantiori indole atque ingenio est. Istis ego rationibus adductus, Rempublicam Regno magis expetendam dijudicare solco.

Ego huic opinioni tuae, inquit Octavianus, unico tantum argumento occurram. Tres tantummodo sunt hominum regendorum rationes, prima Monarchia, sive Regium imperium est, secunda Aristocratia, id est, Optimatum potestas, tertia Democratia, ceu popularis administratio. Eae vero rerumpublicarum labes, illa vitia, eae corruptelae, illae pestes, quibus istae sunt obnoxiae, cum sint omnino contrariae, istis nominibus designantur: Monarchia degenerat in Tyrannidem, Aristocratia in Oligarchiam, id est, paucorum divitumque potentiam, Democratia in confusam quandam & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem. Harum trium Tyrannis est omnium infestissima atque deterrima, quod infinitis rationibus licet ostendere: & proinde consentaneum

sentaneum est Monarchiam esse optimam, quoniam pessimae est opposita. Nam contrariorum, ut scitis, contrarii sunt effectus. Illi vero, quod de libertate objeceris, id respondeo, eam non esse veram libertatem, vivere ut velis: sed pro legum sincerissimarum praescripto atque norma spiritum ducere. Neque vero obtemperare minus naturae congruum, utile, aut necessarium est, quam imperare: Inimò ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposita est, ut pareant, aliis vero, ut imperent. Certum berce est duo esse gubernandi genera, alterum herile est & violentum, ut domini in servos, animi in corpus: alterum mite & placidum, ut boni Principis in cives legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Utrumque certe utile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi ut obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Permulti sane homines sunt, quorum omnes actiones operationesque ad corpus tantum spectant, hi a bonis studiosisque hominibus tantum differunt, quantum corpus ab animo, & quam rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodo atque effigie cognoscunt, cum illam nec possideant, nec fruuntur. Isti naturaliter servi atque mancipia sunt, quos si penitus introspexeris, servitutem illis, quam imperium, utiliore judicaveris.

Quomodo igitur illis imperandum est, inquit Gasparus, quos natura servili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propensio? Civili nimirum illo, placibili, atque Regio imperio, respondit Octavianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare, ad quos natura eosdem aptos effinxerit, ut hominibus aliquando minoris prudentiae imperent: ita tamen ut merum praecipuumque imperium soli Principi inviolatum reservetur.

Tu vero cum unius mentem sensumque facilius, quam multorum judicium, corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, unum facilius probum sapientemque virum reperiri, quam multos. Neque sane desperandum est, Principem illum unum bonum virum & prudentem fore: nam cum nobili familia sit, quid nisi sua natura ad virtutem proclivis sit, & eximia Majorum memoria allectus, & honestis studiis a teneris annis edu-

educatus? & quanquam hominis naturam non evincat, quod tu Apum exemplo vis fieri, tamen si liberaliter instructus, si optimis praeceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti Nobiles Curialem exornarunt, scilicet prudentia, fortitudine, temperantia, justitia, liberalitate, denique si maiestate, pietate, misericordia non minus hominibus charus fuerit, quam ipsi Deo, cuius beneficio istas tam heroicas virtutes cumulate consecutus est, non est dubium, quin & naturae communis limites superare, & istam mortalitatem excedere, & inter mortales semideus esse videatur. Deus sane illis Principibus minime delectatur, qui eum magnitudine & potentia imitari student, quique ab hominibus adorari volunt, sunt illi quidem Superis ridiculi, sed iis potius, qui in summa rerum omnium potestate & licentia pietati ac sapientiae student: quarum ope, cum & satis bene sciant & satis bene velint, tanquam ministri fidelissimi ad reliquorum usum, atque commodum suas dotes atque beneficia elargiantur, quae paulo antea ab illo solo acceperunt.

Quemadmodum itaque in illo caelesti globo, sol, luna, reliquae sidera, tanquam in speculo aliquo Dei similitudinem mundo commonstrant: ita in terris multo magis expressam illius effigiem Principes illi habent, quicumque illum sincere venerantur atque amant, quique clarissimum illud illius iustitiae lumen populo exhibent, non sine umbra quadam supremæ illius rationis & caelestis intellectus. Cum istis Deus divinum aliquid communicare non dedignatur, iustitiam infundit, integritatem, aequitatem, aliaque ita sublimia, ut a me nominari non possint, cum illius mirificam Deitatem illustrius nobis repræsentant, quam vel illud admirabile Solis lumen, vel illa perpetua Caeli circumgyratio, vel multiplex ille Stellarum cursus & incredibilis operatio. Illius itaque solius nutu, populus Principis custodiae committitur, quo major illius cura atque animadversio esse debet, cum vicariam Deo operam impendant, eique ratio exquisita reddenda fuerit: imo vero in omnem rem atque actionem ita diligenter excubare debet, ita plebem sollicitè diligere, ut illius emolumenta atque incommoda sua existimet, illius incolumitatem, vitæque conditionem propriis semper commodis anteponat.

Prin-

Principem itaque non solum ipsum probum esse oportet, sed reliquos etiam probos efficere, ut Architecti norma, quae non tantum ipsa recta est & aequa, sed caetera etiam omnia rectiora atque planiora facit: Illud enim vel maximum boni Principis argumentum est, cum plebs virtuti atque bonitati incumbit. Illius enim vita civium regula atque lex est, ad cuius se mores & ingenium componunt universi. Illud interim male cohaeret, ut vel is, qui in summa inscitia & ignorantia est, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine contineatur, alios in officio contineat, aut qui ipse in praeceptis saepius ruat, alios teneat & sustentet. Quisquis itaque istaec munera sincere exequi desiderat, sapientiae omni industria invigilet, deinde omni in re rationis leges diligentissime teneat, easque non chartis inscriptas, non aere insculptas, sed animo defixas habeat, tanquam familiares quasdam atque intimas sui ipsius partes, ut illam dies noctesque omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentissimarum admoneant, quibus mentes intemperatae exagitantur: quae nunc quasi alto ignorationis somno consopitae, nunc caecis libidinibus distractae eas turbas patiuntur, quas nonnulli solent extimescere, dum per insomnium, prodigiosa quaedam & horrenda terribilissima persentiunt: quorum quo majores desideriorum faces sunt, eo semper truculentiores molestiarum flammae apparent.

Nam Principi cum quicquid libuerit liceat, periculum est, ne id semper velit, quod non debeat. Praeclarum itaque Biantis illud est, *Magistratus virum indicat*. Nam ut in vasculis si rima aliqua sit, dum vacua sunt, haud facile deprehenditur, cum plena sunt, statim effluunt, vitiumque indicant: ita malus animus aegritudinem vix usquam explorat, nisi cum in summa dignitate constitutus fuerit. Onerosam enim imperii vim sustinere non poterit, cum seipsum, id est, rationem deserat, cum undique superbia, ira, fastidio, tyrannide, ambitione turgeat, cum probos sapientesque dejiciat, & iniquissimum quemque efferat, cum nullas amicitias, nullos congressus, nullum consilium ferre possit, cum neminem aestimet nisi exploratores, homicidas, delatores,

ut

ut hominibus & metum terroremque incutiant, & debiliores faciant, dum inter eos factiones contentionesque enutrient. Unde incommoda incredibilia, vastitates, ruinae, interitus consequuntur, nonnunquam etiam Tyrannis ipsis timor quidam perpetuus: Nihil enim Principes boni sibi ipsis solent metuere, sed ne quid mali civibus contingat: Tyranni etiam eos praecipue verentur, quibus imperant. Et proinde quanto major civium numerus est, quodque illi potentiores sunt, eo timent vehementius, eo plures habent inimicos. Quanta, quaeso, animi anxietate, quanto timore Clearchus ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in conviviis, locisque publicis interfuit, cum in cista obseratus, uti memoriae proditum est, semper fere dormiverit? Quid de Aristodemo Argivo dicam, qui lectulo tanquam carcere & vinculis usus erat? nam intra palatium minutissimum quoddam latibulum construxit ab omni domus parte disjunctum, & in aere adeo alte suspensum, ut eo sine scala ascendere non posset: ibi cum meretricula pernoctabat, cujus mater unoquoque vespere scalam aufererat, eandemque summo mane reduxit. Huic omnino contraria boni Principis vita debet esse, libera, secura, non minus civibus, quam sibi ipsi chara, & politicis actionibus, & contemplativis studiis tantum dedicata, quantum multitudinis utilitati videbitur conducere.

Tum Gasparus: quam, obsecro, vitam, Octaviane, Principi convenientiorem existimas, moralemne & practicam, an speculativam & intelligentem? Subridens hic Octavianus, tu fortasse adeo me mihi placere existimas, ut me Curialem nostrum putem, qui adeo multis scientiis ornatus harum unaquaque exactissime uti cognoverim. Reminiscere, quaeso, multas illi virtutes ab istis Dominis attributas esse, quas ego in me nunquam agnovi. Primum itaque in eo investigando demus operam: nam & in ista quaestione, & in reliquis omnibus Principem bonum spectantibus, ego illi libentissime concesserim. Credo equidem, inquit Gasparus, aut parum tibi deesse eorum, quae Curiali nostro sunt attributa: aut si quid absit, musicam id potius esse & saltationem, reliquaque nullius ponderis ludicra, quam vel
Principis

Principis instituendi rationem, vel verae Curialitatis formam. Non sunt hercle parvi momenti, inquit Octavianus, quaecunque ad Principis benevolentiam atque gratiam conciliandam valent: eadem, uti jam antea diximus, cognita atque perspecta esse debent, priusquam illius animo virtutem inferere conemur, quae gradibus quibusdam ediscenda est, tantumque semper prodest, quantum obest ignorantia, quae & vitiorum mater est, & sui ipsius amorem ingenerat.

Satis itaque jam pridem dixisse mihi videor, & plus etiam fortasse, quam vobis promiseram. Tanto tibi nos devinctiores efficies, inquit Ducissa, quanto tu plus, quam pollicitus es, praestiteris. Quocirca ne pigeat Gasparo hac in re satisfacere, & Principem tuum amabo ulterius instituas, si aliis praeceptis indigere putes, finge te illi jam nunc esse charissimum, libereque liceat, quicquid libuerit, persuadere.

Arrisit hic Octavianus, & si ego, inquit, Principis cuiusdam mihi satis jam cogniti favorem conciliaissem, non dubito, quin eundem libere loquendo quam citissime amitterem, & priusquam ille docendus erat, necesse esset me aliquid ediscere. Sed quoniam vestrae Amplitudini ita placet, ut in ista quoque re Gasparo respondeam, id dico, Principibus utramque vitam esse necessariam: magis tamen contemplativam, quoniam illa in duas partes distribuitur: quarum altera recte cognoscit & dijudicat, altera bene & cum ratione illi imperat, qui loco & tempore officiose obtemperare debet. Atque id quidem est, quod Dux Fredericus solitus est dicere, *Illi semper moriens geri, qui novit imperare*. Illud vero imperare praecipuum semper Regis munus est, & nonnunquam tamen dum res agantur, necesse est eos ipsos interesse, & oculis, ut aiunt, praesentibus negotia perlustrare, eadem per se ipsos nonnunquam exequi, quae *regis* & actionis pars est. Verum activae vitae finis atque terminus speculativa esse debet, ut belli pax, laborum quies atque tranquillitas.

Probi itaque gubernatoris officium est illis legibus atque decretis cives instituere, ut in otio sine periculo, & in pace cum dignitate possint vivere. Multi enim Principes, multae Respublicae fuerunt, quae bello & contentione

tentione cum essent florentissimae, sublatis belli incendiis, omnem subito potentiam splendoremque amiserunt, non secus ac ferrum, quod sine usu & exercitio rubigine plerumque consumitur: cujus nulla alia ratio est, nisi quod recta pacis instituta non habeant, otii-que beneficio frui non possint. Neque sane natura videtur permissum, semper ut bella geramus, nisi pace, tanquam fine, proposita. Et si quorundam Principum iste animus est, ut nullos se fore arbitrentur, nisi finitimos quosque subditos sibi habeant, populumque bellica quadam feritate enutrient, ut alios spolient, alios deppeculentur, nonnullos interimant, istique immanitati tanquam virtuti cuiquam mercedem constituunt. Unde apud Scythas consuetudo invaluit, ut qui hostem aliquem non occidisset, solennibus epulis cratera quadam una cum sociis bibere prohiberetur: Aliis vero regionibus mortuorum sepulchris tot lapides quadratos pyramidis in morem, quos Obeliscos vocant, solebant erigere, quot ii, qui sepulti erant, adversarios occidissent. Et haec omnia in eum finem, ut homines strenui & bellicosi cum fierent, alii aliis imperarent: quod infinitum in se aliquid habet, cum semper aliquid restet, nisi totus terrarum orbis, quod fieri non potest, sub jugum mittatur. Neque vero naturae legibus valde consentaneum videtur, quae id nobis in aliis placere non vult, quod in nobis ipsis minime approbamus.

Populum itaque Princeps bellicis rebus instituet, non propter dominandi libidinem, sed ut se melius defendat ab iis, qui vel servitutem, vel injuriam minitantur, vel ut tyrannos exterminet, vel ut eos liberos reddat, qui sunt injuriosius tractati, vel ut eos in servitutem redigat, qui sunt natura servi, quos summa humanitate, pace, atque otio gubernabit. Huc totius imperii jura, huc justitia spectare debet, ut viri flagitiosi poena plectantur, non odio aliquo, sed ne mali amplius existant, neve bonis hominibus sua turpitudine infestiores fiant. Inique enim comparatum esset, ut in bello, quod ipsum per se malum est, magnifici & sapientes habeamur: in pace vero, qua nihil melius, crassi, supini, oscitantes, adeoque insulsi simus, ut tanto bono frui non possemus. Quemadmodum igitur in bello utilibus ac necessariis incum-

incumbendum est, ut sine, id est, pace potiamur: ita in pace, cujus finis est securitas, honestati studendum, quae utilitatis finis videtur. Ita & cives boni erunt, & Princeps plures habebit, quos praemiis atque laude, quam quos poenis afficiat, & regnum utraque ex parte foelix erit, dum non imperiosa gubernatio sit, ut domini in servos, sed lenis & pacata, ut patris in liberos.

Hic Gasparus, intelligerem, inquit, idque perlubenter, quaenam illae virtutes sunt, quae foris utiles & necessariae, domi vero honestae videantur. Omnes mehercule, inquit Octavianus, bonae sunt, omnes percommodae, quoniam bonum finem spectant. Verum in rebus bellicis primas partes fortitudo habet, quae passionum imbecillitate animum sic exonerat, ut periculum non modo non extimescere, sed contemnere etiam putetur. Eam patientia comitatur constanti quadam adversus fortunae procellas casusque humanos tolerantia circumsepta. Illae etiam virtutes, quaecunque honestatem propositam habent, ut justitia, continentia, temperantia, bellicis temporibus valde conveniunt: sed paci tamen & otio magis necessariae. Nam sic sunt hominum mores, ut cum fortuna foelicius afflaverit, cum in summa rerum securitate versentur, facile injusti, & intemperati fiant, facileque se voluptatibus diffuere patiantur. Quorumcunque igitur ea conditio est, iisdem istarum virtutum maximus usus est. Humanus siquidem animus otio languescens facillime corrumpitur: unde antiquum est illud sermone proverbium, *Otium servis non conceditur*: adeo ut Pyramides illae Aegyptiae in nullum alium finem extructae putentur, nisi ut plebi negotium facerent. Unicuique enim nostrum nihil utilius, quam tolerandis laboribus se assuefacere. Restant nonnullae virtutes aliae cum primis utiles, sed istae hoc tempore sufficere mihi videntur. Nam ego si ista ratione meum Principem educare atque instituere possem, probi Curialis officium atque finem abunde mihi viderer expressisse.

Tum Gasparus, quoniam recta, inquit, educatio a te tantopere laudatur, Octaviane, quoniam eam credis viros probos & foelices efficere, illud valde cognoscerem, num Curialis noster usu & quotidianis actionibus Principem

cipem sic instituet, ut nihil cogitanti consuetudo vitae optima enascatur? an potius colloquio & rationibus boni malique naturas patefaciet, priusquam quid expetendum, quid fugiendum ostendat: denique num in illius animo virtutes persuadendo praecipiendoque, an assuefaciendo disseminandae sint?

Tu me, inquit Octavianus, in infinitum discurrere vis: tamen ne lentius & invitius satisfacere tibi videar, illud non gravabor adjicere. Nos quidem uti ex duabus partibus consistimus, anima scilicet & corpore: ita ipsa quoque anima distributa est in rationem, & appetitum. Et quemadmodum in uniuscujusque nostrum generatione corpus anima prius est, ita quoque irrationalis animae facultas rationali est anterior: quod licet in infantibus cernere, qui, statim ut nati sunt, iram quandam vehementemque appetitum ostendunt, progrediente deinde tempore, ratio elucescit. Corporis itaque prius cura, quam animae habenda est, appetitus antea quam rationis, & corporis tamen propter animum, & appetitus propter intellectum. Nam ut virtus contemplativa eruditione & doctrina, ita moralis usu & consuetudine perficitur. Cujus fundamenta exercitatione primum jacenda sunt, quae paulum desideriis obsistat nondum ad rationem accommodatis: eadem postea leviter ad bonitatem adducat, in qua cum aliquantulum acquieverint, intelligentia confirmanda sunt, quae etiamsi lumen suum novissime ostendat, perfectissimum tamen virtutis moralis usum, quod omnium primum est, praescribere videtur.

Priusquam ulterius progrediare, inquit Gasparus, narra, obsecro, quo pacto corpus nostrum curandum est, quoniam illius ante animum curam habendam esse affirmasti. Subridens Octavianus, ab istis, inquit, sciscitare, qui bene alti & nutriti cuticulam sic curant, ut obesi & rotundi appareant: ego vero vix bene curatus gracilis & macilentus sum. Quanquam de eo etiam permulta dici possunt: nam de tempore nuptiis opportuno, de exercitiis, de educatione simul atque in lucem fuerint editi, de totius aetatis cursu diligenter considerandum est, si liberos bene dispositos, vividos, atque animosos esse velimus.

Nihil hercle, inquit Gasparus, Mulieribus magis place-

R

ret

ret in liberis informandis ornandisque, quam illam communiter inducere, quam Plato in sua Republica desiderat. De eo nondum est conventum, inquit AEmilia, ut tu de integro Mulieribus maledicas. Ego me illas, inquit Gasparus, valde laudasse credideram, dum eas dicerem illius consuetudinis desiderio teneri, quae a Philosopho tam divino approbatur. Arridens hic Caesar, videamus, inquit, num in omnibus praeceptis ab Octaviano traditis, si saltem omnia tradiderit, hoc unum reponi possit, deinde num istam legem Principi promulgandam necne decernat. Pauca equidem commemoravi, inquit Octavianus, sed, ut nunc sunt gubernatores, satis multa, quae probum Principem efficiant: quamquam acutius & subtilius in ista inquirenti permulta dicenda restant. Tum Ducissa: quoniam verborum tantummodo dispendium erit, dicito sodes quaecunque tibi praecipienda ulterius occurrunt.

Multa mehercle, inquit Octavianus, praeterea instituerem, si eadem ipse cognoscerem, primumque admonerem, ut statum Nobilium numerum seligeret, qui essent omnium sapientissimi: omnia rerum gravissimarum momenta cum illis communicaret, libere cum eo colloquendi persuadendique veniam concederet, facile ut intelligerent, quam grata illi veritas, & quam exosa vanitas esset. Deinde plebeios aliquot in consilium etiam ascisceret, qui de civitatis statu cum Nobilibus, & de communibus & de privatis rebus conferrent. Ita ex Principe tanquam omnium capite, & Nobilibus plebeisque tanquam membris unum corpus constitueretur: cujus praecipua gubernatio ad Principem spectaret, nec omnis tamen auctoritas reliquis adempta esset: denique ex tribus illis optimis imponendi formulis, id est, monarchia, optimatum potestate, atque populari ista Republica composita videretur.

Istis bene positis initiis, suaderem illi inter omnia Principum negotia praecipuam iustitiae curam habendam, quam ut uadique inviolatam conservaret, viris prudentibus, & omnium longe spectatissimis magistratus mandandos esse, quorum sapientia cum probitate semper conjuncta esset, ne non tam sapientia, quam veritas videretur. Quotiescunque enim ista absit integritas,

gritas, nihil aliud Leguleii & caufidici moliantur, nisi ut veteratores, subtili quadam astutia legum & iudiciorum vim infringant: quorum omnium errores atque crimina illius cervicibus imminet, a quo primum sunt delegati. In ista siquidem iustitia omnis in Deum pietas est implicita: quae cum universis hominibus vehementer excolenda sit, Principi cum primis videtur necessaria, qui eam plusquam omnia amplecti debet, & omnes suas actiones ad eandem dirigere. Deus siquidem, ut est apud Xenophontem, cum semper diligendus sit, tum vel maxime cum prospero fortunae flatu utimur: quia cum reflaverit, multo ex eo confidentius illius opem implorare posse videmur. Fieri enim non potest, ut vel se, vel alios sine Dei auxilio quisquam contineat ac gubernet, qui res aliquando secundas tanquam voluntatis ministras dat, ut nos calamitatibus liberent, nonnunquam vero adversas, ne prosperitatis quieti alte indormientes vel illum ipsum obliviscamur, vel humanam prudentiam divinitus ab eo concessam negligamus: quae res nostras, si quid erratum sit, sic corrigit, ut illi solent, qui perite tesseriis ludunt, si male iacta sit alea. Hic illud oblivisci non possum, ne Princeps religionis integumentis vel superstitiosus, vel praestigiosus, vel vaticiniis omnium rerum vanissimis intentus sit. Nam si veram pietatem cum humana sapientia conjunxerit, non solum propitiam semper praeter spem fortunam habebit, sed Deum etiam pace belloque propugnatorem.

Dicerem etiam de illius in patriam atque populum amore: ut nec eos nimia servitute opprimeret, ne in odium, conjurationes factionesque inciderent: nec nimia licentia indulgeret, ne vita libidinosa, rapinae, furta, homicidia, legum contemptus, civitatis ruina, Reipublicae everfio consequerentur.

Deinde qua charitate propinquos gradatim complecteretur, quomodo inter eos nunc aequabilitate uteretur, ut iustitia, magnificentia, nunc inaequalitate quadam prudenti, ut in praemiis & remunerationibus, cum unicuique pro dignitate atque meritistribuendum esset: Quae si diligenter observaret, non solum amore illum omnes, sed veneratione quadam afficerent: nec corpo-

ris sui custodiam extraneis opus esset committere, cum illum omnes in rem suam propriis corporibus defenderent. Omnes enim legum auctoritati religiosissime obtemperarent, cum cum ipsum legum maiestatem venerari, earundemque custodem & defensorem intuerentur: omnes tantum in eo fiducia reponerent, ut si aliqua forte in re eorum expectationem non expleret, bono tamen consilio factum putarent, non minus illius voluntatem, quam leges reveriti. Unde ita temperati civium animi essent, ut nec boni plus appeterent, quam est necesse, nec mali in summa rerum penuria funditus deperirent. Magna siquidem rerum externarum affluentia magnarum saepenumero calamitatum mater est, ut in Italia nostra quae & hodie est, & longo jam tempore fuit exterorum dentibus praedae atque pabulo, dum eadem & malis institutis, & rerum omnium abundantia in luxuriam atque molliem degeneraverit.

Major itaque civium multitudo nec in summa copia vivat, ne superbi & temerarii, nec in summa inopia, ne furaces & fraudulentum fiant. Quicumque vitam in mediocritate quadam transigunt, nec aliis insidiantur, nec aliorum insidias reformidant: quodque numero majores sunt, eo potentiores semper existunt. Unde nec viri inopes miserieque, nec divites & superbi, etiamsi maxime velint, in Regem aliosve conjurare aut seditiosos concitare possunt: cum istuc malum fortunarum semper mediocritate temperetur. Illud itaque diligentissime Princeps viderit, ne quid sit in quo cives novis rebus studere, aut Reipublicae statum labefactare & commutare desiderent, quod illi plerumque vel lucro, vel ambitione, vel spe, vel dispendio, vel repulsa, vel timore commoti faciunt: nonnunquam vero odio impelluntur, superiorum injuriis, cupiditate, fastidio, crudelitate lacessiti: saepenumero contemptu & despicientia incitantur, quae Rectorum incuriae & imprudentiae sunt attribuenda. Istis erroribus & amore quodam populari, & auctoritatis maiestate occurrendum est, quod facile fiet, si & bonos praemiis, ne remissiores, & malos poenis afficiat, ne insolentiores fiant: cum id minoris negotii sit prohibere ne eveniat, quam cum evenerit, radicitus evellere.

Haec

Haec dum obnixè moliatur, sedulo praevidendum, ne populus in mores & consuetudines vitiosas prolabatur, eas praefertim, quae occulte & pedetentim in hominum mentes solent irrepere. Illae enim peste teterrima civitates prius inficiunt, quam vel sanari, vel deprehendi possint. His ego rationibus Principi persuaderem, ut populi quieti & tranquillitati prospiceret, cui primum animi bona, deinde corporis, postremo fortunae, quoad posset, conferret: corporis tamen, & fortunae istis conditionibus, ut melius animi bonis uterentur, quae quo sunt majora, eo semper utiliora putantur, quod in reliquis non contingit. Populus itaque si bene institutus, & ad veram beatitudinem probe dispositus fuerit, eo Princeps beatior & augustior erit. Nam illud tandem verum magnumque imperium est, in quo bonis hominibus bene justeque imperatur.

Hic Gasparus, credo equidem, inquit, perpussillum Regulum fore, cujus plebs bona est: perpauci enim ubi gentium boni reperiuntur. Quod si Circe aliqua, respondit Octavianus, Gallos omnes in feras commutaret, nonne Gallorum Regem Principem despiciatissimum diceres, etiamsi imperium in tot beluas haberet? deinde si omnia haec armenta, quae nostris montibus circumvagantur, in sapientes & equites strenuos per metamorphosin transferrentur, nonne pastores & bubulcos tanquam Dominos potentissimos suspiceres? ita non multitudo, sed civium virtus atque dignitas Principes magnos & foelices efficit.

Hic Ducissa, & AEmilia, caeterique universi attentissime subauscultare videbantur. Tandem, quasi exantlato labore, cum paulum respiraret: Dici sane non potest, inquit Caesar, quin recta atque utilia praecepta, Octaviane, tradideris, tamen si illis Principem erudires, ego te probum potius paedagogum, quam Curialem dicerem, cumque honestum potius gubernatorem, quam Regem magnificum appellarem. Quod tamen ita intelligi nollem, quasi nulla iustitiae beneque vivendi cura esset, sed ad istas res satis est magistratus inferiores substituere, cum illius munus & officium, meo iudicio, sit multo superius & praestantius. Proinde si me illum Curialem egregium putarem, si tanta apud Principem

gratia atque dignitate essem, ego sane illius animum ad vitia propentio-rem non redderem: sed ut propòsitum Curiali eximio finem facilius pertingerem, ego omnes confestim rationes investigarem, qua illius mentem ad magnitudinis cujusdam & potentiae desiderium impellerem.

De splendore Regali, de invicto animo, de armorum gloria dicerem, nihil denique eorum praetermitterem, quae illum reliquis omnibus vel amabilem, vel reverendum facerent, quaeque illius nominis celebritatem per totum terrarum orbem propagare possent. Illud etiam admonerem, huic tanto splendori humanitatem adjungendam esse, suavitatem in sermone, affabilitatem in omnes tum suos tum etiam extraneos, prout quisque optime meritus esset: majestatem interim sic retineret, ut dum omnibus copiam sui faceret, nec quicquam de illius auctoritate diminutum appareret, nec nimia severitate in odium suorum venisse videretur. Istis admiscenda nonnunquam liberalitas, saepenumero magnificentia, nullus elargiendi finis esse debet. Deus siquidem Principibus magnificis thesaurum infinitum suppeditat. Epulas igitur magnificas faciant, ludos, spectacula, triumphos: equos alant ad bellum cataphractos, canes, accipitres, beluas ad voluptatem, ut nostra memoria Franciscus Gonzaga Marchio Mantuanus, qui istis in rebus totius potius Italiae Monarcha, quam unius Civitatis Dominus videbatur.

Ego illi praeterea animos adderem, ut aedificia ingen-
tia strueret, monumenta sempiterna erigeret, quae & viventi honorem, & posteris aeternitatem tribuerent, ut nuper in ista Regia Dux Fredericus, hodie Pontifex Julius in Templo Sancti Petri, & in vico, qui inter Palatium, & Domum Belvederensem interjacet, multisque aliis aedificiis. Quibus adjungi possunt antiquissimae Romanorum reliquiae, Romae, Neapoli, Pozzoli, in Baiis etiam Civita-Vecchia atque Porto, & extra Italiam nonnullis praeterea locis divinisissima tantorum animorum trophaea. Magnus siquidem Alexander cum totum fere orbem sub jugum misisset, satis se diu gloriae vixisse non putabat, nisi Alexandriam in Aegypto, Bucephali-
am in India, aliasque Urbes aliis regionibus aedificasset: quibus vix dum peractis, montem Athum in viri formam
reducere

reducere putavit, in cujus sinistra civitas amplissima sita esset, dextra vero caverna ingens circularis in modum culignae effoderetur, in quam omnes rivuli illuc praeterlabentes se reciperent, deinde in mare decurrerent. Opus mehercule egregium, & Magno Alexandro non indignum.

Haec ego, Octaviane, studia vero nobilique Principi convenientia putarem, haec illum pace, belloque gloriosissimum redderent. Neque vero illi aliquando res illas frivolas minutissimasque inculcarem: illos nimirum armis subigere, qui servitute digni sunt, plebis utilitati consulere, male imperantibus imperium adimere. Quod si Romani, si Alexander, si Hannibal, si alii innumerabiles illis se limitibus continuissent, nunquam certe ad illud gloriae atque dignitatis fastigium ascendissent.

Ridens hic Octavianus, quicumque, inquit, istis se limitibus circumscribi noluerunt, melius multo atque praeclearius fecissent, si essent circumscripti; quamquam si altius ista tecum evolveris, permultos istis rebus curam adhibuisse plane perspicies, antiquissimos praefertim, ut Theseum, & Herculem. Quid enim dicemus fuisse Procrustem, Scironem, Cacus, Diomedem, Antaeum, Geryonem, nisi Tyrannos crudelissimos, quibuscum Heroes isti perpetuo bella gesserunt? cumque importunissimis istis monstris, sic enim Tyranni appellandi videntur, humanum genus liberassent, multa Herculi templa, multa sacrificia decreta atque consecrata sunt, quoniam Tyrannos interficere adeo omnibus utile putabatur, ut praemio majore remunerandum videretur, quam humanae naturae angustiae paterentur, Et quoniam in illius mentionem incidisti, nonne Alexandri victorias victis saluti atque commodo fuisse existimas, cum nationes immanitate barbaras moribus adeo civilibus deliniverit, ut e feris in homines subinde commutaverit? Multas ille quidem urbes multis provinciis fundavit, moralem vitam instituit, Asiam atque Europam quadam quasi amicitia sanctissimisque legibus conjunxit. Ita majora victis, quam invictis emolumenta propagata sunt, cum aliis matrimonium praescripserit, aliis agriculturam, aliis religionem in Deum, nonnullis pietatem in parentes, qui eosdem antea sole-

bant occidere, quibusdam pudicitiam, qui incestuose cum matribus concubuerant, cum alia denique infinita edocuerit, e quibus licet perspicere, illius victorias ad communem totius orbis utilitatem redundasse.

Sed ut ista pervetera omittamus, quid obsecro magis egregium excogitari posset? quid gloriosius? quid Reipublicae Christianae utilius? quam si omnes nervos, omnem vim atque industriam in Ethnicis, & Infidelibus superandis homines Christiani conferrent? Nonne istuc bellum pie susceptum foeliciterque confectum tam victis, quam victoribus commodissimum putares, cum tot hominum myriades a tenebrosissima Mahometae superstitione in verum Evangelii nostri lumen atque spiritum vindicaret? Themistocles olim cum e patria exul magno honore magnisque muneribus a Persarum Rege acciperetur, exilii sociis ita locutus dicitur: *O comites, vere hercle cecidissemus, nisi nobis videremur cecidisse.* Idem quoque Turcae omnes Maurique iustissimis de causis possent dicere, cum istuc eorum naufragium majoris incolumitatis & laetitiae origo esset.

Ista tandem aliquando fruemur, uti spero, beatitudine, si Dei beneficio vixerimus, dum Engolismi Regulus, quem superiori nocte Julianus tantopere laudavit, diademate Gallico potiatur, dumque Henricus Walliae Princeps Rex Anglus fiat, qui nunc in omni virtutis genere sub illustrissimo Patre, non secus quam summae spei furculus sub arboris eximiae umbraculo crescit, quasi eandem uberiore foecunditate, cum tempus erit, renovaturus: Nam sic ex Anglia Castilio noster scribit, nosque, cum redierit, certiores facturus est naturam in isto Principe vim suam ac peritiam mirifice ostendisse, cum in unum tot tantasque virtutes contulerit, quot infinitis prope hominibus sufficerent.

Carolus etiam Hispaniarum Princeps, inquit Bibiena, magna omnes spe tenet, qui decem vix dum annos natus illud ingenii, modestiae, atque animi lumen ostendit, ut si illi Christianitatis imperium, ut speratur, contigerit, credibile est antiquissimorum Imperatorum gloriae tenebras offusurum, praestantissimorum vero famam facile aequaturum.

Pergit deinde Octavianus, & credo, inquit, Principes

pes istos tam divinos à Deo in terras immisos, similesque animis, indole, armis, membrorum compositione atque forma ab eo constitutos, ut hac tanta & tam excellenti in causa uno animo sint eademque voluntate. Quod si aliqua forte invidia, aut aemulatio obrepserit, non dubito, quin huc spectet, certatim ut contendant, quis in re tam pia, & incepto tam honorifico primas & potiores partes habeat. Sed istis intermissis, ad institutum sermonem redeamus.

Tibi itaque, Caesar optime, id respondeo, res illas, quas tu in Principe tuo desideras, magnas quidem illas esse & dignitatis plenas: Verum nisi illam prudentiam admisceat, quae à me modo descripta est, nisi sic animus ad virtutis viam deflexerit, vix sane, aut ne vix quidem magnanimus, liberalis, justus, animosus, sapiens evadet. Nec istam illi in alium finem attribuo, nisi ut verae virtutis usum intelligat. Nam ut omnes qui aedificant, architecti periti non sunt, ita qui elargiuntur, non sunt omnes liberales. Nunquam virtus obesse potest: cum interim multi ut aliis dent liberalius, aliis eripiunt injuriosius, aliorumque fortunis imminet, ut suas augeant. Alii in eos propensiores sunt, quibus non oportuit, eosque miseros & calamitosos relinquunt, quibus multum debuerunt. Alii adeo lente & invite tribuunt, ut necessitate coactos videre liceat. Alii beneficia non modo non occultant, sed vel testes advocant, vel apertis quasi praeconiis agunt. Alii ipsos liberalitatis fontes adeo subito exhauriunt, ut iidem deinceps sicci perpetuo appareant.

Haec itaque largiendi ratio, ut caeteris in rebus fit, prudentia quadam gubernanda est, tanquam omnium virtutum comite necessaria: quae quoniam universae in medio consistunt, duobus extremis, quae in vitio sunt, valde sunt vicinae & obnoxiae, in quae facile quisque labitur, si nescius & imprudens fuerit. Nam ut in circulis ipsum centri punctum difficile est invenire, cum in medio sit: ita munitissimum illud virtutis punctum arduum est reperire inter duo vitia repositum, quorum alterum deficit, alterum redundat. Horum nunc uni, nunc alteri procliviores sumus, quod nostri in nobis dolores ac voluptates facile declarant. Nam & unius appetentia id facimus

facimus, quod non debemus, & alterius defectu id infectum relinquimus, quod facere debueramus. Periculosior tamen semper voluptas, quia iudicium ab ea nostrum facilius occaecatur. Sed quoniam difficile est intelligere, quantum absumus a mediocritatis centro, ab illo extremo gradatim nos recipere oportet, ad quod nos natura propensiores effinxit, ut illi solent facere, qui ligna distorta recta efficiunt. Hac una siquidem industria proxime ad virtutem accedimus, quae in ipso, uti jam diximus, mediocritatis puncto collocatur. Unde illud evenit, ut ab eo desistere & declinare multis modis liceat, una tantum ratione officio satisfacere: ut sagittarii, qui infinitis errant, uno tantum loco metam pertingunt. Nonnulli enim Principes, ut humani & affabiles videantur, multa praeter decorum agunt, adeoque se demittunt, ut contemptiores fiant. Alii ut maiestatem quandam prae se ferant, crudeles & importunissimi existunt. Quidam ut eloquentes habeantur, tantis ambagibus, tamque inaudito sermone utuntur ut dum se nimium audire delectent, reliquos audiendi defessos & fatigatos relinquunt.

Nolo itaque, Caesar, aliquid minutum aut exile appellare, quod Principem quoquo modo meliorem possit efficere. Neque vero quicquam meis praeceptis detractum existimari velim, cum probum me potius Gubernatorem, quam Regem dicas instituere. Nihil enim Principi laudabilius potest contingere, quam illud probi Gubernatoris nomen. Quocirca si mihi edocendus esset, non solum illi de istis praeciperem, quae a me jam antea recitata sunt, sed de rebus etiam multo inferioribus. Nihil enim eorum ignoraret, si fieri posset, quae vel particulari aliqua ratione ad vulgi commodum atque incommodum spectarent, nihil usquam adeo cuiquam crederet, ut cum laxas iustitiae habenas intelligeret, liberior arbitrio privato uti, aut abuti posset. Omnes siquidem homines ad omnia non sunt apti & proclives; Et Principes credendo saepius, quam diffidendo peccant: Timere siquidem & diffidere non modo non obest, sed valde etiam saepenumero prodest: sed in eo iudicium praeesse oportet. Absonum enim a Principis prudentia esset, recte non discernere, cui vel satis confidere, vel tu-

tutius diffidere possit. Magistratum proinde actionibus & interesse saepius & aliquando praesse optarem, plebis controversias dirimere, lites arbitrio finire, affinitatibus eam conglutinare, communi civitatis amicitiae providere, eandem tanquam privatam domum disponere, populi numerum Colonis ordinare, inopiae, quieti, artificibus, mercatoribus, vectigalibus consulere, omnibus liberalem esse, extraneis & Religiosis hospitalem, denique luxum & supervacanea summa industria praecidere. Quae etiam si parva videantur, maximas tamen urbes demolita sunt. Rationi proinde consentaneum videtur, privatis hominibus in aedificando, in epulis, in dotibus, in mulierum monilibus, denique in victu cultuque modum imponere, quem si forte praetereant atque exceßerint, summae stultitiae, & pene amentiae argumentum est. Nam praeter ambitionem invidiamque, quae ex istis enascuntur, ita etiam patrimonium fortunaeque profundunt, ita saepe foeminae viros circumveniunt, ut non solum res suas omnes, sed honestatem etiam venalem prostituunt, si emptorem reperiant gemmis & monilibus licitantem.

Subridens hic Bibiena, tu mehercle, inquit, Octaviane, paulatim in Gaspari & Phrisii sententiam sublapsus videre. Arrisit quoque leviter Octavianus, & tota illa jam pridem, inquit, sublata est controversia: ego eandem non conabor refricare, nec quicquam de mulieribus adjiciam, sed ad Principem meum revertar. Immo illum quoque missum facito, inquit Phrisius, satis magna sunt, quae illi jam antea adscripseras: facilius certe Juliani mulierem reperiēs, quam tuum Principem: vereor ne Platonis Reipublicae persimilis sit, neve illum usquam, nisi forsan in caelo, videamus. Quaecunque possibilia sunt, inquit Octavianus, etsi difficillima sint, contingere tamen possunt: & proinde desperandum non est, quin nostris quoque temporibus eundem in terris conspiciamus.

Nam Caeli etsi adeo jejuni parique fuerint in bonis Principibus efformandis procreandisque, vix ut multis seculis unum concedant: ista tamen aetatis nostrae potest esse foelicitas. Ego quidem, inquit Ludovicus Comes, in magna spe sum istuc aliquando fore. Nam praeter tres illos Magnos à nobis modo commemoratos,
de

de quibus summa omnia sperari poterunt, sunt etiam nonnulli Italicorum Principum filii, qui etiam si potentia atque opibus aliquantulum absint, virtute tamen animique magnitudine quidvis praestabunt: quorum facile primus Fredericus Gonzaga est, Marchionis Mantuani haeres, idemque Ducissae nostrae Nepos. Nam & in ista tenera aetate singulari indole, moribusque humanissimis videtur, & admirabilia etiam de eo illius institutores praedicant: de ingenii acumine, de honoris cupiditate, de magnanimitate, liberalitate, clementia, de iustitiae amore prope incredibilia pollicentur: adeo ut de principiis tam faustis nihil nisi finis foelicissimus expectandus videatur. Hic Phrisius, de istis, inquit, haecenus satis: Deus faxit, ut spei tuae & fiduciae omnia prospere succedant.

Tum Octavianus in Ducissam ita conversus, quasi nihil dicendum superesset, audisti, inquit, Spectatissima Domina, illa quae de proposito Curialis fine dicenda habui: & quanquam omni ex parte vestrae expectationi non satisfecerim, sufficit tamen aliquid me attexuisse, quod ab istis Nobilibus esset praetermissum. Neque tamen eos vel istuc, vel alia quaecunque credo omisisse, quia melius de his differere non possent, sed quia tantum laboris versutius subterfugerent. Illis itaque per me procedere licebit, si quicquam ultra adjiciendum habuerint.

Tum Ducissa: quoniam fero jam est, nihil est cur alium sermonem orationi tuae commiscere desideremus, in qua res tantas, tam diversas, tam praeclaras cumulasti, ut de vero Curialitatis fine non solum perfectum illum te Curialem, quem expetimus, nominare liceat, sed adjuvante etiam fortuna, probum illum Principem, de quo dixeris: quod patriae profecto tuae magno emolumento erit.

Arridens istis Octavianus, quod si ego, inquit, ad illos dignitatis gradus ascenderem, ita fortasse mecum ageretur, quemadmodum etiam cum aliis, qui melius loqui, quam facere solent. Hic cum inter omnes aliqua de re proposita altercatio esset, deinde laus aliqua orationi ejus attributa, consensum est omni ex parte nondum somni tempus instare. — Tandem Julianus, fraudi, inquit,

inquit, atque dolis adeo sum ex professo hostis, ut non possum non aliquid in Octavianum dicere, qui quoniam nunc, quod ego semper dubitavi, tacite cum Gasparo sentit, in geminum errorem incidit. Nam propter odium in mulieres inveteratum, dum suum Curialem Aulicae foeminae multis gradibus anteferebat, ipsi etiam Principi, quod est valde absonum, longe anteposuit. Deinde cum finem, illas metas illi praescripsit, quae semper difficiles, nonnunquam impossibiles videntur: easque si aliquando pertigerit, Curialis viri nomen penitus amittit. Ego equidem non video, inquit AEmilia, vel quorsum ad istum finem perveniri non possit, vel quo modo eundem Octavianus Principi praetulerit. Nihil est, cur id concedas, inquit Octavianus, cum à me commissum non sit: de fine vero perfectissimo nihil me caecutire aut delirare ausim dicere. Istuc negare non potes, inquit Julianus, propter quod unumquodque tale est, illud ipsum magis tale esse. Curialis itaque cum suis praeceptis Principem adeo praestantem & absolutum faciat, necesse est eum ipsum multo esse praestantior: quod cum ita sit, regula Lesbia praecipi videtur. Quod vero de fine attulisti, tum locum habet, cum uterque pari aetate fuerit, quo nihil difficilius. Nam in ista annorum aequalitate nulla plerumque cognitionis differentia est. Quod si Princeps aetate maturior fuerit, necesse est senem Principem Curiali juvene peritiorem esse, etsi non semper, at certe saepe: & quotiescunque ita fuerit, actum est de fine. Sin vero Princeps juvenilis fuerit, Curialis aetate provectior, haud facile illis virtutibus, quas tu illi attribuisti, Regis benevolentiam conciliabit. Arma enim, caeteraque juventutis exercitia, quae illam aetatem cum primis decent, in senili aetate valde sunt indecora. Musica vero, saltatio, epulae, ludicra, amor, omnia sunt in senibus ridicula, iisque universis, qui Principum animos moresque effingunt, quos annis atque auctoritate, uti mihi videri solet, graves esse oportet, usu atque experientia confirmatos, Philosophos etiam, si fieri posset, ducesque belli egregios, rerum denique prope omnium scientia valentes. Curialis itaque appellandus non est, quisquis Principem instituet, sed nomine magis honorifico insigniendus.

Dabis

Dabis itaque mihi veniam, Octaviane, si istam calliditatem tuam denudavero, quod ego mihi necessarium duco, si Aulicae meae dignitatem tueri velim, quam cum tu minoris momenti esse optes, quam tuam Curialem, ego mehercule id pati non possum.

Arrisit hic Octavianus, & multo, inquit, Juliane, Aulicae tuae honorificentius erit, ita seipsam erigere, ut aequis passibus cum Curiali incedat, quam eundem sic deprimere, ut cum Aulica tua aequalis habeatur. Neque vero Foemina tua indignum erit, Dominam suam sic instituere, ut ad illum Curialitatis finem tendant omnia, qui est à me utcunque descriptus. Verum plus tu moliris Curialem ut vituperes, quam ut Aulicam laudes: itaque me est aequum à viro Curiali aliquantulum stare. Sed ut tuis calumniis respondeam, illud meminisse debes, me sola Curialis praecepta sufficere non dixisse ad Regis animum, quoquo velit, impellendum. Nam nisi natura ad virtutem propendeat, irrita omnis illius cohortatio atque inanis est futura. Frustra mehercule agricola insudaverit, quisquis in litoris arenis grana frumentaria disseminaverit, cum naturalis eo loci sterilitas insit. Verum quoties semini solo fertili immisso aëris primum & caeli temperies, deinde humana industria accesserit, magna hic segetis ubertas est, nec solum tamen agricolam in causa esse dicendum est, etiamsi sine illo reliqua parum proficerent: Multi itaque Principes sunt, qui satis probi essent, si eorum animi sedulo excolerentur: de illis instituta est oratio nostra, non de iis, qui adeo jejuni sunt, & à bonitatis natura adeo diffiti & disjuncti, ut nullis monitis, nullis praeceptis eos in rectam honesti viam deducere possimus. Et quoniam agendo consuetudines moresque probos acquiri diximus, virtusque ipsa in actione consistit: minime mirum est, si Curialis Principem virtute potius instituere, quam ipse secundum virtutem operari possit: Justitiam enim, liberalitatem, magnificentiam Rex, cui satis suppetit, quoties velit, ostentare possit, cum alter interim istarum rerum nervis careat: ita Princeps Curialis ministerio virtutibus assuetus multo eodem praestantior quam citissime efficietur. Coticula enim etsi ferrum acutum reddat, eodem tamen acutior non est dicenda: ita Curialis

rials etiam si Principem, nunc cohortetur, nunc instituerit, excellentior tamen putandus non est.

Quod vero istum Curialitatis finem semper difficilem, saepe impossibilem dixeris, quod Curialem suo nomine, quoties illum assequitur, spoliaveris: ego quidem de difficultate tibi assentior, cum non minus arduum sit istum Curialem, quam illum finem reperire, nec tamen in eo, quod est a te allatum, rei impossibilitas consistit. Nam si aetacula tam juvenili Curialis fuerit, ut earum rerum peritiam non habeat, quam habere debuerat, quid est, quod de illo verba faciamus, cum idem non sit, quem nos jam investigamus? Neque enim fieri potest, ut paulo juvenilius sit, quem tantarum rerum scientia valere oportet. Quod si foeliciter contigerit, ut ea prudentia, atque probitate Princeps sit, ut aliorum neque consiliis, neque cohortationibus indigeat, quod quam sit in se difficile omnes intelligunt, satis est, eam esse Curialis indolem ac praestantiam, ut Regi, si opus esset, ad virtutem suffragari possit. Tum enim alteri illi officii sui parti incumbere poterit, dum Principem falli non patiatur, dum veritatem omni in resignificet, dum assentatores, maledicos, & honesti animi corruptelas ab eo recludat. Ita quod est in illius proposito sine praecipuum pertinget, cum totum assequi non poterit, quod illi vitio non erit, cum id iustissimis rationibus faciat. Medicus si forte interfit, ubi omnes sani ac viribus valentes sunt, nihil profecisse dicendus non est, cum nihil sit in quo proficeret. Eadem omnino ratio est viri Curialis, in Principum vitiis corrigendis, quae Medicorum est in morbis curandis, quia utrisque satis est, insita haec & infixata retinere, cum subjectae materiae absentia nihil sit in quo operentur.

Verum si ita aetate Curialis provectus esset, ut Musicis, epulis, jocos, armis, aliisque corporis exercitiis uti non posset, eorum tamen ope atque opportunitate non posse illum cum Rege gratiam imire concedendum non est. Nam aetas etsi eorum usum sustulerit, non tamen intellectum eripuit. Et si juvenis illis in rebus exercitior fuit, iudicium illius diuturna experientia confirmatum id efficiet, ut multo facilius Principem in iis erudire possit, quantumvis nihil horum ipse per se exerceat.

ceat. Illum si jam tum Curialem non appellaveris, mihi nulla ex eo fiet injuria. Natura enim hominum dignitati tam angustas metas non praefixit, quin gradibus quibusdam ex alia in aliam ascendere liceat. Unde gregalis miles post aliquot annos Imperator, privati Reges, sacerdotes Pontifices, discipuli postremo magistri fieri possunt, unaque cum dignitatibus nomina quoque commutant. Minime itaque absurde quicumque dixit Principem instituere Curialis finem atque officium esse: neque video quid sit, cur istam perfecti Curialis appellationem quisquam recuset, quae meo judicio non nihil laudis, atque honoris promeretur.

Homerus cum duos Viros egregios tanquam humanae vitae exemplaria depinxisset, alterumque agentem, id est, Achillem, alterum patientem, id est, Ulysssem, efformasset: ita quoque Curialem exactissimum, nimirum Phoenicem, describere volebat: qui cum suis amores infinitos, aliaque juvenilia demonstrasset, ad Achillem à Peleo patre missus dicitur, ut eundem in dicendo faciendoque institueret, quae utraque nihil sunt aliud, quam praescriptus Curiali nostro finis.

Neque vero adducor, ut existimem Platonem, atque Aristotelem Curialitatis nomen cum indignitate repudiassse, cum alter apud Alexandrum, alter apud Reges Siculos, verum illius officium praestiterit. Quod quoniam in eo potissimum consistit, ut cognita Principis natura, gratiam cum eo facilius ineat, ne ullus illi aditus in persuadendo interclusus esset, Aristoteles adeo perlustratum Alexandri ingenium semper habuit, ejusque voluntati ita se effinxit, ut eum plusquam patrio amore, atque honore prosecutus sit. Quod ut planius elucesceret, Stagiram civitatem, ubi ille natus erat, paulo ante direptam & excisam restauraverat. Aristoteles vero praeterquam quod eundem ad finem omnium longe gloriosissimum subornaret, scilicet ut totum terrarum orbem unam quandam universalem omnium patriam efficeret, in qua omnes concordia atque amicitia conjuncti sub uno gubernatore, unaque lege, tanquam uno communi sole viverent: scientiis etiam naturalibus, animique virtutibus instruxit, quae illum sapientissimum, magnanimum, continentissimum, & philosophum vere moralem non ver-

bis

bis tantum, sed re ipsa effecerunt: Nulla enim nobilior philosophia est, quam ferum illum & immanem Bactriae, Caucasi, Indiae, Scythiaeque populum ad vitam politicam & civilem traducere, matrimonium, agriculturam, parentum reverentiam, à rapinis & caede abstinere edocere, tot urbes praeclarissimas regionibus longinquis extruere, denique tot homines à feritate ad humanitatem revocare. Harum rerum in Alexandro tam excellentium auctor & quasi fundator Aristoteles erat, dum veri Curialis officio fungeretur: quod Calisthenes facere non poterat, etsi methodum illi Aristoteles praescriberet. Adeo enim severus Philosophus erat, adeo reprehensor intempestivus, adeo inconditam suavi Curialitate veritatem inculcavit, ut nihil profecerit, sed vita demum cum summo Alexandri dedecore privatus sit.

Hac ipsa Curiali Philosophia Plato Dionem Siracusarum informavit: cum vero postea idem in Dionysium Tyrannum, tanquam librum lituris & maculis ita plenum incideret, ut omnino delendus, potius quam corrigendus videretur: quoniam illam tyrannidis labem penitus inhaerentem evellere non poterat, omnem Curialitatis rationem inanem putavit. Quod nostro quoque Aulico faciendum existimo, sicubi forte Principi tam depravatae naturae inservierit: in eoque id observet, quod Medici solent in morbo inveterato, servitutem nimirum excutiat atque deferat, ne vel regiae turpitudinis ignominiam ferat, vel illos dolores sentiat, quibus omnes boni conficiuntur, dum malorum libidinibus parere cogantur.

Hic cum paulum respiraret Octavianus, non credideram, inquit Gasparus, talem virum fuisse Curialem nostrum: nunc vero cum Aristotelem & Platonem comites habuerit, non est quod quenquam illius nominis pudeat: valde tamen dubitare mihi videor, num Plato atque Aristoteles saltatores satis periti, aut Musici unquam fuerint. Vix hercle fas est credere, inquit Octavianus, divinissima istorum hominum ingenia ullius unquam rei fuisse expertia: & propterea verisimile est iis universis fuisse deditos, quae veram Curialitatem illustrare putantur. Quoties enim ita res ferebat, ut de illis rebus

scribendum esset, ita easdem ad vivum ressecarunt, ut ipsi artifices ex eorum scriptis facile intelligerent, ipsas rerum illarum medullas atque radices easdem tenuisse. Curialis itaque, seu Principis institutor, licebit enim quolibet nomine appellare, qui bonum illum finem, quem modo descripsimus, propositum habet, illa etiam omnia, quae Aulico nostro ab istis Nobilibus attributa sunt, habere potest, etsi fuerit gravitate Philosophus, sanctitate Theologus. Nulla enim aetate, nullo loco, honestatem, prudentiam, scientias excludunt.

Memini tamen pace tua, inquit Gasparus, istos homines, cum hesterno vespere de Aulici viri officiis differerent, amorem illi permisisse: quod si cum istis, quae à te haecenus dicta sunt, conjunxeris, concludere licebit, Curialem, qui & literarum scientia, & longo rerum usu, quod soli senectuti conceditur, Principi gravissime consulere debet, amatoriam etiam artem profiteri oportere: quod quidem qua ratione cohaereat, non video, cum amor, uti illi postridie lepide, cum senibus non conveniat. Illa enim juvenilis agilitas, illae deliciae, illa humanitas tam curiosa, tam grata mulierculis, omnia sunt in senes inconcinna, eumque proponunt foeminis miserandum, aliis omnibus deridendum. Tuus itaque Aristoteles senex Curialis, idemque amator juvenilis, si sic amaret, quomodo nos plerisque meminimus, vereor ne Principis erudiendi penitus oblivisceretur, pueri fortasse absentem eluderent, foeminae praesentem conviciis insectarentur.

Tam Octavianus, cum reliqua omnia Curialis officia eidem etiam senescenti convenient, iniquum mihi videtur istam illi in amando foelicitatem adimere. Immo aequum est, inquit Gasparus, & nescio an divinum beneficium dicam. Quicumque enim ab amore immunis est, idem multis aerumnis liberatus foelicior est.

Hic Bembus, annon meministi, inquit, Gaspare, Octavianum, cum superiori nocte suum jocandi genus excogitaret, etsi ipse ea in re artifex non sit, quosdam amatores dixisse fastidia, iracundiam, inimicitias, cruciatus in amore suavissima putare? Deinde istius suavitatis causam à nobis ediscere voluisse? Curialis itaque noster
 si

si illos amores degustaverit, qui nullam acerbiteriam admistam habent, nihil mali, nihil infœlicitatis persentiet: idemque si sapiens fuerit, quod illum esse volumus, nihil sibi dissentaneum putabit, quod juvenibus consentaneum videtur: & quoties illi cum amore res erit, adeo omnia prudenter & consulto aget, non modo ut nihil turpitudinis, sed multum ex eo honoris illi contingat: nulla hic indignitas, nullum fastidium occurret, quod in juvenili amore perraro evitatur, nusquam a Principis institutione excludetur, nusquam puerorum conviciis eludetur.

Tum Ducissa: Gaudeo equidem, Bembe, non mediocriter nihil tibi laboris aut molestiae istius noctis disputationem attulisse: possumus sane eo confidentius disserendi tibi jam onus imponere. Magnopere profecto de isto tam foelici amandi genere audire desideramus, quod cum nullam secum ignominiam, nullam notam, nullum malum adferat, unum fortasse est ex omnibus Curiali nostro maxime necessarium. Tu itaque amabo id, quod scis hac in re, ne nos celaveris. Arrisit hic Bembus, & nollem, inquit, dum ego amare senibus iicere dicerem, istae proinde me Dominac senem putarent: Quod ne eveniat, istuc obsecro munus alteri cuiquam delegato. Non est quod te doctrina senem diffiteare, inquit Ducissa, licet annis aliquanto fueris juvenilior. Perge itaque obsecro, nihil est quod nobis te excuses. Quod si mihi necessitas aliqua dicendi incubuerit, inquit Bembus, Lavinellus Heremita prius mihi consulendus est. Hic AEmilia quasi subirata, nemo, inquit, omnium est, Bembe, quin te multo sit in istis obsequentior: bene hercule Ducissa fecerit, si poena aliqua plectare. Noli mihi, Optima, succensere, inquit Bembus, ego quidvis potius dicam. Perge itaque, inquit AEmilia.

Hic Bembus cum aliquandiu siluisset, quasi de re gravissima dicturus seipsum composuisset, Ego, inquit, Viri optimi, de Senili amore facilius ut dicam, cumque non turpitudine solum & crimine vindicem, sed juvenili persaepe foeliciorem esse ostendam, longius fortasse oratione discurrere cogar, & ambagibus quibusdam explicare, quid sit Amor, deinde qua in re omnis omnium amantium beatitudo consistit. Oro itaque ut me attentè au-

diatis. Minime dubitare mihi videor, quin facile probari possit, nemini nostrum dissonum esse amorem & minus convenientem, etiamsi Morello nostro quindecim, aut viginti annis provectior esset. — Hic cum aliquandiu arrisum esset, procedit Bembus. Amor itaque, uti sapientibus antiquissimis videbatur, nihil est aliud, quam formae ac pulchritudinis potiundae desiderium. Et quoniam appetitus nisi rem cognitam non desiderat, necesse est cognitionem semper praecedere desiderium: quod et si natura fortasse rectum expetat, ex se tamen occaecatum idem non cognoscit. Et proinde instinctu quodam comparatum est, ut omni virtuti cognoscibili virtus quaedam appetitiva conjungatur. Et quoniam in animis nostris triplex cognoscendi modus inest, nimirum per sensum, per rationem, per intellectum: ex sensu nascitur appetitus, qui nobis cum brutis animalibus est communis: à ratione proficiscitur electio, quae est hominis propria: ab intellectu, quem homines cum Angelis communicant, voluntas exoritur. Quemadmodum igitur sensus tantum sensibilia cognoscit, ita appetitus eadem sola desiderat: & ut intellectus nihil nisi intelligibilia contemplatur, ita voluntas illa solis spiritualibus fovetur ac sustentatur. Homo itaque naturae instinctu ratione imbutus, tanquam horum medio inter duo illa extrema positus electionis ope vel ad sensum propendere, vel ad intellectum se erigere poterit.

His itaque modis desiderari pulchritudo potest, cujus nomen universale rebus omnibus sive naturalibus, sive artificialibus porrigitur, iuxta quadam proportionem, & debito temperamento consistentibus. Verum cum de forma loquamur, quam nos nunc intelligimus, quae in corporibus nostris, & facie praecipue humana consistit, quaeque ardentissimum sui desiderium nobis ingenerat, nihil aliud esse dicimus, nisi caelestem divinae bonitatis influentiam. Quae etiamsi per reliqua omnia tanquam solis lumen propagetur, cum tamen in vultum incidit apta compositione, jucunda colorum concordia, luminibus quibusdam, & quasi umbraculis, spatiis, terminis, lineis affabre constitutum, in eum confestim se ipsam infundit, pulchritudinem admirabilem ostendit, subjectum exornat, gratia, suavitate, splendore illustrat,

non

non secus quam radius solaris, cum vas aureum gemmis undique distinctum feriat. Unde summa cum voluptate oculos ad se omnium allicit, quos cum subtiliter penetraverit, in animam se imprimit, eamque incredibili jucunditate commovens perfundit, cumque paulatim accenderit, summum sui desiderium in ea relinquit.

Anima proinde cum formae tanquam boni alicujus cupiditate deflagraverit, si sensus judicio nitatur, in errores gravissimos descendit. Nam cum corpus aliquod tantae pulchritudinis causam existimet: ut tanto bono fruatur, necessarium arbitratur cum illo se corpore quam fieri potest intime unire, quo nihil est à veritate disjunctius. Fallitur enim quisquis se forma frui existimat, cum solo corpore potiatur: nec vera cognitione, aut rationis electione movetur, sed falsa opinione, & sensus appetitu decipitur, ipsaque adeo voluptas, quae subsequitur, fallax omnino est & errorum plenissima. In alterum itaque duorum vitiorum incurrunt universi, qui amatis mulierculis utuntur, ut suam libidinem expleant. Quoties enim optatum desiderii finem pertingunt, non solum satietatem & fastidium sentiunt, sed amatas etiam oderunt, quasi appetitum erroris sui poeniteret, planeque ipsi recognoscerent, quantum falso sensus judicio decepti essent, cum illi credendo malum pro bono amplecterentur: Aut si hoc tum primum non agnoscunt, eadem cupidine atque aviditate praecipites in majora mala feruntur, quasi metam propositam nondum contigissent. Et quanquam opinionis caecitate, tanquam ebriosi, hoc ipso temporis articulo voluptatem percipere videantur, ut homines aegroti qui claro se fonte bibere aliquando somniant, tamen nec illic consistunt, nec in eo sibi satisfaciunt: cum interim vere bonum a nobis diu multumque desideratum si aliquando possideamus, summa in eo tranquillitas inest, summeque satisfacimus. Quod illis itidem eveniret, nisi boni specie decepti ad effraenem libidinem perpetuo redirent, hisdemque molestiis, quas primum sunt perpeffi, in ignitam illam furiosamque sitim illius rei prolaberentur, cujus perfectam possessionem frustra delirantes aucupantur.

Isto amantium genere nihil est infortunius, qui vel nunquam potiuntur, vel si quando potiantur, in aliud ex alio malum incurrunt, parvasque miseras magnis saepe accumulunt. Nam istius amoris neque principia, neque media quicquam habent aliud, quam molestias, dolores, cruciatus, defatigationes, adeo ut miserum & squalidum esse, maerore, gemitu, tristitia, sollicitudine perpetua torqueri, semper tacere, semper lamentari, semper mortem optare, denique in summa infortunio semper debacchari, certa amantium signa, certa quoque actiones existant.

Tantarum in hominum animis aerumnarum praecipua causa sensus est, qui aetate juvenili facillime propterea dominatur, quia jam tum carnis & sanguinis tanta vis est, omnino mentem ut à ratione detorqueat, facileque ad appetitum adducat. Nam cum se reperiatur terreno huic carceri religatam & quasi sepultam, idque munus ei à natura delegatum sit, ut corpus gubernet, caelesti jam contemplatione privata veritatem ex se perspicue intueri non potest. Quocirca cum aliquid cognoscere desideret, à sensibus primum opem implorare cogitur, quibus cum se crediderit, ab iis circumveniri se patitur, praesertim cum tanta illorum vis sit, ut jam non tam volentem ducant, quam nolentem in errores falsissimasque opiniones trahant. Unde plerumque fit, ut juvenes sensuali isto amore implicentur, infestissimo rationis inimico, seque ex illo indignos faciant ea gratia, iisque beneficiis, quae amor solet in veros clientes suos conferre: nec ullas alias voluptates percipiunt, quam bruta solent rationis expertia, sed majores multo dolores atque molestias. Haec cum ita sint, ut certe sunt, necesse est omnia istis contraria maturiori aetati contingere. Nam Senes si pulchritudinis & venustatis studio incenduntur, cum anima jam corporea mole oppressa non delumbetur, & calor ille naturalis defervescere coeperit, omnis eorum cupiditas cum ratione conjungitur, nusquam hallucinantur, nusquam offendunt, sed perfectissimam formae possessionem obtinent, è qua omnis bonitatis vis enascitur: quoniam forma ex se ipsa bona est, ipsius quoque formae amor purus atque sincerus, nihil nisi castum, integrumque eorum animis

animis ingenerat, qui sensus nequitiam rationis frangit
cohibent: quod sensibus in promptu est, juvenibus raro
conceditur.

Ab absurdum itaque non est amorem illis permittere,
qui multo amant foelicius, quam juvenes: non loquor
de illis, qui jam decrepiti organa corporis adeo habent
debilia, ut suas virtutes anima exercere non possit: sed
de his, qui integris sensibus, ingenio, atque sapientia
valent. Nec illud tamen tacere decrevi, quod etiam si
in omni aetate sensuallis ille amor reprehensione dignus
putetur, in juvenibus tamen quodammodo excusandus,
fortasse etiam tolerandus aliquando videtur. Nam illis
etiam si dolores, pericula, molestias, miseras adferat,
multi tamen ut nobilis foeminae cujuspiam amore non
indigni existimentur, multis virtutum actionibus incuti-
bunt, quae etiam si ad finem bonum non tendant, ex se
ipsis tamen bonae sunt. Ita ex multa acerbitate dulce-
dinem aliquam eliciunt, & post multas res adversas er-
rorem agnoscunt. Uti igitur illos Adolescentes, qui
appetitum in amando rationi subjiciunt, pios dicerem,
ita eos quoque excusarem, qui sensibus nimium amando
indulgerent, cum eodem illos humana imbecillitas alli-
ciat: dum tamen humanitatem, modestiam, magnani-
mitatem ostenderent, dumque ineluctante jam adolescen-
tia, appetentem istam affectionem, tanquam infirmum
veri amoris gradum deferrent. Verum si ingravescente
jam aetate appetitus flammam frigidissimis cordibus et-
iamnum retineant, dominamque rationem servili sensui
subjiciant, vix dici potest, quam graviter sunt repre-
hendendi. Nam tanquam insensati inter animalia ra-
tionis expertia enumerandi sunt, cum amor ille, qui ab
appetitu defluerit, propectae aetati valde dissentaneus
videatur.

Hic cum paulum Bombus respiraret, summumque un-
dique silentium esset. Quod si senum aliquis, inquit Mo-
rellus, multis juvenibus viridior & valentior fuerit, cur
illi juvenilem amorem non concedes? Juvenilis amor, in-
quit Ducissa, si adeo infortunatus sit, quid est, Morelle,
quod itam senibus in amando infeliciter exoptes?
Quod si tu re ipsa senex fuisses, quod isti te esse affirmant,
numquam istuc mali sensu infligeres. Si quid mali sit, inquit

Morellus, id non a me, sed a Bembo proficiscitur, qui eis illum in amando modum praescribit, quem ego plane non intelligo. Nam ista sine corpore formae possessio tantopere ab eo laudata quid aliud est, quam delirium & insomnium? Tum Ludovicus Comes, Tune, inquit, Morelle, formam tam ingens bonum existimas, uti est a Bembo descriptum? Minime sane, inquit Morellus. Multas equidem mulieres formosas depravati ingenii fuisse memini, crudeles, insidiosas: immo prope fatale hoc malum est, ut cum forma superbia concurrat, ex superbia crudelitas enascatur. Tibi fortasse, inquit Ludovicus, crudeliores proinde videntur, quia votis tuis & desideriis non satisfaciant: sed effice, obsecro, ut id tibi Bembus explicet, qua ratione forma muliebris a senibus desideranda, quid ab amiculis expectare, quousque contenti esse debeant: quibus nisi egressus fueris limitibus, facile senties nec fastidiosas esse, nec inhumanas, sed tuis semper desideriis obsequentes.

Hic paulum commotus, uti videbatur, Morellus, ego, inquit, id scire non desidero, quod me nulla ratione tangit: sed tu effice ut nobis commonstret, quomodo juvenes minus saepenumero viribus valentes, minusque ad amorem dispositi, quam Senes, istam, quam dicis, formam expetere debeant. Tum Fredericus, ut Morellum jam incalcescentem mitigaret, istumque sermonem alio contorqueret, Ludovico responsum praeripuit: & minime mehercle, inquit, errasse mihi Morellus noster visus est, cum formam semper bonam non esse affirmaverit. Pulchritudo siquidem muliebris multarum saepe calamitatum, odiorum, incendiorum, vastitatum, bellorum causa fuit, cujus flebile illud urbis Trojanae excidium testimonium esse potest longe amplissimum. Ipsae vero mulieres formosae vel plerumque superbae, vel impudicae sunt. Sed extremum hoc fortasse vitium Morello non videtur. Multi praeterea homines conscelerati honesta facie sunt, itaque a natura fabricati videntur, ut ista aspectus jucunditate, tanquam hamo sub esca recondito facilius decipiant. Tum Bembus, nolite, inquit, aliquando existimare, quin forma semper bona sit. Ludovicus ut ad superiorem quamprimum orationem rediret, eundem statim interpellavit, & quoniam,

niam, inquit, id Morellus intelligere non vult, quod illi adeo est necessarium, me obsecro in hoc fac erudias, quomodo istam in amando foelicitatem Senes assequi poterunt. Nam id dum mihi profit, ego nihil moror, si omnes me Senem existiment. Arrisit leviter Bembus, & ego, inquit, istum prius errorem Nobilibus istis ex animo ejiciam, tibi deinde satisfaciam.

Tum quasi de integro exorsus, nollem equidem, inquit, Amplissimi Viri, cum forma res adeo sancta & caelestis fuerit, quenquam nostrum profano impioque de ea sermone divinam majestatem inconsultius laedere. Morellum itaque, & Fredericum admonitos velim, ne, ut Stesichorus olim, oculis priventur. Dignum sane illis supplicium, qui in formam temere Invehuntur, quae ab ipso Deo proficiscitur, similisque habetur circumferentiae, cujus medium ipsa bonitas videtur. Proinde uti nullus circulus sine centro consistit, ita nec forma sine aliqua bonitate potest esse. Unde in corpore bene constituto malus animus perraro habitat. Exterior itaque forma interioris boni indicium est. In corporibus vero ista venustatis effigies magis minusve imprimitur, ut ex ista effigie atque caractere extrinsecus anima cognoscatur, ut in arboribus, quarum flores atque gemulae quo pulchriores sunt, eo fructus meliores semper sperantur. Idem in nobis plerumque contingit, ut in Physiognomis licet animadvertere, qui ex vultu saepe numero mores nostros cogitationesque intelligunt. Et quod multa magis est, in ipsis beluis animos quosdam & spiritus inesse ex aspectu judicamus, qui sese semper in corpore, quantum possunt, explicant atque ostendunt. Ponite vobis ante oculos Leones, Equos, Aquilas, videte si in ipso eorum aspectu ira, ferocia, superbia non emineat: in Agnis vero & Columbibus simplex & aperta innocentia: in Vulpibus atque Lupis subtilis quaedam & versipellis fallacia: quod fere in reliquis animalibus licet observare. Informes itaque ut plurimum mali sunt, formosi vero boni, ipsaque adeo forma nihil aliud est, quam facies quaedam jucunda, hilaris, decora, tanquam bonum aliquid, appetenda: deformitas vero obscura, molesta, insuavis, tanquam malum, fugienda. Quod si omnia quaecunque a primis rerum initis constituta sunt,

sunt, animo evolvere placeat, placere perspicietis, in iis omnibus quae bona atque utilia sunt, formam quandam pulchritudinemque inesse.

Intuemini obsecro ingentem illam totius universitatis machinam ad salutem & incolumitatem rerum omnium a Deo fabricatam. Intuemini Caelum rotundum tot divinis luminibus undique distinctum. Intuemini in horum medio Terram elementis omni ex parte circumscriptam, propriaque gravitate mirifice sustentatam. Intuemini Solem, qui circumgyrando istaec illustrans universa in hyeme per signa inferiora fertur, deinde gradatim ad summam contendit. Intuemini Lunam, quae suam ab illo lucem mutuatur, clariorque apparet, quoties ad illum prope accedit, obscurior vero quoties longius desciverit. Denique reliquas illas quinque Stellas intuemini, quae vario & diverso motu eundem omnino cursum faciunt. Haec omnia tam pulchro ordine, tanta vi, tantaque necessitate sunt connexa, ut vel minutissima parte commutata consistere non possint sine totius interitu: tanta praeterea pulchritudine, tantaque venustate sunt, ut pulchrius aliquid mortale ingenium ne excogitare quidem possit. Veniamus tandem ad humanam formam, quae parvus mundus, nec injuria, appellatur. Videte numnon omnes partes ea necessitate cohaerant, ut arte potius, quam casu constituta videantur: tota deinde compositio tam concinnam in se harmoniam habet, difficile ut sit decernere, num oculi, nasus, os, aures, brachia, pectus, reliquaque membra majorem vultui corporique utilitatem, an dignitatem adferant: Idem in reliquis perinde animalibus dici potest. Volucram deinde pennas animadvertite, folia etiam, atque ramos arborum, quae quantumvis ad earum conservationem necessitatemque a natura sunt data, aspectum tamen habent longe jucundissimum. Sed naturam paululum omittamus, veniamus ad artem. Quid quaeſo potest in navibus tam esse necessarium, quam prora, ratis, antennae, malus, vela, clavus, remi, anchorae, amplustra? istaec tamen universa ita oculis nostris arident, quasi ad voluptatem peraeque atque utilitatem essent fabricata. Columnae etiam & trabes ingentissimae, quae tecta nostra atque palatia sustinent, non minus

minus aspicienti jucunda, quam aedificiis necessaria videntur. Cum initio templa ac domos aedificare homines coeperunt, culmina in horum medio sic erexerunt, non tam ad ornatum, quam ut aqua utrinque velocius discurreret: & tamen, nescio quomodo, utilitati statim ea venustas accessit, ut si Fanum aliquod sub ea caeli parte extrueretur, unde nec grando, nec pluvia decidit, si erectum in eum modum culmen non haberet, nihil neque pulchritudinis, neque dignitatis habere videretur. Inter omnes itaque omnium rerum laudes nihil nobis familiarius aut usitatius est, quam pulchram rerum universitatem dicere, pulchrum caelum, pulchram terram, pulchrum mare, pulchros rivulos, pulchras denique sylvas, arbores, hortos, urbes, templa, domos, exercitus: nihil postremo est, cui sacra istaec & gratiosa pulchritudo incredibile quoddam ornamentum non attribuit.

Neque sane valde absouum est, si formam, bonitatemque uno communi nomine appellemus, in corporibus praesertim humanis, in quibus si insit venustas, proximam illius causam animae venustatem ego quidem existimo, quae divinae formae particeps illud omne informat atque illustrat, quod contigerit, corpus praesertim, in quo habitat. nisi adeo turpis atque obscaenae materiae fuerit, ut veram sui ipsius effigiem imprimere non possit. Formam proinde anima tanquam verissimum victoriae suae trophaeum relinquit, quando illa materialem naturam devicerit, & tenebras corporales divinissima sua luce dispulerit. Neque vero dicendum est, etiam si Morello ita videatur, formam mulieres superbas, aut crudeles efficere. Neque illarum calamitatum, bellorum, incendiiorum mulieres formosae causa sunt, sed effraenes virorum cupiditates. Nunquam sane negaverim venustissimas quasdam impudicas esse, non tamen ratione venustatis, quae illas semper dehortatur, & ad virtutem sui similem impellit, sed vitiosa plerumque educatione, amantium illecebris, inopia, spe, timore, fallacia, mille praeterea artibus, quae etiam sincerissimarum foeminarum constantiam labefactarent, imo optimorum hominum sensum iudiciumque praestringerent.

Hic

Hic Caesar, quod si, inquit, id verum sit, quod heri a Gasparo commemoratum est, dubium non est, quin formosae magis pudicae sint, quam informes. Et quid obsecro, inquit Gasparus, a me est dictum? Tu, si recte commeminerim, inquit Caesar, mulieres dixisti orantibus nunquam satisfacere: illas vero, quae a nemine rogantur, alios semper exorare. Hoc si ita sit, dubium non est, quin formosae saepius orentur, & tum si semper negent, quis dubitaverit, quin longe sint castiores, quam deformes illae, quae alios rogare coguntur?

Arrisit vehementer Bembus, & huic, inquit, argumento responderi non potest, deinde sic pergit. Illud saepenumero fieri videmus, ut quemadmodum reliqui sensus, ita etiam visus decipiatur, vultumque minime venustum formosum judicet: & cum in ipsis oculis, totoque aspectu lasciviam quandam & inhonestas blanditias depictas viderint, multi, quibus ille obtutus placet, quique potiundi spe trahuntur, venustatem appellant, cum re ipsa nihil sit aliud, quam fucata quaedam inverecundia tam sacro & honorifico nomine multo indignissima.—Tacuit hic Bembus, verum instabant universi, ut de isto amore plura adjiceret, deinde quomodo ista forma vere frui liceret. Tandem ille, satis, inquit, hercle probasse mihi videor senes multo facilius, quam juvenes amare, posse: quod cum mihi in istius sermonis initio propositum erat, non est quod ulterius progredi velim. Tum Ludovicus: multo certe lucidius adolescentum insoelicitatem, quam senum beatitudinem aliquam expressisti, cum eos minime institueris, quibus gradibus ad istum illorum amorem contendant. Solam illis magistram rationem concessisti, cum communi omnium opinione, summa sit rationis cum amore contentio.

Voluit hic Bembus nihilominus desistere, sed Ducissa cum illum ad dicendum revocasset, ille quasi denuo exorsus, nimis, inquit, insoelix natura humana esset, si anima nostra, in qua vehementes isti appetitus facillime oriuntur, eisdem hac una parte foveret, quae illi cum brutis est communis, nec ullum in ea subsidium haberet, quae nobiliori vi consistens propria est & sua. Quocirca cum ita vobis visum fuerit de re tam excellenti dicere,

dicere, non recusabo. Et quoniam indignum me scio, qui de sanctissimis amoris mysteriis dicam, illum oro, qui cogitationem linguamque movet, easdem ut ita dirigat, ut ego praestantissimo huic nostro Curiali amorem sincerum, non communem illum aut vulgarem, ostendam. Et ut ego ab ineunte aetate totum vitae anteaetae curriculum illi dicaverim, ita faxit ut & meo desiderio, & illius gloriae oratio mea respondeat.

Cum itaque natura nostra florente adhuc adolescentia adeo violenter a sensibus distrahatur, dabimus Curiali nostro, ut in illa aetate aliquid sensui concedat. Verum cum illi annorum maturitas accesserit, si illius amoris cupiditate incendatur, omni cura atque diligentia caveat, ne in illas sponte misérias prolabatur, quae in illo juvenili impetu miserandae, potius quam reprehendendae videntur: in senili vero impotentia, deridendae potius, quam quoquo modo tolerandae. Quoties itaque in mulierem inciderit, quae cum forma singulari morum suavitatem conjunctam habet, cum ille in amore expertus suam cum illius natura Sympathiam animadvertat, cum oculos persenserit formae ad se imaginem cum aviditate quadam rapere, cum eandem ad cordis penetralia deferri, ab anima magna voluptate perlustrari intellexerit, cum vim illam atque influentiam se interius commoventem paulatim incalescere viderit, cum subtiles illos spiritus in oculis scintillantes nova semper fomenta incendio subministrare perceperit: initiis prudenter ob stare debet, rationem sopitam excitare, illius praesidiis cordis propugnacula munire, omnes illius aditus appetitui sic recludere, ut ad eandem neque vi aperta irruere, neque fraude & insidiis subintrare possit. Ita restinctis iudicio incendiis, omne quoque periculum rescinditur. Quod si flamma aliqua etiamnum restiterit, si casu aut incuria excreverit, tum Curialis cum se deprehensum animadvertat, omnem vulgaris amoris turpitudinem abjiciet: sic ratione duce, sanctam quandam in amando pietatem ingreditur, ut corpus existimet, in quo pulchritudo apparet, venustatis fontem non esse, sed formam, cum res incorporea & caelestis radius fuerit, multum de sua dignitate detrahare, cum vili huic & mortali subjecto se conjunxerit: cum quo quanto se minus communica-

verit,

verit, tanto est splendidior: cum vero penitus disjuncta fuerit, tum quidem multo est omnium perfectissima. Et quemadmodum nec palato audire, nec auribus olfacere conceditur: ita nec pulchritudine tangendo frui, nec illis animi voluptatibus satisfacere possumus, nisi solo videndi sensu, cujus proprium objectum forma est. Alios itaque sensus in ea re caecutientes declinet, eumque tam admirabilem splendorem, gratiam, scintillas amabiles, risus, gestus suavissimos, caetera denique formae ornamenta solis oculis percipiat: vocis suavitatem, verborum consonantiam, musicam etiam, si musicae incubuerit, audiat, ut isto duorum simul sensuum tam dulci pabulo animum reficiat, qui cum parum in se corporeae molis habeant, rationi facilius inserviunt, nec desiderio aliquo, nisi tantum honesto, per corpus ad appetitum transeunt. Deinde amatam mulierem colat, revereatur, veneretur, eidemque omnibus officiis placeat, omnia illius commoda suis praeferat, vita denique propria chariorem habeat, ita tamen, ut animi pulchritudinem corporis anteponat. In qua excolenda ita evigilet, ut in errorem aliquem labi non finat: sed inferviendo hortandoque ad temperantiam, modestiam, honestatem impellat, omnem cogitationum impuritatem, omnem vitiorum turpitudinem stirpitus evellat. Ita dum virtutes in animi hortulo disseminaverit, & fructus pulcherrimos percipiet, & dulcissimos degustabit, & veram tandem formam verae formae imprimet atque ingenerabit, qui verissimus amoris finis a quibusdam existimatur,

Istis vestigiis si Curialis noster insistat, & Dominae suae gratissimus semper erit, & illa vicissim in illius desiderii officiosa, dulcis, affabilis, nec minus illi place-re, quam ab eodem diligi optabit: in utroque una eademque voluntas erit, utrique summa foelicitas continget.

Hic Morellus, vera, inquit, forma tum demum formae optime imprimitur, cum in muliere formosa pulchra proles ingeneratur: hoc ego manifestius amoris argumentum putarem, quam si me millies ista, quam dicis, verborum suavitate deliniret. Arrisit hic Bem-bus: & minime, inquit, oportuit, Morelle, limites quos-

quosdam isto modo transire. Non est, mihi crede, exiguum amoris signum, cum formam muliercula, rem tanti momenti, amatori concedat, cum per illos animae meatus, id est, videndi, audiendique organa, oculorum obtutum, vultus imaginem, vocem, verba, quae omnia illius cordi infunduntur, tanquam benevolentiae testimonia libere illi permittat. Falsi mehercule testes, inquit Morellus, aspectus atque verba & saepe sunt, & saepius esse possunt. Quisquis igitur certiora amoris pignora non habet, is mihi stulte securus videtur. Expectabam sane multo hanc tuam in Curialem nostrum humaniorem fore, quam Juliani Foeminam: sed illis iudicibus perfimiles utrique videmini, qui ut sapientes habentur, contra suos sententiam ferunt.

Ego sane, inquit Bemus, meam Aulicam Curiali meo minime juvenili affabiliorem esse volo, quam suam Julianus etiam juveni vult esse: quod eò cum ratione melius convenit, quia meus ille nihil nisi honesta efflagitabit, quae sine reprehensione concedi poterunt. Verum Juliani Muliercula, cui de juvenili modestia vix constat, honesta sola concedet, reliqua repudiabit. Multo itaque meus iste foelicior, cui nihil denegatur, quam ille, cui aliquid conceditur, aliquid non permittitur. Et ut planius perspiciatis, quantum ille amor, qui ratione nititur, eo praestantior est, qui a sensibus oritur, illud audeo confirmare, illi permulta concedenda esse, cum eadem ipsa huic posteriori deneganda sint: quoniam in altero turpia, in altero honesta existunt. Et proinde foemina, ut sincere amanti satisfaciat, non solum jucundissime cum eo ridere poterit, familiariter & private colloqui, joculari, ludere, manu suaviter apprehendere, sed impune etiam osculari: quod in illo sensuali amore non licet, si Juliani regulis credamus. Osculum enim cum & corporis & animae conjunctio sit, metuumendum vehementer, ne ille amator sensualis corpori quam animae sit proclivior. Amator vero rationalis etiam si os corporis partem esse non ignoret, tamen cum verba, quae animi sunt interpretes, ex eo tanquam illius vestibulo exeant, cum spiritus etiam noster, qui anima multis appellatur, illac effluat, suum cum amatae mulieris ore conjungit, non ut illam inhonesto aliquo deside-

rio

rio incendat, sed ut ex eo vinculo animarum aditus utrinque patefaciat: quarum cum altera alterius studio efferratur, alternatim sese in utriusque corpus infundunt atque commiscunt: ut e duabus una fiat, quae duo corpora mirifice gubernet: ita osculum animae potius, quam corporis est connexio. Nam & istam ad sese subtiliter attrahit, & ab omni fece corporea quodammodo disjungit. Unde omnes pudice amantes osculum tanquam animarum catenam aliquam expetunt. Plato igitur divino quodam amore incensus quoties oscularetur, animam summis se labris tanquam e corpore evoluturam tenuisse affirmat. Et quoniam animam a rebus sensibilibus segregare nihil est aliud, quam eandem cum intelligentibus unire, quoniam ista tam mirifica combinatio, nulla re aptius quam osculo exprimitur, divinisimo illo Salomonis Canticorum Libro sic scribitur, *O utinam ore me exoscularetur.* Quod est ab eo dictum, facilius ut ostenderet, quanto caelestis formae desiderio anima illius quasi in extasin raperetur, quando, ut cum illa intime conjungeretur, terrenum corpus exuere desideraret.

Stabant arrectis jam omnes auribus, & Bembum divinitus differentem attentissime audiebant: & quamvis paulum jam statim respiraret, omnes tamen quasi illum admirati siluerunt.

Tum ille, quoniam vobis hortantibus, inquit, sermonem istum de foelici amore Curialis minime juvenilis sum ingressus, eundem longius aliquanto insequar, quoniam hic consistere periculosum esset, cum animus postea ad sensus fere sit proclivior. Et quamvis ratio bene cum deliberatione eligat, formamque cognoscat a corpore nunquam oriri, & proinde libidinibus fraenum imponit, tamen cum semper illam in corpore defixam intueatur, cum solam contemplari per se vix possit, sensim labascit iudicium, & longiore spatio saepenumero corrumpitur. Et si nullum aliud incommodum persentisceret, sola tamen amatae absentia cruciatur, quoniam formae vis illa, cum praesens fuerit, mirifice delectat, humores cordi suffusos calefacit, sopitas & quasi congelatas in anima facultates resolvit atque excitat: quae cum interius ebullientes cordi se profuderint, tum
spiritus

spiritus illos subtilissimosque vapores, id est, purissimas sanguinis partes per oculos emittunt, quae cum obviam formae atque pulchritudinis imaginem exceperint, eandem secum mille modis exornant & effingunt. Quod dum obnixae & sollicitae faciunt, anima nunc incredibili delectatione, nunc admiratione inaudita commovetur, dumque sola apud se laetatur, stuporem simul cum voluptate communicat, cumque illum timorem & reverentiam persenserit, quae rebus sacris & caelestibus attribuitur, tum se tanquam in campis Elysiis positam multo beatissimam existimat.

Quisquis itaque amantium corporis tantummodo pulchritudini inhiat, illud cito tam fragile bonum, lubricamque foelicitatem amittit. Nam simul atque mulieris splendor ab oculis removetur, animus tanta voluptate orbatus languescit: quoniam vis illa amoris absentes minus, quam praesentes urit. Unde omnes illi meatus appetitui deservientes paulatim exarescunt: restat tamen aliqua venustatis memoria, quae virtutes animae nonnunquam sic movet, ut spiritus exerere saepenumero contendat, qui cum omnes poros obstipatos reperiant, exitum undique aliquem exquirunt, dumque sese huc illuc frustra concitant, quasi stimulis quibusdam animam exagitant, illamque doloris acerbiter admovent, quem infantes sentiunt, cum per gingivas tenerrimas dentes enaseuntur. Hinc lachrymae, maerores, suspiria, hinc omnia amantium tormenta: Anima enim male ac moleste se habet, vixque apud se consistere potest, donec optatam effigiem denuo praesentem videat: quod si casu aliquo fiat, statim acquiescit, in eamque unam intenta illius aspectu tanquam pastu suavissimo nutritur, nec eo unquam, si fieri posset, carere deinceps vellet.

Ab istis molestiis ut liberior Curialis noster existat, ut veram formam sine perturbationibus contempletur, rationis subsidia adjungenda sunt, ipsaque adeo forma ab omni corporis desiderio sejuncta simpliciter & per se consideranda est: cumque illam imaginatio ab omni materia abstraxerit, animae familiarem charamque faciat, secum noctes diesque habeat, omni loco, omni tempore una gaudeat, nunquam amitti posse existimet, semper denique

T

que

que meminerit corpus a forma alienissimum quiddam esse, cujus perfectioni non modo nihil prodest, sed valde etiam obest. Hac una ratione Curialis iste minime juvenilis ab illis malis immunis erit, quibus omnes plerunque juvenes sunt obnoxii: quos suspiciones, indignitates, irac, desperationes, furores eo insaniae redigunt, non solum ut amatis mulierculis vim inferant, sed vitam etiam sibi ipsis aliquando auferant: Ab istis tam crassis erroribus ille noster tantum aberit, ut nec amatae mulieris marito, nec patri, nec fratribus, nec consanguineis ullam injuriam faciat, nihil committet, quod ad illius, quam reveretur, ignominiam redundare poterit: linguam atque oculos ita ubivis continebit, nusquam ut animi mysteria explorent: nunquam discedens in maestitiam atque luctus incidet, quoniam illum tam divinum thesaurum intimo corde repositum una secum ferat. Et quod multo magis est, conceptam jam antea formam imaginationis virtute multo illustriorem reddet.

Verum praeter istas tantas, & tam expectatas commoditates, unam multo omnibus excellentiorem amantes percipient, si istum amorem, tanquam gradum aliquem ad diviniorem superioremque accomodent: Quod facile quidem efficient, si altius secum agant, quanta illis vincula sunt injecta, dum unius tantummodo formae contemplationi sunt addicti. Ex istis se angustiis tandem aliquando ut evolvant, infinita rerum diversarum ornamenta cogitatione paulatim complectentur: cumque omnes simul formas generali quodam mentis conceptu comprehenderint, multitudinemque immensam ad illam unitatem reducerint, quae per universum genus humanum diffusa est, tum non individuum unius mulieris pulchritudinem, sed universalem illam, quae omnia simul corpora exornat, intuebuntur: istoque tam claro lumine stupefacti in obscurius aliquod aciem non intendent: sed flammis quibusdam sublimioribus incensi inferiores illas nihili pendent, quibus antea deflagrabant. Iste amoris gradus etsi plane heroicus sit, ejusque dignitatis, ut eo pauci perveniant, perfectus tamen dici non potest. Nam phantasia cum potentia organica sit, ex iisque solis principiis cognitionem habeat, quae a sensibus deferantur, a tenebris tamen materialibus

bus omnino perpurcata non est. Proinde etiam si formam universalem per se abstractam intelligat, satis tamen perspicue sine aliqua ambiguitate non discernit, propter eam, quam habent phantasmata, cum corpore convenientiam. Unde amantes istiusmodi aviculis illis perfimiles mihi videri solent, quae plumis vix dum satis vestitas, etsi paulum se ad volatum attollant, a nido tamen discedere non audent, nec vento se caeloque aperto committere.

Curialis itaque noster, cum huc tandem aspiraverit, etsi foelix appellari poterit, si cum illis conferatur, qui sensuali amore sunt immergi, hic tamen illum nolumus consistere, sed semper progredi, illam viam, illum ducem insequi, qui eum ad veram demum beatitudinem adducet. Ita non modo in amentiam aliquam non incidet, quod illi fere faciunt, qui corpoream tantummodo pulchritudinem adamant, sed in se sapienter recedens illam formam aspiciet, quae solis animi oculis conspici poterit: qui tum demum acuti atque perspicaces esse incipiunt, cum corporis oculi hebetudinem quandam atque caliginem contraxerint. Anima itaque a vitiorum impuritate aliena, philosophiae studiis exculta, rebus spiritualibus insistent, intelligendo exercitata, in sui ipsius contemplationem conversa, tanquam somno altissimo excita illos oculos aperit, quos omnes habent, pauci exercent. Cumque in se illius luminis radium viderit, quem cum caelitis communem habet, cujus vel minimam umbram cum corpore communicat: tum in rebus terrenis caeca fit, in caelestibus multo oculatissima. Cum vero virtutes corporis motivae vel seria contemplatione abstractae, vel somno sic ligatae fuerint, nihil ut ob stare aut impedire possit: occultum quendam Angelicae pulchritudinis odorem sentit, illius lucis splendore rapitur, deinde paulatim inflammatur, eumque adeo avide insequitur, ut eodem nunc inebriata, nunc extasi correpta videatur: dumque cum eo se unire desiderat, ipsius Dei vestigia reperisse existimat, in cuius contemplatione, tanquam fine ultimo atque beatissimo, aequiescere desiderat. Ista tam foelici flamma cum undique incendatur, ad nobilissimam sui partem, id est intellectum, se erigit, & terrenis umbraculis nusquam

quam amplius occaecata caelestem pulchritudinem aper-
tissime intuetur: eadem tamen perfecte non fruitur, quo-
niam particulari tantum intellectu contemplatur, qui u-
niversalem complecti non potest.

Amor itaque cum isto beneficio sibi non satisfaciat,
majorem animae foelicitatem attribuit. Nam uti e
singulari aliqua forma ad generalem illam omnium cor-
porum perduxerat: ita ex infimo gradu intellectus par-
ticularis ad universalis illius fastigium evehit. Ita ani-
ma veri divinique amoris sanctissimis ignibus accensa
ad caelestem naturam advolat, nec sensus tantummodo
commercium repudiat, sed rationis etiam momentis
amplius non indiget, cum in Angelum transformata omnia
intelligat, cum omni velo, omnique nube discussa am-
plissimum illud pelagus divinae pulchritudinis videat:
eamque in se recipiens ea foelicitate gaudet, quam sen-
sus percipere non possunt. Quod si igitur illius formae,
quam oculis caecutientibus indies tanquam infomnium
aut umbram conspiciamus, tanta vis sit, ut magnas sui
faces in nobis commoveat, ut nullam cum ea volupta-
tem conferendam arbitremur, quam ex unico mulieris
aspectu percipimus: quanta quaeso & quam foelix ad-
miratio, quam beatus stupor illas animas occupat, quae
ad divinae formae conspectum accedunt? quae tam dul-
cis flamma? quod suavius incendium putandum est,
quam illud quod ex ipso fonte verae & caelestis pulchri-
tudinis exoritur? cum omnis venustatis principium sit,
quod neque augeri, neque diminui poterit, cum sem-
per pulchra, semper eadem, semper sui similis appareat,
nihil alterius participans, nulla ex parte inaequalis, po-
stremo, cum undique suavis & formosa sit, cum cacte-
ra omnia, quod formam habeant, ab ista forma accep-
tam referant.

Haec illa pulchritudo est, quae a summa bonitate se-
parari atque divelli non potest, quae sua luce omnia ad
se attrahit, quae & intellectum intelligentibus, & ratio-
nem rationalibus, & sensum sentientibus, & appetitum
animantibus, & vitam, motum, instinctum, tanquam
sui vestigium, plantis, lapidibusque infundit. Tanto ita-
que amor iste reliquis praestantior est, quanto illius cau-
sa cacteris est excellentior. Et quemadmodum ignis

omnes

omnes auri feces exurit, mirificeque dividit: ita sanctissimus iste animarum nostrarum ignis illud omne, quod in iis impurum atque mortale est, rescindit, caelestem illius partem exornat atque excitat, quae in illa jam antea sensus iniquitate obruta atque sepulta erat.

Hic est ille ignis, quo Hercules in Oetae montis vertice flagrasse a Poetis fingitur, cujus incendio divinus & immortalis est effectus. Hic Mosis Rubus igneus, hic dissectae linguae ardentes, hic currus Eliae inflammatus, qui gratiam beatitudinemque illorum animis ingeminat, qui illius aspectu dignantur, cum terreno carcere & pedore soluti ad antiquum domicilium, id est, caelum, revertuntur. Huic itaque divinissimae luci omnes curas cogitationesque conferamus, quae caelestem viam commo-
nstrat, eique omnes affectus postponentes, quibus depressi fuimus, per illam scalam, quae infimo gradu amoris sensualis umbram habet, supremam illam stationem ascendamus, ubi caelestis illa, amabilis, & verissima omnium forma habitat, quae in intimis Dei penetralibus ita reconditur, ut eam mortales oculi intueri non possint. Ibi verissimum desideriorum nostrorum terminum, laborum requiem, miseriarum perfugium, aegritudinum medicinam, denique tempestatum ac procellarum hujus vitae omnium portum tutissimum invenimus.

Quae itaque vox, o amor sanctissime, quae tandem mortalis lingua tuas laudes satis digne justeque commemorare possit? Tu omnis pulchritudinis, bonitatis, sapientiae thesaurus a divina pulchritudine, bonitate, sapientia derivatus in eadem persistis, & ab ea per eandem in circulum revolveris. Tu dulcissima mundi catena, tu medio inter caelestia ac terrena repositus suavissimo quodam temperamento superiorum virtutes rebus inferioribus immittis, & animos mortales ad suum principium reducens, cum eodem mirifice conjungis. Tu concordia quadam elementa commisces, tu naturam ad producendum excitas, rerumque species successionem sustentas. Tu res dissitas ac separatas adunis, imperfectis perfectionem attribuis, dissimillimis similitudinem, inimicissimis amicitiam, terris fructum, mari tranquillitatem, caelo lumen vitale. Tu verae volupta-

tis, gratiae, pacis, mansuetudinis parens es, eadem rusticitatis, feritatis, ignaviae hostis, omnis denique boni & initium primum, & finis ultimus.

Et quoniam te in ipso flore pulchrarum mentium atque corporum habitare delectat, non dubito quin hic apud nos versere, eorumque oculis atque animis aliquando te commonstres, qui tuo aspectu non indigni putantur.

Tu itaque, o summe Deus, votis nostris attendere digneris, cordibus te nostris infunde, tuo splendore, tuo sanctissimo igne caliginem nostram dispelle, tanquam dux fidus in isto Labyrintho tenebricoso veram viam ostende, falsos ac hallucinantes sensus corrige, & post istam tam inanem & deviam peregrinationem, sinceram rectamque laetitiam concede. Odores illos spirituales, qui intellectus virtutes vivificant, sentiamus: harmoniam illam caelestem concentumque sic audiamus, nihil ut loci in nobis perturbationum discordiae relinquatur. Inexhausto illo quietis & tranquillitatis fonte nos inebriato, qui semper delectat, nunquam fatiat, qui omnibus ex ea tam limpida aqua potantibus verae beatitudinis gustum ministrat. Lucis tuae radiis adumbratam oculorum nostrorum ignorantiam ita discutias, ut mortalem posthac pulchritudinem contemnant, deinde intelligant res illas, quas primo vidisse se credunt, omnino nullas esse: eas vero, quas nondum viderunt, esse verissimas.

Accipe animas nostras sese tibi tanquam sacrificium humillime offerentes: illis eas flammis adure, quae omnem scoriam & spurcitiem expurgant, ut a corpore disjunctae perpetuo dulcissimoque vinculo cum caelesti forma jungantur. Nos vero a nobis ipsis separati tanquam veri amatores in amatam commutemur, deinde a terra sublati ad convivium illud Angelicum admissi, ambrosia & nectare saturati foelicissimam illam & semper viventem mortem obeamus. Ut antiquissimi olim Patres, quorum animas Zelo ardentissimo contemplantis tu e carcere corporeo eripuisti, & cum ipso Deo collocasti.

Cum

Cum haecenus Bembus tanta vehementia perorasset, quasi oestro aliquo divino percitus fuisset, stabat tandem tacitus & immobilis, & oculis in Caelum elevatis, in extasim sublapsus videbatur: cum tandem AEmilia quae una cum reliquis attentissime auscultabat, illum toga vellens, quid est, inquit, Bembe? cave ne tute etiam ista tam defixa cogitatione animam quoque a corpore disjungas. Id si fieret, inquit Bembus, ne hoc quidem primum in me amoris miraculum esset. Instabat jam valde Ducissa, caeterique promiscue omnes, ut in isto sermone longius progrediretur, nemoque omnium erat, quin divini illius amoris scintillam se aliquam jam nunc sentiscere putaret, pluribusque vehementer inhiaret.

At Bembus, Ego, inquit, haecenus, viri optimi, id vobis disserui, quod mihi sanctissimus amoris furor nec praemeditanti, nec opinanti dictavit. Nunc vero cum nihil amplius ille suggerat, nescio, quid ego adjiciam. Neque vero ipse fortasse amor sua ulterius mysteria proferri vult, nec Curialem illos limites praeterire, quos ego illi demonstravi: & proinde plura attexere fas fortasse non erit. Sane vero, inquit Ducissa, si Curialis noster minime juvenilis illis vestigiis insistere possit, quae tu illi expresseris, nihil est quod tanta foelicitate satisfactum sibi non putet, nihil quod juvenibus invidet. Tum Caesar: illa, inquit, via, quae ad istam beatitudinem adducit, adeo erecta & difficilis est, ut verear ne eo perveniri non possit.

Credo equidem, inquit Gasparus, id viris difficile, mulieribus impossibile esse. Subridens hic AEmilia, si adeo saepe, inquit, in nos deliqueris, nos tibi amplius non ignoscemus. Nihil hercule deliqui, respondit Gasparus, si dixerim foeminarum animas a passionibus adeo liberas non esse, uti hominum mentes sunt. nec adeo contemplationi deditas, quemadmodum illis necesse esse, ut Bembus confirmavit, qui caelestem illum amorem degustare desiderant. Neque vero hoc unquam mulieribus contigisse legitur, sed viris nonnullis, ut Platoni, Socrati, Plotino, multisque aliis: sanctissimis item Patribus, ut Divo Francisco, cui ardentissimus amoris spiritus sacratissimum illud quinque vulnere figillum impressit. Neque sane alia virtus aliqua

nisi amatoria sanctum Paulum ad illa mysteria rapere potuit, quae revelanda non sunt: nec sancto Stephano claustra caelorum apperientia commonstrare.

Hic Julianus: Ne ista quidem in re viri foeminis praestantiores sunt. Nam ipse Socrates omnia amorum arcana illi a muliere, nimirum Diotima, explicata fuisse ostendit. Idem quoque Angelus, qui sacram illam effigiem divo Francisco impressit, multas nostra aetate foeminas eodem caractere dignas effecit. Illud etiam meminisse debes Mariae Magdalenae multa peccata remissa esse, quoniam multum amavit. Eadem fortasse non minus, quam ipse Paulus, angelico amore in tertium caelum est evecta. Aliae praeterea innumerabiles, ut heri commemineram, quae Christi nominis amore vitam despicientes poenarum atrocitatem, mortemque omnibus terribilem nihili pendebant. Neque illae sane vetulae erant, quod in nostro Curiali Bembo requirit, sed molles teneraeque virgunculae, in qua aetate, si illi credamus, amor ille sensualis tolerandus videtur. Hic Gasparus plura dicturus erat, sed illi Ducissa orationem praecepit, & istius, inquit, rei Bembo iudex esto, num caelesti illi amori mulieres aequae atque viri non sunt aptae & idoneae. Sed quoniam lis illa longior fortasse futura est, praestat in crastinum differre. Immo hac nocte terminetur, inquit Caesar. At hoc quomodo fiat, non video, inquit Ducissa. Recte sane, inquit Caesar, nam jamdudum dies est, lucemque ostendebat, quae jam tum per fenestrarum rimas penetrare coeperat.

Attollunt sese confestim omnes non sine summa admiratione, quod istas disputationes longiores non putassent: quod necesse fuisset, nisi & serius paulo, quam solebant, exorsi essent, & mira quadam suavitate ita omnium animos ista disceptatio demulcisset, ut horas sensim labentes animadvertere non possent. Nemo sane somni gravedinem aut stuporem aliquem persensit, quod illis solet evenire, qui horam dormiendi consuetam praeterierunt. Cum igitur fenestrae omnes apertae essent, quae in illa Palatii parte sunt, quae ad Montem Catrium vergit, rosea jam se aurora per orientem ostendit, omnesque jam stellae abierant, una excepta Venere dulcissima

cissima Caeli gubernatrice, quae diei noctisque crepuscula custodivit, a quibus aura suavissima perflare videbatur, quae aerem tenui quadam frigiditate perfundens aves ad cantillandum provocabat inter sylvas murmurantes collesque vicinos. Unde omnes Ducissae Serenissimae summa reverentia, VALE, dicentes cubitum sine taedarum luce discedunt, cum diei lumen sufficeret. Cumque camera ingenti excederent, Praefectus in Ducissam conversus, ut Gaspari, inquit, & Juliani litem componamus, citius hac nocte, quam fieri solet, coram Judice conveniemus. Hac conditione id fiet, inquit AEmilia, ut si Gasparus mulieres, uti solet, falso calumniatur, pignora aut fidejussorem det rationis se judicio fisti. Nam ego illum inconstantem fore & fugitivum suspicor.

F I N I S.

Errata Typographica.

Pag. Lin.	Pag. Lin.
30. 4. Lege quoad	87. 40. accedere
— 10. violenter	102. 20. ut
31. 2. nihili	103. 3. refederit
34. 23. propius	187. 35. Ligurnum
36. 20. relegarem	191. 35. Erythraei
43. 6. Latinus	242. 25. adde animosque
44. 5. cantu	perfectiores facere non
— 29. Scipio Africanus.	posse.
46. 34. seligeret	265. 37. minutissimum
78. 13. gnarviter	

INDEX

INDEX.

A.		Pag.
A Chilles & Ulysses humanae Vitae Exemplaria		
	272	
Aegyptiae Pyramides.	256	
Aemilia Pia.	5	
Aemilia illis Noctis joci praeficitur.	7	
Affectatio.	29, 33, 49, 75.	
Alcibiadis in omni re peritia.		
	25	
Alexander Musica & incensus, & placatus.		
Alexandri Continentia.	198	
— de ea judicium.	203	
— in Aristotelem amor.		
	272	
— Magnificentia.	262	
Alexander Gonzaga.	134	
Alexandrae Alexandri Judaicis Uxoris Oratio.	182	
Alphonsus Ariostus.	1	
Amalasunta.	193	
Amicorum electio.	98	
Amor quid?	276	
Anna Gallorum Regina.	193	
Apelles Protogenis Curiositatem reprehendit.	32	
Aretinus Unicus.	7	
Argentina.	187	
Aristodemus Tyrannus.	253	
Aristoteles vere Curialis.	273	
Arma.	20	
Arma Literis, an Literae Ar-		
mis sint ornamento?	54	
Artemesia.	196	
Aspasia.	188	
Attica Lingua.	41	
Avari exemplum.	137	
Aulica Foemina.	161, 168	
Aurea Periscelis apud Anglos.	165	
Aureum Vellus apud Burgundios.	165	
B.		
B Arrensis Robertus.	7,	
	31, 120, 121, 234	
Barbarorum in Italiam incursus Latinam Linguam in Italicam mutavit.	38	
Barletta Muscus.	66	
Beatrix Ducissa Mediolanensis.	195	
Bembus Petrus.	6	
— LEONIX. ab Epistolis.	234	
Bembi inventum.	13	
Bembi Oratio de Pulchritudine & Amore senili.	275	
Bernardus Bibiena.	7	
--creatus Cardinalis St. Mariae in Portico.	234	
Beroaldus Philippus.	131	
Bibliotheca URBINI Ducis.	3	
Bido Muscus.	44	
Boccadellus.	153	
Boccatius de Lingua usitatissime optime meritis.	35	
	C.	

I N D E X.

C.

C æsar Gonzaga.	7
Cæsaris inventum.	9
Cæsaris Gonzagæ mors & laus.	233
Cæsaris Julij egregia scripta.	51
Cain Cecilia.	182
Calisthenes reprehensor in-tempestivus.	273
Camma.	185
Campaspes.	62, 64
Cardinalis Paviensis.	138, 144
Carolus Quintus Imperator.	264
Catoni Facetiae Ironicae familiares.	138
Chiro Achilli Muscam permisit.	57
Chium Oppidum mulieribus defensum.	191
Ciceronis de Catonis & Galbae scriptis iudicium.	38
Cimbrae Mulieres.	192
Clearchus Tyrannus.	253
Cleopatra.	196
Colorum splendor Triumphis aptior.	96, 97
Communis Graecorum Lingua è quadruplici Idiomate.	41
Consuetudo Linguarum Magistra.	43
Continentiae & Temperantiae comparatio.	246
Cosmus de Medicis.	133, 143
Corinna Poeta.	188
Cornelia.	182
Craffi Mutiani saevitia.	94

Curiae Romanae cur dictae Sabinae.	190
Curialis cum Principe communio.	86
Curialitas Philosophia nobilissima.	273
Curialitatis fructus est ad virtutem Principem incitare.	237
Curiosus Mulierum Ornatus.	48

D.

D arij Omen.	96
Democratia.	249
Demosthenis AEschini responsum.	47
Diotima.	188, 196

E.

E gnatius Catullianus.	49
Eleonora Gonzaga Urbini Ducissa.	234
Eleonora Ferraræ Ducissa.	195
Elizabetha Gonzaga Ducissa Urbini.	5, 73
Engolismi Regulus, i.e. Franciscus Primus.	50, 264
Epaminondas Muscam adamarit.	57
Epicharia.	183
Epimethei Fabula.	241
Exercitia.	26
Exercitus Amatorij quanta vis.	211
Eva.	179

F.

F abius Cogmentio Pictor.	59
Facetiae.	113
Faceti	

I N D E X.

Faceti natura & ingenium. 148

Fama quandoque Amoris causa. 224

Familiae splendor in Curiali primum. 16

Ferdinandus Hispaniarum Rex. 193

Figurae dictionis Grammatices abusus. 42

Florentinorum Vestitus. 97

Foelix Roverensis. 208

Francisco-Maria Roverensis Romae Praefectus. 64

—Dux URBINI. 234

Franciscus Diaceta. 45

Franciscus Gonzaga. 262

Fredericus Gonzaga. 268

Fredericus URBINATIUM Dux. 3

Fredericus Fregosus. 6

—inauguratus Archiepiscopus Salernitanus. 234

Frederici Fregosii inventum. 14

G.

G *Aleatius.* 29

Galli minime ceremoniales. 91

Gallorum mores & ingenium. 25, 107

Genius cuique suus in Artibus Dux & Magister. 45

Georgius Castelfrancus. 44

Gladiatoria Ars. 24, 25

Gonsalvus Ferdinandus. 195

Graecorum nobiles Adolescentes Pingendi artem didicerunt. 59

Granatae Victoria 211

Guidubaldus URBINATIUM

Dux.

3, 4

H.

H *Annibal Graece scripsit.* 51

Henricus Princeps Walliae. 264

Herculei Corporis Statua qua ratione a Pythagora inventa. 163

Heroum exempla qui Literas magni fecerunt. 51

Hetrusca Lingua reliquis in Italia multo clarior. 36

Hetrusci ac Hispani facetissimi 113

Hispani Italici quam Galli similiores. 107

Hispanorum mores & Ingenium. 25, 91, 107

Homerus. 43

Homeri Iliadis & Odyssae Scopus. 272

Honestas facies & apta membrorum compositio Curiali necessaria. 18, 23

Honores. 89

Horatii de Plauto iudicium. 38

Hyppolitus Estensis Cardinalis. 17

I.

I *ncuria aliquando virtus.* 32

Invidia quomodo declinanda. 26, 92

Jocorum tria genera. 119

Ironici sales. 138

Imperatorum Statuae. 240

Isabella Ducissa Aragonensis. 195

Isabella

I N D E X.

Isabella Hispaniarum Regina. 193

Isabella Marchionissa Mantuana. 195

Isabella Neapolitana. 195

Itali literis dediti, armorum oblii. 52

Italorum mores & ingenium. 25, 107

Julianus de Medicis, 6

— *Foeminarum Patronus.* 160

— *creatus Dux Nemorosensis.* 234

Julius Pontifex. 7, 14
L.

L *Arvae.* 79

Laura. 212

Laurent. de Medicis 45, 137

LEO X. P. P. 234

Leona Atheniensis. 183

Leonardus Vinci. 44

Lingua Provincialis 42

Litterae Curiali necessariae. 50

Litterae Gallis invisae. 50

Litterae Humaniores. 52

Livii Patavinitas. 41

Longobardi. 33, 97

Ludicra. 148, 149

Ludovicus Comes Canossae. 7

— *Episcopus Baiosensis.* 234

Ludovico Comiti imperatur,
ut is primum de Curiali differat. 15

Ludis quibus uti liceat. 101

Ludus Arundineus. 26, 77

Luxuries. 267

Lyssas Epaminondae Praeceptor. 239

M.

M *Agnificentia.* 262.

Mandati fines an licet excedere. 93

Manlij Torquati nimia Pietas. 93

Manfuetudo in viro fortis admiranda. 75

Mantegna. 44

Marchettus Cara Muscus. 44

Margareta Maximiliani Imperatoris Filia. 193

Maria Virgo 179, 180

Marius Volaterranus. 137

Martyres Virgines. 180

Matilda Comitissa. 193

Mediocritas punctum. 266

Metrodorus Philosophus & Pictor. 62

Michael Angelus Pictor, 44

& Statuarius egregius. 61

Mithridatis & Asdrubalis Uxores. 183

Montanus Petrus. 7, 29

Mulieres Aulae Ornamenta. 166

Mulierum ingenium. 200

Mulierum laudes. 175

Musica. 56

Musicae varietas. 81

N.

N *Icholetti Philantia.* 109

Nichostrata. 188

Nobiles apud insinuatio necessaria. 102

Nomina eorum qui Disputationi interfuerunt. 6, 7

O.

O *ctavia.* 182

Octavianus Fregosius. 6

— *creatus*

I N D E X.

-creatus Dux Genuensis.	234	266, 267	
Octaviani inventum	12	Protogenis Tabula.	62
Oculi.	223	Pygmalionis Statua.	167
Oligarchia.	249	Prospectiva.	61
Opinio prima quanti interest.	20	R.	
Opinia quanti momenti.	203	R aphael Pictor eximius.	44, 60
Oratio pronunciata eo melior, quo scriptae similior.	34	Regia URBINI Ducis.	3, 202
Oratores Graeci & Latini.	38, 44	Regnum an Respublica praestat?	240
Ordo St. Michaelis apud Gallos.	165	Religiosi—eorum mores.	180
Osca Lingua.	42	Rerum-publicarum Species.	249
Osculum.	287, 288	Rivali non est detrahendum.	226
P.		Roma Mulier.	189
P allavicinus Gasparus.	7	Romanae Virginis eximia Pudicitia.	207
Pallavicini inventum.	8	S.	
—— mors.	233	S abinae Mulieres.	190
Panaetius Scipionis Praeceptor.	239	Sadoletus Jacobus.	131
Persarum Aula celebris.	165	Saguntinae Mulieres.	192
Persicae Mulieres.	192	Saltatio.	79, 171
Petrarcha de Lingua usitata optime meritis.	35	Saltatio Senem non decet.	82
Petrarchae Poemata.	212	Sansecundus Johannes Muscus.	116
Philautia.	53	Sapho.	188
Philippus Aristotelem Alexandro praefecit in ipsis Elementis literarum.	29	Schacchius Ludus.	101
Pingendi Ars.	58	Scipioni Xenophonsis libri familiares.	51
Plato egregius Curialis.	272	Scipionis Continentia.	198
—Dionis Syracusani Praeceptor.	273	—de ea iudicium.	203
—Foeminis rerum-publicarum administrationem concessit.	173	Scurrarum mores.	107
Platonica Respublica.	258	Semiramis.	196
Pontius Patavienfis.	154	Senum mores.	70, 83
Portia.	182	—Errores de praeteritis Temporibus.	67
Principis Officium.	251, 252	Senem Musica non decet.	82
		Sententiarum non minor quam verborum apparatus esse debet.	39
		Sera-	

I N D E X.

<i>Seraphini Fratris inventum.</i>	10	<i>Et juventutem.</i>	42
<i>Silius Et Tacitus in quo a</i>		<i>Vetustatis magna Majestas.</i>	33
<i>Virgilio Et Cicerone dif-</i>	46	<i>Virgilius Homeri imitator.</i>	36
<i>ferunt.</i>		<i>Virginum Castissimarum ex-</i>	
<i>Simia Schacchio Ludo peri-</i>	126	<i>empla. 201, 202, 206,</i>	
<i>ta.</i>		<i>207, 208.</i>	
<i>Socratis modestia.</i>	109	<i>Virtus suaviter docenda.</i>	240
<i>Socrates Ironicarum facetia-</i>	138	<i>Vitiorum imitatio infaelix Et</i>	
<i>rum magister.</i>		<i>ridicula.</i>	29
<i>Socrates Musicus.</i>	57	<i>Ulysses.</i>	272
<i>Spartanae Mulieres.</i>	192	<i>Unius imperium praestan-</i>	
<i>Statua an Pictura sit excel-</i>	60, 61	<i>tissimum.</i>	248
<i>lentior?</i>		<i>Vocis moderatio.</i>	39
<i>Stesichorus Poeta.</i>	281	<i>Vox humana Musicae adju-</i>	
<i>Stulti Amatoris exemplum.</i>	227	<i>mentum.</i>	81
		<i>Vocum antiquarum usus.</i>	33
T.		<i>Vultuosus non erit Curialis.</i>	48, 49, 121
T <i>heatrorum origo.</i>	116	URBINI <i>descriptio.</i>	3
<i>Theodolinda, Theodora.</i>	193	URBINATIUM <i>Aula.</i>	6, 67,
<i>Thomyris.</i>	196	<i>163, 234</i>	
<i>Turcarum Aula celebris.</i>	165		
<i>Tuscanæ Linguae abusus.</i>	45	X.	
		X <i>enocratis continentia.</i>	198
V.		<i>— de ea judicium.</i>	204, 205
V <i>anitatis in Principe in-</i>	237	<i>Xenophon Agesilai Praece-</i>	
<i>commoda.</i>		<i>ptor.</i>	239
<i>Varia hominum ingenia.</i>	91	<i>Xenophontis Κυρηναϊκῆς.</i>	51
<i>Venatio.</i>	26	Z.	
<i>Venetorum Vestitus.</i>	97	Z <i>enobia.</i>	196
<i>Vestes.</i>	96, 171, 172	<i>Zeuxer.</i>	64
<i>Verba suam aetatem habent</i>			

F I N I S.

DEC 17 1917

851C278

P771

Cāstiglione.

Libri IV de curiali.

